Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 66

bron
Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 66. Kemink en Zoon, Utrecht 1948

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bij005194701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap

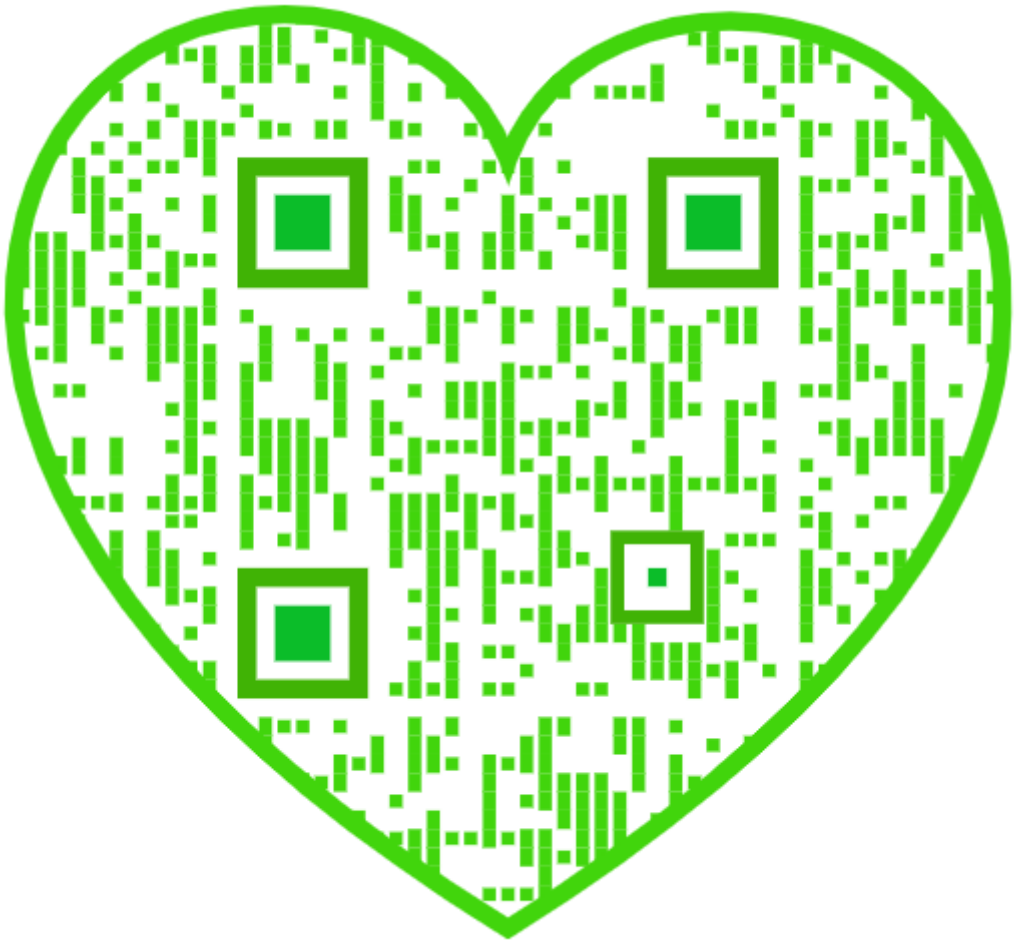

Verslag over het jaar 1947

Het jaar 1947 kenmerkt zich voor het Historisch Genootschap door een gestadige wederopbouw der werkzaamheden.

Het Bestuur heeft geen mutaties ondergaan, hetgeen aan de belangen van het Genootschap ten goede is gekomen. Langzamerhand hebben de nieuwe bestuursleden zich geheel ingewerkt. Secretaris en penningmeester zijn weer 'bij', zodat met een schone lei het jaar 1948 kan worden ingegaan. Slechts het ruilverkeer met de buitenlandse wetenschappelijke instellingen en genootschappen liep nog niet vlot. Wel viel vooruitgang, vergeleken bij het vorige jaar, te bespeuren, maar het aantal binnenkomende periodieken was toch nog te gering om de leeskringen buiten de stad nieuw leven in te blazen.

Voor de staat der financiën van het Genootschap en het Leesgezelschap verwijzen wij als gewoonlijk naar de achter dit verslag afgedrukte bijlagen.

Onder de namen der buitenlandse ereleden treft men die van onze Belgische vriend Cuvelier niet meer aan. Hij is ons helaas aan het eind van dit jaar ontvallen. De jongeren van ons kenden hem persoonlijk niet meer, bij de ouderen leeft zijn herinnering voort; met zijn voortreffelijke bronnenpublicaties is echter iedereen op de hoogte en de vakgenoten zullen er nog in lengte van dagen hun voordeel mee kunnen doen. Zij, die het lijstje der ereleden vergelijken met dat van het vorige jaar zullen aanstonds bemerken, dat 2 namen werden toegevoegd. Het Bestuur prijst zich gelukkig, dat Professor Dr Werner Kaegi van de universiteit te Basel, die dit jaar nog zoveel indruk maakte met zijn voortreffelijke lezingen, welke hij in ons land hield, en bovendien ons verplichtte door zijn studies over Huizinga, het erelidmaatschap heeft willen aannemen. Ook door de vertaling van het werk van Huizinga heeft de Zwitserse hoogleraar zich voor de verbreiding van onze cultuur verdienstelijk gemaakt. Het tweede nieuwe erelid Prof. Mr E.I. Strubbe van de Gentse Universiteit behoeft slechts bij degenen die niet geregeld met onze Zuiderburen in contact staan, te worden geïntroduceerd. Strubbe's voorkeur gaat naar de Rechtsgeschiedenis uit. Hij gaf een groot aantal bijdragen over rechtstoestanden en instellingen uit ons verleden en maakte zich verder voor het Genootschap bijzonder verdienstelijk door zijn waardevolle uitvoe-

rige adviezen bij het herzien der *Regels voor het uitgeven van historische bescheiden*. Ook zijn opneming in de erelijst acht het Bestuur een bijzonder gelukkig feit.

Het aantal leden van het Genootschap, dat door de tijdsomstandigheden bedenkelijk was geslonken, neemt gelukkig weer aanzienlijk toe. Weliswaar ontvielen ons in dit verslagjaar 24 getrouwen door de dood of andere redenen, maar 113 nieuwe leden, wier namen met de op 1 Januari 1947 benoemden in bijlage A zijn afgedrukt, vormen de aanwinst, die het totaal op 1 Januari 1948 brengt op 641. De wens wordt hier uitgesproken, dat de stijgende lijn zich ook in het komende jaar voortzet, daar het Genootschap slechts door de belangstelling van vakgenoten en liefhebbers onzer Vaderlandse Geschiedenis tot volle ontplooiing kan komen.

Tot de liquidatie van het Fonds, dat door moeilijkheden met de plaatsruimte, die het inneemt, grotendeels van de hand moest worden gedaan, is niet eerder overgegaan dan nadat een aantal bibliotheken, die oorlogsschade hadden geleden, in de gelegenheid waren gesteld het ontbrekende zoveel mogelijk gratis aan te vullen en aan de leden was gevraagd, of zij nog tegen aanmerkelijke reductie publicaties van het Historisch Genootschap wilden bestellen.

Hiervan is een ruim gebruik gemaakt. Van de oudere uitgaven werden, voor zover zij niet reeds waren uitverkocht, gemiddeld 10 exemplaren bewaard, van de nieuwere uit de oorlogsjaren en later circa 25. Dit restant, thans overzichtelijk in Leeuwenberg opgesteld, zal slechts in heel bijzondere gevallen worden aangesproken. Enkele documentatie-exemplaren zullen bovendien steeds bewaard moeten blijven.

Het onderzoek naar de collectie familiepapieren, die aan particulieren toebehoort, wordt op onbekrompen wijze, dank zij het subsidie van het Prins Bernhard Fonds, ingesteld door de voor dit doel aangewezen heer Henri A. Ett, die zijn vondsten in een kaartsysteem registreert. Het werk is zo omvangrijk, dat het ook in het volgend jaar zal moeten worden voortgezet.

Moeilijkheden met de drukker, die zich aanvankelijk ernstig lieten aanzien en in elk geval stagnatie veroorzaakten, konden worden opgelost, waarbij echter werd afgezien van een overeenkomst op lange termijn. Het was derhalve mogelijk kort achter elkander het *Verslag van de Algemene Vergadering der leden van het Historisch Genootschap, gehouden te Utrecht op 9 November 1946, de Bijdragen en Mededelingen (1943-1946)* deel

65 en de *Krijgskundige aantekeningen van Johan den Middelste van Nassau* door Dr J.W. Wijn (Werken Derde Serie No. 76) te verzenden. Bijzondere vermelding verdient, dat speciaal voor de in het Verslag afgedrukte voordracht van Prof. Dr P. Geyl inzake *Toynbee's Systeem der Beschavingen* grote belangstelling bestond in binnen- en buitenland.

Aan het eind van dit jaar zijn de perspectieven op drukkersgebied nog weinig rooskleurig, doch er is gegronde hoop, dat het programma dat voor 1948 is vastgesteld, kan worden afgewerkt.

Tot de publicaties, die persklaar liggen, behoren in de eerste plaats de herziene Regels. In de ruim 30 jaar, die verlopen zijn sinds het Bestuur van het Historisch Genootschap *Regels voor het uitgeven van historische bescheiden* in het licht gaf, rezen in de practijk meermalen moeilijkheden, waarin zij bleken niet te voorzien, of waarbij hun oplossing niet bevredigde. De omstandigheid dat de voorraad uitgeput raakte, bood het Bestuur dan ook een gerede aanleiding om aan 2 van zijn leden Prof. Dr D.Th. Enklaar en Dr A.J. van de Ven, opdracht te geven tot een grondige herziening. Genoemde heren hebben zich met grote ijver en nauwgezetheid van hun taak gekweten en waren aan het eind van het verslagjaar zo ver gevorderd, dat ook een aantal nuttige adviezen door deskundigen in binnen- en buitenland gegeven, kon worden verwerkt. In de loop van het volgende jaar zullen deze Regels dan ook ongetwijfeld kunnen verschijnen. Het ligt in de bedoeling de leden van het Genootschap in staat te stellen zich tegen een gereduceerde prijs een exemplaar aan te schaffen.

Daar de bruikbaarheid der Regels vooral aan de ervaring te toetsen is, zouden de gebruikers ervan ons verplichten, indien zij opmerkingen en voorstellen tot verbetering, waartoe de practijk hun mogelijk aanleiding geeft, aan het Bestuur van het Genootschap zouden willen kenbaar maken, opdat bij een volgende uitgave daarmee rekening kan worden gehouden.

Van de uitgaven, die bestemd zijn voor plaatsing in de serie Werken, moet allereerst het Archief-Thorbecke worden vermeld. Het Bestuur is er in geslaagd een overeenkomst aangaande dit archief te treffen met Mr J.R. Thorbecke te 's-Gravenhage, de kleinzoon van de staatsman, die als de grondlegger van onze moderne staat is te beschouwen, en in wiens bezit zich de papieren van de grootvader bevinden.

Het contract houdt in, dat het Genootschap de beschikking krijgt over het gehele archief met de bedoeling om het historisch belangrijke ervan in zijn Werken uit te geven. Met de leiding van de uitgave, die vermoedelijk uit 7 delen zal bestaan, waarvan het laatste de biografie van Thorbecke moet bevatten, is belast Mr Dr L.W.G. Scholten, het afschrijven der benodigde stukken is aan Mejuffrouw A. Thorbecke opgedragen, terwijl Prof. Dr A.J.C. Rüter als toezichthoudend bestuurslid fungeert. Wij hebben het plan met bijzonder veel genoegen opgezet, omdat het hier een historische figuur betreft, die veel te lang in het halfduister is verscholen gebleven. Wanneer, zoals wij hopen, omstreeks het eeuwjaar van zijn grondwetsherziening het eerste deel van het Archief-Thorbecke zal verschijnen, vertrouwen wij daarmede een uitgave te brengen, die niet slechts vakhistorischemaar ook nationale betekenis zal hebben. Voor het welslagen van de onderneming moeten grote financiële offers gebracht worden; het is daarom van bijzondere betekenis, dat het Thorbecke-Fonds en Dr Hendrik Muller's Vaderlands Fonds geldelijke steun verlenen voor dit werk, dat in het Nederlandse gemeenschaps- en gedachtenleven een belangrijke plaats zal innemen.

Verheugend is het ook te kunnen berichten, dat Mr B. van 't Hoff met de correspondentie Marlborough-Heinsius goede vorderingen maakt, zodat verwacht kan worden, dat in het najaar van 1948 de kopy wordt aangeboden. Het toezichthoudend lid is Prof. Dr P. Geyl. Het zou tot vreugde stemmen, als Churchill deze uitgave nog kon beleven.

De bronnen voor de economische geschiedenis van het Beneden-Maasgebied zijn nog niet in zulk een ver gevorderd stadium gekomen. Het zal aanbeveling verdienen het gedeelte, dat door Prof. Dr J.F. Niermeyer wordt behandeld, in verband met de chronologische verdeling der stof, vóór te laten gaan. Geen bericht is ontvangen over de uitgave van de Amsterdamse Kroniek van 1572 door Dr J.J. Henneman. Gevreesd moet worden, dat hier van uitstel afstel komt, hetgeen ongetwijfeld te betreuren zou zijn.

Een uitvoerig rapport van Mej. Dr M. Simon Thomas gaf de stand van het werk over het archief Daniël van der Meulen weer. Zij heeft hard gewerkt en is bezig alle bescheiden te copiëren en naar datum van ontvangst te ordenen. Eerst nadat een overzicht van het geheel is verkregen, zal een deel (grotendeels de levensbeschrijving van Daniël van der Meulen) voor de

druk gereed worden gemaakt. De schifting der stukken zal met veel inzicht dienen te geschieden; de nu gevolgde methode zal die schifting trouwens gemakkelijker maken. Als toezichthoudend lid is Prof. Dr A.A. van Schelven aangewezen, terwijl ook de 1e Secretaris in deze materie thuis is. Naar schatting moet Mej. Simon Thomas nog 2300 brieven copiëren; vermoedelijk zal over 5 jaar een deel voor de druk gereed zijn. Het is een geluk, dat de bewerkster zoveel tijd aan deze gigantische arbeid kan besteden.

Dr A.G. Jongkees heeft medegedeeld, dat de tijd hem ontbreekt voor de uitgave van de *Kroniekenlijst*. Een geschikte opvolger is nog niet gevonden.

Met Dr J.J. Westendorp Boerma is weer contact verkregen over de Van den Bosch-correspondentie. Aan het eind van het verslagjaar gingen de onderhandelingen in de richting van een uitgave van 90 brieven, die Van den Bosch en Baud aan elkaar geschreven hebben in de jaren 1829-1832 en 1834-1836, een uitgave die met de inleiding ongeveer 20 vel druks zal beslaan.

Mej. A.W. van de Bunt had aangeboden de publicatie van een collectie brieven van Margaret Turner te verzorgen. Bij nader onderzoek bleek echter, dat Mej. Mulder bezig was deze - in groter verband - voor de R.G.P. uit te geven, zodat dit aantrekkelijke project het Historisch Genootschap ontging.

Prof. Mr C.W. de Vries stelde ter beschikking van het Historisch Genootschap een koffer met bescheiden over het Constitutionele Koningschap, welke stukken bij een oppervlakkige beschouwing uiterst interessant bleken te zijn. Prof. Dr I.J. Brugmans werd bereid gevonden de bundel nader te bestuderen. Door zijn benoeming tot hoogleraar te Amsterdam heeft hij echter weinig tijd om de uitgave ter hand te nemen.

Aan Prof. Dr Z.W. Sneller en Dr H.J. Smit is de uitgave van een collectie Brieven van een aan Robert Fruin toevertrouwd, voorafgegaan door een verhandeling van zijn broeder Jacques Fruin over het ouderlijk huis. Het is nog niet uitgemaakt of deze publicatie één of twee delen van de Werken zal vergen.

De bijdragen, welke een plaats in dit 66e deel der Bijdragen en Mededelingen hebben gekregen, zijn in 1946 en 1947 aanvaard. Wegens vroegtijdige inlevering bij de zetterij worden de inleiding en de noten in de bijdrage van de heer Henri A. Ett nog in de oude spelling aangetroffen. Enkele andere inzendingen moesten worden teruggezonden wegens te geringe betekenis, of omdat zij reeds waren gepubliceerd.

Bij uitzondering willen wij ditmaal van de relatie met het Nederlands Comité voor Geschiedkundige Wetenschappen gewag maken, vanwege het feit dat onze vertegenwoordiger tevens bestuurslid van dit Comité, Dr W.A.F. Bannier gemeend heeft zijn plaats voor een jongere kracht te moeten inruimen. Het Bestuur van het Historisch Genootschap heeft dit verzoek natuurlijk ingewilligd en zijn voorzitter aangezocht zich met de vertegenwoordiging te belasten. Het Bestuur van het Nederlands Comité voor Geschiedkundige Wetenschappen kon zich hiermede volkomen verenigen en maakte van de gelegenheid gebruik om zijn grote waardering uit te spreken over de vele waardevolle diensten, die Dr Bannier aan het Comité had bewezen.

Inzake het geschiedenis-onderwijs aan de Gymnasia heeft het Genootschap gemeend zijn taak in het belang der historie het beste te kunnen behartigen, door te zorgen voor toezending van het Adres der hoogleraren in de geschiedenis, alsmede van de desbetreffende passage uit het Rapport over Taak en Inrichting van het Gymnasium van Juni 1947 aan alle leden der Eerste- en Tweede Kamer.

Vermelden wij aan het einde van ons Verslag gekomen, dat de beide Bibliothecarissen van het Genootschap de bibliotheekzaken weder in normale banen hebben geleid. Het werk aan de catalogus, ondernomen door Mevrouw E.R. Brouwer-Kluyver, vordert flink. De 8° en 4° afdeling heeft zij gereviseerd en opnieuw gecatalogiseerd. Blijft nog te verwerken de 2° afdeling en de brochures. Met de laatste materie houdt zij zich thans bezig.

Tot besluit spreken wij de wens uit, dat de onrust, die ook in de naoorlogse jaren de wereld in haar ban houdt, zal verminderen in het belang van de gehele mensheid. Het behoeft geen nader betoog, dat ook de belangen van het Genootschap ten nauwste verbonden zijn aan de rust en de bezinning, die nodig zijn om ons met volledige overgave aan het vak te kunnen wijden, dat ons allen lief is. Immers dan zal de actieve belangstelling der leden weer toenemen, op wier bijdragen het Genootschap bij uitstek is aangewezen.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,
C.D.J. BRANDT, *Voorzitter*.
J.H. KERNKAMP, *1ste Secretaris*.

[Bijlage B
Kasoverzichten 1947]

Bijlage B 1
Rekening Historisch Genootschap 1947

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1946	ƒ 9.562,77	Contributies genootschappen	ƒ 145, -
Kapitaalsontvangsten	ƒ 1.781,53	Administratiekosten	ƒ 1.087,24
Rente spaarbanken	ƒ 166,77	Reiskosten	ƒ 72, -
Rente effecten	ƒ 1.914,92	Salarissen	ƒ 3.854,06
Contributies[1)]	ƒ 7.660,85	Copieerkosten	ƒ 1.629,55
Verkoop werken	ƒ 750,83	Honoraria	ƒ 479,05
Diversen	ƒ 52,25	Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 182,03
Prins Bernard Fonds	ƒ 2.000, -	Verzekering	ƒ 60,30
		Drukken der werken	ƒ 6.756,41
		Bindwerk	ƒ 30, -
		Kapitaalsuitgaven	ƒ 2.805,54
		Diversen	ƒ 17,50
		Voordelig saldo	ƒ 6.771,24
Totaal	ƒ 23.889,92	Totaal	ƒ 23.889,92

Rekening kapitaal

Effecten nominaal	ƒ 60.000, -
Beurswaarde per 31 Dec. '47	ƒ 62.197,57
Saldo per 31 Dec.	ƒ 6.771,24
Totaal	ƒ 68.968,81

1) Achterstallige contributies ƒ 2.832,40
Contributies over 1947 ƒ 4.828,45

Bijlage B 2
Kasoverzicht van het Leesgezelschap 1947

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 174,48	Aan Cred. en Dep. kas	*f* 179,56
Rente	*f* 5,08	Aan bodeloon	*f* 60,40
Opgenomen Cred. en Dep. kas	*f* 107,55	Aan administratiekosten	*f* 1,40
Contributiën lezers	*f* 53,35	Aankoop boeken en tijdschriften	*f* 153,60
Verkoop tijdschriften aan H.G.	*f* 42,67	Voordelig saldo	*f* 56,42
Vergoeding aanvullingsaankoop door H.G.	*f* 68,25		
Totaal	*f* 451,38	Totaal	*f* 451,38

Rek. kap. leesgezelschap

Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 128,43

Een vijftiende-eeuwse handelsoorlog: Dordrecht contra de bovenlandse steden, 1442-1445[1)]

Medegedeeld door Dr J.F. Niermeyer.

Wanneer men studie maakt van de Nederlandse handel in de vijftiende eeuw, leert men beseffen, hoezeer onze algemene kennis van dat tijdvak nog heden ten dage voornamelijk berust op de overlevering der kroniekschrijvers en daardoor niet alleen eenzijdig, maar ook in hoge mate lacuneus is. Een treffend bewijs daarvan is het conflict, dat drie gewesten - Holland, Gelre en Kleef - in de jaren 1442-1445 in beroering heeft gebracht. De literatuur maakt er zo goed als nergens melding van[2)], laat staan dat zij het opzettelijk behandelt; en men moet dit zwijgen wel toeschrijven aan de omstandigheid, dat de geschiedschrijvers uit de tijd zelf - ik denk b.v. aan de Hollandse Divisie-kroniek, aan de Gelderse van Van Berchem, de Kleefse van Gert van der Schuren[3)] en de Keulse annalen - gezwegen hebben. Daarbij komt dan de achterstand in onze kennis van de rivierhandel en de betrekkingen met het Rijnland in tegenstelling tot de over het algemeen grondig doorvorste Hanzegeschiedenis. Ik behoef maar te herinneren aan die andere handelsoorlog, die vlak tevoren (1438-1441) voor de Hollandse en bepaaldelijk de Amsterdamse koopvaarders voorgoed de toegang tot de Oostzee geopend had in weerwil van de tegenstand der Wendische steden van de Duitse Hanze. Die zeestrijd is, als een aanloop tot Hollands latere maritieme grootheid, onder

1) De inhoud van dit opstel is op 18 Sept. 1943 te Rotterdam in een vergadering van het Historisch Genootschap 'De Maze' voorgedragen.
2) B. van Rijswijk, Geschiedenis van het Dordtsche stapelrecht, 1900, doet op blz. 58 enkele mededelingen, die, gezien de onvolledigheid van zijn gegevens, wel aan de oppervlakte moesten blijven.
3) Uitg. d. Rob. Scholten, 1884.

de nationale herinneringen opgenomen. Toegegeven, naast dat epos is de krenterige stapelpolitiek van het oerconservatieve Dordrecht allerminst hartverheffend. Maar toch, waarom een zo verschillende mate van aandacht en waardering voor twee conflicten, die uit dezelfde drijfveer voortkwamen en grotendeels met soortgelijke middelen werden uitgevochten?

Niet omdat de gegevens ons in dit geval ontbreken. Ze zijn integendeel overvloedig, al liggen ze merendeels in de archieven verscholen. Het archief van Dordrecht bevat de klepboeken, waarin de magistraat zijn openbare bekendmakingen liet registreren, de actenboeken, die naast verbintenissen tussen particulieren ook door de stad zelve aangegane overeenkomsten bevatten, de stadsrekeningen, van welke o.m. die uit 1445 en 1446 bewaard zijn. Ook de steden, die Dordrechts tegenstanders waren, hebben de neerslag van de strijd in hun archieven bewaard: Nijmegen in enkele belangrijke acten, Arnhem en Wezel in hun stadsrekeningen, Keulen in zijn door Hansen en Kuske gepubliceerde briefboeken[1]. Bovendien hebben de landsregeringen zich intensief met de kwestie bemoeid; bijgevolg bevatten de memorialen van de Raad van Holland belangrijke stukken, en zijn optreden blijkt nader uit de rentmeesters-generaals-rekeningen, die veel te weinig gebruikte, hoogst kostbare bron, die doorlopend de activiteit van de Raad naar buiten registreert. Met geringer, maar toch niet zonder resultaat zoekt men in de Gelderse landsheerlijke rekeningen[2]. En ten slotte kan men de feitelijke uitwerking van het conflict op het handelsverkeer nagaan met behulp van de onvolprezen rekeningen

1) Het stadsarchief van Duisburg is mij nog onbekend. De Wezelse stadsrekening van 1441/1442 is in uittreksel gepubliceerd in het Hansische Urkundenbuch, VII, nr. 673. Bijzonder betreur ik het geen kennis te hebben kunnen nemen van de acten betreffende onderhandelingen van Wezel met Dordrecht, Kleefse en Gelderse steden uit 1444 en 1445 onder nr. 105 van het te Dusseldorf berustende Wezelse stadsarchief, vermeld door E. Liesegang, Niederrheinisches Städtewesen, 1897, blz. 598.

2) Het is mij niet bekend of het archief der hertogen van Kleef iets bevat. Uit de publicatie van Th. Ilgen, Die wiederaufgefundenen Registerbücher der Grafen und Herzöge von Cleve-Mark, in: Mitteilungen der Königl. Preussischen Archivverwaltung, Heft 14, blijkt alleen dat het een belangrijk archief is.

der Gelderse landsheerlijke tollen. Laat ons zien, of deze verbrokkelde fragmenten tot een sluitend geheel ineen zijn te passen.

Bij de ondertitel van dit opstel moet ik een restrictie maken; de wederpartij wordt gevormd, niet door *al* die steden, wier kooplieden in Dordrecht als 'bovenlanders' bekend stonden, maar bepaaldelijk door de Nederrijnse steden; vooraan staan Keulen, de Kleefse steden Duisburg en Wezel en het Gelderse Nijmegen waarmee Arnhem en Zutfen zich solidair betonen. De Maassteden daarentegen, vooral Venlo en ten dele Roermond, blijven buiten schot; immers het ging in eerste instantie om de Rijnwijnhandel, en die was een aangelegenheid van de Rijnsteden.

Het doek gaat open op een Hanzedag te Lubeck in Maart 1441[1)]. Daar verschijnen afgevaardigden van Zutfen, Nijmegen, Arnhem, Roermond, ook van Wezel en Duisburg. Een ongewoon bezoek; het gebeurde anders nooit, dat deze binnenlandse steden deelnamen aan bijeenkomsten der Hanze, die immers hoofdzakelijk de belangen van de Oostzeehandel behartigde. Wat de Gelderse en Kleefse heren bewoog derwaarts te gaan? Twee dingen brachten zij in Lubeck te berde: een geschil met Zwolle, dat ons thans niet aangaat; en: klachten over Dordrecht. Naar het schijnt, hebben deze klachten weinig gehoor gevonden bij Lubeck en de overige Wendische steden. Dezen bereidden immers juist de vrede met Holland voor, die in Augustus van dat jaar te Kopenhagen tot stand zou komen; zij zullen er zeker niet voor gevoeld hebben zich ter wille van de Geldersen en Kleefsen een nieuwe ruzie met Dordrecht op de hals te halen. Wel stemden zij erin toe Arnhem en Roermond als leden tot het Hanzeverbond toe te laten; maar het bleef blijkbaar bij een platonische liefdesverklaring. De Gelderse afgevaardigden gingen, teleurgesteld, ontijdig naar huis, hetgeen de deftige Hanzeaten als een belediging opvatten; in het reces van hun dagvaart maakten zij van hetgeen de Geldersen en Kleefsen hadden voorgedragen niet eens melding.

Trouwens, dezen zagen er niet tegen op zonder steun van de Hanze tegen Dordrecht krachtdadig op te treden, want althans één Hanzestad, en een zeer machtige, sloot zich bij hen aan: met Keulen kwam men tot een nauwe samenwerking in de

1) Hanserecesse 1431-1476, II, nr. 439 en 441. Vgl. ook Hans. UB., VII, nr. 658.

Dortse kwestie[1]. Magistraten van Keulen, Duisburg, Wezel, Nijmegen, Zutfen en Doesburg gingen in die zomer op reis naar Dordrecht, ‘als omme onghelymps wille der van Dordrecht’. Blijkbaar richtten zij er weinig uit; na hun terugkeer vond te Wezel een conferentie plaats, waar, behalve van de reeds genoemde steden, ook afgevaardigden van Emmerik aanwezig en van Kleef, Rees en Grieth althans uitgenodigd waren, ‘omme to spreken, woe men best afleggen mochte ongelymp der van Dordrecht aver den koepman’[2].

Waarin dan wel de ‘ongelymp der van Dordrecht’ bestond? Een Nijmeegs stuk geeft het zondenregister[3]. Nijmeegse kooplieden, die wijn uit hun kelders naar Dordrecht brengen, zijn gedwongen hun waar dáár te verkopen of althans te kelderen en mogen het goed niet naar believen naar Holland of Vlaanderen doorvoeren, evenmin het naar Nijmegen terugbrengen. Men moet hierin zien een uitvloeisel van Dordrechts aloud systeem, de handel te beperken tot de ‘hoogste markten’. Het Dortse stapelrecht had een welbegrensd rayon; het strekte zich stroomopwaarts tot Keulen en Venlo uit, en berustte op de concentratie van de handel in deze hoogste markten enerzijds, in Dordrecht anderzijds. Tussengelegen plaatsen verwrikten nu dit stelsel; met name Nijmegen verwierf sedert de late 14e eeuw een snel toenemend aandeel in de rivierhandel, Duisburg en Wezel bezaten dat al langer[4]. Dit alles ondermijnde de grondslag van de stapel; vandaar het onvriendelijk optreden der Dortenaren.

Maar de bovenlanders hebben veel meer klachten. Dordrecht heeft een ‘nye onrait’ (een ongebruikelijke belasting) op wijn en op andere waren gelegd. Het belet de Nijmegenaars wijn als ‘overlast’ (deklading) mede te nemen, blijkbaar op schepen, die

1) Stadsrekening van Wezel over 1441/1442, Hans. UB., VII, nr. 673: Keulse raadsheren bezoeken Wezel bij hun terugkeer uit Lubeck (24 Apr.), en weldra correspondeert Wezel met Keulen ‘om eyn daghvairt toe halden toe Dordrecht in Holland’ (30 Apr., 25 Mei).
2) Aangeh. stadsrek. v. Wezel. Vertrek naar Dordrecht: 17 Juli 1441. Dagvaart te Wezel: 21 Aug. Zie ook: Mitteilungen aus dem Stadtarchiv Köln, 8 (1893), blz. 9.
3) Zie bijlage II A.
4) Vgl. mijn opstel ‘Over het handelsverkeer tussen het Rijnland, Gelre en Holland in het laatst der veertiende eeuw’, in: Tijdschr. v. Gesch., 55e jrg. 1940, blz. 36.

overigens andere lading bevatten en vrij van stapelrecht zijn. Goederen, die zij 'van Westen' (uit zee) invoeren, behoren vrij vervoerd te mogen worden, als ze eenmaal een bepaalde grens gepasseerd zijn. Het gebruik, dat ladingen graan, hout of kolen slechts gedurende drie getijden in de haven van Dordrecht behoeven te blijven liggen om aan het stapelrecht te voldoen, wordt niet meer in acht genomen. Tot slot een pijnlijk incident: Dirk Vige, raadsheer van Nijmegen, liet zijn knecht twee roeden wijn stroomafwaarts voeren; niet op de hoogte met de nieuwe Dortse voorschriften, verkocht de argeloze knecht de wijn in Zieriksee, een overtreding, die aan Vige 'onrait ende moyenisse' bezorgde, ofschoon zij buiten zijn schuld geschied was.

Een ander document[1)] doet zien, dat de Geldersen bovendien aanspraak maakten op de vrijheid om hun wijnen in Dordrecht 'heell off in deell' te verkopen aan wie ze wilden - terwijl toch de uitsluiting der vreemdelingen van de detailhandel een der hoekstenen van de Dortse politiek was - en alle andere goederen, hout uitgezonderd, nadat door verbodeming aan het stapelrecht voldaan was, onverkocht door te voeren; voorts dat ook het tarief der makelaardijgelden in het geding was, alsmede de giften in wijn, die men genoodzaakt was aan tollenaars, makelaars, meters en bootwerkers te verstrekken.

De onmiddellijke aanleiding tot het geschil was kennelijk het 'ongeld' of de 'onraad' op de overslag van wijn, een belasting, die de bovenlanders als ongebruikelijk en onrechtmatig bestempelden. Van Dortse zijde beschouwde men deze heffing als een retributie voor de gunst, die de stad aan de vreemde kooplieden bewees door hun toe te staan hun wijnen te verbodemen en weg te voeren zonder ze te verkopen[2)]. Met andere woorden: bij de ontaarding van het stapelrecht tot een verbodemingsrecht legde Dordrecht zich in de praktijk neer; het poogde evenwel het doorgaande goederenverkeer fiscaal aan zich dienstbaar te maken.

Welk een groot geldelijk belang hier in het spel was, leert een kijkje op de budgetaire positie der stad, dat de tresoriersrekening van 1445 ons veroorlooft[3)]. Het stedelijk budget beliep dat jaar, in een rond getal, 31.000 pond Hollands. Van dit totaal ging 21.000 lb. of meer dan twee-derden weg aan lijfrenten, d.w.z.

1) Bijlage II B.
2) Zie de hierna, blz. 6 noot 3, te noemen Dortse verordening.
3) GA. Dordrecht, inv. voor 1572, nr. 434, tresoriersrekening gedaan op 23 Jan. 1446.

aan de dienst der stedelijke schulden. Juist de helft der uitgaven, 15.600 lb., werd gedekt door accijnzen op bier en wijn. Deze accijnzen vormden de voornaamste, maar niet, gelijk elders, de enige bron van inkomsten. Want daarnaast leverden makelaardijen een aanzienlijke bate: 8200 lb. De makelaarsambten waren namelijk vanouds overheidsfuncties, die verpacht werden; de oorspronkelijke makelaarsdienst was op de achtergrond geraakt en het van de koopman gevorderde loon als hoofdzaak overgebleven. Deze makelaardijrechten belastten dus niet het verbruik, maar de handel, en wel bepaaldelijk de handel in de grote stapelgoederen: wijn, graan, hout, wede, zout, voorts steenkolen en kalk[1]. Wanneer nu door het toenemen van het transitoverkeer ten koste van de stapelhandel de opbrengst dezer makelaardijen slonk, dan lag het voor de hand te trachten ook het transitoverkeer te belasten. Weliswaar, het bedrag dat de 'overslach van den winen' in 1445 opbracht, 452 lb. 10 s., was niet erg hoog[2]; maar denkelijk werd dit recht slechts gedurende een deel van het rekeningjaar, vóór een verdrag met de bovenlanders tot stand kwam, geheven, en dan juist in dat deel van het jaar, waarin het verkeer nog min of meer lamgelegd was.

De bovenlandse protestactie had vooreerst slechts een averechtse uitwerking: de magistraat van Dordrecht maakte van zijn kant bekend, dat hij voortaan niet meer de genadiglijk toegestane verbodeming van wijn zonder verkoop zou veroorloven, maar de privileges strikt handhaven, hetgeen inhield, dat alle wijn in Dordrecht moest worden verkocht en verbodemd. Op 1 Sept. 1441 zou deze oekase van kracht worden[3]. Belangwekkend zijn de aanvullende voorschriften, die in de volgende

1) Men neme hierbij in aanmerking, dat de rivierhandel pas in de loop van dit jaar (1445) zijn normale gang hernam. De opbrengst der makelaardijen steeg in 1446 tot 9200 lb. Holl., in 1450 tot 11.200 lb. Holl.

2) Aangehaalde rek., fo. 25 vo., onder het hoofd: 'Van alrehande particulen.' 'Den overslach van den winen is van der stede wege doen bewaren binnen desen jair ende heefft bewairt Florens Vullinc; hieroff ontfaen, so Florens voirn. dat bij sinen eedt angebrocht heefft, als 18 lb. 17 s. 1 d. gr. Vlaemsch, maken in ponden, 5 stuvers voir tpont: 452 lb. 10 s. (Holl.).'

Hans. UB., VII, nr. 724.

3) Publicatie van de magistraat van Dordrecht van 23 Aug. 1441,

weken van de Dortse bestuurderen uitgingen[1], en die tonen dat men niet maar een dreigement bedoelde, maar wel degelijk een nieuwe handelspolitiek, al was het maar als drukmiddel, ging toepassen. Waarborgen worden gevergd tegen schijnverkopen, die natuurlijk een voor de hand liggende uitweg boden. En dan, terwijl vennootschappen van meer dan drie Dortse burgers in de wijnhandel tot nu toe verboden waren, wordt dit maximum thans verhoogd tot tien; blijkbaar wilde men de koopkracht van de Dortse markt versterken door de deelneming ook van minder kapitaalkrachtige burgers te bevorderen en zo de concentratie van de wijnhandel aan de stapel mogelijk maken, die op zich zelf uit de tijd was geraakt. Bovendien werd de aloude rechtstreekse verbinding tussen het Rijnland en Engeland, mèt verbodeming, doch zònder verkoop te Dordrecht, uitdrukkelijk toegelaten[2].

De bovenlandse steden namen nu, na het kloppen aan de dichte deur der Hanze, een ander pressiemiddel te baat: ze wendden zich tot hun landsheren, tot de aartsbisschop van Keulen en de hertogen van Gelre en Kleef, om rechtstreeks bij de landsheer van Holland, hertog Philips van Bourgondië, aan te dringen op rechtsherstel. Denkelijk was het met het oog op deze actie, dat te Arnhem een lijst van verlangens werd opgesteld[3]. Gezanten van de genoemde vorsten begaven zich met afgevaardigden uit Keulen, Wezel en Nijmegen naar Picardië, waar hertog Philips vertoefde[4].

Hun vertoog had in zoverre succes, dat Philips werkelijk de Raad van Holland opdracht gaf tot Dordrecht een aansporing te richten om de zaak te laten rusten tot hij, de hertog, gelegenheid zou hebben persoonlijk ter plaatse te bemiddelen[5]. Het was

1) Zie bijlage III.
2) 12 Sept. 1441: Hans. UB., VII, nr. 734.
3) Zie bijlage II B.
4) Na een bespreking te Wezel op 20 en 21 Aug., waar afgevaardigden van Keulen, Duisburg, Nijmegen, Zutfen en Doesburg aanwezig waren, vertrokken op 11 Sept. gedeputeerden van de aartsbisschop van Keulen, de hertogen van Gelre en Kleef en de steden Keulen, Wezel en Nijmegen naar Picardië voor een bezoek aan de hertog van Bourgondië; Duisburg, Emmerik, Rees, Kleef en Grieth droegen bij in de kosten: stadsrek. v. Wezel 1441/1442, Hans. UB., VII, nr. 673. Vgl. de geloofsbrief voor de Keulse afgevaardigden van 8 Sept. 1441: Hans. UB., VII, nr. 733.
5) Bijlage I, § 1.

September en de kwestie begon acuut te worden, want het najaar was het seizoen van de wijnhandel, en er liepen al geruchten, dat men in Dordrecht doende was 'baardzen' uit te rusten, m.a.w. zich op het plegen van feitelijkheden voor te bereiden[1]. Twijfelachtig is, of de vermaning met zoveel nadruk geschiedde, dat de Raad er enig gevolg van verwachten kon. Hoe dit zij, de weerbarstige stad ging voort met haar gewelddadige politiek; geen wonder, dat de Geldersen en Kleefsen hunnerzijds bij hun landsregeringen op tegenmaatregelen aandrongen, met name op 'stroomsluiting', waaronder men verstond het stopzetten van het rivierverkeer van vreemden (i.c. van Hollanders) door contrôle aan de tolplaatsen[2].

Uit de tolregisters blijkt, dat er dit najaar heel wat wijntransport geschiedde voorbij Herewaarden in plaats van langs Zaltbommel[3]. De bovenlanders voeren dus de Oude Maas af om de door Dortenaren onveilig gemaakte Merwede te mijden. Hun Rijnwijn was immers altijd voor het merendeel bestemd voor Vlaanderen en Brabant. Langs de Oude Maas kon men 's-Hertogenbosch of Heusden bereiken en vandaar het goed per as zuidwaarts brengen, hetzij rechtstreeks Brabant in, hetzij naar een plaats aan de riviermonden - Steenbergen misschien, of Ber-

1) Bijlage I, § 3.
2) Aangeh. stadsrek. v. Wezel, posten van 29 Sept., 18 en 23 Oct. 1441.
3) RA. Arnhem, hertogelijk archief, rekeningen, A 4 b: rekening van Johan Joede van de tollen te Zaltbommel en Herewaarden 13 Juli 1441-12 Juli 1442. In Sept. 1441 passeerden Herewaarden: Henric Tack met 2 en nog eens met 6½ voeder wijn, Vrederic Tack 8½ v., Coenraet Tack 7 v.; in Oct.: Frederick Tack 7½ v., Willem Scout 9 v., Jan Berck 8 v., Deric Tack 5 v., Lambert Koenken 10½ v., Jan Derijxs. 7 v., Jan Ghym 13½ v., Henric Tack 13½ v., in Nov.: Frederick Tack 16 v. en nog eens 14 v., Maut van Rees 5 v., Evert van der Beeck 10 v., Hannes Korff 7 v., Hannes Kese 13½ v., Dries Derixs. 1½ v., Henric Tack 21 v., Peter Snackart 13 v.; in Dec.: Deric Venboet 2 v., Jan Heynkenss. 4 v., Henric Frens 11½ v. De wijnkopersfamilie Tack behoorde in Duisburg thuis. Gewoonlijk toont Herewaarden bijna alleen locaal verkeer. Daarentegen was de hoeveelheid wijn, die Zaltbommel passeerde, in deze periode opvallend gering. De Geldersen waren tolvrij en komen daarom in deze rekeningen niet voor.

gen-op-Zoom - om het vandaar weer per schip over Schelde en Hont verder te zenden. Het is zeker geen toeval, dat tussen de 'alde stucken Dordrecht belangende' in Nijmegen een opsomming ligt van condities, die voor wijnhandel en wijntransport door Nijmegenaren te Heusden golden, o.m. de tarieven van kraangeld, accijns, weggeld en tol[1]. Uitdrukkelijk is daar sprake van overlading van wijnvaten uit schepen op wagens en van wijnverkoop in het groot te Heusden met doorvoer naar elders.

In het voorjaar van 1442 knoopte men eindelijk onderhandelingen aan[2], maar zonder tot overeenstemming te geraken. Integendeel, de twist liep hoger en begin Mei gingen de bovenlandse steden, gesteund door hun landsheren, tot een boycot over; zij verboden alle verkeer met Dordrecht en vorderden van elke koopman, die goederen stroomafwaarts zond, een beëdigde gelofte de Merwedestad te zullen mijden[3]. Met de uitvoering dezer besluiten was het ernst; ladingen van overtreders, die hout naar Dordrecht voerden of zout vandaar brachten, werden in Gelre op de rivier aangehaald en verbeurd verklaard[4].

Nu het conflict groter afmetingen aannam, bracht het ook nieuwe complicaties te weeg. Voor de bovenlanders, die toch gaarne hun bedrijf in stand wilden houden en voor de uitzon-

1) Bijlage II C.
2) Voorbereidende besprekingen, in Jan. te Nijmegen met een Dortse afgevaardigde, Henric Maech, gehouden, leidden tot een conferentie te Tiel op Midvasten (11 Maart): aangeh. stadsrek. v. Wezel; zie ook: Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 14, 16, 17.
3) Zie de Dortse publicatie van 16 Mei 1442, die een reactie daarop is: bijlage III § 2. Zeker is ook het ongedateerde besluit van de vier Gelderse hoofdsteden om de Hollanders en Zeeuwen in Gelre te boycotten van deze tijd: Smelt, Inventaris van het archief der gem. Zutfen, II, nr. 752. Vgl. voorts de brief van hertog Arnoud van Gelre van 25 Juli 1442, bijlage IV.
4) RA. Arnhem, hert. arch., reken. A 2 f, rek. van Otte van Rossem, ambtman van Zaltbommel, over 13 Juli 1442-13 Juli 1443, ontvangsten: Gijsbert van den Kerchoff hadde 1 deel salts gecoft tot Dordrecht boven dat verbot, dat daerop gegaen was, dat die gesellen, diet namen, half hadden; ende van dander helft af gebuert, als mijns gen. heren dele: 20 Rijnsche gulden. - Gijsbert Dirczoen, want hij holt boven dat verbot tot Gorinchem gevuert hadde, daeraff geïffent bij Arnt van Haeften 7½ R. gld.

derlijk rijke wijnoogst van 1442 een débouché moesten zoeken[1)], waren er twee uitwegen. Ze konden òf boven het gevaarlijke traject, dat Dortse uitleggers onveilig maakten, blijven en trachten daar hun goed aan de man te brengen; òf wel pogen langs andere wegen, die ik al aanduidde, de gewone afzetgebieden te bereiken. Inderdaad vernemen we, dat sommige bovenlanders op de Waal ter hoogte van Brakel of op de Merwede bij Gorkum bleven liggen, dan wel de Lek afvoeren tot Schoonhoven om daar hun goed te slijten. Tegen de eerste methode wist Dordrecht wel raad; het verzuimde niet af te kondigen, dat stapelgoederen, afgehaald uit de buurt van Brakel of Gorkum, aan beslag onderhevig zouden zijn[2)]. Tevens nam die stad maatregelen tegen het toevoeren van zout, de gewone retourlading der bovenlanders; men kon daartoe volstaan met het oude stapelvoorschrift opnieuw in te scherpen, dat verkoop van zout in 't groot tussen Dordrecht en de 'hoogste markt', Keulen, verbood[3)].

Gevaarlijker was de affaire-Schoonhoven. Deze stad, die natuurlijk niet naliet aan de bovenlanders alle tegemoetkoming te bewijzen, kon een toegangspoort tot Holland buiten Dordrecht om, ja een concurrerende stapelplaats worden. Geen wonder dat er hooglopende ruzie tussen Dordrecht en Schoonhoven ontstond[4)]. Het geval is bijzonder tekenend voor de precaire aard van het stapelrecht, dat in zijn strengheid uit de tijd geraakt was. Kreeg men het met één soort overtreders aan de stok, dan stonden anderen klaar om een situatie, waarin het stapelrecht op losse schroeven kwam te staan, grondig uit te buiten.

Heel andere gevolgen had het zoeken van omwegen buiten Holland om. Er bestond, naar ik vroeger betoogd heb[5)], een nauwe samenhang tussen het stapelrecht en het systeem der grafelijke tollen. Dit verband treedt nu duidelijk aan de dag: de tolopbrengsten slinken[6)]. En de Gelderse tolrekeningen tonen, dat

1) Vgl. recensie D van de 15e-eeuwse Keulse annalen, uitg. d.H. Cardauns, in: Chroniken der deutschen Städte, dl. 13, 1876, blz. 185.
2) Bijlage III, § 2.
3) Dortse publicatie van 13 Apr. 1442, J.A. Fruin, Oudste rechten van Dordrecht, I, 1882, blz. 281 nr. 60.
4) Bijlage I § 7 en 8.
5) Bijdr. Vad. Gesch. en Oudheidk., 8e reeks, dl. 3, 1942, blz. 1 e.v.
6) Uitdrukkelijk wordt deze omstandigheid als drijfveer tot een bemiddelingspoging door de Raad van Holland opgegeven: bijlage I, § 6; vgl. ook § 44.

langs Zaltbommel nu vrijwel geen stapelgoed meer stroomaf ging; daarentegen registreert de tollenaar van Herewaarden vooral in het najaar van 1442 een omvangrijk wijntransport, dat stellig voor Den Bosch, Heusden enz. bestemd is[1]. De heren in Den Haag echter nemen daarmee geen genoegen en geven order tolwachten te stellen daar, waar men het uitgeweken verkeer kan grijpen: de Gorkumse tol moet geheven worden op de Dieze (toegang tot 's-Hertogenbosch) en te Heusden, die van Geervliet (waarlangs immers normaliter het verkeer naar Vlaanderen en Brabant ging) op de Hont en de Schelde enerzijds, in het Marsdiep (uitgang zeewaarts van de route Gelderse IJsel-Zuiderzee) anderzijds; wat later ging men ook de Dortse tol innen op de Dieze, de Schelde en de Hont[2]. Evenwel, met deze handelwijze trof men niet enkel de bovenlanders, doch benadeelde men ook de Brabanders en Vlamingen. Hevige klachten van de Staten van Brabant en de Leden van Vlaanderen kwamen spoedig los[3].

Het overgroot financieel belang van de Hollandse tollen, die nu eenmaal vastzaten aan het stapelsysteem, bracht de landsregering van Holland enigermate aan de zijde van Dordrecht. Men constateert een grote activiteit van de Raad van Holland om de zaak te beslechten[4], uitlopend op een conferentie der partijen, te Gorkum in April 1443 gehouden[5], ofschoon de atmosfeer nog allerminst vreedzaam was[6].

1) RA. Arnhem, hert. arch. reken., A 4 b, reken. v. Jan Joede en Jan van Doenen van de tollen te Zaltbommel en Herewaarden 13 Juli 1442-13 Juli 1443.
2) 18 Nov. 1442: bijlage V. Vgl. bijlage I § 9 en 11. - 28 Mei 1443: Van de Wall, Handvesten van Dordrecht, blz. 544. Vgl. ook bijlage VII.
3) Bijlage I § 13. Op 2 Dec. 1443 gelastte de hertog eindelijk de tolheffing op Hont en Dieze te schorsen tot hij een nadere uitspraak zou doen: E. Marshall en F. Bogaerts. in: Bibliothèque des antiquités belgiques, I, Anvers 1833, blz. 129.
4) Bijlage I § 10, 13-20.
5) Bijlage I § 21-25; Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 39.
6) Tekenend is daarvoor: RA. Arnhem, hert. arch., reken. A 1 a, reken. v.d. rentmeester-generaal Arnold van Goer over 24 Juli 1442-24 Juli 1443: ‘Ommetrynt acht dage voer Meydach reden die drosset ende rentmeister tot Nymegen ende voeren des anderen daiges tot Gorinchem.... ende van Gorinchem te schiepe opgevaren.... ende noch daertoe wagen gehuyrt omme anxte wille der van Dordrecht....’

Ook ditmaal was een verscherping van de toestand het enige resultaat. Met kracht eist Dordrecht nu van de landsregering de steun, die de wederpartij al lang van haar landsheren ondervond, en de Raad zwicht; hij kondigt, voorlopig voor drie weken, een sluiting van de stromen af, uitdrukkelijk dit besluit motiverend met het gevaar van een dreigende opstand in Dordrecht[1]. Ook in de kwestie-Schoonhoven steunt de Raad het Dortse standpunt door aan de Schoonhovenaren alle gemeenschap met bovenlanders kortweg te verbieden[2]. Blijkbaar zonder te worden gehoorzaamd, want juist deze zaak loopt in de zomer van 1443 heel hoog. Kaperij over en weer is aan de orde van de dag[3]. Wanneer de Schoonhovenaars een zestal Dortse poorters gevangen nemen, stelt Dordrecht 'hooftmans' of 'capitanen' aan met de opdracht te zorgen 'dat die stede van Dordrecht, die an den afteren is an die van Scoenhoven, weder an den voren comen mochte'[4]; uitstedige poorters worden opgeroepen, landpoorters gemobiliseerd en een 'groitte reyse' op touw gezet[5]. Dordrechts toorn was vooral gewekt door de bouw van een sluis bij Haastrecht, die de Vlist met de IJsel tegenover Gouda verbond. Schoonhoven liet die sluis bouwen, quasi om de afwatering te verbeteren, maar naar Dortse opinie met geen ander doel dan een voor Dortse kapers onbereikbare scheepvaartweg naar de Hollandse binnenwateren tot stand te brengen. Ziehier dan de heldendaden der 'groitte reyse': 'dat sy mit machte ende gewaependerhandt tot Haestrecht comen sijn een sluyse breecken ende aen stucken slaen, die de voorscr. van Schoonhoven dair hebben doen maken, ende mitten stucken hoir spijsen roosten; ende dat meer is, zij hebben geweest voir die voirscr. stede van Schoonhoven mit open wimpelen, wael tot elff off twaelffhondert gewapende, in meninge mijns heeren steede te winnen'[6].

Te midden van dit rumoer wist de Raad van Holland niet beter te doen dan telkens bezendingen te sturen om de partijen

1) Bijlage I § 26 en 27.
2) Bijlage I § 28.
3) Bijlage I § 31.
4) Bijlage VIII § 1 (9 Juli 1443).
5) 21 Aug. 1443: GA. Dordrecht, 2e Klepboek, fo. 27 vo. Bijlage I § 33. Blijkens de stadsrekening van 1445 waren er 339 landpoorters, meest inwoners van de Alblasserwaard, Krimpenerwaard, Hoekse Waard en Langstraat.
6) Zie het hierna, blz. 20, noot 1, te noemen stuk.

tot bedaren te brengen en ten slotte een geestelijke, broeder Jan de Carmeliet, als vredestichter te zenden. Voor het overige beperkte hij er zich toe de naburige steden last te geven zich in staat van verdediging te brengen; tevens informeerde de Raad angstig-verlangend naar het aanstaand bezoek van de hertog[1].

Het eind van het lied is, dat de Raad zich opnieuw met het Dortse standpunt vereenzelvigt. Hij aanvaardt een Dorts ontwerpverdrag en belooft Schoonhoven te zullen dwingen zich daarbij neder te leggen[2]. Stapelvrij verkeer is aan de Schoonhovenaars voortaan alleen toegestaan voor plaatselijke productie en consumptie. Hun ladingen moeten gedekt zijn met een verklaring, dat de goederen aan henzelf toebehoren. Met name mogen zij geen goed naar of van het Sticht Utrecht voeren, dat niet te Dordrecht verstapeld wordt. Kennelijk tracht Dordrecht ook de betrekkingen der bovenlanders met het Sticht af te snijden. En dan: de Schoonhovenaars mogen geen 'nyewicheit hantieren' door aanleg van sluizen of vaarten, die ontduiking van de stapel mogelijk maken.

Intussen was het September 1443 geworden en met het wijnseizoen de vete tegen de bovenlanders weer in een acuut stadium gekomen. Blijkbaar aangemoedigd door de houding van de Raad van Holland in de Schoonhovense kwestie verlangt Dordrecht nu op hoge toon een nieuwe sluiting van de benedenstromen. Ook ditmaal maakt 's Raads houding een indruk van hulpeloosheid; hij durft niet op eigen gezag te weigeren, maar zoekt daarvoor de ruggesteun van de Noordhollandse steden, vraagt advies van de Grote Raad en informeert andermaal ongeduldig naar de komst van hertog Philips. Tegelijk doet hij althans een stap in de door Dordrecht gewenste richting: een waarschuwing wordt tot Nijmegen gericht om niet in Holland en Zeeland te verkeren, eer de aan Dortse burgers toegebrachte schade is ver-

1) Bijlage I § 30, 33, 35.
2) De door de Raad van Holland opgelegde schikking van 28 Aug. 1443: Van de Wall, a.w., blz. 722 noot a. De Raad voegde er een brief aan Dordrecht aan toe, waarin hij verklaarde: 'certifieren u ende maken vast mit desen brieve, dat wij van ons gen. heren weghen die van Schoenhoven die voirs. cedel sullen doen houden ende volcomen in allen punten, zoedat geen gebreck dairinne sijn en zall': Alg. RA., 9e Memoriaal-Rosa (Hof v. Holl., inv. nr. 5), fo. 28 vo. Werkelijk gaf de Raad terstond aan Schoonhoven op scherpe toon te kennen, dat het zich aan de schikking te houden had: Bijlage I § 36.

goed[1]. Deze meegaandheid kon slechts een aansporing zijn. Dordrecht aarzelt dan ook niet langer en verklaart eigenmachtig de stromen gesloten, stelt de kaapvaart tegen alle Geldersen, Kleefsen en Keulenaars open - het 'uitleggen' richtte zich immers tot nu toe in naam enkel tegen overtreders van het stapelrecht - en maakt ook wijntransporten over land tot goede prijs[2]. Zo gezegd, zo gedaan. Ziehier hoe ver de kaaptochten zich uitstrekten: 'Item sij sijn dickwijlen ende meenichwarve leden duer Delff, Leyden, Haerlem ende Hoorn, dair sij bij middel van den scoudt van Hoern sceepen gecocht hebben ende daermede getoogen upte Suydersee, daer sij genomen ende gerooft hebben die ondersaten van den lande van Gelre ende tot Dordrecht gevangen gevoerdt; ende wederom keerende door Haymansbrugge bij Alphen vonden sij eenige uytten Haege, die te Utrecht geweest hadden om wijn, den sij grooten vaer aendeeden ende veel quade woirden gaeven ....' Ook zijn ze 'geweest in den lande van Gelre mit grooter macht ende hebben aldair voir Bommele ende elswaer meulnen afgeworpen, luyden gevangen ende geslaegen ende desgelijcx ter Nieuvaert bij Vyaenen scepen mit wijnen genomen, toebehoorende coopluyden van Cleve ende van Gelre ....'[3]. Het spreekt vanzelf dat de Geldersen zich verweerden. Hertog Arnoud verlangde bijstand van al zijn steden, dus ook van diegene, wier belangen elders lagen en die in de stapelrecht-affaire niet zozeer betrokken waren. Soldeniers werden gehuurd, in Zaltbommel een blokhuis gebouwd[4].

1) Bijlage I § 37, 38, 39.
2) Publicaties van 12 en 24 Sept. 1443: Bijlage III, § 3, 4. O.m. Keulen ontving zulk een oorlogsverklaring; men betoonde zich er zeer verwonderd over, maar zond toch een waarschuwing aan Keulenaars die in Antwerpen en Brugge verbleven: Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 49.
3) Zie het hierna, blz. 20 noot 1. te noemen stuk. Dortse 'gesellen' namen zelfs aan enige Katwijkers en een Rotterdammer haring af op de Beneden-Rijn tussen Renen en Wijk-bij-Duurstede: GA. Dordrecht, 2e Actenboek, fo. 224.
4) GA. Arnhem (in het RA. Arnhem), inv. nr. 1244, stadsrek. over 25 Jan. 1443-24 Jan. 1444: op 2 Oct. 1443 vond te Arnhem een dagvaart plaats, waar afgevaardigden van Wezel, Duisburg, Nijmegen, Zutfen en Doesburg kwamen. 14 Oct. zond Arnhem een bode 'om mijn heer een antwoert te geven van den bijstant, dat hij begeert had tegen die van Dordrecht'; ook van Harderwijk en Elburg werd die bijstand gevorderd. 21 Oct. gingen Arnhemse raden te Goch met raden van Nijmegen, Zutfen en Roermond spreken 'om bijstants wil tegen die van Dordrecht', waarvan men dan weer verslag deed aan de hertog. Op 28 Oct. werden door Arnhem 'soldeners gewonnen, die trecken souden tegen die van Dordrecht'. Voor de bouw van het blokhuis te Zaltbommel zond Arnhem op 29 Nov. helpers.

Wel onderhandelde men nu en dan. Een in November te Zaltbommel gehouden dagvaart liep op niets uit[1)], maar in December bekoelde de strijdlust en sloot men althans een bestand, dat tot 1 Mei 1444 duren zou[2)]. Misschien legde het feit gewicht in de schaal, dat de centrale Bourgondische regering zich eindelijk de zaak aantrok. Hertog Philips vaardigde een bevelschrift aan Dordrecht uit om de 'ruiterij ende nemynge' te staken en de 'brueken ende misdaden', die de stad op haar geweten had, aan het oordeel van stadhouder Lalaing te onderwerpen[3)]. Geen pleizierige boodschap: Lalaing, die beproefd had, met steun van de Hoekse edelen, het overwicht van de steden en van Dordrecht in het bijzonder in de politieke leiding van Holland te fnuiken, was Dordrechts grote vijand. De toegevende houding van de Raad van Holland was slechts mogelijk geweest in zijn afwezigheid: juist in de zomer van 1443 was hij naar het Zuiden vertrokken. Later, in 1445, zat op de Gevangenpoort een zekere Gijskijn Smoorcool opgesloten onder

1) Aangeh. stadsrek. v. Arnhem: 13 Nov. 1443 gaan raden van Arnhem en Zutfen naar Nijmegen 'om myt malcanderen te bespreken.... van der dachvaert, die men houden soude te Hoesden tegen die van Dordrecht'; 16 Nov. Arnhemse raden naar Zaltbommel 'op der dachvaert tegen die van Dordrecht'; 27 Nov. zond Arnhem bericht naar Zutfen, 'als die van Nymegen hier gescreven hadden, dat die dachvaert, die te Boemel was tegen die van Dordrecht, te nyet gegaen was'.
2) Aangeh. rek.: op 5 Dec. 1443 bericht Arnhem aan hertog Arnoud, 'dat wij dat bestant houden wouden, dat ghededinget was mytter stat van Dordrecht'. GA. Dordrecht, 2e Klepboek, fo. 30: publicatie van 16 Dec. 1443, waarbij de magistraat van Dordrecht bekend maakt, dat ter dagvaart te Zaltbommel een bestand gesloten is tussen de overlanders en Dordrecht tot 1 Mei e.k., en gebiedt het in acht te nemen. Keulen sloot zich verheugd bij dit bestand aan: Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 52.
3) Bijlage I § 40, 41.

verdenking in opdracht van Dordrecht een moordaanslag op Lalaing beraamd te hebben[1]. Het zij verre van mij deze verdenking tot de mijne te maken; zij tekent echter de verhouding.

Op de eis van zich voor de hertog te komen verantwoorden reageerde Dordrecht dan ietwat uitdagend door in Maart 1444 een deputatie van niet minder dan 23 personen naar Gent te zenden. De kosten van dit indrukwekkend gezantschap bestreed men uit.... de buitgelden[2]. Erg vriendelijk was de ontvangst niet; in tegenwoordigheid van de hertog, de hertogin en Lalaing werd aan de Dortse heren een acte van beschuldiging van 'brueke ende offense' overhandigd[3].

Intussen liep in Mei 1444 het bestand met de bovenlanders af en was het tijdstip voor hernieuwd onderhandelen daar. Bereidheid daartoe toonden vooral de landsheren en met name de hertog van Gelre[4]. Zijn inschikkelijkheid is zeker deels toe te schrijven aan het nadeel, dat zijn tollen door de stilstand van de vaart leden[5]; wellicht ook aan het weder-uitbreken van zijn vete om Gulik met de hertog van Berg[6]. Door bemiddeling van zijn raden komt dan tijdens een nieuwe dagvaart te Zaltbommel op 29 Juni 1444 een ontwerp-verdrag tot stand, dat voor Dordrecht alleszins bevredigend mag heten[7]. De overslagbelasting zou weliswaar met een bedrag ineens van 300 Rijnse guldens afgekocht worden, wat nogal schappelijk lijkt; maar de regeling van het stapelrecht was geenszins overeenkom-

1) De man werd kort na Lalaing's val (April 1445) vrijgelaten. Bijlage IX.
2) Zie de rekening van de buitmeester Heinric Maech, Bijlage X.
3) Bijlage I § 42, 45.
4) GA. Arnhem, inv. nr. 1244, stadsrek. over 25 Jan. 1444-24 Jan. 1445: op 17 en nogmaals op 29 Mei gingen Arnhemse raden naar Zaltbommel 'op der dachvaert tegen die van Dordrecht'. Deze reizen werden voorafgegaan en gevolgd door besprekingen met hertog Arnoud en met de steden Nijmegen en Zutfen.
5) Over de periode 13 Juli 1443-13 Juli 1446 zijn geen tolrekeningen van Zaltbommel bewaard, wat waarsch. verband houdt met de abnormale toestand.
6) I.A. Nijhoff, Gedenkwaardigheden van Gelderland, IV (1847), blz. LXVII.
7) Van de Wall, a.w., blz. 548 naar het Dortse Actenboek; een afschrift ook onder de 'Alde stucken Dordrecht belangende' te Nijmegen.

stig de wensen, die wij van Nijmegen kennen. Verbodeming en doorvoer van wijn zonder verkoop aan de stapel wordt alleen dan toegestaan, indien de wijn niet beneden Keulen gekelderd is; Dordrecht zag daarmee zijn hoofdeis erkend. Van verschillende andere Nijmeegse verlangens verluidt niets. Evenwel, de afgevaardigden der Gelderse en Kleefse steden (Keulen was niet tegenwoordig[1]) verklaarden zich niet gevolmachtigd tot ondertekening; men sprak af twee weken later opnieuw bijeen te komen om het verdrag af te sluiten. Op de vastgestelde dag verschenen de heren van Dordrecht alsmede de hertogelijk-Gelderse raden; maar de Gelderse en Kleefse steden lieten verstek gaan[2]. De Geldersen waren ontstemd over hun landsheer, die een extra-tol wilde heffen tot vergoeding van zijn door de stroomsluiting veroorzaakte derving van tolgelden[3]. Dordrecht sloot nu het verdrag met de hertog van Gelre alleen; het zou openstaan voor al diegenen, die met de hertog wilden meegaan[4]. Dit resultaat werd verkregen, doordat de altijd in geldnood verkerende hertog Arnoud zich liet overhalen voor een zacht prijsje de belangen van zijn onderdanen te verkwanselen. Zo was althans het oordeel van Nijmeegse kant over 's hertogen handelwijze; nog na zijn dood werd zij hem aangewreven. Een Nijmeegs kroniekschrijver toch weet omstreeks 1480 als staaltje van Arnouds landsheerlijk wanbeleid te vertellen, dat hij het keizerlijk privilege van de wijnstapel te Nijmegen, een voorrecht dat een waarde van meer dan tweehonderdduizend gulden

1) Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 60.
2) Zie het van Dortse zijde op 10 Juli 1444 opgestelde relaas der onderhandelingen: Van de Wall, a.w., blz. 545.
3) Aangeh. stadsrek. v. Arnhem: op 9 Juli 1444 hielden afgevaardigden van Duisburg, Wezel, Nijmegen, Zutfen en Arnhem een dagvaart te Arnhem ‘om onsen heer een antwoert te seggen van den tween Tornys, die men op 1 voeder wijns setten soude, mijnen heer sijnen schaey mede te richten, die hij had, dat hij den stroem geslaten had om des onrechts wyl, dat die van Dordrecht den coepman deden’. De volgende dag zijn Arnhemse raden ‘weder bij onsen heer geweest, ende ghaven hem een antwoert, dat sij ghenen onghewoenliken tol geven en wouden’.
4) 25 Juli 1444: Van de Wall, a.w., blz. 549 en 551. De hertog liet zich terzelfder tijd bij afzonderlijke acte door Dordrecht beloven, dat deze stad niet dan met zijn toestemming enig verdrag zou sluiten hetzij met Gelderse, hetzij met Kleefse steden: a.w., blz. 553.

vertegenwoordigde, voor luttele penningen aan de Dortenaren verkocht had[1].

De animo om tot het verdrag toe te treden was echter nihil; hertog Arnoud zag zich een maand later genoodzaakt te berichten, dat hertog Adolf van Kleef en diens onderdanen evenals zijn eigen steden Nijmegen, Roermond, Zutfen en Doesburg weigerden het verdrag te accepteren[2]. Zelfs begon de Kleefse hertog aan zijn tol te Huissen Geldersen aan te houden, die in Dordrecht lading ingenomen hadden[3].

Niettemin kon Dordrecht op een politiek succesje bogen: het had een wig tussen de tegenstanders gedreven. Dit was het werk geweest van heimelijk geworven agenten; hun moeite werd beloond met een bagatel van 300 Rijnse gulden - de afkoopsom van het overslaggeld![4] Ook Keulen betoonde aan de Kleefsen slechts een twijfelachtige solidariteit; wel liet deze stad haar kooplieden beëdigen, dat zij geen goederen aan Dortenaren zouden

1) Onuitgegeven vervolg van de kroniek van Van Berchem in de stadsbibliotheek te Hamburg, waarvan docts. A.J. de Mooy een uitgave voorbereidt: 'Novimagenses, qui eundem Arnoldum ad ducatus dignitatem originaliter promoverant, ultra ducenta milia florenorum et amplius dampnificando privilegia eorum imperialia de vinis e superioribus partibus per Wale fluvium devectis in penubus (kelders) Novimagensibus primo reponendis ac deinde aliis partibus longe lateque in ipsorum questum communicandis, in Dordracenses pro vili recepto transtulit precio.'
2) GA. Dordrecht, 2e Klepboek, fo. 32. Deze brief van de hertog liet de magistraat bij klokslag bekend maken. Venlo, dat altijd bijzonder hartelijke relaties met Dordrecht had, verklaarde 'wes ons heren gnaden van der zwoenen gedadinght hedden, dat dat ons te wille were': GA. Venlo, stadsrek. over 26 Dec. 1443-26 Dec. 1444, fo. 10. Het was zeker ten antwoord op een Dortse uitnodiging om tot het verdrag toe te treden, dat Keulen verklaarde met het geschil tussen Dordrecht en de Geldersen en Kleefsen niets te maken te hebben: Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 66.
3) Aangeh. stadsrek. v. Arnhem: op 7 Aug. 1444 beraadt men zich 'op den brieff, die mijn heer van Cleve hier geseynt had, dat hy vyant bliven woude der van Dordrecht'. Op 9 Aug. zond Arnhem een brief aan de hertog van Kleef, 'want hij ons borger, die oer guet te Dordrecht gheladen hadden, te Huessen op had doen houden'.
4) Zie het aangehaalde relaas der onderhandelingen bij Van de Wall, a.w., blz. 547.

verkopen, maar verscheidenen hunner schonden hun belofte[1].

Deze verbetering van de staat van zaken ten opzichte van het achterland kon de Dortenaren in hun koppige houding jegens de landsregering slechts sterken. Hertogin Isabella en Lalaing verschenen in het najaar in Den Haag en leidden een formeel proces wegens opstand tegen het wettig gezag in door middel van een driemaal herhaalde dagvaarding[2]. De Noordhollandse steden benutten deze unieke gelegenheid om de ganse stapelrecht-kwestie weer eens aan het rollen te brengen. Aan de al vroeger gedane verwijten voegt de acte van beschuldiging hun klacht toe, 'dat gij hem grotelic vercort ende onrecht doet boven den privilegien ende hantvesten, die sij hebben, in dien, dat gij se trecken wilt ten stapel binnen Dordrecht'. De beklaagde weigerde kortweg te compareren en volstond met een schriftelijk antwoord[3]. Dordrecht acht zich niet verplicht, in afwezigheid van de hertog zelf, in Den Haag terecht te staan en daar over zijn privileges het oordeel te vernemen van 's hertogen raden, 'dairaf eenige ons niet gunstich en sijn'. Wat het stapelrecht aangaat, beroept het zich op de compositie van 1432[4], die trouwens een voor de stapelstad alleszins gunstige toestand geschapen had; het zijn de Noord-Hollanders, aldus het verweer, die met die regeling in botsing zijn gekomen.

Er volgt dan een tweede dagvaarding, waarbij de bode, belast met de afkondiging, 'bij nachte mits vreese van sinen live' ternauwernood uit Dordrecht ontkwam; voor het verrichten van een derde dagvaarding ter plaatse was geen bode te vinden, zodat men deze sommatie in Rotterdam moest doen geschieden[5]. Terstond daarop, 20 Dec. 1444, volgde het bij verstek gewezen vonnis, dat de door Dordrecht bedreven wandaden breedvoerig

1) Mitt. Stadtarch. Köln, 8, blz. 68, 70; B. Kuske, Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs, I, 1917, nr. 1045, en de aantekening aldaar.
2) Vooraf ging een poging van de Ridderschap van Holland om Dordrecht tot toegeven te bewegen: Bijlage I § 46. Eerste dagvaarding: 27 Nov. 1444, Van de Wall, a.w., blz. 557 (noot van blz. 556); bodeloon voor de uitvoering: Bijlage I, § 47.
3) 2 Dec. 1444: Van de Wall, t.a.p.
4) Zie F. van Mieris, Groot charterboek der graaven van Holland, IV, blz. 999; daarnaar ook bij Van de Wall, a.w., blz. 517.
5) 2e dagvaarding: 6 Dec. 1444, Van de Wall, blz. 557; voor het lot van de bode: Bijlage I § 49; 3e dagvaarding: 16 Dec. 1444.

uitmeet en op grond van contumatie alle ingestelde eisen toewijst[1]. Onder de talrijke kwesties, die met één slag ten ongunste van Dordrecht beslist worden, is ook het stapelrecht; ten dezen zal de sententie van hertog Albrecht uit 1396, die de Noordhollandse steden vrijstelde van alle stapelverplichtingen, opnieuw van kracht zijn.

Het was een slag in de lucht. Van executie van het vonnis kon geen sprake zijn; men ware daartoe slechts bij machte geweest, indien de steden van Noord-Holland het optreden der landsregering door een gezamenlijke actie ondersteund hadden. Maar Lalaings politiek vond toch ook bij hen geen onverdeelde instemming. Zij moesten wel vrezen, indien Lalaing erin zou slagen Dordrecht onder zijn autoritair bewind te doen buigen, zelf dit lot te moeten delen. De grond zonk hem onder de voeten weg; in April 1445 kwam het einde van zijn stadhouderschap.

Dit ontslag stond gelijk met een triomf van Dordrecht, dat nu sterker dan ooit stond, ook tegenover de bovenlanders. Naar het schijnt hebben de Geldersen, ofschoon precieze berichten ontbreken, in de loop van 1445 hun verzet tegen het door hertog Arnoud aangegane verdrag opgegeven. Aan het eind van het jaar zagen ook de Kleefsen van verdere strijd af[2]. Misschien was daarop van invloed het uitbreken van de 'Soester Fehde', die

1) 20 Dec. 1444: Van de Wall, a.w., blz. 555. Oorspronkelijk: Alg. RA., charters der grafelijkheid van Holland.

2) Een bestand met de Geldersen werd op 1 Apr. 1445 verlengd: RA. Arnhem, hert. arch., reken. A 2 f, rek. v. Otte van Rossem, ambtman van Zaltbommel, over 13 Juli 1444-13 Juli 1445. Ook met Kleef schijnt er destijds een bestand geweest te zijn; de Dortse magistraat maakte op 23 Juni 1445 bekend dat het de volgende dag zou aflopen: GA. Dordrecht, 2e Klepboek, fo. 37. Nadat Dordrecht op 3 Dec. 1445 aan de Kleefsen hun geleide had opgezegd, kwam een verdrag tot stand, dat op 12 Jan. 1446 te Dordrecht werd afgekondigd: ald., fo. 39 vo. en fo. 40. Kennelijk heeft hierop betrekking een ongedateerde post in de stadsrek. v. Dordrecht van 1445: drie raden werden gezonden 'ter dachvairt tot Boemel, roerende van der soene tusschen den Cleeffschen ende ons', vervolgens twee raden 'tot Boemel om die brieve, roerende van der soene voirs., over te gheven ende ander weder te ontfangen'. In deze rekening is ook sprake van conferenties met de hertog van Gelre te Nijmegen en te Zaltbommel; men verneemt niet, dat ze tot een resultaat leidden. Eerst tegen 15 Mei 1446 werd een conferentie te Maastricht tussen hertog Philips van Bourgondië en hertog Arnoud van Gelre tot beslechting van de vete beraamd: Alg. RA., Memoriale T (Hof v. Holl., inv. nr. 7), fo. 60.

Kleef in een hevige en langdurige strijd met de aartsbisschop van Keulen wikkelde[1].

Het behoeft nauwelijks gezegd, dat Dordrecht thans aanspraak maakte op de meest stricte inachtneming der stapelvoorschriften, ook door de Hollanders. Het zond overal waarschuwingen met die strekking rond en kondigde in het bijzonder opnieuw het verbod af om zout stroomopwaarts te voeren, anders dan ter hoogste markt of voor detailverkoop[2]. De Noordhollandse steden stribbelden nog een jaar lang tegen. De Raad van Holland kwam bemiddelend tussenbeide, maar nu, gelijk vroeger, speelde deze bemiddeling feitelijk in de kaart van Dordrecht[3]: zij leidde op 15 October 1446 tot een nagenoeg ongewijzigde hernieuwing van de compositie van 1432[4]. Hoezeer dit slot een Dortse overwinning betekende, moge blijken uit het feit, dat het rondsturen van de afkondigings-mandementen van de Raad van Holland aan de Hollandse en Zeeuwse steden geschiedde op kosten van de

1) Zie: Jos. Hansen, Westfalen und Rheinland im 15. Jhdt., I: Die Soester Fehde, 1888 (Publikationen aus den Preussischen Staatsarchiven, Bd. 34).
2) Op 15 Juli 1445 werd aan iedereen verboden de Merwede, Lek of IJsel op te varen met zout, dat niet binnen Dordrecht verkocht en vermeten was volgens stapelrecht, tenzij niet meer dan 5 mud tegelijk en onder belofte aan burgemeesteren, het zout uitsluitend in de dorpen met de kleine maat te slijten, en aangekondigd, dat alle overtreders naar stapelrecht berecht zouden worden: Fruin, Oudste rechten, I, blz. 282 nr. 63. Dit verbod had ten doel te voorkomen, dat bovenlanders, zonder tot Dordrecht stroomafwaarts te varen, gelegenheid vonden een retourlading zout in te nemen. 20 Juli 1445 liet Dordrecht alom het voornemen bekend maken het stapelrecht in volle omvang te handhaven: GA. Dordrecht, 2e Klepboek, fo. 37 vo. Blijkens de Dortse stadsrek. v. 1445 werd deze waarschuwing bij open plakkaat medegedeeld aan ‘vele steden in Hollant’ en aan de Raad van Holland; het verbod van zoutvervoer aan Zieriksee, Reimerswaal, Goes, Tholen, Steenbergen, Oudenbosch en Zevenbergen (de voornaamste zoutwinningscentra).
3) Bijlage I § 50-52.
4) Van de Wall, a.w., blz. 578.

Dortse magistraat[1]. Ook de kwestie van de Haastrechtse sluis werd naar Dortse wens beslist: er zou wel een sluis komen, maar één van zodanige maximum-diepte en -wijdte, dat zij voor de scheepvaart van geen betekenis kon wezen[2].

Trachten wij uit hetgeen zich voor onze ogen afspeelde enkele conclusies te trekken. Het liberale tijdvak is wel eens geneigd geweest te postuleren, dat het economisch leven zijn loop neemt enkel volgens immanente wetten, dat het zich door ingrijpen van buitenaf niet wezenlijk laat dwingen. Wij weten heden wel beter, en ik geloof dat het verhaalde kan strekken tot een voorbeeld, hoezeer ook in de middeleeuwen de economie liep aan de leiband van de politiek. Dordrecht slaagde er wel degelijk in door het gebruik van geweld en door het handig uitbuiten van de unieke verkeersstrategische ligging der stad, althans voor het ogenblik - en naar blijken zou, voor geruime tijd - veel meer van het stapelrecht te redden dan in de lijn lag van de ontwikkeling die de handel had gekregen. Toen de magistraat in het begin van 1448 ertoe overging een nieuwe reglementering van de wijnhandel in te voeren, verklaarde zij uitdrukkelijk, dat deze handel gedurende enige tijd verlopen, doch thans opnieuw te Dordrecht gevestigd was[3].

Van welke stedelijke kringen de actie uitging? In een vroegere studie heb ik nagegaan, hoe weleer, in de 14e eeuw, conflicten met vreemde machten telkens hun weerslag vonden in de partijtwisten binnen de stad. Daarvan is ditmaal geen sprake. De burgerij vertoont ontegenzeggelijk een krachtige esprit de corps. Het oude patriciaat schijnt van het toneel verdwenen, doet zich althans niet meer kennen als een politieke factor; het gildenrégime, dat in Dordrecht in de praktijk wil zeggen de heerschappij van een brede groep kooplieden en schippers, heerst onbestreden. Alle belangrijke besluiten, die men tijdens de vete neemt, worden aan de morgenspraken voorgelegd en door hen goedgekeurd. In die morgenspraken hebben de dekens der gilden de leiding. Men lette op de brief, waarin de hertog van Gelre de stroomsluiting

1) GA. Dordrecht, inv. voor 1572 nr. 435, tresoriersrekening gedaan op 23 Jan. 1447: ‘gegeven om die composicie te besegelen .... Item optie selve tijt gegeven als van den mandamente te besegelen ende te scrijven ende van bodenloen, die mandamenten te dragen ende in allen steden te condigen ....’
2) 25 Jan. 1447: Van de Wall, a.w., blz. 584.
3) Fruin, Oudste rechten, I, blz. 289 nr. 71.

aankondigde: hij werd geadresseerd aan de dekens der neringen.

Deze door gildeninvloed beheerste stadsregering hield zich in de partijtegenstelling, die nog altijd Holland verdeeld hield, aan de Kabeljauwse zijde. Lalaing, de schoonvader van Brederode, bekend om zijn Hoekse neigingen, beschouwde zij als haar grote vijand. De betekenis der oude partijnamen was juist het omgekeerde geworden van eertijds; de Kabeljauwsen waren nu de voorstanders van stedelijke onafhankelijkheid, de Hoeksen die van krachtig landsheerlijk gezag.

Het meest verrassende resultaat van ons onderzoek is wel de kijk die het geeft op de positie van de Raad van Holland als orgaan der landsregering. Van zijn regeerkracht hebben wij allerminst een hoge dunk gekregen. Hij deed weinig anders dan schipperen, bemiddelen en temporiseren; een vaste lijn, een krachtig beleid is niet te bespeuren. Men mag wel concluderen, dat de spanningen die in Holland bestonden zich ook binnen de Raad deden gelden. Behalve stadhouder Lalaing, zo hoorden wij, zaten in de Raad nog enige heren die Dordrecht 'niet gunstig' waren. Andere leden daarentegen waren dit ongetwijfeld wel; met name Godschalk Oem, lid van het vooraanstaande Dortse magistraatsgeslacht. Het hing van de omstandigheden af, welke richting op een gegeven ogenblik de overhand kreeg; de tegenwoordigheid of afwezigheid van Lalaing deed de schaal naar de ene of de andere zijde doorslaan. Maar van bekwaamheid tot regeren heeft de Raad noch pro noch contra blijk gegeven. Dordrecht had vrij spel om eigen politieke doelen na te streven, veel vrijer nog dan vroeger onder de Beierse hertogen. Het maakte van die vrijheid ten volle gebruik en stond nu als een machtige republiek slechts quasi onder Bourgondisch gezag. De hertog had er vrede mee, mits hem zijn beden betaald werden.

J.F.N.

I. Uittrekssels uit de rekeningen van de rentmeesters-generaal van Holland en Zeeland.

Rekening van Willem van Naildwijc 26 Dec. 1440-31 Dec. 1441.

(1.) Fo. 73. Reizen van Raadsleden. 'Meester Jacob Potter van der Loo ende Heinrick van der Goes .... over een reyse,

die sij van mijns genadichs heren wegen deden bij ordinancie van den here van Bingincourt[1] ende den heren van den Rade an der stede van Dordrecht om hemluden een onderwijs te doen, roerende brieve, die mijn gen. here an den Rade van Hollant gescreven hadde, dat men aldus dair senden soude overmits clachten, die enige steden ende coiplude, geseten upten Rijn, minen voirs. here over die van Dordrecht gedaen hadden ende enigerhande nuheyt, die sij upten coipman beginnen wouden, te weten, dat sij die saken dairoff uut souden laten staen enen tijt, want dairenbinnen mijn voirs. gen. here die saken an beyden sijden woude doen ondertasten ende elken helpen tot sinen rechte....'

(2.) Fo. 102. 28 Oct. 1441. Bode met brief aan Dordrecht, 'inhoudende, dat sij souden senden bij den Rade in den Hage enen goeden notabilen man, van hoire meyninge geinformeert, om die Rade mit dien te spreken ende wege te vinden, dat ind gescille, wesende tusschen dien van Dordrecht ende die van Cuelen, van Cleve, ende van Gelrelant om der comanscepe ende upslachs wille van den wijnen, tot profijte van minen gen. here ende van partien vors. goetelic versien worde....'

(3.) Fo. 104[2]. 'Also in den Hage onder die lude vluchtmaren ghingen, dat die van Dordrecht upstallen onder malcanderen die een tegen den anderen hadden ende oic dat sij deden maken binnen der voirn. stede een deel bairdzen tot 10 of 12 toe, ende dat sij hoir oude bairdzen ende andere scepen, die der stede toebehoirden, scoon deden maken, soe wert aldair heymelic gesent bij bevele van den here van Bingincourt ende sommige andere van den Rade enen verstandelen man, om aldair over ende duer te sien ende oic mit enige van den poirteren te vernemen, wes hoir meyninge dairoff waire te doen ende oic off zij enige bairdzen deden maken ende wat sij dairmede doen wouden....'

(4.) Fo. 105. 23 Nov. 1441 bode met 's Raads brief naar Nijmegen, 'roerende dat sij 2 of 3 uut hoire stede gedeputeerde senden souden upten 4en dach in Decembri in den Hage bij den Rade mit alle hoir brieven, privilegien ende besceyde, dair-

1) Willem van Lalaing, heer van Bugnicourt, stadhouder van Holland en Zeeland 1440-'45.
2) Ongedateerd; tussen posten van midden Nov. 1441.

mede sij hem vermeten willen mit horen goeden voirbij die stede van Dordrecht te zeylen sonder dair te verstapelen, ende dat sij oic besorgen souden den Rijn upwairt, dat sij mede quamen, die hem vermeten wouden in der selver hantvesten tegen der stede van Dordrecht, want sij alsdan ten voirn. dage ter antwoirde tegens hem allen voir den Rade wesen souden.'

(5.) Fo. 105 vo. 3 Dec. 1441 bode met 's Raads brief naar Dordrecht, 'roerende dat die stede hoir gedeputeerde in den Hage senden souden om te verantwoirden up die punten, die hem van mijns gen. heren wegen overgelevert waren....'

Rekening van Willem Engebrechtsz. 1 Jan.-31 Dec. 1442.

(6.) Fo. 86 vo. Reizen van Raadsleden. 'Heren Gerijt van den Zijl .... over een reyse, bi hem gedaen bi den hertoge van Gelre, up die tijt wesende tot Egmonde, om him up te doen zeker punten, roerende van uutsettinge te mogen geschien, tot voordernisse van ons gen. heren tollenen, van den geschille, wesende tusschen den overlanders ende die van Dordrecht....'

(7.) Fo. 109 vo. 29 Juli bode met twee brieven van de Hertog aan Dordrecht en aan Schoonhoven, 'inhoudende van sulken geschille, als tusschen him beiden up die tijt uutstaende was, roerende van den stapelrechte, dair sij up malcanderen om upgehouden hadden, dat sij die saken dairoff uutsetten ende laten staen wilden ende elc mit hueren besceide commen in den Hage voir den Rade om himluden dairof an beide zijden te verliken, updatter geen meerrer last of en quame ....'

(8.) Fo. 110 vo. 3 Aug. 1442 bode met 's Hertogen en 's Raads brief naar Schoonhoven, 'inhoudende dat sij ter stont sbriefs angesien commen souden in den Hage ter antwoirde tegens der stede van Dordrecht, also sij malcander hoir scepe upgehouden hadden.'

(9.) Fo. 117. 29 Oct. 1442 bode met 's Hertogen uithangend bezegelde brief aan de tollenaar te Gorkum, 'dat hij sonder vertrecke selve in persone trecke of eenen notabelen man van sinen dyenres senden soude tot Huesden om aldaer een wachte te houden up alle sulke wijnen ende goeden, als dair ende upter Diese voortan doirliden souden om mijns gen. heren rechte

van der tollen dairof te ontfangen, sulc als sij sculdich mogen wesen, of sij voor die tollen tot Gorinchem leden, mitgaders sulken toll, als sij dairenboven oic van den rechten tollen tot Huesden sculdich wesen mogen ....'

(10.) Fo. 117 vo. 29 Oct. 1442 bode met brieven 'an den scout van Dordrecht, Gerijt Oom, an den burgermeisteren, scepenen, achtmannen ende anders den Rade der stede van Dordrecht vorn., roerende van alrehande punten, sonderlinge, dat die Rade mijns gen. heren vors. begeerende waren, dat sij mit geenen upsette enigen reyse uutter stede doen en souden noch ter tijt upten Gelressche coipman overmiz des geschils willen, staende tusschen hem beiden, aengesien dat men dairin arbeidende was om die twijdrachte dairof neder te leggen ....'

(11.) Fo. 118 vo. 17 Nov. 1442 bode met 's Raads brieven aan Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Monnikendam, Delft, Rotterdam, Schiedam, Gouda, Oudewater, Schoonhoven en Leiden, 'roerende, also zeker gedeputeerde der stede van Dordrecht bij himluyden geweest ende enige punten overgegeven hadden, dienende om voorsienicheyt te hebben tot behoudenisse van mijns gen. heren tollenen, dair hij van den overlanderen bij maniere van uutwege, die sij sochten, seer in vercort worden [!], dat sij hieromme 2 of 3 van hoirren medegesellen uutten gerechte seynden souden in den Hage bi den voorn. Rade den 24en dach van der maendt vorn. om dairof ende oic van anderen punten, roerende der composicien, voortijts gemaect tusschen den gemeenen steden van Hollant ende der stede van Dordrecht vors., te helpen sluyten....'

(12.) Fo. 129. 'Van alrehande parceelen. Der secretarisen clercken te huesscheyt gegeven om veel arbeyts, die zij bynnen desen jare gedaen hebben in scriven mijns gen. heren zaken.... [*o.a.*] an den hertoge van Gelre ende van Cleve ende bysscop van Coelen om der zaken wille van dien van Dordrecht ende coopman van boven....'

Rekening van Willem Engebrechtsz. 1 Jan.-31 Dec. 1443.

(13.) Fo. 65. Reizen van Raadsleden. 'Meester Henryc uutten Hove ende Geryt Potter van der Loo' *vertrekken 11 Jan. 1443*, 'also dieselve bij ordinancien van den here van Lalaing ende anders die Rade gecommittert worden mit enige ander gedeputeerde

uutten steden van Hollant ende Zeelant te wesen tot Gendt upter dachvairt, die aldair gehouden wart den 15en dach in Januario lestleden am aldaer te tracteren.... up sulken beclachten, als van den landen wegen van Brabant ende van Vlaenderen upten tolnaren van Geervliet ende van Gorinchem overgegeven waren om der tollen wille, die upter Diese ende upter Honte geleit sijn, ende om te tracteren van den geschille, staende tusschen den coipluden van boven ende die van Dordrecht....'

(14.) Fo. 81. 11 Jan. 1443 bode met 's Raads brief aan Dordrecht, 'inhoudende, dat sij een antwoirde besenden souden upter copie van eenen brieve, besloten in den selven hoirren brieve, ende gecomen was van den hertoge van Cleve, roerende van den geschille, staende tusschen den Gelresschen ende himluyden als van hoirren stapelrechte....'

(15.) Fo. 66 vo. Reizen van Raadsleden. 'Meister Henryc uuten Hove, Raet, Willem Engebrechtsz., rentmeester generael van Hollant, ende Claes de Vriese, secretaris,' *vertrekken 16 Maart 1443* 'ter ordinancien van den here van Lalaing ende die ander van den Rade.... tot Bruessele bi den eerwairdigen vader in Gode den bisscop van Doornyck ende anders die Rade mijns vors. heren, geordineert ten gouvernemente sine lande van harwartsover in sijnre absencyen, om te onderhouden die dachvairt, die aldair geordineert was up die geschille van die van Dordrecht ende den coipman van boven.... ende voort om te verantwoirden up alsulke beclachten, als die Staten van Brabant gedaen hadden van die tollen, die cortelijc geleit is up die Schelte ende Honte....'

(16.) Fo. 89 vo. 27 Maart 1443 bode met 's Raads brief aan den hertog van Gelre, 'inhoudende, dat hij sijn brieve van geleyde besenden wilde bi den selven bode, sprekende upten here van Lalaing ende enige andere van den Rade, updat sij bi hem commen mochten om te tracteren ende enige goede wege te vinden van den geschille, staende tusschen den voirs. hertoge ende der stede van Dordrecht....'

(17.) Fo. 89 vo. Zelfde dag bode met 's Raads brief aan Dordrecht, 'inhoudende, dat sij geen nyecheit van enigen upsette beghinnen noch doen en wilden upten Gelressche ofte up enige steden van boven, roerende om hoir geschille tusschen himluyden

staende van den stapelrechte, voor der tijt, dat die Rade mijns heeren eerst mitten voirn. hertoge van Gelre gesproken hadden....'

(18.) Fo. 89 vo. 29 Maart 1443 bode 'haestelijc' *met 's Raads brief aan Dordrecht,* 'inhoudende, also die vorn. Rade vernomen hadden, dat sij des dages te voren binnen der selver stede wapenscouwinge gedaen ende capitanen gekoren hadden, dairom dat sij verduchtende waren, of sij enige reyse mit upsette in den lande van Gelre hadden willen doen, roerende om den geschille van hueren stapelrechte, himluyden bevelende, dat sij dat in geenrewijs doen en wilden, noch geen nyewicheit dairof beghinnen, voor die tijt dat hem de voors. Rade anders daerof souden laten weten....'

(19.) Fo. 67. Reizen van Raadsleden. 'Meister Henryc uutten Hove ende meister Lodewijck van der Eycke' *gaan 5 Apr. 1443* 'bi den hertoge van Gelre in sine stede van Harnem[1)] om mit hem te spreken van der dachvart, die men gehouden soude hebben binnen der stede van Bruessele up die geschille, wesende tusschen der stede van Dordrecht ende den coipman van boven, dair hij sijn vriende niet gesent en hadde ende dairom dat die vors. dachvairt achterbleeff, ende voort als hem te onderwijsen, dat hij mitgaders den anderen heren, dair die geschillen an hangen, hem wouden vuegen redelike dage daerof te houden om die geschille neder te leggen, ende mede van den schade, die mijn gen. here ende sijn gemeene lande dairan nemen....'

(20.) Fo. 91 vo. 9 April bode 'haestelijc' *met 's Raads brief aan Dordrecht,* 'inhoudende dat sij ter stont, angesien sbriefs, besenden souden in den Hage van hoir gedeputeerde van derselver stede bi den Rade vors. om saken wil, die sij mit hem te verspreken hadden, sonderlinge om himluyden up te doen tguent, dat sij mitten hertoge van Gelre versproken ende gesloten hadden, roerende van den geschille staende tusschen den overlanderen ende der vors. stede van Dordrecht....'

(21.) Fo. 92. 10 April 1443 bode met 's Raads brief aan de hertog van Kleef, 'inhoudende, alsoe die hertoge van Gelre overdragen was mitten here van Lalaing ende anders die Rade mijns gen. heren, die cortelijc tevoren bi hem geweest waren, ende

1) D.i. Arnhem.

angenomen hadde dachvaert te houden tot Gorinchem mitten vors. Rade upten geschille, staende tusschen den Gelressche ende den overlanderen an deen sijde ende der stede van Dordrecht an die ander sijde, roerende van hueren stapelrechte, dair sij lange om in groitten twijdrachte gestaen hadden, begerende an denselven hertoge van Cleve, dat hij totter selver plaetsen ende ten dage vorn. besenden wilde van sijn gedeputeerde rade om upter vorn. materye enige goede wege te hulpen vinden, dat die voirs. twijdrachte of ende te nyeten commen mochte....'

(22.) Fo. 68. Reizen van Raadsleden. 'Meister Henrijc [uutten Hove] ende meister Lodewijck [van der Eycke] ende Claes de Vriese, die upten 24en dach in Aprille gecommitteert worden bi den here van Lalaing ende den anderen van den Rade te trecken tot Gorinchem om aldair te houden die dachvairt, die upgenomen was aldair te houden bi den hertoge van Gelre om der geschillen willen, die sijn tusschen der stede van Dordrecht ende den coipman van boven; dewelke aldair quamen mitgaders den gedeputeerden van den Rade des hertogen van Gelre ende van Cleve ende der stadt van Colne[1)]....'

(23.) Fo. 94 vo. 'Also onlanges geleden hiertevooren dachvairt gehouden hadden geweest binnen der stede van Gorinchem bi denselven Rade mijns gen. heren ende bi den Rade des hertogen van Gelre ende van Cleve, roerende den geschille staende tusschen der stede van Dordrecht ende den coipman van boven als van den stapelrechte, up welke dachvairt int eynde de Rade van Gelre ende van Cleve te kennen gaven dat sij niet volcomelijc gemachticht en waren een entlijc antwoirdt te geven of yet te sluyten upten punten aldair versproken, maer souden trecken bij hueren heren ende die voirs. Rade mijns voirs. gen. heren binnen eenre benoemder tijt dairna een goede antwoirde laten weten, soe wes hem gelieven soude te doene upten voirs. punten aldair gesloten, ende want sij dat niet en deden noch yet dairoff lieten weten, soe wort hem van mijns gen. heren wegen weder gescreven, dat sij hoir bescreven antwoirde noch dairof souden laten weten, updat die Rade mijns voirs. heeren hem voirt dairna rechten mochten ende om te verhoeden, dat die van Dordrecht geen nyewicheit van enigen upsette en bedreven': *daartoe 18 Mei 1443 bode aan de hertogen van Gelre en Kleef te Meurs*.

1) *Cleve* hs., vermoedelijk een verschrijving.

(24.) Fo. 94 vo. Zelfde dag bode met 's Raads brief aan Dordrecht, ‘inhoudende, also sy den[1)] hertogen van Gelre ende van Cleve gescreven hadden bi eenen bode.... om een antwoirt van himluiden te weten van der sake...., dat sij dairom in geenrewijs enige nyewicheit van reysen mit upsette beghinnen en souden upten Gelressche of den coipman van boven, maer hem rustelijc ende vredelijc souden houden ter tijt toe, dat een bescheit[2)] van den vorn. hertogen van Gelre ende van Cleve gecommen soude wesen.’

(25.) Fo. 96. 21 Mei 1443 bode met 's Raads brief aan Dordrecht, ‘inhoudende, dat sij ter stont angesien sbriefs commen souden in den Hage bi den Rade vors., want men himluyden aldair updoen soude de antwoirde, die gecommen was van den hertogen van Gelre ende Cleve, roerende der materyen die cortelijc hiertevooren gesloten hadde geweest upter dachvairt tot Gorinchem gehouden....’

(26.) Fo. 68 vo. Reizen van Raadsleden. ‘Meister Lodewijck van der Eyck’ *vertrekt 2 Juni 1443 op last van de heer van Lalaing en de overige Raad naar de bisschop van Doornik en de Grote Raad,* ‘gelast mit zeker botscepen, roerende den geschille wesende tusschen der stede van Dordrecht ende den coipman van boven, ende hem te onderwijsen van die slutinge van den stroom van beneden tot sinte Johansdage toe om darbij te verhoeden die upstalle, die geschien mochte in derselver stede, ende om de voirs. Rade te informeren, dat sij om die ende meer ander groitten saken wille angaende den lande van Hollant, Zelant ende van Vrieslant tot Antwerpen een dachvairt houden wouden....’

(27.) Fo. 69. 11 Juni 1443 vertrekt Clais de Vriese, secretaris, op last van de heer van Lalaing en andere Raden naar Antwerpen tot het bijwonen van de hiervoor genoemde dagvaart.

(28.) Fo. 98. 8 Juni 1443 bode met 's Hertogen brief aan Dordrecht, ‘roerende dat sij in geenrewijs enige nyewicheit van upsette beghinnen en souden up die van Scoonhoven, angesien dat dieselve van Scoonhoven van mijns gen. heren wegen bevolen ende gescreven was, dat sij van nu voortan geen gemenscap

1) *Also die* hs., kennelijk een verschrijving.
2) *Dat men bescheit ende* hs.

mitten overlanderen en hadden ende dat sij hem of noch toe en souden voeren enige coipmanscepe, dan alleen hoir selfs provance....'

(29.) Fo. 101 vo. 27 Juni 1443 bode van Antwerpen met 's Hertogen brieven op last van de bisschop van Doornik[1], *de heer van Lalaing en de andere te Antwerpen vergaderde Raden, aan de hertogen van Gelre en Kleef en de stad Keulen,* 'inhoudende, dat die vorn. Rade begeerende waren, dat sij geen nyewicheit beghinnen en wilden upter stede ende ondersaten van Dordrecht om des geschils willen, staende tusschen hemluyden ende derselver stede; voortmeer soe liet men hem oic weten, dat sij die Rade voirs. een antwoirde wilden overscrijven, of hem dachvairt gelieven soude te houden up sulke punten, als hoir ambassiaten, die up die tijt tot Antwerpen geweest hadden, bi den vors. Rade medegegeven was, roerende den vorn. geschille, updat men hemluiden alsdan voort eenen zekeren dach ende plaetse dairup teykenen mochte....'

(30.) Fo. 103. 23 Juli 1443 'gesent bi den Rade mijns gen. heren uutter Hage broeder Jan die Carmelijt tot Dordrecht om der gemeenten aldair tbeste te onderwijzen tusschen die van Scoonhoven ende hemluyden om te verhoeden, datter geen uprisinge in den lande en quame, want mijn gen. here van Bourgoengen op sijn commen waer, ende hierin dat beste te doen....'

(31.) Fo. 103 vo. 26 Juli 1443 bode naar Dordrecht, 'dat sij in geenrewijs rechtvoirderinge doen en souden over dat scip, dat sij mitten houte van die van Scoonhoven aengehaelt hadden....'

(32.) Fo. 70 vo. Reizen van Raadsleden. Reizen van Godscalc Oom en Claes de Vriese naar Dordrecht om het geschil met Schoonhoven bij te leggen: 27 Juli, 6, 11, 15 en 23 Aug. 1443.

(33.) Fo. 108. 24 Aug. 1443 bode met 's Hertogen brieven aan de schouten, baljuwen en gerechten van Delft, Rotterdam

1) Jan Chevrot, bisschop van Doornik, president van de Grote Raad, 1437-1460.

en Schiedam, ‘inhoudende, also die Rade mijns gen. heren in der waerheit vernomen hadden, dat die van Dordrecht al hoir lantporteren ingeboden hadden te commen ende meynynge hadden een groitte reyse te doen mit hoirre machten, soe liet men den vors. dieners weten, dat sij dairtoe sien souden ende besoorgen, dat mijns voirs. gen. heren stede ymmers wael bewaert worde’; *evenzo aan Gouda en Gorkum*.

(34.) Fo. 108. Zelfde dag bode met 's Raads brieven aan Leiden, Haarlem en Amsterdam, ‘inhoudende, dat sij van hoir gedeputeerde senden souden in den Hage om te horen sulke punten, als die van Dordrecht begeerende waren upten gemienen steden van Hollant, roerende van hoirren stapelrechte, ende om mit den vors. Rade voorsienicheit te hebben, wes men dairinne doen soude....’

(35.) Fo. 108. Zelfde dag bode naar Brussel aan de heer van Auchy[1], *met 's Raads brief,* ‘dat hij den vors. Rade wilde laten weten sonder vertreck, of hij enich warachtige tidinge hadde vernomen van mijns gen. heren ende vrouwen coemste harwairder over uut Bourgoengen, want die vors. Rade in enigen saken hem dairna rechten mosten, roerende den geschille, wesende tusschen der stede van Dordrecht ende die van Scoonhoven ende meer ander....’

(36.) Fo. 109 vo. 31 Aug. 1443 bode met brief ‘haestelijc tegens der nacht .... tot Teylingen an heren Geryt van Poelgeest[2], inhoudende, dat hij hem voegen wilde des anderen dages smorgens te reysen an der stede van Scoonhoven ende hemluyden onderwijsen, dat sij onderhilden sulke dadinge ende overdracht, als gemaect ende geordineert was bi den vorn. Rade tusschen der stede van Dordrecht ende hemluyden....’ *Zelfde dag bode* ‘haestelijc tegens der nacht’ *met brief aan Schoonhoven,* ‘inhoudende, dat sij in geenrewijs doen noch overtreden en souden der dadinge, gemaect bij den vors. Rade als van den geschille wesende tusschen hemluyden ende der stede van Dordrecht’.

1) Jan, heer van Auxy, kamerheer en raad van hertog Philips.
2) Gerrit, heer van Poelgeest, sd. 1435 lid van de Raad van Holland, kastelein van Teilingen, † 1458.

(37.) Fo. 110 vo. 4 Sept. 1443 bode met 's Raads brieven aan Leiden, Haarlem, Amsterdam, Delft, Rotterdam en Gouda, ‘inhoudende, alsoe die van Dordrecht geweest hadden in den Hage bi den Rade vors. ende up himluyden begeert hadden, dat sij die stroomen van mijns gen. heren wegen beneden hadden willen doen sluyten overmitz dat die coipman van boven dieselve stroome boven sloit ende geen goede neder en brochten, twelk die vorn. Rade hemluyden niet consenteren en wouden, waerbi men hemluyden liet weten, dat si dairup voirsienicheit wilden hebben, het ware dat sij van hoirre gedeputeerde sonden an der selver stede van Dordrecht of anders, bi alsoe dat sij[1)] dairbi niet beschadicht en worden....’

(38.) Fo. 111. 5 Sept. 1443 bode met 's Raads brief aan de bisschop van Doornik en de Grote Raad, ‘inhoudende upt lange die gelegentheit van den saken der landen van Hollant, Zelant ende Vrieslant, sonderlinge van den gestande der stede van Dordrecht ende van Scoonhoven ende hoe dieselve van Dordrecht cortelijc in den Hage geweest hadden bi den Rade aldair an himluyden begeerende, dat sij van mijns gen. heren wegen wilden doen sluyten de stroome van den rivieren in Hollant, dat is te verstaen, dat men geen goet upwaert voeren en soude, alsoe die coipman van boven geen goede nedewaert brengen en woude....’

(39.) Fo. 112. 11 Sept. 1443 bode ‘mit eenen open brief van plackait an den burgermeesteren, scepenen ende rade ende alinge gemeynte der ste van Nijmmegen, inhoudende, alsoe dieselve van Nijmmagen den ondersaten ende poorteren der stede van Dordrecht up mijns gen. heren stroom beschadicht hadden boven een goet geleyde, dat sij hadden van den hertoge van Gelre, hueren here, om welke schade sij dickent ende menichwaerf gemaendt sijn, dat sij verrechtinge doen souden; ende alsoe sij dat niet gedaen en hebben, wort denselven van Nijmmagen vorn. eenen brief van mijns gen. heren wegen van wairscouwingen gesonden, dat sij in Hollant, Zelant noch in Vrieslant niet commen noch verkeren en souden ter tijt, totdat sij den poorteren van Dordrecht van hueren schade verrechtinge gedaen souden hebben....’

1) *hi* hs.

(40.) Fo. 119. 3 Dec. 1443 bode ‘mit mijns gen. heren brieve, die gecommen waren van Yves[1)], an der stede van Dordrecht, inhoudende hoe dat mijn gen. here voorgecommen was, dat sij alrehande ruyterije ende nemynge deden up mijns heren stroome van enige coipluyden uut Gelrelant ende ander, alsoe dat hij hemluyden bevall, dat sij dat aflaten ende in geenrewijs meer doen en souden ende dat sij sulke brueken ende misdaden, als sij daeran gebruect hadden jegens minen vors. gen. here, setten ende stellen souden in hande des heeren van Lalaing, ende hierof een antwoirde te weten....’

(41.) Fo. 119 vo. 11 Dec. 1443 bode met 's Raads brief aan Dordrecht, bevattend vermaning om antwoord te zenden als voren.

Rekening van Willem Engebrechtsz. 1 Jan.-31 Dec. 1444.

(42.) Fo. 61 vo. Reizen van Raadsleden. Reis van meester, *Andries van der Cruce met de heer van Lalaing naar de hertog te Brussel, daarna met de hertogin naar Gent en Brugge* ‘totten 22en dach toe in Aprille dairna volgende, dat hi bi mondelinge bevel van minen vors. here ende vrouwe van Brugge schiet ende toich tot Dordrecht om een antwoirde te hebben up zeker cedulen, die sij geteykent hadde ende bi bevele van mijnre vors. vrouwen den vorn. van Dordrecht in hoir tjegenwoirdicheit tot Ghent overgegeven hadden; welke antwoirde wetende dieselve meister Andries weder toich tot Brugge om mijn vorn. here ende vrouwe sijn rapport dairof te doen; dair hij noch nableef, verbeidende die vors. van Dordrecht, die hoir gedeputeerde daer seynden souden....’

(43.) Fo. 68. Reis van Dijrc van der Merweden op last van de heer van Lalaing en de overige Raad, naar Schoonhoven ‘in den tijden, als die van Dordrecht lestwerven mit gewapender handt voor der stede aldaer gecommen waren, om denselven van Scoonhoven te onderwijzen mit duechden ende sachticheit, dat sij ymmer geen rumor tjegens die van Dordrecht maken en souden, up dattet gemeen landt in gheenen upstalle daerbij en quame....’

1) Yvois, thans Carignan, Fr., dep. Ardennes, waar de hertog van 27 Oct. tot 15 Nov. vertoefde.

(44.) Fo. 72. Uitgaven bij mandement van de Hertog. 'Gerijt Pietersz., tholner ter Goude, de somme van 40 lb. gr. VI., die him mijn vors. gen. here van gracien wegen te goede gedaen ende quijtgeschouden heeft van sinen pachte van der thollen vors., ende dat overmitz dat hij die vors. thollen 3 jaer lang aneen gepacht hadde, dat leste jair eyndende sinte Lambrechtsdage 1445, wael 145 rijders hoger dan dieselve thollen in den voorgaenden jaren dairtevoren geghouden hadde; oic mede sonderlinge, omdat cortelijc na den inganck van den vors. pachte rijsende wort groitte vyantscip ende twijdrachte tusschen den lande van Gelre, van Colen ende den anderen van boven an die een zijde ende der stede van Dordrecht an die ander zijde in sulker wijs, dat den stroom gesloten wort ende geenrehande coopmanscap up noch neder varen en mochte wael 1½ jaer lang of meer....'

(45.) Fo. 88 vo. Klerk van mr. Andries van der Cruce uit Brugge met brief van de Hertog aan Godscalc Oom en Florens van der Dussen[1] *te Dordrecht,* 'bi den welken mijn vors. here an hem versocht ende geboot, alsoe zijn lieve gesellinne die hertoghinne in den name van him onlangs leden, hij ende sij in hoirrer stede van Gendt wesende, enige gedeputeerde der stede van Dordrecht, Godscalc ende deselve Floris, die oic aldaer waren, hadden doen overgeven zeker punten ende articlen in gescryfte, roerende der brueke ende offense, die de vors. van Dordrecht tjegens minen vors. gen. here, sijnre hoicheit ende heerlicheit gebruect ende geoffensert hadden, ende oic sijn uutterste wille ende meynynge daerup, hoe ende waermede hij dat van hemluyden gebetert woude hebben, dat sij tbeste an der vorn. stede tot zijnre behoeff na inhout derselver punten ende articlen proeven ende raden souden, ende oic mede, dat sij, die brieve gesien, bij hem commen souden in sijnre stede van Brugge ende anderswair, daer hij wesen soude, daerbij hij hem vesticheit ende geleyde versekerde; ende desgelijcx brochte dieselve Johannes den vorn. van Dordrecht tot 6 notablen persoenen toe, die sij dairtoe committeren souden, mit 6 hoirren dyeners eenen brief van geleyde....'

1) Leden van Dordtse patriciërsgeslachten, die echter volgens mededeling van mr. J. Beyerman, archivaris der gem. Dordrecht, in 1444 geen magistraatsambten bekleedden.

(46.) Fo. 118. 6 Nov. 1444 bode ‘mit eenen besloten brief van den ridderscepen wegen van Hollant an den burgermeesteren, scepenen, dekenen ende achten der stede van Dordrecht, roerende, hoe dat mijn gen. vrouwe vorn. van mijns gen. heren wegen hulpe ende bijstant begeert hadde om den vors. van Dordrecht tot onderdanicheit te brengen van sulke ongehoirsamicheit ende brueke, als sij tegens hoirrer genaden gebruect hadden, daerup dat die ridderscepen om sbesten wille hemluyden dat te kennen gaven, begherende an hem, dat sij van hoirren gedeputeerden uut hoirrer stede seynden wilden in den Hage bi den voirn. ridderscepen, om bij den rade van hemluyden tbeste noch darin te voortkeren ende te hantieren....’

(47.) Fo. 122 vo. 28 Nov. 1444 bode met open plakkaatbrief der Hertogin aan Dordrecht, ‘inhoudende, also die vors. Van Dordrecht an veel punten gebruect hadden jegens minen gen. here ende enige ridderscepen ende goede steden, hemluyden beclagende van veel onrechte, dat sij hem deden, roerende van den stapelrechte, soe omboit men hemluyden, daerup hoirre gedeputeerde te seynden in den Hage ende te wesen den anderden dach in der maent van Decembry daeran naestvolgende om hem in den vors. beclachten te verantwoirden....’

(48.) Fo. 130 vo. 16 Dec. 1444 bode met open plakkaatbrief der Hertogin, ‘daermede dat men die van Dordrecht derdewerven ende die leste reyse voor al verdaechde te commen in den Hage om te antwoirden up sulke geclachten, als mijn gen. here ende som van den ridderscepen ende goeden steden up hem beclagende waren; ende dit wort aldus[1)] gedaen, omdat geen van den boden tot Dordrecht van anxte hoirs lijfs en dorste reysen....’

Rekening van Willem Engebrechtsz. 1 Jan. 1445-7 Febr. 1446.

(49.) Fo. 126 vo. ‘Claes de Rode, die omtrent den 6en dach in Decembri lestleden 1444 ten bevele van mijnre gen. vrouwen gereist is uutter Hage mit Geryt Ever ende Jan Beyersz. tot Dordrecht om mit mijnre liever vrouwen brieve die van Dordrecht anderwerven te verdagen te commen in den Hage ende himluyden

1) Nl. door publicatie te Rotterdam, hetgeen hier verzuimd is aan te tekenen.

te verantwoerden van sulken punten ende brueken, als sij tegens mijnen gen. here menichsins gedaen hadden; gegeven den bode, also hij bij nachte mids vrese van sinen live uutter vors. stede ruymen moste, welke reyse him vergheten was in de voorgaende rekeninge up te schrijven....'

Rekening van Anthonis Michiels 7 Febr. 1446-7 Febr. 1447.

(50.) Fo. 105. 9 Febr. 1446 'was overdragen bij den President ende Rade van Hollant, wesende tot Rotterdam, dat men een dachvairt houden zoude in den Hage upten 17en dach derselver maent tusschen den principale steden van Hollant ende die van Dordrecht, als roerende van den staple ende dat dairaen cleeft.' *Brieven daartoe gezonden aan Haarlem, Delft, Leiden, Schiedam, Den Briel en Gouda*.

(51.) Fo. 107 vo. 28 Febr. 1446 bode met 's Raads brief aan het gerecht van Dordrecht 'om huer andwoirde te hebben van den stapelrechte tuysschen him ende anderen steden van Hollant....'

(52.) Fo. 118 vo. 26 Juli 1446 bode met brief aan Dordrecht, 'roerende sekeren arresten, die sij gedaen hebben up die steden van Leyden ende Goude om hoere stapelrechten....'

Alg. RA., Rekeningen Domeinen, A VI 10-15.

II. Nijmeegse stukken.

A.
Gebreken van Dordrecht[1].
(Ongedateerd; waarsch. Maart 1441 of iets later)[2]

(1.) In den iirsten, dat wij boven alder gewoenten Tordrecht veronrecht werden, dat men alsullic guet van wijnen, als hier tot Nijmegen gekelret sijn, die men nederwart Tordrecht brenght, daer vercopen of kelren moet ende dat sij die in Hollant of in Vlaenderen tot oren nut ende orber nyet vuren en moigen.

1) Opschrift op de achterzijde.
2) Vgl. hiervoor, blz. 3 e.v.

(2.) Item den nyen onrait opten wijn ende voert op alrehande waren.

(3.) Item te gedencken, dat men dat guet, als men daer brenght, dat dat van daer wederomb nyet komen en mach.

(4.) Item dat wi veronrecht werden, dat men geen overlast van wijnen laden en moet, als men van alds gewoenliken es.

(5.) Item te gedencken van den guede dat men van Westen brenght boven dat cruys, dat die vrij oers weeghs onbekroit varen muchten.

(6.) Item van kaern, holt, kalen ende alsulke waer dergelijck plagen oer drie getide te halden ende daerenteynden soe plagen wij mitten guede te varen waer wij wolden, daer wij nu yn vercort werden.

(7.) Item te gedencken, alsoe als Deric Vigen knecht onss mederaits onwetende gevaren is in Zelant tot Xirixe mit 2 roden wijns, die daer vercoft worden, ende want dan dieselve knecht orbodich iss te behalden, dat he van den gebade der van Dordrecht nyet geweten en heeft, of dat he daeran mysdoen solde, ende Deric Vige oic orbodich is te behalden, dat hijs sijnen knecht nyet en heeft heyten doen, ende hed hijt geweten, he wolt sijnen knecht verbaden hebben: soe begeert die stat van Nijmegen, dat men Deric Vigen oren mederait dis ende onraits ende moyenisse verlate, angesien die reden ende onwetenheit vurs., wanttz sonder opsat ende voirrait onverhueds geschiet is.

B.
Cedel van Dorderecht, tot Arnhem geraemt[1].
(Ongedateerd; vermoedelijk Oct. 1443)[2]

(1.) Item sulke sess stuvers, als die van Dordrecht een wijle tijts op die roede wijns gesatt hebben van averslage ende voirt op anderen guede na dyen beloep, dat dat aff sij ende men des nyet meer en geve.

(2.) Item die wijne, die beneden Coelne gekoft off gekelret sijn, dat men die tot Dordrecht brengen ende vandan vueren mach

1) Opschrift op de achterzijde.
2) Vgl. hiervoor, blz. 14, noot 4.

gelijck den wijnen, die men brengt van Coelne off boven Coelne.

(3.) Item van den wijnen dye men opt lant sleet, dat die coepman sijne wijne opslaen mach heell oft in deell ende verkopen mach heell off in deell, hoe hi kan, ende dat men die onverkofte wijne vandan vueren mach, off men wilde.

(4.) Item dat men nu voirtan van der roede wijns te mekelerdijen nemen sall 20 olde leuwen, dye men betalen mach mit 20 stuvers, te weten wat men verkoept beneden drye roeden; ende dat boven drye roeden is, dairaff sall die verkoeper geven 2 s. gr.

(5.) Item dat men van egholt ende plancken den poirters van Dordrecht verkopen mach soe voele als men kan ende dat men enen butenman beneden 15 Burgondsschen scilden nyet verkopen en sall, uytgenomen dair een moelen om ledich liggen mach, als een standert, enen steenbalck, een ass ende een moelenroede, dat men die verkopen sall moigen elckeen besonder; desgelijcx oich enen butenman een block plancken besonder.

(6.) Item so nemen die tolner, mekelers, roedere ende schradere[1)] ende die coepman van bynnen van den coepman van buten onredelike wijne; dat men dat soe redeliken schicke ende vuege, alst van alds gewoenlichen is geweest.

(7.) Item dat die coepman sijn guet brengen mach tot Dordrecht ende dat daer verkopen, off hij will ende kan; ende des hi nyet verkopen en wolde off en kunde, sall he verbademen ende mach dat dan voirt vandair vueren, wair hem genuegen sall, beheltlich dese voirs. punten in oirre machten te blijven; uytgesacht doch bernholt ende kalen, die mach men vandan vueren onverbademt, als men dairmede gelegen heefft vijff daige langk.

(8.) Item dese voirs. punten soelen te beyden sijden vast ende stantaftich geholden werden dese neeste 25 jair langk. Ende wen van den parthien des daerentheynden nyet langer en genuegde, die mach dat den anderen theynden den 25 jaren een jair te voeren opschrijven, beheltlich doch enen igeliken te beiden sijden alle sijnre rechten, vriheiden ende privilegien, die malch nu heeft.

(9.) Item dit te verbrieven in der bester formen, soverre men deser punten eens wurdt.

1) *Mekelers:* makelaars; *roedere:* wijnmeters; *schradere:* bootwerkers.

C.
Voorwaarden voor wijnhandel en wijnvervoer te Heusden. (Ongedateerd; waarschijnlijk 1442, vóór 29 October)[1].

Bij deser maten ende condicien, hierna gescreven, mach die coipman comen mit zijnen wijnen tot Huesden.

(1.) Eerst sal men geven van elken voeder wijns, dat men mitter cranen upten wagen settet, 3 stuver.

(2.) Item van elken voeder wijns, dat men mitter cranen upt (lant)[2] settet ende voirt in der kelre doet: 4 stuver.

(3.) Item off yemont van den coipluyden wijntappen woude binnen Hoesden, die sal geven te excijnse gelijc poirteren van Huesden, te weten: van elker Cuelscher amen enen Reynaldus gulden.

(4.) Item wairt, dat die coipman eenige wijnen heelscoips vercofft, die binnen der stat offte lande van Huesden gesleten ende getapt wordt, dairaff sal die coipman geven halven excijnse, te weten enen halven Reynaldus gulden.

(5.) Ende wat wijnen die coipman heelscoips vercoipt, die buyten den lande van Huesden gevuert wort, dairaff en sal die coipman genen excijnse geven.

(6.) Item elke wagen, die coemt binnen der stat van Huesden, hij zij geladen off ongeladen, is sculdich enen halven cromstert van wechgelde; mer dat en trefft an den coipman nyet.

(7.) Item men is sculdich van elken bodem, die tot Huesden upgeslagen wordt, enen Vleemschen groten; dat die stat van Huesden den coipman te lieve ende om zijns gevoechs wille afflaet.

(8.) Item men is sculdich van der tol tot Huesden van elke zes voeder wijns enen ouden Vrancrijcx scilt, dat heer Dirc van der Merwede mitten tolnairs den coipman te lieve gelicht ende geset heefft te vertollen die twelve voeder wijns mit enen ouden Vrancrijcx scilt.

GA. Nijmegen, inv. nr. 2357: Alde stucken Dordrecht belangende.

1) Vgl. hiervoor, blz. 9 en blz. 26, § 9.
2) Dit woord ontbreekt, hs.

III. Uit het tweede klepboek van Dordrecht.

(1.) Fo. 23 vo. 7 Oct. 1441. Also die goede lude van der stede ende van den gemenen neringen mit gemeenre overdracht overdragen sijn die stapel van den winen hier te houden so dat behoert na den recht van onser stede ende hebben die cooplude van beneden dairop hier ontboden mit onser stede brieve overall gesent, so wairscuwen die goede lude van der stede allen coopluden ende gebieden, dat nyemant geen wine en cope mit geveynsden coope om die over te slaen ende wech te voeren. Want wair dat yemant die wine oversloege mit geveynsden coope ende men dat in der wairheyt bevinden konde, die goede lude willen dat so berechten, als dat behoirt na den recht van onser stede.

19 Oct. 1441. Wart gheboden, dat gheen coepman van wijn, hij zij van bynnen off van buten, gheen wijnen uuter stede senden en sal om coep bynnen den lande van Hollant ende van Zeelant, hine hebbe zijnen coepman off coepluden off ghewaerde bode daertoe in teghenwoerdicheden sonder arch ende list op 10 lb. ende een roede mueren.

19 Oct. 1441. Wart gheboden dat gheen poorteren hem versellen en sullen met malcanderen om wijn te copen voer sinte Martijnsdach in den winter meer dan 10 tsamen op 10 lb. ende een half roede mueren. Ende na sinte Martijnsdach so sal dat gheselscip staen drye tsamen ende nyet meer, als tkoerboeck daeroff inhoudt.

(2.) Fo. 25. 16 Mei 1442. Also die heeren ende steden boven in den lande verboding gedaen hebben, dat men geenrehande guet nederbrengen en moet tott bynnen onser stede noch nyement vercopen, die dat voert die van Dordrecht vercopen sal, ende besweren hiirop diegeen die dit guet nederbrengen, ende hiirom die coepluden bliven leggen met horen scepen ende gueden tot Brakel ende daeromtrent ende slijten daer haer guet metten cleynen steden daeromtrent gelegen in hinder onsen stapelrecht, waerop dat die guede luden van den gherechte, van den ouden rade, van achten ende van den ghemeenen neringen eendrachtelic verdragen sijn ten Broeders ende nu gecondicht: So wat coepman, die stapelguet den overlantsche steden offhaelt tott Brakel, tott Ghorinchem off daeromtrent ende dat nyet van der hoechster marct en brenct, die en sal dat hiirbynnen niet mogen vercopen noch voerbij vueren, mer dat sal hiirbynnen moeten bliven off die sal dat wedervueren vandaen hij dat ghebrocht

heefft sonder arch ende list. Ende so wie dat stapelguet brenct bynnen der stede met sijnre volre last ende dat ter hoechster marct gehaelt heefft, die sal dat mogen vercopen ende lossen ende weder laden, als vanouds haercomen is, sonder arch ende list. Ende wie hiirjeghens dede, dat waer op sulcke boete, als die hantveste van den stapel ende dat koerboeck inhouden.

(3.) Fo. 28. 12 Sept. 1443. Also die heren ende steden der landen van Gelre ende van Cleve ende die stadt van Colen bij overdrachte, die sij mit malcanderen overdraghen hebben, die stroomen opwairts een wijltijts gesloten hebben gehouden om onsen rechte wille ende hebben doen besweren allen coopluden, van waen sij waren, mit enigen goeden van boven nedercomende, dat sij die goede tot onser stede van Dordrecht niet nederbrengen en moesten noch nyemand vercoopen, die se tot onser stede brengen woude, dair sij onser stede ende onsen gemenen poirteren groten onverwinlijken scade mede gedaen hebben boven recht ende redene alst merkelic is, ende si noch dese onredelike beslutinge ende besweringhe der coopluden dagelix houden ende hantieren ende nyet offstellen en willen, alst schijnt, ende bliven in horen onredeliken opsette om onse rechten dairmede te nyete te maken, hoewell nochtan wij van den geschele onlanx opgeresen tusschen horen coopluden ende ons om onsen rechte wille tot veell dachverden dairoff gehouden ons altoes volboden hebben ten rechte off tot redeliken genoege, des ons nyet en heeft mogen gebueren, alst kenlic is; ende want het wel markelic is, dat die overlanders te min bescadicht worden ende dese beslutinge opwairt te langer staende mogen houden in groten hinder ende achterdeel mijns genadigen heeren, sijnre gemene landen ende steden van Hollant, Zeelant etc. ende sonderlinge onser stede, also lange als hem die stroomen beneden open sijn, dat hem soute, harinc ende andere goede, die sij behoeven, van beneden opcomen mogen ende sij hoir goede, die hem verdorfflic worden souden, van boven nederkrigen ende bruken mogen, so sij tot haertoe noch vast gedaen hebben, so is die gemene stede van Dordrecht mit gemeenre overdracht overdragen, dat sij desen overlanders van geliken willen doen ende die stroomen beneden gesloten houden ende gheenrehande goede opwairt noch nederwairt laten voeren totter tijt toe, dat sij die stroomen boven geopent ende die besweringhe der coopluden offgelaten sullen hebben.

Hierop gebieden die goede luden van der stede uut verdracht

van den gemeenen neringen: dat nyemant, wye hij sij, gheenrehande goede die Marwede, die Leck noch die IJsele opwairt en voere noch van boven neder en brenge in geenrewijs totter tijt toe, dat die stromen boven geopent ende die besweringe der coopluden offgelaten sullen wesen, op verbuernisse alsulker goeden die sij opwairt off nederwairt voerden nyettegenstaende enige gebode, die voirtijts in contrarie hieroff geboden mogen wesen; behoudeliken so wes goede enige steden van Hollant off die van Gorinchem, van Woudrichem, van Hoesden off van sHertogenbossche binnen hoeren stede behoeven, dair sij ons off certificacien seynden mit horen brieven, eer die goede gecofft worden, dat wij dairin die redelicheyt sullen hantieren ende hem die tot hare maelstede laten voeren om aldair te slijten, alsoverre dair geen fallacie in gelegen en is.

Voirt so wairscuwen die goede luden van der stede ende gebieden allen coopluden uten lande van Gelre, van Cleve ende van Colen, die hier binnen Dordrecht nu ter tijt sijn, dat sij tusschen nu ende morgenavont uter stede varen mit live, scepe ende goede ende dat voirtan nyemant uten selven landen binnen onser stede en come mit live noch mit goede totter tijt toe dat hoir heren ende steden die stromen geopent sullen hebben; want, wairt zake dat hierenboven yemant binnen onser stede bleve off dairbinnen ginc, die goede lude sullen dien aen doen tasten haren live ende goede om daerane te verhalen alsulken scade, als onze stede ende poirteren geleden hebben bij die onredelike beslutinge ende besweringe der cooplieden, die sij op ons boven recht ende redene doen hantieren.

(4.) Fo. 28 vo. 24 Sept. 1443. Also uut gemene verdrach van den neringen verdragen is vorder herdicheyt opter steden ende ondersaten der landen van Gelre, van Cleve ende der stadt van Colen te hantieren ende in veeden mit hem te comen overmits der groter onredelicheyt wille, die sij op ons hantieren met beslutinghe der stroomen ende besweringhe der coopluden van boven comende, ende wij onse brieve dairop als huden uut verdrach van de neringen uutgeseynt hebben overall in den landen ende steden voirs., dair wij onse eed tegen hem mede bewaert hebben so dat gebuert, so sijn die goede lude van der stede mitten goeden luden van de viven ende mitten goeden luden van den achten overdragen ende hebben geordineert als: so wye van onsen poirteren off anderen goede gesellen, die hier bij ons comen, uutvaren willen om die ondersaten der landen ende steden voirs. te

bescadigen, dat sij sullen uut mogen varen op hoir aventuere, gewinne ende verlies bij oirloff ende consent der goeden luden van den viven in deser manieren, te weten: so wat gevangene off so wat goede sij van den ondersaten der landen van Gelre, van Cleve off van de stadt van Colen gekrigen konnen, dat sij dairoff hebben sullen die een helft ende onse stede die ander helfft; ende so wat goede sij konnen bevaren, die Hollanderen, Zeelanderen off anderen luden toebehoirden, die gheen ondersaten der landen van Gelre, van Cleve noch der stadt van Colen en waren ende sij van beneden opwairt voeren wouden boven den geboden die dairoff uutgekundicht sijn, die goede sullen sij aenbrengen binnen onser stede ende dairoff hebben also vele als den goeden luden van den viven redeliken duncken sall; ende so wat wijnen sij konnen bevaren, die die coopluden der landen voirs. bij zijdwegen te landewaert nederbrengen, die sij nyet wech en konnen gekrigen, dat sij dan die vate den bodem inslaen sullen, ende dairoff sall hem onse stede dan gheven, als sijt gedaen hebben ende bijbrengen, van elken vate dat boven een ½ voeder hout 3 Rijnsch gulden ende van elken vate dat ½ voeder hout 2 Rijnschen gulden. Ende hierop so gheven die goede lude van der stede bij verdrach van den gemenen neeringen allen goeden mannen, edele ende anderen, so wye off van waen sij sijn, die ghene vyande onses genadigen heren van Burgoengen noch sijnre stede van Dordrecht noch ballinge tslants noch onser stede en sijn noch in scepenenbrieve van Dordrecht niet sculdich noch verbonden en sijn, een goet, vrij, vast ende zeker geleyde veylich binnen onser stede ende binnen onsen bedrive te comen, te wesen, the marren ende uut te varen op onzen vijanden voirs. in manieren so voirs. staet, duerende drie dagen lanck na onser stede wederseggen sonder argelist, behoudelic dat nyemant, hij sij onse poirter off ander gesellen van buten, gheen reysen en maken noch uutvaren en sullen om yemant te bescadigen, thensij bij oirloff ende consente enige van den viven.

(5.) Fo. 37 vo. 20 Juli 1445. So bij den gueden luden van den neringen overdragen is dat sij die rechten van den stapell houden willen, ende daerom die guede luden van der stede overall daer datt van node is der stede openen besegelde brieff uutgesent hebben ende eenen iigelijcken daerop gewaerscuwt hebben, so ist datt die guede luden van der stede noch waerscuwen ende gebieden na uutwijsen den rechten ende hantvesten van onser stede, dat nyement met geenrehande stapelguede voerbij onser

stede en vare tegen den rechten ende hantvesten van onser stede, hij en come hier bynnen der stede ende houde sijnen stapell als recht is. Ende waert dat yement hiertegens dede, dat willen die guede luden berechten als dat behoert na den rechten van der stede; ende waert datt yement bevonden worde bynnen jaerrs die hiertegens gedaen hadde, datt willen die guede luden berechten gelijc off dat van eersten geschiet ware.

GA. Dordrecht, inv. vóór 1572, nr. 6.

IV. Brief van hertog Arnoud van Gelre. 25 Juli 1442.

Hertoge van Gelre ende van Gulich ende greve van Zutphen. Eirsame guede vriende. Soe onse ondersaten ende koeplude bynnen onsen lande geseten ende voirt die gemeyn koepman een tijt herwart aldair bynnen der stat van Dordrecht veronrecht sijn ende noch werden, dairomme ons die gemeyn koepman zeer vervolgende ende anroepende is geweest, alsoe dat wij onsen ondersaten ende hom te lieve onse strome geslaten hebben ter tijt toe, dat die ongenade ende ongewoinlike onrechten affgedain sijn ende die koepman tot Dordrecht moege varen ende keren, gelijck sij over 30 jair off meer te varen ende te keren plagen; ende soe wij dan u ende den uwen een tijt herwart gegont hebben gehadt mit uwer komanscappen doir onse lant te varen ende te keren, des wij in egeenrewijs langer en dencken te gehingen, die ongenade en sij iirst affgedain, gelijck voirscr. steit: Begeren van u malkanderen alsoe te onderwijsen, dat die ongenade affgedain werde ende die koepman wandelen moege, soe men gewoinlich is geweest. Dairna wet u te richten. Ende wes in den saken gedijen sal, die nijtheit affgedain te werden, des begeren wij uwe bescreven antwert bij onsen bade brenger dis brieffs. Gegeven tot Rosendale op sente Jacopsdage apostoli anno etcetera XL secundo nostro sub secreto.

Adres op de keerzijde: Ain die eersame manne die acht ende gemeyn dekens van der neringen tot Dordrecht, onsen gueden vrienden.

Oorspr.: GA. Dordrecht, inv. vóór 1572 nr. 2, 1e portefeuille, nr. 9.

V. Hertog Philips van Bourgondie stelt wachten van de tol van Geervliet in. 18 November 1442.

A.

Phillips bij der gracien Goids hertoge van Bourgoengen, van Lothrijke, van Brabant ende van Lymburch, grave van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoengen palatijn, van Henegauwe, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, marcgrave des Heyligen Rijcx, heere van Vrieslant, van Salms ende van Mechelen, laten u weten, onsen tolnaer van Geervliet, Wouter Pot[1)], hoe dat wij omme der gescelen wille, die een wijle tijts gestaen hebben tusschen onser stede van Dordrecht an deen zijde ende den gemeenen coopman van boven an dander, grote merkelike scade gehadt ende genomen hebben in onse tolle, die ghij van onser wegen bewairt, overmids dat die coopman den stroom niet gebruyct en heeft als gewoonlic is, mair heeft gesocht andere wege, die men voir dese tijt niet en heeft geplogen, dair hij ons onse tolle, die wij hebben in onsen lande van Hollant ende van Zeelant, geheelick mede ontvoert, hoewail dat zij nochtan onse stroome ende straten van onsen lande voirs. overlijden moeten; ende om aff te leggen den scade van onsen tolle voirscreven hebben dairom gescict gehadt eens, anderwairven ende derdewairven enige van onsen Raide ende dieneren bij onsen lieven zwager van Gelre ende andere, dair ons die vercortinge bij geschiet is, om een upsettinge te maken van dien gescele tusschen den partien voirs. ende dat die coopman weder soude varen, als hij dede voir die tijt des gescils, mit meer ander voirdeel ende presentacie, die tot den dagen, die dairof gehouden zijn, den coopman te doen geboden hebben geweest, twelke zij om der voirs. wegen wille, die zij aldus bevonden hebben, in onsen groten hinder ende afterdeele overgeslagen ende versmaet hebben aen te nemen, nochtan dat die so redelic ende gevoechlic waren, dat zij mit rechte dat mogelic niet sculdich en hadden geweest te verleggen; des ons mogelic niet en staet te vergeten, noch oic alsulken scade, als wij binnen die tijt des gescils bij den voirs. coopman geleden hebben; mair meynen dairin te doen versien tot onsen voirdeel in tijden ende wijlen,

1) Wouter Pot was pachter van de tol te Geervliet over het tijdvak 25 Juni 1442-24 Juni 1445.

als ons dat dienen ende te punte wesen sall. Ende hebben dairom aldus van noots wegen, om ons voirder te bescudden van den verliese, dat wij tot deser tijt toe gehat hebben, bij onsen Raidt, die wij gecommittert hebben ten saken onser landen van Hollant ende van Zeelant, doen ordineren ende upsetten, dat men van deser tijt voirt een wachte leggen ende houden sall van onsen tolle voirs. up onsen stromen van die Honte ende van die Scelt, te weten tot Sloecketers[1] in den Broeck[2], tot Hannekijnswairt[3], tot Rillant, tot Borsselshaec[4] off anderswair, dairt onsen tolnaer puntlicste dienen sal, up alle die goeden ende coopmanscippen, het zijn wijnen of andere, die aldair toecomen sullen; in welken wachten men upbueren ende ontfangen sal onse rechte tollen ende anders sulke ongelde, als die coopman sculdich is voir onse tolle tot Geervliet voirs. te geven boven onsen rechten tolle, die zij sculdich zijn onsen tolnair tot Yersekeroirt. Ende so wij u dat bewint van onsen voirs. tolle bevolen hebben mit anders allen hoeren toebehoeren, so ist dat wij u ombieden ende bevelen, dat ghij sonder enich vertreck selff in persone of enen goeden notabelen man van uwen dieneren of also vele meer, als noot wesen zall, treckt of sendt up onse voirs. stromen ende aldair ontfanget van alle die tolbair goede, die dair toecomen ende gebracht sullen werden, onsen geheelen tollen mitsgaders die oncosten, die men meer voir onse tollen betalen soude, gelijc ghij doen soudt voir onse tolle voirs., sonder iimende, wie hij zij, des te verdragen off enige versconinge dairin te doen. Ende des in geenrewijs en laet, also lieve als wij u zijn, ten eynde dat wij bij uwer versuymenisse langer van den onsen niet vervreemt en blijven. Gebieden mede ende bevelen allen onsen ambachtsheerscappen, leenmannen, scouten, scepenen ende anders allen onsen ondersaten ende goeden luyden van onsen lande, dair onse wachten nu gehouden werden sullen, ende elken biisonder mit allen den ernste die wij mogen ende up sulke trouwe als zij ons sculdich zijn, dat

1) Voormalige plaats in het thans verdronken land van Zuid-Beveland. Zie J. Denucé, De Schelde van de zee tot Rupelmonde, Antwerpen z.j.
2) Broeke, voormalige plaats aldaar, iets meer westelijk.
3) Hansweert.
4) Voormalige plaats op de zuidwestpunt van Zuid-Beveland. Voor opheldering omtrent deze plaatsnamen ben ik dank verschuldigd aan dr. W.S. Unger.

zij onsen tolnair ende zijnen dienren behulpich, beradich ende bijstandich zijn in allen saken aengaende onser tolle ende wachte voirs. ende him dairin doen alle die scijnenisse, hulpe ende vorderscip, die zij dairin te doen hebben sullen, tot alretijt als zij des vermaent werden, so dat zij die onwillige of wederstandige becraftingen mogen, als dairtoe behoren sal na gelegenisse van der sake; ende wair yement die des niet en dede, dat wouden wij an dien houden ende verhalen, als an dengenen die ons onhulde gedaen hadde ende van den onsen ons geerne vervreemden souden. In orkonden desen brieve ende onsen segel hieran gehangen. Gegeven upten achtiensten dach in Novembry int jair ons Heren duysent vierhondert twee ende veertich.

Bij mijnen here den hertoge ter relacie van den here van Lallain ende die andere van den Rade gecommitteert ten saken van Hollant etcetera.

(Ondertekend:) C. Vriese.

Oorspr. perkament met uithangend zegel: GA. Dordrecht, inv. vóór 1572, nr. 381.

B.

Geheel gelijkluidend met het voorafgaande stuk, behoudens deze zinsnede in de dispositie:

dat men van deser tijt voirt een wachte leggen ende houden sal van onsen tolle voirs. up onsen stroom van der Zuyderzee, te weten in onsen lande van Texel ende in Vlülant of tot Enchuysen, dair him dat puntelicste dienen sall, up alle die goede ende coopmanscippen, het zijn wijnen of andere, die aldair toecomen sullen, in welken wachten men upbueren ende ontfangen sal onse rechte tollen ende anders sulke ongelde, als die coopman sculdich (is)[1] voir onse tolle tot Geervliet voirs. te geven boven onsen rechten tolle, die zij sculdich zijn moigen.

Op de rug met weinig latere hand: Mandement om op te setten eenen nyewen tol in Maesdiep, dair men tol nemen soude int soutte als te Gheervliet.

Oorspr. perk. met uith. zegel: Alg. RA., Rekenkamer, verspreide charters, nr. 209.

1) Dit woord ontbreekt in het oorspr.

VI. Brief van Zieriksee aan Dordrecht. 5 Dec. [1442][1].

Eerbair wijze geminde vriende. Uwen brief an ons gesonden hebben wij vriendelic ontfangen, inhoudende dat gij verstaen hebt, hoe dat enige van onzen poirteren upwairts plegen te varen mit zoute voirbij uwer stede tot Gorichem ende dairomtrent ende brengen dat den coopluden van boven, die dair liggen ende dat verwachten ende maken also dan enen upslach van zoute tegens die rechten van uwer stede; mede hebt gij verstaen dat die coopluden van boven somtijt zout binnen onsser stede copen off doen copen ende bevorwairden an onssen poirteren hem dat tot Gorichem off tot Brakel te leveren, ende alst onssen poirteren aldair gebracht hebben, soo est dan die coopluden van boven ende slaent over in hoir scepen, dat grotelic tegens uwen rechte ende minen genadigen heer zeer scadelic es in sinen tollen, ende oic die coopluden van boven dairmede gesterct ende gevordert worden in horen onredeliken upset ende beslutinge des strooms, die sij om uwe recht wille besloten houden, mit meer woirden in denselven uwen brief begrepen etc. Wairup, geminde vriende, wij u vriendelic bidden, wairt dat gij eenige van onzen poirteren in der wairheit conste bevynden, die zout upwairts gevoirt hadden, den overlanders toebehorende, ons die over te scriven; ende wij willen selve aernstelic mede besoeken, ende die wij dairin besculdich vynden, meynen wij te corrigeren als dat behoirt ende scarpe verbiedinge doen, dat des van onssen poirteren niet en gescie. Ende wij betrouwen u des toe onssen poirteren te gonnen, dair sij in geprevigileert [!] ende gerecht sijn. Voirt es ons mit goeder herten leet van den gescille, dat tusschen u ende den overlanders is, ende wij en meynen hemluden jegens u niet te sterken in horen onrecht. Ende wes wij goets dairin ter lieften van u doen mogen, dair en wilt ons niet in sparen ende die oude vrienscap tusschen u ende ons te sterken, die bij der hulpe Goeds bij ons niet vermindert worden en sal. Ende off u anders enige saken believen, die wij vermogen, dair en wilt ons niet in sparen. Onze heeren God be(ware)[2] u altijt in vreden. Gescreven vijf dage in Decembry.

Die stede van Zierickxe.

1) Het komt mij voor, dat dit het jaartal moet wezen en niet 1443, zoals een moderne potloodnotitie op het stuk luidt.
2) Door beschadiging onleesbaar.

(Adres aan keerzijde:) Eerbaren voorzienigen ende wijssen burgermeesters....[1].

Hierbij ligt een blad papier met de beide volgende aantekeningen, die door éénzelfde hand, maar naar het schijnt op verschillende tijdstippen geschreven zijn.

Int jaer [14]43, 27 dagen in Junio, heefft Bouwen Jacopszoen, die men noemt Bouwen Lanckhals, op desen tijt poerter tot Zierickxzee, an des schouten[2] hant in tegenwoerdicheit der goeder luyden in der kamer bij trou, eer ende zekerheyt then heyligen gezworen met opgerechte vingeren, dat hij tot gheenre tijt broecken noch doen en sal tegens onser stede rechten; ende heefft ter selver tijt geloefft bij den selven eedt, dat hij om alsulcker besetting ende ophouding, als hij nu een wijltijts bynnen onsser stede arresteert ende opgehouden is geweest, nyemant van onssen poerteren en sal misdoen noch doen misdoen met woerden noch met wercken sonder arch ende list.

Item int jair [14]43, 19 dagen in Decembri, waert bij den goeden luyden van der stede bevolen Reyner Willemszoen ende Heynric Maech[3] over te geven denghenen, die mitter stede brieff van Zierickxzee daerom gecomen waren, twehondert seven ende tachtich Rijnscher gulden ende een quartier van eenen gulden voirs., roerende van zekeren wijnen, die den poerteren van Zierickxzee toebehoert hadden ende mitter coepluden wijnen van Duesborch int jaer [14]42 op sinte Mertens avont bynnen onsser stede aengehaelt ende vercofft waren; daeroff die stede van Zierickxzee gecertificeert heefft met hoeren zegel ende brieven, dat die wijnen hoeren poerteren toebehoerden ende dat sij onsse poerteren daeroff scadeloes houden sullen van den somme gelts voirs.

Oorspr. GA. Dordrecht, inv. vóór 1572, nr. 2, 2e portefeuille, nr. 196. Met rest van het briefsluitende zegel.

1) Het overige is door beschadiging onleesbaar; de brief is echter ongetwijfeld aan Dordrecht gericht.
2) Nl. van Dordrecht.
3) ‘Buitmeesters’; zie hierna, blz. 54.

VII. Mandement van hertog Philips van Bourgondie in zake de inning der tollen van Gorkum en Geervliet te Heusden. 9 April 1443.

Aan kastelein, drost, burgemeesteren, schepenen en gemene onderdanen van stad en land van Heusden: de Hertog heeft vernomen, dat 'niettegenstaende zulke beveel, als wij mit onzen openen brieven gedaen hebben onzen tolnaeren van Gorinchem ende van Geervliet, dat zij om redene wille, in onzen voirs. brieve begrepen, ontfangen zouden binnen onzer stede van Huesden ende up onzen stroom tenden der Diese van den coipluyden die van boven comen zouden algeheel zulken tolle, als zij ons sculdich zijn ende zij van hoiren tolbair goede betalen zouden, wairt dat zij voir onzen tollen van Gorinchem ende van Geervliet quamen, nochtans die coipluyde comen zouden mit wijnen ende andere tolbair goeden binnen onser stede van Huesden sonder onze voirs. tollen beyde te willen betalen; ende dat oick onze gerechte van Huesden niet en zouden willen gehengen onze tollen aldair tontfangen, seggende dat onze gouverneur ende Rade van Hollant geconsenteert souden hebben, dat onze tolnair van Geervliet aldair onzen tolle niet wachten noch ontfangen en soude, dair ons al te vreemde toe is, gemerct dat onse gouverneur ende Raide voirs. geen consente daerin gedaen en hebben, mer onze beveel ende brieve altois eeren ende van wairden houden willen, als dat behoirt. Ombieden dairom ende bevelen u allen ende elken van u, dat gij onzen tolnairs van Gorinchem ende van Geervliet ende hair dienres onzen tolle van beyde onser tollen wegen voirs. laet ontfangen binnen onser stede van Huesden ende up onzen stroom tenden der Diese sonder hem enigen hinder off letsel dairinne te doen off te laten geschien in eniger wijs. Bevelen voirt u allen ende elken van u alzo eernstelic als wij mogen, dat gij onzen tolnairs voirs. off hoeren dienres tot hoerer vermaninge dairin gehulpich, geradich ende bijstandich zijt om onze voirs. tollen tontfangen; ende off die coepluyde onwillich waeren onze tollen voirs. te betalen, dat gij die onwillige onsen tolnairs voirs. off hoiren dienres helpt becrachtigen tot onzer behoeff. Ende wairt oic dat enich van uluyden hierin overhorich worden ende onsen tolnairs off hoiren dienres niet bijstandich off gehulpich en waeren om onze tollen voirs. te crijgen ende die overhorige coipluyde te becrachtigen, dat wouden wij an u ende elken van u houden ende verhalen, als an dengenen die ons van

onser heerlicheit verminderen woude, ende dairoff zulke correctie doen ende doen doen, dat die overhorige ewelic anderen exempel wezen zouden. In oirconden etc. Datum anno [14]42 secundum cursum curie, den 9den dach van Aprille.'

Gelijkt. afschr.: Alg. RA., 8e Memoriaal-Rosa (Hof v. Holl., inv. nr. 4), fo. 75.

VIII. Uit het tweede actenboek van Dordrecht

(1.) Fo. 198 vo. 9 Juli 1443. Also die stede van Scoenhoven onse stede van Dordrecht tot veel tijden in onsen rechten van den stapell ingetreden heefft, meer dan enige andere steden van Hollant, ende sonderlinghe in deser tijt, dat wij gescille hebben mitten coopluden van boven, die die stroemen boven gesloten houden om onsen rechten wille, dat die comanscappen van boven tot onser stede niet comen en mogen ten stapell alst behoirde, die van Scoenhoven hem pijnigen den coipluden opwairt die comanscappen off ende toe te voeren onverstapelt tegens den rechte van onser stede; ende hadden onlanxleden een scip mit calc nedergebracht, twelc onse uutleggere aengevairt ende getoefft hadden aen hoir boert op onse goede rechten, dair sij op vervolchden mit een deell gesellen, die dairop gewacht hadden gewapent, ende ontweldichden onsen uutleggeren dat scip mitten calc, so sij den onsen te machtich waren, ende voerden so mit gewapenderhant crachtelic nederwaert tegens den rechten van onser stede, tegens der composicien in tijden voirleden bij den heren van den Rade tusschen hem ende ons gemaect[1)], ende tegens den uutspraken, die over een jair bij den heren van den Rade tusschen hem ende ons van desen gescille uutgesproken was[2)], ende dairtoe noch onlanxleden en scip mit houte hem pijnichden neder te brengen, boven dat die heren van den Rade ons hadden toegeseyt hem te onderwijsen, dats nyet meer geschien en soude, welc scip metten houte onse uutleggere tot onser stede geseynt hebben op onse goede rechten; om welker zaken wille die van Scoenhoven uutgetogen sijn tsMaendaghes opten achsten dach in Julio, ende hebben mit gelaechder laghen sesse onse

1) 27 Febr. 1432; Van Mieris, Charterboek, IV, blz. 999.
2) Vgl. hiervóór onder 1 § 7 en 8.

poirtere gevangen buten horen bedrive in den lande van Arkell, ende hebben die crachtelic tot Scoenhoven gevoert, onbewairt mit ons ende buten onsen verdiente, alst kenlic is; ende want der stede van Dordrecht dese grote crachte ende homoet van die van Scoenhoven emmer nyet en staet te lijden, ende hoir die noot dairtoe porret hierop te voirsiene ende oick optie gescille tegens den overlanders ende anders den genen, die onse rechten breken willen; so hebben die goede lude van den gerechte, van den ouden rade, van den achten mitten dekens van den neringen hierop raet gehouden int jair [14]43, 9 dage in Julio, ende eendrachtelic verdragen hoofftmans te kiesen, die hierin versiene souden; ende hebben opter selver tijt margensprake doin houden mitten neringhen, ende hebben aenghebrocht uut allen margenspraken, datter toe gekoren sijn tot hoofftmans als: Gheryt Oem, scout Tordrecht, Damaes Janss., Dirc van Slingelant Ottens., Vastraet Pieterss. ende Jorys Splinterss.; diewelke hooftmans voirn., ten Brooders comende, begeerden dat mens hem verdragen soude, seggende dat hem die zake te lastich was, ende boden liever te ghijsell te leggen; dair hem toegesproken wart van den gemenen neringhen, dat sijs hem niet verdraghen en wouden ende van hem gedaen hebben wouden, ende dat sij dairin also voirsien ende doene souden, dat die stede van Dordrecht, die an den affteren was an die van Scoenhoeven, weder an den voren comen mochten, ende dat die stede van Dordrecht bij horen rechten bliven mochte. Ende hierop so hebben die goede lude van den gerechte, van den ouden rade, van den achten ende die gemene neringhen desen vijff hoofftmans toegeseyt ende gelooft eendrachtelic als goede mannen, so wes sij in desen saken voirn. doen sullen off doen doen mit rade off mit dade in eniger manieren, dairbij sij hopen dat die stede van Dordrecht weder an den voren comen mochte an die van Scoenhoven ende dat hem hierin dunct orbair gedaen wesen, dat sij hem dairin bijstandich wesen sullen; ende offt zake waer, datter ongevalle in gebuerde van dootslagen op enigen zijden off dat die onse gevangen worden off dat sij voir mijnen genadigen heere dairoff belast worden, dat sij hem dat uutdragen sullen ende hoerre alre zake wesen sall, ende dat sij hem dairoff tot allen tijden verandwoirden sullen eendrachtelic ende elx voir sijn persoen, alsoff hijt selve gedaen hadde.

[1)] Int jair voirs. 23 daghe in Octobri wart Jan Oem bij den gemenen neringhen gekoeren in Gheryt Oems sijns broeder

1) Het volgende is naderhand toegevoegd.

stede om te wesen een van den viven der stede van Dordrecht, ende wert gemachticht in alre manieren, gelijc Gheryt sijn broeder zaligher gedachte had geweest ende der stede brief, den viven dairoff gegeven, uutwijst.

(2.) Fo. 200. 25 Sept. 1443. De magistraat van Dordrecht brengt door arbitrale uitspraak een zoen tot stand tussen 'Witte Meeusz. ende Heynric Meeusz., gebroeders, van Ziericzee' *enerzijds en* 'de gesellen, die van der stede wegen *{van Dordrecht}* voir die Polue[1] uutleggen' *anderzijds in zake verwondingen, door de laatsten aan de eersten toegebracht*, 'overmits dat hij mit soute opwairt voere tegen den geboden van onser stede ende nyet strijken en woude, doe hem die gesellen toevoeren ende strijken hieten, ende oick onredelike woirden den gesellen toesprack, dairom sij hem gestaken hadden.' *De beide Zierikseeërs zullen* 'hoir soute vrij wederhebben ende dat binnen onser stede vercoopen, off sij mogent voeren in Hollant ende aldair vercoopen ende slijten tot hoeren schoensten, also verre alst uten lande van Hollant niet gevoert en wort,' *ofschoon het zout rechtens verbeurd is. Voorts zullen* 'om der eeren will der goeder stede van Ziericzee' *de gezellen met andere goede mannen van Dordrecht, in het geheel honderd personen, een bedevaart doen* 'voir sinte Jorys ter Groter Kerck.'

(3.) Fo. 200 vo. 19 Dec. 1443 'wart bij den goeden luden van der stede bevolen Reyner Willemsz. ende Heynric Maech[2] over te geven denghenen, die mitter stede brieff van Zericzee dairom gecomen waren, 287¼ Rijnsche gulden, roerende van zekeren wijnen, die den poirteren van Ziericzee toebehoirt hadden ende mitter coopluden winen van Duysborch int jair 42 op sinte Mertens avont binnen onser stede aengehaelt ende vercofft waren, daeroff die stede van Ziericzee gecertificeert heefft mit hoeren zeghelen ende brieven, dat die wijnen hoeren poirteren toebehoirden.'[3]

(4.) Fo. 202 vo. 2 April 1444. Aangetekend wordt, 'hoe dat Heynric Maech van alsulken 53 lb. gr., die hij van sijnre buyt-

1) Onbekend; mogelijk een water in de Biesbosch.
2) 'Buitmeesters', d.w.z. ontvangers en beheerders van de opbrengst der kaapvaart.
3) Vgl. hiervóór, blz. 50 e.v.

meesterscap overgerekent heefft na uutwijsinge sijnre rekeningen, dairoff uutgegeven heefft bij verdrach ende bevele van den goeden luden van der stede ende van den viven, is te weten: ierst 8 lb. 5 s. gr. Vl., die Godscalc Oem ende Florys van der Dussen verreysden ende verteerden, doe sij van der stede wegen tot mijnen gen. heere van Burgoengen tot Brusele getogen waren ende onsen gedeputeerden geleye verworven;[1] item noch 33 stuvers, die magister mijns heren secretaris ende sijn knechte te drinckgelde hadden, doe sij den geleyebrieff brachten; item noch totten reysen, doe onse gedeputeerde mit Godscalc ende Florys voirs. in goeden getale, als te samen mit 23 personen, tot Ghent getogen waren tot mijnen gen. heere ende vrouwe om onse zaken te verantwoirden, ende waren uut 18 dage, dairtoe uutgegeven ende Jan van Ryebeeck[2] ontfangen heefft te samen 30 lb. 4 s. 6 d. gr...'

(5.) Fo. 203. 4 April 1444 ('int jair 43 opten Palmavont'). *De magistraat gelast aan te tekenen,* 'hoe dat onlanxleden omtrent Korssavont wart verdragen bij den goeden luden van der stede van alsulken twee vloeren houts ende 19 karbeelen, als Aert van der Laeck gecofft hadde tegens Dirc Smalevelt, ende van 16 molenroeden, die hij gecofft hadde tegens Harman Woest, dat Aert voirs. die comanscap dairoff overgeven soude Gheryt Schairt, Vastraet Engbrechtsz. ende hoir medegesellen, dien hoir goet van die van Nijmaghen opten stroomen genomen was, in alsulken coop, als Aert voirs. dat gecofft hadde. Ende bij bevele van den goeden luden so hadde Aert voirs. die voirs. comanscap Gheryt Schairt, Vastraet voirs. ende hoir gesellen overgegeven ende toech sijn hande dairoff. Ende hem wart ter selver tijt toegeseyt bij den goeden luden, so wes scaden off lasten hem dairoff quame van den coopluden, dair hij thout voirs. tegens gecofft hadde, dairoff soude hem die stede ontlasten ende scadeloes houden. Ende Aert voirs. heefft geseyt bij sinen eede, dat hij elc stuc houts van den twee vloeren gecofft hadde om 3 Burgoensche schilde ende 1 quartier ende elc carbeele om enen rijder ende elke molenroede om 4 Rijnsch gulden 1 quartier. Ende die leverair heefft aengebracht, dat des houts van den twee vloeren sijn geweest 89 stuck, ende 19 carbeelen ende 16 molenroeden, so voirs. staet.

1) Vgl. hiervóór, blz. 35, § 45.
2) Een der beide tresoriers van Dordrecht in 1444.

(6.) Fo. 215 vo. 26 April 1446. De magistraat beveelt in het register aan te tekenen, ‘hoe dat int jair[14]45 lestleden, doe die soene tusschen den hertoge van Cleve ende onser stede gesloten was ende wij mitten Cleeffschen overcomen waren van hoeren schade, hem gedaen voir der veeden, overdragen was bij den goeden luden van den gerechte, van den ouden rade, van den achten ende bij den dekens van den gemenen neringen, als dat Gheryt Schairt, Vastraet Engbrechtss., Jacob Vinck, Everaet Adryaenssoen ende hoir gesellen sullen jairlicx heffen ende bueren die huer van der makelardien van den calc ende van den weedt totter tijt toe, dat sij dairaff ontfangen sullen hebben die somme van vijffhondert ende sesse Rijnsche gulden, die hem noch ontbreken van hoeren schade, als van der vlutten houts ende van den colen ende calc, die hem bij die van Nijmagen voir der veeden opten strome genomen waren, dairaff die somme beliep 1193 Rijnsche gulden ende drie stuyvers, so hair cedulen dairoff uutwijsen, welke somme die stede an hair gerekent heefft ende heefft se affgekort an der sommen, die onse stede sculdich was uut te reyken die van Duysborch voir hoeren schade, die wij hem voir der veeden gedaen hadden, also dat in der soene voirs. mede verdadingt was. Ende des so sullen dese voirs. personen ende hair borgen qwijt ende ontlast wesen van alsulken 800 gulden in payment tien Wilhelmus tuun voir enen gulden, als sij int jair [14]42 opten 27sten dach in Januario ontfangen [hebben][1] van der stede, die hem Reyner Willemsz. ende Heynric Maech[2] uutreycten, so dat in hoirre rekeninghe geteykent staet. Ende mede sullen sij qwijt wesen van den houte, dat Harman Woest ende Dirc Smalevelt Aert van der Laeck vercofft hadden ende hem die stede overgegeven hadde, dairaff die somme beloept drie hondert sesse Rijnsche gulden ende 2½ stuver, dairaff int jair [14]43 opten Palmavont int register geteykent staet; want beyde dese sommen voirn. hem affgecort sijn van der voirs. sommen van 1193 Rijnsche gulden ende 3 stuver, die onse stede an hair gerekent heefft, so voirs. staet.

GA. Dordrecht, inv. vóór 1572, nr. 14.

1) Dit woord ontbreekt hs.
2) ‘Buitmeesters’; vgl. hiervoor, blz. 53, noot 3.

IX. Gelofte van Gijskijn Smoorcool. 21 juli 1445.

Gijskijn Smoorcool heeft gelooft, gezekert ende mit upgerechten vingeren ten heyligen gezworen, dat hij tot alre tijt, als men hem sal laten weten van mijns genadichs heren wegen binnen enen jare van desen dage, dat hij dan binnen 14 dage dairna weder sal comen gevangen in der poirte van den Hage in sulken schijn ende alsoe schuldich, als hij dair een wijltijts gevangen geseten heeft van der tichte, die men hem anseggende is, dat hij mit een deel gesellen angenomen soude hebben van die van Dordrecht wegen den here van Lallaing[1] doot te slaen; ende dese wete sal men hem doen tot Andwerpen tot Jan Valken des scippers huyse; ende wairt dat hij ter zee ware als die wete aldair gedaen warde, soe heeft hij geloift binnen 14 dage nadat hij thuys gecomen sal wesen in te comen gelijc voirs. staet.

Alg. RA., 11e Memoriaal-Rosa (Hof v. Holl., inv. nr. 12), fo. 34.

X. Uit de tresoriersrekening van Dordrecht over 1445.

Dit sijn alsulke sculden, roerende van der veede, dair die stede verrichtinge off doen moet. Rutgher van Ophoven van den harinc 48 lb. gr., te betalen halff tot Paesschen naestcomende ende halff tot Paesschen over een jaer. Item den poerteren van Boemel van den harinc 100 lb. gr. Item den burgheren van Duysborch 400 Rijnsch gulden. Item Harman Woest van Wesel 48 Rinsch gulden ende also veel meer als van sinen hout vercofft mach wesen. Item Dirck Smalevelt van Wesel 300 Bourgondsche schilden ende also veel meer, als van sinen hout vercofft mach wesen. Item Heinric Frents met sinen gesellen 75 Rinsch gulden lossrenten. Item Willem Kurtman van der Andernaeck van den molensteenen 23 Rinsch gulden tsjaers lijffrenten. Item noch also veel als men onsen poirteren den houtcopers sculdich is van haren schade, dair hem die stede om ver-

1) De stadhouder.

rechtinge doen sall an die makelairdie van den smedecolen ende van den weedt, so dat bij den neringen verdragen is.[1)]

GA. Dordrecht, inv. vóór 1572, nr. 434, fo. 86 vo.

XI. Acte van non-prejudicie van hertog Arnoud van Gelre ten behoeve van hertog Philips van Bourgondie in zake geweld, gepleegd door die van Nijmegen. 30 augustus 1446.

Wij Arnolt, bij der gracien Goeds hertoge van Gelre ende van Gulich ende greve van Zutphen, allen dengenen, die desen brieff soelen sien off hoeren lesen saluut. Also onse lieve here ende swager, die hertoge van Bourgoingnen, van Lothringen, van Brabant ende van Lymborch, greve van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgongnen palatijn, van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, marckgreve des Heilichs Rijcks, here van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, totten hertochdom ende heerscappie van Brabant gecomen sijnde, ons tot vele stonden gethoent ende te kennen heefft doen geven, woe dat ennigen van den ingesetenen onser stat van Nijemegen in voirtijden myt machte ende mennichte van gewapenden gekomen sijn geweest opter rivieren van der Maesen voer den toll van Lyt[2)] op den stroem ende palen van Brabant, als dieselve onse here ende zwager meyndt, ende hebben aldaer aengetast ende genomen een vloete myt holte, toebehoerende sekere coepluden van Dordrecht, ende voyrden tselve vloet holts voirt myt hem toe Nijmegen ende deden dairmede hoeren wille, ende oick woe dat een deel gewapende in voirtijden gecomen sijn geweest uyt onser stat van Nijmegen voer die stat van Meghen in eenre vrijer marckt ende hebben aldair sekere schepen myt alrehande gueden geladen ewech gevuyrt ende den toll aldaer ontdragen sonder van den tolnere ennigen orloff toe heysschen, dieselve onse lieve here ende swager aen ons versueckende dairop te willen versien ende des tonrechts dairin geschiet is aff te willen doen leggen, soe doen wij te weten, consentieren ende bekennen myt desen onsen brieve

1) Vgl. hiervóór, blz. 56.
2) D.i. Lith.

voer ons ende onse nakomelinge, dat den voirs. aentast ende nemynge der vloeten holts ende schepen vurs. ende dongebruyck ende ontdragen des vurs. tols van Meghen egheene prejudicie dragen en sall denselven onsen lieven here ende swager off sijnen nakomelingen, hertogen off hertogynnen van Brabant, noch sijnen tollen ende den palen van sijnen voirs. lande van Brabant, noch oick sijnen ondersaten ende den here van Megen in den rechten van sijnen toll in enniger manieren; mer die voirs. plaetzen soelen blijven in alsulken state ende recht, als die stonden ende schuldich waren te staen voir die tijt, dat die vurs. aentasten, nemyngen ende ontdragen geschieden ende behoudelick ons ende onsen ondersaten oick alsulke rechten, als wij ende sij aen den voirs. plaetzen ende tollen oick hebben moegen. Ende des toe orkonde hebben wij onsen segell hieraen doen hangen.

Gegeven toe Bruessell des dertichsten dages in Augusto int tjaer onss Heren duysent vierhondert sess ende viertich.

Oorspr. perk. met zegel: R.A. 's-Hertogenbosch, Charters van Brabant, no. 11.

Brieven van Lamoraal van Egmont
Medegedeeld door Dr A.A. van Schelven.

Bijdragen in Feestbundels en Miscellanea voor academische jubilarissen behoren altijd wat conciliant beoordeeld te worden. De eisen, waaraan zij beantwoorden moeten, zijn waarlijk niet zo gemakkelijk te vervullen. Zo'n studie mag niet te lang zijn, want er zijn veel vakgenoten, die aan de huldiging van de persoon in kwestie wensen deel te nemen.. Ze moet een aantrekkelijk onderwerp ter sprake brengen. En als ze niet min of meer een gesloten geheel vormt, voldoet zij ook maar zeer matig. Terwijl last not least deze eigenschappen dan nog in combinatie aanwezig moeten zijn. Metterdaad, wie zich aan het schrijven van werk van dit genre durft te wagen, zet zijn schouders onder een niet lichte taak.

Intussen, al is het dan billijk in zo'n geval het geleverde niet op de scherpste manier te toetsen: sunt certi denique fines!

Aan dit adagium dacht ik onwillekeurig, toen ik enige tijd geleden Miscellanea Alberti de Meyer Leuven onder de ogen kreeg en in deel II daarvan op bldz. 914-919: Pl. Lefèvre, O. Praem., Le problème du comte d'Egmont vond.

Ziehier de korte inhoud van wat pater Lefèvre daar te lezen gaf: men heeft in de terdoodveroordeling van Egmont een parodie van de gerechtigheid en een daad van tyrannie gezien. Wie dat doet verliest echter uit het oog, dat deze gebeurtenis in het tijdperk van de absolute monarchie voorviel en dat er geen grens aan 's vorsten potestas was. Kon Philips van Egmont niet terecht als ‘félon’ beschouwen? Daar ligt de knoop van het probleem, waarover wij licht moeten zien te krijgen.

Met deze redenering bleek de geleerde schrijver echter nog niet aan het eind zijner overwegingen gekomen te zijn. In verband met hetgeen hij tot dusver gezegd had merkt hij vervolgens ook nog op hoe jammer het toch is, dat wij van deze figuur uit ons volksverleden geen correspondentie ‘d'ordre privé’ hebben. Bestaan heeft deze zeer zeker, want Egmont had vele vrienden. Had ons

van dat materiaal nu tenminste een deel ter beschikking gestaan, dan hadden wij daarin allicht ook wel iets over de manier, waarop de briefschrijver de politiek van zijn souverein beoordeeld heeft, gevonden. Maar wij kennen slechts de ‘papiers personnels’, waarvan de autoriteiten zich bij de arrestatie van de overwinnaar van St. Quentin en Grevelinghen meester hebben kunnen maken: ‘les listes de ses byoux, de ses meubles, de ses propriétés’. En hoe belangrijk deze in meer dan één opzicht ook mogen zijn, voor ‘le problème essentiel’, n.l. ons oordeel over ‘la culpabilité de leur propriétaire’, hebben wij er vanzelf niets aan. Evenmin als aan de ‘lettres missives’, de ‘correspondance administrative’, en ander materiaal van dergelijke aard, dat hij van zijn handtekening voorzien heeft.

Vertoont een bijdrage als deze de traditionele gebreken van het genre nu toch metterdaad niet in zulk een hoge mate, dat het moeilijk wordt iets anders te doen dan haar publicatie te betreuren? Een groot, over Egmonts daden inlichtend feitenmateriaal had de auteur in staat gesteld toch wel iets meer omtrent de vraag, of zijn held tegenover diens souverein schuldig heeft gestaan, te zeggen, dan hij doet. Daaraan wijdt hij echter geen enkel woord. Nieuw materiaal in verband met de kwestie, die hij zo, als gold het hier een onopgelost probleem, ter sprake brengt, levert hij ook niet. Bewijs van zijn beweringen geeft hij nergens. Het enige wat hij doet is: verklaren en proclameren. Is echter wel één van zijn beide verklaringen juist?

Dat de eerste, die betreffende Philips' absolute macht, niet opgaat valt al heel gemakkelijk in te zien. 's Konings wensen worden daarin met zijn bevoegdheden verward. Philips *hield* ongetwijfeld zijn zeggingschap voor onbegrensd. Maar dit geeft Pater Lefèvre toch nog niet het recht om te zeggen, dat er geen grens aan zijn potestas *was*. Hoeveel privilegiën - hetzij op een geschreven charter, hetzij op mondelinge overlevering berustend - maakten de landsheer over de Nederlandse gewesten vanaf de eerste dag, dat hij als zodanig optrad, niet duidelijk, dat hij integendeel aan alle kanten niet verder kon gaan, dan tot aan een punt, waarop de bevoegdheid ener andere instantie als staketsel fungeerde.

En dan nog de bewering van de schrijver, dat wij in deze zaak een veel gunstiger positie zouden innemen wanneer ons particuliere correspondentie van Egmont ter beschikking stond. Ook daarvan is de waarde niet groot. Tenminste: vier brieven van zijn hand, die ik een aantal jaren geleden in het Thüringisches Staats-

Archiv te Sondershausen vond[1]; brieven, door hem aan graaf Gunther von Schwarzburg, de zwager van Willem van Oranje, gezonden en dus van een genre zo particulier als het zich maar denken laat; vier kroongetuigen in een geval als dit bevatten niet alleen niets van de door Pater Lefèvre veronderstelde aard, maar spreken in het algemeen op zulk een luchte, speelse toon, dat wij van deze briefschrijver alles eer verwachten, dan onthullingen over de beweegredenen van zijn politiek van verzet tegen de maatregelen van de Koning.

Slechts twee van deze brieven zijn volledig gedateerd. Maar de beide andere maken de indruk uit dezelfde tijd afkomstig te zijn als de eerste en de laatste; dat is dus uit het begin der jaren zestig. Voor zover zij in het Frans geschreven zijn, zijn ze eigenhandig. De Duitse echter schreven - nog wel twee onderscheiden - secretarissen; zij werden uitsluitend van een manu propriaondertekening voorzien. Enkele annotaties ter toelichting van de inhoud van wat Egmont schreef geef ik bij de brieven zelf. Evenals een aantal verduidelijkingen van de tekst[2].

A.A.v.S.

I. Lamoraal van Egmont aan Gunther von Schwarzburg.

Brussel, 25 April, 1561.

Monseur, il fault que vous me pardonnes le mauvais devoir, que i'ay fet, d'ettre sy long tans sans vous partir de mes nouvelles; mes[3] se n'et à fault de vous ettre serviteur et vray amy, et plus vostre que nuls de vos freres; et vous promes, ma foy, que suis encores le plus mary du monde quant y me souvient, que n'ay eu se[4] bien que de m'avori peu trouver à vos nosses avoec la bonne compaingnie quy y at etté; mes[5] monseur le prinse et

1) Zij waren destijds te vinden in de portefeuille Gunther bellicosus no. 112.
2) Reeds Bakhuizen van den Brink wees er op, dat Van Egmonts brieven 'deerlijk' van spelling en opstelling zijn; vgl. Abel Eppens, Van Hollandsche Potaard (1944) blz. 59.
3) mais.
4) ce
5) mais.

le seigneur Suendy[1] m'ont asseuré que vous aves prins mes escuses de bonne parte; dont ie suis etté fort content. L'on ma dit que vous aves desja commenché d'aller veoir vostre grande mere. Ie me souhaide spendant vostre apsense cheu[2] vous pour ettre vostre lieutenant, affin que Kaetterge[3] ne perde le gout et sur ce vous vois beser les mains. Priant le Créateur vous donner bon vit[4] et long.

De Bruxelles ce XXVe de Apryl, anno 1561.

Monseur, je vous prie beser ung coup madame la contesse de ma parte, et ne faudray se soier de boire ung bon coup à vous.

Entièrement vostre bon frere et amy à vous fere servise

Lamoral d'Egmont.

Monsieur, ayyant trouvé monsieur le conte d'Egmont, quy vous escripvoit, n'ay voulu layser vous faire part des nouvelles de ceste court, que[5] sons[6] que monsieuh d'Aras[7] ast[8] depuis ung peu conquis ung chapeau rouge, de sort qu'il est cardinal. Je vous lesse penser les cardinalesse(?) qu'il y aura dycy à peu de tamps en la ville de Bruxelles[9]; en cas ayes quelque de vos seures quy veuilie estre de cest ordre, les poures envoyer vers luy. Quant à moy leur feray vouluntiers toute adresse. Au surplus vous offre mon affectioné service avecque ung goutte droncq[10].

1) Lazarus von Schwendi, een militaire figuur uit die tijd.
2) chez.
3) Oranje's zuster gravin Katharina (geb. 29 Dec. 1543) met wie Gunther bellicosus 17 Nov. 1560 getrouwd is.
4) bonne vie.
5) qui.
6) sont.
7) De aartsbisschop van Atrecht, Granvelle. Op 5 April 1561 had deze voor het eerst de insignia van zijn nieuwe kardinaalswaardigheid gedragen.
8) a.
9) Wel een zinspeling op Granvelle's maîtressen.
10) Goede dronk.

L'entièrement prest à vous faire service le conte d'Aremberge.
[Hier 'n ingewikkeld kruis voor handtekening].

(Thüringisches Staatsarchiv Sondershausen Gunther bellicosus no. 112).

II. Lamoraal van Egmont aan Gunther von Schwarzburg.

Brussel, 2 Mei[1].

Monseur, avoec la commodité de ce porteur n'ay voullu lesser de vous fere ses[2] deulx motz, et vous dire que combien que ne puis avoir se bien que d'ettre en vostre compaingnie sy ne lesse ie de my souhaider mainte fois, vous asseurant que le couronnel Suendy et moy devisons souvent de vous, et que ie vous suis aulant serviteur que nuls de vos frères seroiet[3] ettre. Il coure ung bruit que vous fettes[4] quelque levee de gens et que le roy de Dainemarque et vous aves quelque emprinse sur main[5]; sy vous plet vous nous en manderes quelque choze. Sy i'estoie vostre voisin ie seroie content d'ettre des vottres, car maintenant nous navons quqe fere par decha, sinon chaser[6] et voller et aller veoir les dames et quelquefois boire ung bon coup; vous asseurant que sy ie me treuve iames[7] en vostre compaignie que iaseray de scavoir sy vous y aves aprins quelque choze. Depuis vostre partement dichy[8] i'ay trouvé monseur le prinse d'Orenge fort fasonnés depuis son voiage d'Alemaine[9]. Au reste Monseur

1) De berichtgeving in deze brief sluit zozeer bij die in de vorige aan, dat hij m.i. niet anders dan uit hetzelfde jaar 1561 kan zijn.
2) ces.
3) saurait.
4) faites.
5) In 1561 regeerde Frederik II over Denemarken. Hij heeft in 1563 de Noordelijke 7-jarige oorlog tegen Zweden ontketend.
6) chasser.
7) jamais.
8) d'icy.
9) Deze reis van Oranje naar Duitsland heeft van November 1560 tot eind Januari 1561 geduurd.

d'Arras[1] et[2] plus rouge que ung cardinal et pretent desja à ettre pape; ie voudroie quy[3] le fut et que le diable l'eut emporté, et sur ce vous vais beser les mains.
Priant le Createur vous donner bonne vie et longue.
De Bruxelles, ce deusième de May.

Ie bese les mains de madame la contesse vostre compaingne et desire bien de scavoir de son portement.
Vostre vray amy et serviteur en tout ce que voudres employer
Lamoral d'Egmont.

(Thüringisches Staatsarchiv Sondershausen Gunther bellicosus no. 112).

III. Lamoraal van Egmont aan Gunther von Schwarzburg.

Parijs, 17 September[4].

De par monsieur le conte d'Eguemon: bist dro gutt deutz.

Nochdem wir erfaren das E.L. sampt groff Lutwigen von Nassaw wechfertig seint noch Deutzlant zu reisen[5] Katterina zu besuchen fur wir, groff von Egemont, disse klach, das myr nit vermeint hetten, ein groff des Rechs, dem wir sofill geselschafft geleist, allso schimfflich sonder einen adee zu sagen sich von uns heimlich verstollen[6] und aus dem landt scheiden. Auch wider

1) Bedoeld is Granvelle.
2) est.
3) qu'il.
4) Het jaar van deze brief is m.i. niet met beslistheid aan te wijzen. Vermoedelijk is hij uit 1561; 1563 komt echter ook in aanmerking.
5) Heeft deze voorgenomen reis misschien met de sluiting van het huwelijk van de Prins van Oranje op 25 Aug. 1561 in verband gestaan?
6) verstohlen.

alle seine zusach[1], das ist fur seinem abscheit zur letz uff gutz deutz: jo, jo, sich mit mir follen sauffen, bist dros erlich deutz schwartzreutter welt je woll glaben hallten; und eweren[2] wech uff das lant zu Lutteringen zu nemen, das jo, nit uber 15 meill umb ist. Dan wir werden von zinnen mit bis gen bar uff des hertzogen heimfürung davon dan verhoffen myr erleiben zu haben und den hertzogen begeleiden bis gen Nassei[3] bist der nun so fremd und erliche dem Reingroffen glaben zu halten wie uff scholmen schelten zugesacht Inen zu besuchen, den selbigen wech uffs lant zu Lutteringen zu nemen, so werden wir einander zu Nausei[3] finden. Scheiden dut wee; mochten leiden, wir und der Reingroff, das wir ewig bey einander sei konnten, ist es mochlich. Ich der Reingroff bit dienstlich, bruderlich umb gutter gesellen willen darumb man follent das die Reis nit abgeschlagen wert; den von Nausei uff gutten glaben kont ir in 4 dagen zu Dillenberch sein, durch die Eiffel oder Huntzruck. Hiebei unseren dienst groff Lutwigen auch E.L. mit hertz, leib und gut zum besten. E.L. werden gutte freundt nicht verschweigen; sonst werden wyr, von Egemont, gen Sondershausen auch nit kommen und das soll ja sein: es steet im alten stant drewlich.

Den von Mansfelt, unseren furst der soll die Reis auch mit dun, dan wir, Von Egemont, wolten alls dan mit Im durch sein Gubernement ziegen. Datum Paris, den 17 Septembris.

Bist zu gront deuscht, wirst in kommen
Lamoral d'Egmont
Prinz v. Havern.

(Thüringisches Staatsarchiv Sondershausen Gunther bellicosus no. 112).

IV. Lamoraal van Egmont aan Gunther von Schwarzburg.

Breda, 11 November 1563.

Unser freundtlich Dhienst und was wir mehr Liebs und gutts vermogen zuvorn. Wollgebornner freundtlicher lieber Schweger

1) Zusage.
2) eueren.
3) Nassau.
3) Nassau.

und Bruder. Wir seint itzo sampt dem grafen zuu Hörn und andern Herrn alhier zuu Breda bey unserm freundtlichen lieben Ohemen und Ordensbrudern dem Printzen zuu Uranien gewessen und den hailigen Sanct Martin in Frolichkeit helffen begiessen[1]; darizuu wir Eur Liebe samptlich gewundschet und derselben Ahnwessen[2] gerne gesehen hetten. Dan es seint zimbliche schware Drunck gefallen, das unser etliche under die banck gesuncken seint, und nit zweiffelten wan Eur Liebe bey uns gewessen were, sy würde auch Ire theill davon getragen haben. Ferneres haben wir freundtlichen gerne gehöret, das es Eur Liebe und dem gantzen hauffen in Schweden glücklich tzugestanden[3] und gönten Eur Liebe freundtlichen gerne, das es derselben nach Irem Willen und gedheien ferner ergienge. Und konnen wir Eur Liebe in ihren Dhienst und freundtschafft ertzaigen, sollen uns Eur Liebe als Iren dhienstwilligen Bruder allzeit guttwillig befinden. Und thun hiemit Eur Liebe dem Almechtigen in seinen Schutz und Schirm bevelhen. Datum Breda ahm hailigen Sanct Martins Tag. Ao. LXIII.

Lamoralt Printz zuu Havern, graf zuu Egemont, und Freiherr zuu Bar, und Stadthaltheir in Flandern.
Lamoral d'Egmont.

(Thüringisches Staatsarchiv Sondershausen Gunther bellicosus no. 112).

1) 'Sanct Martin in Frolichkeit helfen begiessen' wil zeggen: op 11 November (de aan St. Maarten gewijde dag) een drinkgelag houden. Hoe het bij dergelijke gelegenheden kon toegaan, zie Bakhuizen van den Brinks mededeling in Abel Eppens, Van Hollandsche Potaard (1944) blz. 77, 78.
2) Anwesen, tegenwoordigheid.
3) Deze uitdrukking heeft waarschijnlijk betrekking op de oorlog tussen Denemarken en Zweden, die in 1563 begonnen is.

Brieven van Marnix aan Carolus Clusius. Medegedeeld door Dr A.A. Van Schelven.

Aan Dr. F.W.T. Hunger, de Nederlandse Clusius-specialist, uit dankbaarheid voor zijn hulp.

Geleerdencorrespondentie heeft mij altijd geboeid. Hoe dikwijls geeft die ons niet een beeld van de in de wetenschappelijke wereld-op-haar-best heersende solidariteit, even goed als een illustratie van het internationale karakter dier gemeenschap. Terwijl zij ons immers ook vaak een blik op de groei van het studievak gunt, dat de wederzijdse correspondenten beoefenen en op de resultaten, waartoe hun onderzoek op een gegeven ogenblik gekomen blijkt te zijn.

Vandaar dan ook, dat ik hier met zekere voldoening enige brieven afdruk, die Philips van Marnix van St. Aldegonde in de jaren tachtig en negentig der 16e eeuw aan Carolus Clusius, de beroemde botanicus, gericht heeft. De contra-brieven van Clusius kan ik daar, helaas, niet aan toevoegen. Die schijnen verloren te zijn gegaan.

Op één na bevinden zich de originelen ervan alle in de hsafdeling der Leidse Universiteitsbibliotheek, en wel in de collectie Vulc. 101. Slechts de Franse van 5 Aug. 1581, die voorop gaat, is aan een andere bewaarplaats ontleend, n.l. aan de msverzameling der Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en dat aan ms. 121 E 1.

De brief van Marnix aan Clusius d.d. 23 Aug. 1594, die Brugmans al een kleine halve eeuw geleden in *Oud-Holland* (Jrg. 1900, bldz. 89 vv.) wereldkundig gemaakt heeft en die zich toen te München (Codex lat. 10359 p. 59 r°) bevond, zal oorspronkelijk wel ook tot de te Leiden terechtgekomen collectie hebben behoord. Toch treft men die hier niet aan. Omdat hij

in een tijdschrift gepubliceerd werd, dat in veel bibliotheken hier te lande voorkomt, leek het mij overbodig hem opnieuw af te doen drukken.

Voor een groot deel betreft hetgeen Marnix in zijn correspondentie met Clusius bespreekt - te verwonderen is het niet - botanische onderwerpen. Vooral komen daarbij allerlei bolgewassen ter sprake. Er bestond voor dat soort materiaal toen ook elders belangstelling[1]. En met name op Walcheren was het aantal plantenliefhebbers groot. Hoevele waren er al niet in de stad Middelburg, die toen toch eigenlijk maar een stadje was, te vinden! De koopman en reder Jacques Noirot, de apotheker Willem Parduyn, Johan de Jonghe Jr., een predikant, en een dokter als Tobias Roelsius[2].

Een bronnenpublicatie als deze is niet volledig tenzij de uitgever ervan een poging heeft gedaan de plantennamen, die zij ter sprake brengt, te determineren. Dat ik deze hier niet achterwege heb behoeven te laten dank ik aan de welwillendheid en medewerking van Dr. F.W.T. Hunger te Voorschoten. Door deze voorgelicht kan ik hier zelfs èn de plaats in C l u s i u s' *Rariorum Plantarum Historia* (1601) èn de Linnaeaanse naam aangeven, waarnaar de wensen van de botanici, die deze brieven onder de ogen zullen krijgen, waarschijnlijk wel het eerst zullen uitgaan. Teneinde herhaling en daardoor ruimteverlies te voorkomen geef ik dit materiaal hier maar eens voor goed in de inleiding en dan in de volgorde der brieven:

Brief II.

1.	Tulipae rutilae et Euteae	} de hier opgegeven kenmerken zijn onvoldoende om de speciale soorten aan te wijzen.
2.	Tulipae versicolores, praesertim quae puniceum aliquid habeant	} de hier opgegeven kenmerken zijn onvoldoende om de speciale soorten aan te wijzen.
3.	Coronae imperiales	Clus., Rar., p. 129 = Fritillaria Imperialis L.

1) Vgl. J.H. Hessels, Ecclesia Londino-Batavae Archivum, Vol. I (1889) bldz. 394, 397, 478 vv.

2) Joh. Theunisz, Carolus Clusius (Patria-serie) (1939) bldz. 126, vv., 139. Ook met Maria de Brimeu, die grote botanische belangstelling had, en in Den Haag woonde, had Marnix contact. Zie over haar in *De Nederlandse Leeuw* van Jan. 1947.

4.	Dipcadi hyacinthi	Vermoedelijk Clus., Rar., p. 177 Hyacinthus obsoletior Hisp. serotinum = Dipcadi serotinum Med.
5.	Irides bulbosae	Clus., Rar., p. 209-215 = bolvormende Irissen.
6.	Cyclamini verni	Clus., Rar., p. 265 Cyclaminus verno tempore florens = Cyclamen europaeum L.
7.	Croci verni	Clus., Rar., p. 203 = Crocus vernus L.
8.	Dentes Canini	Clus., Rar., p. 266 = Erythronium Dens canis L.
9.	Lilium persicum	Clus., Rar., p. 127 = Fritillaria persica L.
10.	Lilium alexandrinum	Clus., Rar., p. 186 = Ornithogalum arabicum L.
11.	Narcissi medio lutei	Clus., Rar., p. 134 = Narcissus Tazetta L.
Brief III.		
12.	Lilium byzantinum miniatum	Clus., Rar., p. 135 = Lilium chalcedonicum L.
13.	Ornithogalum arabicum	Clus., Rar., p. 186 = Ornithogalum arabicum L; zie sub. 10.
14.	Croci verni vulgare illud genus	Clus., Rar., p. 203 = zie sub 7.
Brief IV.		
15.	Ornithogalum arabicum	Zie sub 10 en sub 13.
16.	Crocus vernus	Zie sub 7.
17.	Lilio narcissus	Clus., Rar., p. 137 = Tulipa.
18.	Tulipa praesertim quae sit coloris punicei vel varieg.	de hier opgegeven kenmerken zijn onvoldoende om de

		speciale soorten aan te wijzen.
19.	Lilium byzantinum miniatum	Zie sub 12.
20.	Rosa polyantha hollandica	Clus., Rar. p. 114 Rosa centifolia batavica = Rosa centifolia L.

21.	Papa Americanorum	Clus., Rar., p. IXXIX = Solanum tuberosum L., de gewone aardappel, uit Peru ingevoerd en door Clusius zeer als voedsel gepropageerd.
22.	Solanum	Zie sub 21.
Brief V.		
23.	Pappus Americanus	Zie sub 21.
24.	Lilionarcissus hyacinthinus	Clus., Rar., p. 174-176 = Niet te identificeren bolgewas.
25.	Hyacinthus orientales	Hyancinthus orientalis L.
26.	Rosa polyphilla	Identiek met no. 20.
Brief VI.		
27.	Pappea Indicae	Identiek met no. 21.
Brief IX.		
28.	Croci verni	Zie sub 7.
29.	Ornithogalum	Zie sub 10 en sub 13.
30.	Dentes Canini	Zie sub 8.

A.A.v.S.

I.

Monsieur de Lescluse, Jay receu avanthier vostre lettre, datee du deuxieme du present, avec les Bulbes, dont vous remercie fort affectueusement pour la bonne souvenance qu'avez eue de moy. Je voudrois que quelque occasion se presentisse par laquelle je vous peusse monstrer combien estime vostre amitiè. Il n'y a chose ou je m'emploiasse plus volontiers. Car il y a longtans que vostre vertu et les bones partes que Dieu a mies en vous m'ont attiré a vous aimer, honorer et estimer. Ce que me fait tant plus regretter mon malheur que Je n'ay jamais ce bien là de vous pouvoir veoir pour vous offrir tout ce qui est en ma puissance. Toutesfois je ne laisserai pas de vous prier comme je vous prie bien affectueusement par rester d'en disposer a vostre volonté et si la commodité s'offre que d'avant partir vous puissiez venir veoir nostre Zelande, je seray tres aisé et estimeray mon desir qu'ay eu de fort longtans estre accompli.

Que si vous partez sans que je vous voye je vous prie me tenir me tenir(!) tousiours
au

nombre de vostres plus affectueux et plus sinceres amis. Je suis marry que mes neveux en Angleterre[1] n'ont eu ce bien de vous voir, car ma lettre ne servit a autre fin sinon a les prier et exhorter qu'ils faissent cognoissance et amitié avecq vous et vous presentassent de ma part toutes amitié et service. Lon parle fort de mon Voiage en France avecq Monsieur d'Havre pour aller recevoir son Altesse[2], et semble que l'affaire est conclue aux estats. Et toutesfois je n'y vois encore fort grande apparence iusques ores qui me fait croire que ce sera encore quelque tamps, au moins quelques huit ou dix jours, avant que nous bougions. Du reste, je ne vous scay riens (!) escrire de nouveau de ceste isle puis qu' estes à Anvers, le receptacle de toutes nouvelles[3]. Son Exellence[4] fait son compte de se trouver a Gand pour le xiiii du present et cependant prendre possession de son achax de la Vere et Vlissingues. Je prie Dieu, Monsieur, qu'Il vous imbue de santé, vie heureuse et longue. Escrit a Wester Soubourg ce Ve de Aougst 1581.

L'entièrement affectionné a vostre plaisir et service Ph. de Marnix
Sr. de St. aldegonde.

II.

S.P. Non possum me tenere, vir Clarissime, quin verterem illam nostram et iampridem intermissam consuetudinem atque amicitiam officio litterario -- quando aliter non possum -- renovem. Praesertim cum te audiam Francoforti iam sedes fixas collocase[5]. Ego certe cum essem in Gallia et apud Regem Christianissimum et apud eos qui authoritate apud eum pollebant honorificentissimam tui mentionem quoties data fuit occasio injeci et non parvum tui desiderium apud multos excitavi[6]. Rex

1) Wie deze neven in Engeland waren kan ik niet uitmaken.
2) Bedoeld is hier de toen te Chastelet verblijf houdende hertog van Anjou, aan wie kort tevoren de souvereiniteit over de Nederlandse gewesten was opgedragen.
3) Joh. Theunisz, Carolus Clusius (1939) bldz. 81.
4) De Prins van Oranje.
5) Clusius woonde daar van 1588-1593.
6) Over dit verblijf van Marnix in Frankrijk zie mijn Marnix van Sint Aldegonde (1939) bldz. 199.

certe ipse, qui hortulariae rei est amantissimus, nihil nisi ab his bellorum intestinorum furoribus otium exoptat, ut eiusmodi virorum, qualem te praedicavi, opera rem herbariam in Gallia possit instaurare. Itaque velim ad me perscribas quod si forte posthac se offerat oportunitas ea de re cum Rege colloquendi ecquid tua causa fieri a me velis, sum enim tui amantissimus, et certe ex quo te novi, non desii tui memoriam cum summa suavitate retinere tuamque conditionem ac virtutes et reliquas singulares dotes vehementer admirari. Quod si tibi animus esset consumptis nonnihil hisce turbis in Galliam commigrare Regique tuam operam navare, velim id ex te intelligere. Dedi certe negotium amico cuipiam qui est Majestati regiae a cubiculis, ut quoties se dederit occasio tui mentionem injiciat. Ego si tuam voluntatem habebo perspectam non praetermittam ullum veri atque integri amici officium. Itaque nisi molestum est quaeso ad me quod fieri velis perscribe.

Novi nihil habemus singulare. Parmensis Corbeliam caepit[1] sed eodem tempore legionem unam peditum cum duabus equitum turmis a regiis copiis fusam amisit. Rex videtur Rotomagenses obsidionis speciem velle propius coarctare. Interea utrinque missi sunt de induciis faeciales[2]. Seriene et bona fide an subdole et per fraudem id agatur edocebit nos dies. A Rege missi sunt Brionius Marescallus, Turenius vice-comes, una cum Plessijo et fratre Buio. Interea nihil remittitur de belli ardore.

De rebus meis privatis si forte quid aves audire: ego hic otiosus desideo tempus re literaria et hortularia fallens, valetudine iam diu satis dubia. Icterus enim sub autumnum hucusque coepit esse permolestus quiquidem videtur nonnihil remissior fieri sed tamen non plane valeo. Et interea me hortis quoad fert valetudo oblecto. Eos si non dedigneris munusculo aliquo honorari feceris certe gratissimum. Et mirifice me tibi devinxeris. Tulipis rutilis et luteis abundo. A versicoloribus praesertim quae puniceum aliquid habeant plane sum inops. Coronas imperiales, Dipcadi hyacinthos, Irides bulbosas habeo affatim. Sed me deficiunt omnino cyclamines praesertim verni, croci verni, dentes canini et lilia tum

1) Corbeil werd 16 October 1590 door Parma ingenomen, zie L. van der Essen, Alexandre Farnèse, T V (1937) p. 306 cf. 300. Marnix kwam er in Maart 1590; zie mijn Marnix van Sint Aldegonde (1939) bldz. 199.
2) De Fetiales waren oudtijds te Rome de twintig priesters, aan wie het verklaren van oorlog en sluiten van vrede was opgedragen.

persica tum alexandrina et narcissi mediolutei. His atque similibus si hortum meum ornaveris reddideris certe me tibi devinctissimum. Omnino autem semina rariora ut ad me nonnulla mittas vehementer rogo, et ut si quid a me praestari velis, id ut libere imperes obsecro.

Vale vir praestantissime et te a me amari et observanter coli tibi persuasum habe. Suburgo[1] in Walachria Zelandiae insula, quid est nostrum Tusculanum.

Die 8a Novembris 1590 Stilo Novo tui amantissimus Ph. Marnixius Sancto-Aldegondius.

III.

S. in Christo. Literas tuas multo suavissimas cum incredibili voluptate perlegi, tuumque erga me amorem ac benevolentiam gratissimo animo accepi, vir clarissime. Institutum tuum de eo quod proposueram non possum non vehementer probare. His enim Galliarum turbis vel potius flagranti huic incendio plane nolim te committere, ο□τω φιλην μουσαις □εφαλην. Sed gratum fuit animum tuum expiscari ut meliori oportunitate quam propediem. Spero Deum concessurum. Possim hoc negotium, quod mihi certe inprimis cordi est, prosequi. Hactenus eo res deducta est ut Rex declararit, pacatiore regni statu nihil sibi fore gratius quam ut Rex declararit, pacatiore regni statu nihil sibi fore gratius quam ut eiusmodi viros et te nominatim apud se habeat et foveat. Itaque magno me certe beneficio affecisti et habeo tibi gratias, mi Clusi. Utinam tempus adsit quo reipsa testari possim quantopere mihi et tuus amor sit in pretio et tuum commodum in cura et solicitudine.

Interea expedi quaeso nobis libellos istos tuos quos paras. Nihil enim a te proficiscitur quod non omnes docti magnopere admirentur et colunt. Ego, qui me in illorum numerum non posse censeri scio, amori erga me tuo tribui quod ita eorum lectio me afficiat, et quamquam satis scio me haud idoneum esse de eiusmodi rebus judicem, testari tamen possum me multum ex libellis quos vidi tuis profecisse, meque tibi multum eo nomine debere.

Hortorum deliciis ita te spoliatum esse indolui et sane velim mihi quidpiam esse quo quem vocas hortulum tuum possim

1) Souburg.

ornare. Ex meis superioribus intellexisti quid apud me sit. Si qua re tibi tuisque hortis prodesse possum libere imperato. Ego certe illud quicquid habeo lubens communicavero, nedum ut te jam propemodum nudatum amplius velim spoliare. Lilia byzantina miniata quam vocas, mihi enim hoc nomen hactenus fuit incognitum. Habeo affatim, et possum etiam si gratum est tibi impartiri. Ornithogalum arabicum vidi numquam quod sciam. Croci verni vulgare illud genus ex albo nigricantibus lineolis striatum habeo. Aliud genus quod sciam non vidi nisi olim Bruxellae. Atque haec de hortis.

Valetudo mea anceps est etiamnum tussi quae ex catharro in pulmones incubuit post icterum illum meum graviter me afficiente. Est hic apud vicecomitem Turanium, qui in Germaniam Regis nomine profectionem parat, medicus quidam, cui nomen est more Gallico Monsr. de la Rivière, qui certe qualis et quantus sit reipsa in curando ex morte jam instante potius quam ex morbo, D. Turanio luculenter tectatus est. Is opem suam et operam quamdiu hic nobis aderit mihi pollicetur, et jam consilium dedit, quod puto fore salutare. Sed quod illum tibi nomino id eo potius facio ut si detur occasio -- puto enim venturum umquam Turanium Francofurtum -- cum eo consuetudinem contrahas, et hominem introspicias. Puto certe eius mores ingenium, eruditionem, consuetudinem tibi fore iucundissima.

Uxorem meam et familiam iam nonnullo tempore ante acceptas tuas litteras non videram, et ex eo tempore haesi hic in Hollandia comitatus Turanium, ubi me concreta glacie flumina etiamnum detinent. Hoc interea tibi spondeo: salutationem quam uxori adscripsisti, fore ei multo gratissima. Illa enim tui memoriam cum magna suavitate retinet et saepe inter nos tui mentio incidit. Itaque tum ex illa tum ex me. Vale, vir clarissime, et vive foelix.

Ex Haga comitis, IIIIa die Januarii 1591 Stillo Novo
Tui cupidissimus,
Ph. Marnixius.

IV.

S. in Christo. Literae tuae ad XXIIII Januarii datae, vir clarissimae(!), multis nominibus fuere mihi suavissimae. Valere te et reip(ublicae) tam utilem operam navare iucundissimun fuit. Amari vero me a te et, quando minus possum vultu et consuetudine

frui, literario saltem colloquio tuum in animum confirmari, tanta me voluptate affecit, ut non facile possim verbis exprimere. Vehementer equidem et multo ante saepe desideravi veterem nostram ac pristinam amicitiam hoc scribendi quasi pignore renovare. Sed nescio quomodo me meus pudor subrusticus aut natura prohibuit inanibus argumentis, litteris virum tantum et seriis atque utilibus studiis plus satis occupatum interpellare. Praeter quod crebrae et diuturnae fortunae agiationes me paulo □γ□ι□□τε□ον videntur reddidisse. Ut ut sit quod hactenus male neglectum aut omissum est id posthac diligentiori cura ut resarciatur dabo operam. Ego enim te, mi Clusi, facio maximi et habeo in summo pretio tuam amicitiam. Ac proinde vehementer te obsecro ut si qua in re vel tibi vel tuis hic possim commodare libere indices atque imperes et e vestigio factum putes. Nihil poteris mihi corde facere gratius. Librorum tuorum, quos ego plurimi facio, recognitionem expectabo et avide et sollicite, modo ut eo beneficio hic frui nobis in extremis hisce terrarum oris frui liceat[1].

Valetudo mea iam ita est restituta, Dei beneficio, ut nihil ad eius perfectionem desiderem amplius nisi verici temporis iam iam instantis amoenitatem. Ego certe Domini de la Rivière consilio et ope mirabiliter adiutus sum et illi plurimum debeo. Is vero tuam familiaritatem et amicitiam vehementer exoptat, tuique memoriam sancte colit. Tu etiam, nihil dubito, illius consuetudine non parum recreaberis. Est enim vir qui ad summam atque exquisitissimam medicinae facultatis cognitionem singularem ac vere christianam adjunxit pietatem, ad quam omnes suas actiones atque omnia instituta videtur collimare.

Turranius iamdudum est in Saxonia et puto propediem eum isthuc esse venturum, quem tu virum si salutaveris facies et illi gratum et certe pretium operae; est enim totius Galliae decus et ornamentum. Utinam eiusmodi viri optimo Regi plures adesse possint!

De statu autum rerum gallicarum nihil est quod scribam. Haberis enim isthic et crebriores nuntios et certiores. Et sane iam multo tempore nihil inde ad nos adfertur, etsi puto id hyemis tempestati tribuendum.

Parmensis adparat quidem se, ut aiunt, ad expeditionem Gallicam, sed ita lente, ut qui occupatius eiusmodi negotia introspiciant vix eum putent volentem eam esse obiturum[2].

1) Ik vermoed, dat in deze zin abusievelijk tweemaal ‘frui’ staat.
2) Parma's traagheid laat zich begrijpen. Door hem op te dragen naar Frankrijk te trekken maakte Philips II een eind aan zijn reeks geslaagde belegeringen van de ene Zuid-Nederlandse stad na de andere, die nog zoveel beloofde.

Res belgicae miserabili sane sunt loco, ob belli diuturnitatem et mercaturae penuriam. Nonnullae ex principuis civitatibus, inter quas sunt Brugae, penitus contabrerunt. Hollandicae vero res et urbes magis ac magis in dies florent et gliscente bello magnum quotidie incrementum accipiunt, ita ut qui componendo praesertim non regis conditionibus hoc bello cogitant, operam penitus perdant.

Veni ad rem hortulariam. Quod de ornithogalo arabico et crocis vernis polliceris habeo magnam gratiam. Quicquid enim a te proficiscetur in me et in hortuli mei ornamentum, ita erit gratum ut quod omnium est gratissimum. Quod si me possis picturato aliquo lilionarcisso vel tulipa, praesertim quae sit coloris punicei vel variegati, augere, beaveris me, mi Clusi. Ego habeo quid hyacintinum colorem referant iam non plane paucos. His ego tibi vel alia ulla re si possim gratificari, ita erit gratum ac si magnum a te accepero beneficium.

Lilio byzantino miniato quam non indiges, velim quidquam aliud in ejus locum ut possim substituere. Itaque si rosam illam πολυ□νδη hollandicam non habes, etsi unica mihi hoc tempore tantum planta suppetit, curabo tamen ut subministretur, nec enim hactenus observavi te ullam illius fecisse mentionem. De papa Americanorum nescio quid velis. Habui enim superiore anno radicem ex Anglia instar rapi, quam pappos nominabat qui mihi dono dedit, et aiebat esse edulem et valde suavem in cibo. Sed profectio mea in Gallicam et longa absentia non passa est me accurate eam cognovisse. Reversus tamen vidi plantam ex radice natam non absimilem solario et quae florem etiam eiusmodi proferret; sed frigore et planta universa et radix extincta est. Flos autem erat caeruleus, ni fallor, sed non memini gratum illi aut omnino ullum fuisse odorem. Itaque sive illa fuerit papa quam dicis sive non, facies gratissimum si ad me miseris. Et si quid aliud habebis quo horti mei opes augeas, id omne eo nomine erit multo certe gratius, quod a te, cuius mihi recordatio est gratissima, erit profectum. Sed ea tamen conditione ut si vel in hoc genere vel quavis alia re tibi possim gratificari, eadem erga me utare πα□□ησι□!

Vale et me tui amantissimum redamare perge.

Ex praedio suburgano in Valachria. Uxor mea multam tibi

salutem precatur tuique memoriam cum summa suavitate recolit.
Ad XIam Martii 1591 stylo novo.
tui studiosissimus
Ph. Marnixius Sancto Aldegondius.

V.

S. in Christo. Heri redditae mihi sunt tuae litterae, vir Clarissime, una cum pyxide illa qua erant inconditi aliquot bulbi radicis pappae americanae. Fuit profeto valde gratum aliquod accipere a viro quem ego in singulari honore et existimatione habeo. Si quid de bulbis et de lilionarcissis, quae scripsisti, mittes, habebo summi beneficii loco. Quod scripserim de hyacihinis lilionarcissis plane intellexi de iis qui ex rubro purpurescunt. Alii magis saturi aliis. Qui sunt dilutiores habent oras albicantes. Nam caerulei coloris habeo nullos qui neque illius hyacinthini quo sunt imbuti nostri hyacinti orientales nisi quod in nonnullis purpureis fundus videtur esse caeruleus. Quod si placent, unum aut alterum ad te libens mittam, vix enim supra unum aut alterum habeo. Sed quicquid est non modo in horto meo sed in rebus meis, id omne tuum ut censeas cupio. De rosa illa πολυφυλλ□ dabo operam si potero ut nanciscar et ad te mittam, si videbitur. Sed iam ipse supra meam plantam non habeo. Conatus quidem sum propagare melones. Sed tempestatis huius vernae siccitas fefellit spem eam quem protuberantia germina non exiguam excitarant.

Sed fortasse dabitur hac aestate occasio ut isthuc possim evolare, quod si fiat beatum ego me censebo tuo complexu et suavissimo alloquio. Interea ut mei memor vivas meque totum tuum esse censeas vehementer etiam atque etiam rogo. Gaudeo te vidisse Riverium nostrum, nec enim dubito quin ille congressus fuerit illi valde iucundus. Valetudinem tuam incommodam aegre tuli, sed scio te forti et constanti animo in Dei providentiam referre omnia. Haec enim vita nihil est nisi via ad vitam meliorem. Et spero iam te rectius habeo. Omnino certe cupio.

Vale, vir praestantissime, et me tui amantissimum quaeso redama.
Ex praedio nostro Suburgano ad undevicesimam Maii stylo novo 1591.
Tuus Ph. Marnixius
Sancto Aldegondius.

VI.

S.P. Spes fuit hactenus, vir clarissime, me hac iter facientem potiri posse tuae consuetudinis nonnulla usura, quae etsi fuisset illa proculdubio perbrevis, nihilo tamen minus voluptatis animo meo attulisset. Sed jam spes illa me penitus frustrata est, partim longiore tabellariorum mora, qua factum est ut serius meae litterae in Illustrissimi Principis Anhaltini manus pervenerint, partim etiam nonnullorum opera et studio, qui id allaborarunt ut sic mea presentia tantopere videretur desiderari. Grata mihi certe mirum in modum fuit tam illustris heroïs egregia illa in me voluntas quam sese etiam posthac perpetuaturum pollicetur. Sed si tulisset occasio ut in hac expeditione operam illi meam qualemcunque navare potuissem, posuissem sane illud in magna foelicitatis parte, tum aliis multis nominibus, quae tu per te ipse facile potes conjectare tum certe non minima ex parte hoc nomine quod tui conveniendi amplexandique potestas mihi facta fuisset, haud enim facile credideris, mi Clusi, quanti te faciam et quam me beatum reputem quod me a te amari credam. Omnino suspicor brevi oblatum iri novam occasionem quae me ad Regem Christianissimum vocet in Galliam. Id si contigerit non praetermittam quin tui apud eius majestatem faciam mentionem eiusmodi qualis te decet. Interea rogo ut me in tuorum amicissimorum et tibi benevolentissimorum albo retineas.

Rerum novarum hic hoc quidem tempore nihil est. Nec enim dubito quin iam isthic dudum increbuerit quibus adolescentem nostrum heroem Mauricium[1)] victoriis Dominus cumulavit receptis munitissimis ab hoste urbibus Zutphania et Daventria et plurimis munimentis tum arte et manu tum natura loci prope invictis. Iam audimus eum cogitare obsidionem Noviomagensem. Est quidem probe et de integro instructus ab omnibus machinis atque aliis rebus necessariis, sed ego eum puto rem tantam paulo diutius deliberatione procrastinaturum, dum saltem certo exploraverit Parmensis consilia, qui nunciatur cogitare Galliam, quod quidem scio illi a Rege Hispaniarum serio atque identidem imperatum esse. Sed simul statuo valde invitum ac repugnantem eo abire. Tempus docebit certiora.

Expecto avide munuscula hortensia non tam illa per se -- etsi sum hortorum ac rerum hortensium pene usque ad vitium vehemens amator -- quam quod mihi erunt tuae erga me

1) Prins Maurits van Oranje.

voluntatis ac benevolentiae certae tesserae. Pappae illae tuae Indicae optime se habent, et jam venustas atque odoratos flores gerunt. Ineunte hyeme meminero tui consilii, et per omnem vitam tui humanitatis virtutis atque eruditionis, quas ego unice colo atque admiror.

Vale et me ut facis ama tui quippe amantissimum. Lipsii nostri discessum multi deplorant[1]. Vos credo illo isthic aut in vicinia fruemini, nescio an meliori eius valetudine.

Ex Suburgano nostro ad undevicesimam Augusti 1591.
Tui studiosissimus
Ph. Marnixius Sancto Aldegondius.

VII.

S.P. Etsi non ita dudum ad te literas dedi, vir Clarissime, quibus fuse de rebus meis omnibus feci te certiorem, quia tamen sese haec nundinarum francofortensium offert oportunitas, non potui praetermittere quin te denuo hisce meis literis salutarem. Acerbum illum meum de conjugis obitu, quae postridie Kal. Julii in Domino obdormiit, casum vel ex superioribus meis literis vel ex rumore accepisse te nihil dubito. Itaque non refricabo vulnus. Tu apud te satis potes aestimare quem et ex illa jactura et ex hac tristi solitudine caeperim dolorem. Sed scio in Domini voluntate esse acquiescendum. Itaque sileo et acquiesco. Est enim opus Domini. Propemodum hac rerum mearum mutatione consilium coeperam de familia dissolvenda et abiicienda omni cura non modo agraria sed et hortensi et domestica. Sed intercesserunt amicorum consilia ita ut plane constituerim nihil quam quicquandum immutare, sed manum Domini praestolari et eius vocationem. Ego quidem -- quod ad te scripsi -- iam statueram isthac iter facere ad Turenium vel potius ad Principem Anhaltinum proficiscens. Sed consilium illud plane est interversum, et tui visendi spes erepta. Fieri tamen possit ut brevi in Galliam iter faciam. Id si fiat, non desinam illud de quo ad te alias persequi. Omnino

1) Justus Lipsius, de beroemde philoloog en Leidse hoogleraar, was in het voorjaar van 1591 tot de Rooms Katholieke kerk teruggekeerd en had in verband daarmee op 2 Juni van dat jaar zijn hoogleraarsambt neergelegd.
Evenals Marnix was hij amateur-botanicus. Dat zal de spijt over zijn vertrek uit Leiden nog wel groter hebben gemaakt.

enim ita statuo Deum aliquando suorum esse miserturum, et jam tandem calamitatibus hisce nostris finem aliquem facturum. Et ita spero te posse illustri aliquo et tranquillo apud optimum Regem loco esse. Sed sunt haec in Dei manibus.

In rebus publicis nostris nihil est novi, nisi iam nuper in Oceano Septentrionali seu deucalionico, duas naves bellicas Hispani a nostris fusas esse: alteram submersam in qua centum viginti tum nautae tum milites perierunt, alteram captam et Roterodamum adductam in qua prope quinquaginta capti plaerique Hispani, qui omnes cruci suffigentur, nisi iam fixi sunt. Comes Nassovius non procul Noviomago cum exercitu subsistit, dum struantur pontes et simul quod sit hostis institutum intelligat. Parmensis pro certo affirmatur parare iter in Galliam. Quis horum apparatuum futurus sit exitus docebit dies.

De horto meo tuis ornamentis excolendo ut cogites rogo et pollicitationum tuarum ne obliviscare. Ego si quid vel in re hortensi vel in quavis alia tua caussa possum, quaeso impera et factum puta. Mihi enim erit curae ut re ipsa intelligas, mi Clusi, quanti ego te faciam.

Vale et me ut facis ama. Medioburgi ad XXIII Augusti 1591.

Tuus Ph. Marnixius Sancto Aldegondius.

VIII.

Salutem in Christo qui vera est Salus.

Verbis nunquam sane expressero, vir clarissime, quam mihi gratum fuerit munus illud tuum hortense quod per Raphelengii nostri filium[1)] ad me misisti, et ego biduo post redditas tuas literas gratanter accepi. Fuit enim tum per se multis nominibus tum certe vel maxime quod a te proficisceretur, et esset mihi tuae erga me voluntatis atque amoris indubitatum pignus, multo gratissimum. Utinam quodpiam in mea sit potestate quo gratitudinem possim testari. Hoc certe tempore cum plane nihil sit pretium operae volui tamen Psalmorum meorum una cum canticis biblicis recognitam editionem ad te mittere, incultam quidem illam et nostrate conscriptam lingua quae et Germanis propemodum barbara, et reliquis fere gentibus vix lectu digna habetur.

1) Deze zoon van Raphelengius, de schoonzoon van Plantijn en drukker der Leidse Universiteit, kan ik niet determineren. Er waren er drie: Christoffel, Frans en Joost.

Sed volui intelligeres omnino me tibi esse devinctum, et quia nescio an postremam responsionem videris ad Michaëlem Bajum, putavi eam esse adjungendam[1)], ut esset interea temporis dum se oportunior offert occasio pignus mei erga te amoris.

Publica res nostra bono est loco. Recepit nuper Noviomagum deditione Mauritius noster. Insignis certe heros et patre dignus filius. Paulo ante receperat Hulstium oppidum in Flandria[2)]. Iam deliberatur ecquid posthac sit agendum. Parmensis enim ad res gallicas animum obfirmavit, Regis Hispaniae iussu ac voluntate, quae mihi cani Aesopico non absimilis videtur[3)]. Dum enim umbrani consectatur carnis fructum amittit et spem emit praecio. Sed omnino ita statuo Pharaonem nobis justissimo Dei judicio obduratum iterum exhiberi, in cuius interitu Jehovae gloria elucescat. Quid enim aliud sperandum sit aut cogitandum cum videamus iam ipsam Hispaniam ardere tumultibus, et interea obstinate hunc in instituto pergere. Scis enim non dubito quod iam inquisitionis administris in Arragonia factum sit, quod certe maiores motus videtur portendere. Nuper nostrae naves tres Dunckerkanas ad bellum egregie instructas et quae praedatum ierant ad Angliae brevia et Syrtes insecutae propulere. Nautae plerique, milites ac vectores partim caesi partim capti in Anglorum et nostrorum hominum cessere potestatem. E Gallia nihil adfertur nisi quod Rex serio cogitat obsidionem Rhotomagensem. Dominus largiatur quod est ad sui nominis gloriam et ecclesiae utilitatem.

De rebus meis privatis hoc habeto, me tandem acerbissimum illum quem ex uxoris morte acceperam luctum, solari statuisse novo conjugio, maerori alioqui succubiturus. Ad eam rem contraxi sponsalitia cum filia Domini a Bailleul qui isthic apud vos commoratur[4)]. Vidua Domini de Heveren, matrona certe summis ac prope divinis virtutibus ornata, nise me amor penitus dementat. Ut ut si, spero et vero etiam certo statuo hoc unum reliquo

1) Met dit laatste antwoord aan Michael Bajus, de Leuvense hoogleraar, bedoelt Marnix hier zeker wel de in 1589 verschenen - helaas echter zeer slecht uitgevoerde editie van zijn Theses aliquot theologicae van 1580.
2) Deze veroveringen van Nijmegen en Hulst hadden plaats in September 1591.
3) De inhoud van deze fabel maakt de zin kenbaar, die Marnix volgen laat.
4) Dit isthuc duidt Frankfort a.d. Main aan.

vitae tempore adversarum rerum mihi fore solatium et prosperarum condimentum[1].

Vale vir praestantissime et me tui amantissimum amare quaeso ut facis perge. Ex praedio Suburgano ad XXVII[am] diem Octobris 1591.

Tuus Ph. Marnixius Sancto Aldegondius.

[Op een bijgevoegd papiertje nog:]

Epistolam hanc una cum libris quorum hic fit mentio mecum in Hollandiam huc asportaram, speram fore ut per amicum quempiam fasciculum eum ad te mitterem, sed postquam diu multumque explorassem an quis hoc in se onus vellet suscipere, neque mercatorem neque tabellarium inveni, qui se illo fasciculo extra nundinarum tempus vellet onerari, itaque mutavi sententiam, et missionem libellorum in aliud tempus distuli, quod ut boni consulas rogatum te volo et me in benevolentissimorum tui amicorum album ut ascribas.

Vale. Hagae comitis ad XXIX diem Novembris 1591.

IX.

S. in Christo Servatore. Nudiustertius redditae mihi fuere tuae literae, vir Clarissime, certe, ut solent, multo gratissimae.

Hortenses illae deliciae iam se produnt. Croci verni florem duo ediderunt colore violaceo. Ornithogalum bene se habet, adservatur enim diligenter in fictili vase. De caninis dentibus valde metuo ut non prodeant quod propemodum emarcuerant. Sed spero non omnes periisse. Ita mihi semper tui memoria versatur ante oculos, quae mihi certe et maxime in librorum tuorum doctissimorum lectione et in virtutum crebra recordatione est suavissima. Quod ad nundinarum commoditatem attinet, eadem sum in sententia.

Sed audio nostros Ordines constituisse te ad se cum dignitate, et honorarii amplitudine accessere. Id si ita est, et tua tum valetudo tum rerum status ferre potest, quaeso ne recusa. Nec enim hoc oberit quominus exactis difficilimi huius belli difficultatibus possis te ad Regem Christianissimum conferre quem satis scio tui esse cupidissimum, teque magnifacere, modo ut

1) 12 November 1591 heeft Marnix' derde huwelijk plaats gevonden.

ipse illud stipuleris. Ita enim me suasore evocarunt Josephum Scaligerum[1]. Et Rex ipse liberaliter eius usuram nobis dicitur concessisse. Cuius non dubito tibi consuetudo erit jucundissima praeter quod infinitos hic habebis qui virtutes tuas colent et admirabuntur. Inter quos ne me inter postremos colloces cave. Sum enim tui et amator et admirator sane quam vehemens: utinam occasio sese offerat qua coram id videre possis et cernere.

De rebus Gallicis nihil audimus, nisi quod copiae utrimque sunt tanquam in procinctu, etsi Rex subsidium ab Angl(i)a, cui conficiendo ablegatus Plessijus bonam operam praestitit, operitur. Nostra viginti peditum vexilla nihil nisi tempestatem et venti secundum flatum morantur ut in Galliam concedant. Inter ea sunt sane plerique milites veterani et bene exercitati, adest enim praetoriana centuria Domini Comitis optime ab armis omnibus instructa, et bene in re militari exercitata. Jehova exercituum donet suo Regi victoriam et Ecclesiis suis tranquillitatem.

Vale. Ex praedio Suburgano ad VI^{am} diem Februarii 1592[2].

Tuus Ph. Marnixius S. Aldegondius.

1) De benoeming van de beroemde geleerde Scaliger heeft reeds in 1591 plaats gevonden. De beslissing ten opzichte van zijn aannemen of bedanken is echter eerst in het najaar van 1593 gevallen. Zie P. Marchegay, Corresp. de Louise de Coligny (1887) p. 98; De Nederlandsche Spectator, Jrg. 1871, bldz. 369.

2) Dat deze achtste brief der verzameling de laatste is, is niet onverklaarbaar. Al spoedig maakte mondeling contact in Marnix' en Clusius' gemeenschappelijke woonplaats Leiden verdere briefwisseling overbodig.

Raadpensionaris Heinsius in correspondentie met zijn Vlaamse bloedverwanten.
Medegedeeld door Dr A.J. Veenendaal.

De vier hieronder afgedrukte brieven worden in originali bewaard in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief A. Heinsius, nr. 1457 (brieven van verscheiden personen uit 1709) en nr. 1549 (brieven van verscheiden personen uit 1710). Uit deze brieven blijkt, dat het Delftse geslacht waaruit Raadpensionaris Antonie Heinsius (1641-1720) stamde, oorspronkelijk afkomstig was uit Vlaanderen. Deze wetenschap schijnt verloren te zijn geraakt, althans de biographische woordenboeken en de werken over de Zuidnederlandse immigratie van de 16de eeuw vermelden het niet. Maar Heinsius zelf wist het wel, en hij wist ook precies uit welke plaats zijn voorouders kwamen, nl. uit Burburg, soms ook genoemd Broekburg, Frans Bourbourg, in het tegenwoordige Frans Vlaanderen. Het is een klein maar zeer oud stadje, gelegen ± 7 km ten Z.O. van Grevelingen, nog juist boven de taalgrens. Vóór 1659 behoorde het tot het Westkwartier van Vlaanderen, in dat jaar werd het bij de Vrede van de Pyreneeën aan Frankrijk afgestaan, dat het in 1645 veroverd had.

Tijdens de Spaanse-successieoorlog, na de verovering van Rijsel in 1708, toen een gedeelte van Noord-Frankrijk onder het bereik van de Geallieerde legers was gevallen, wendde Heinsius, midden tussen allerlei beslommeringen van de grote politiek, zich tot de magistraat van Burburg om te informeren of er nog bloedverwanten van hem in die streek in leven waren. Er deden er zich inderdaad een aantal op: zekere Mattheus Heyns, pastoor en deken van Pitgam, een dorp ten Z.O. van Burburg, en een ongenoemd getal van zijn ‘masoeurs’; verder een paar verre neven van deze pastoor: C. Inglet, priester en zangmeester van

de St. Jacobskerk te Gent, en Pieter de la Vallée, schoolmeester van de 'hoge schole' in Nieuwpoort, getrouwd met A.Th. Inglet, jongedochter van Bourbourg. De mensen zijn nogal trots op hun beroemde 'cosijn', en trachten de relatie op overigens niet onsympathieke wijze een weinig uit te buiten. De oude pastoor Heyns en de priester Inglet smeden plannen om na de oorlog de Raadpensionaris in Den Haag op te zoeken, in wereldlijke kleren natuurlijk. De vrouw van de schoolmeester De la Vallée, die een handeltje drijft, komt in Juni 1710 uit Nieuwpoort naar Holland 'terwille van haar negotie', en wordt door de Raadpensionaris ontvangen. Bij de terugkomst van zijn vrouw is Pieter de la Vallée zo verrukt over de eer, dat hij, spontaan maar een weinig naïef, Heinsius uitnodigt voor een tegenbezoek in Nieuwpoort, dat, letwel, nog in Franse handen was. De Raadpensionaris van Holland zal daar wel geen ogenblik aan gedacht hebben.

De antwoorden op onderstaande brieven heb ik niet gevonden. Blijkbaar heeft Heinsius daar geen copieën van gehouden.

Het gevondene stelt mij in staat, een kleine verbetering aan te brengen in de genealogie van Heinsius, die te vinden is in: *Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen*, verzameld door Mr W. van der Lely, medegedeeld door Mr L.G.N. Bouricius in *De Nederlandsche Leeuw*, jg. 32 (1914), ook afzonderlijk uitgegeven. Deze geslachtslijst vermeldt op p. 292 als oudste voorvader: Louis Heinsius, balliu van Voorburg, † vóór 20 Aug. 1582, × Philippote Billettes. Het handschrift van Mr Willem van der Lely, Veertigraad en Thesaurier der stad Delft, † 1772, een der meest bekende genealogen van de 18de eeuw, berust op het Gemeente-archief van Delft. De heer C.D. Goudappel, Gemeente-archivaris van Delft, was zo vriendelijk mij mee te delen, dat in het oorspronkelijke handschrift alleen voorkomen de namen Louis Heinsius en Billettes en dat de rest in de 19de eeuw is bijgeschreven, waarschijnlijk door de archivaris Mr J. Soutendam. Dezelfde hand heeft daarbij de volgende aantekening geschreven: 'Luidens een document in het bezit van den Hr Roger, Oud-luitent d. Infanterie, wonende te Rijswijk, kwam Philippote Viliet of Vilyet (Billettes) den 20en Aug.i 1582 om de religie naar Delft vlugten. Zij was, blijkens gezegd stuk, de huisvrouw van Louys Heinsius of Heins, in zijn leven bailliu van Voorburg (Loys Heynsz.).' Het was de heer Goudappel niet gebleken, dat er inderdaad een baljuw van Voorburg van die naam geweest is. Het is ook niet duidelijk, waarom de weduwe van een baljuw van Voorburg in 1582 om de religie naar Delft zou hebben moeten vluchten. Wel begrijpelijk

zou zijn, dat de weduwe van een baljuw van Burburg in dat jaar naar Holland vluchtte. Immers het Westkwartier van Vlaanderen was sinds 1578 het terrein van actie van een der bekendste Waalse Malcontenten, Vallentin de Pardieu seigneur de la Motte, gouverneur van Grevelingen. Na het Verdrag van Atrecht (17 Mei 1579) slaagde deze erin, met behulp van Spaans goud, de gouverneur van Burburg, kapitein J. Sallet, tot zijn partij over te halen[1]. Van toen af bevond Burburg zich dus onder Parma en was er reden voor de Hervormde inwoners, uit de stad te vertrekken. Ik ben dan ook geneigd, Voorburg in de geciteerde aantekening te houden voor een overschrijffout, die hersteld moet worden in Burburg.

In mijn pogingen om zekerheid hieromtrent te krijgen ben ik echter maar gedeeltelijk geslaagd. Is Louis Heinsius werkelijk baljuw van Burburg geweest, dan moet hij dit als Hervormde geweest zijn vóór de omkeer van 1579. Maar in 1578 was hij het alvast niet: in het zoëven aangehaalde boek over het kasteel Ekelsbeke vond ik voor dat jaar als baljuw van stad en kasselrij van Burburg vermeld Boudewijn Maes, die de partij van de Staten-Generaal was toegedaan[2]. Op de Mairie van Bourbourg kon men mij, daar de gemeentelijke archieven zijn gedeponeerd in de Archives Départementales te Lille, niet veel wijzer maken dan dat de naam Heins nog een enkele maal in de streek voorkomt. Ook de Hoofdarchivaris van het Département du Nord, de heer P. de Saint-Aubin te Lille, die de vriendelijkheid had voor mij een onderzoek hiernaar te doen, heeft noch in de Archives du Nord, noch in de werken betreffende Bourbourg enig spoor van een baljuw Louis Heins gevonden. Maar het staat, naar hij me schreef, vast dat een Louis Heins uit Bourbourg op het eind der 16de eeuw is geëmigreerd. In het register B 7098 van de Archives du Nord (Compte par Denys Debrier, receveur des confiscations de la ville et châtellenie de Bourbourg pour 1605) komen nl. twee posten voor (fol. I verso en fol. X) betreffende een huis in Bourbourg, verbeurd verklaard op Louys Heins. Het register doet verantwoording van inkomsten uit verbeurd verklaarde goederen van zeven personen uit Burburg, waaruit we mogen opmaken dat er meer families uit deze stad zijn geëmigreerd. Ook Burburg heeft dus zijn aandeel gehad in de vluchtelingen-stroom, die zich sinds

1) A. Bergerot et I. Diegerick, Histoire du château et des seigneurs d'Esquelbecq. Bruges, 1857, p. 115.
2) pp. 96 en 365.

1579 gestadig naar het Noorden beweegt[1]. Een onderzoek in de archieven van Bourbourg zelf kon niet worden gedaan, daar deze door elkaar liggen; maar in het register van de inventaris komt de naam Louis Heins niet voor.

Het voornaamste belang van de nu gepubliceerde brieven lijkt mij ondertussen niet gelegen in de kleine genealogische correctie of in de geringe bijdrage tot onze kennis van de Zuidnederlandse immigratie, maar in de vanzelfsprekendheid en natuurlijkheid waarmee nog in het begin der 18de eeuw een aantal personen uit de Staatse-, de Spaanse- en de Franse Nederlanden als Nederlanders met elkander omgaan en de gemeenschappelijke taal gebruiken. Na 130 jaar van scheiding leeft nog aan beide kanten het gevoel, van één bloed en één taal te zijn. Hier is dezelfde geest die spreekt uit het sonnet over Holland van de grote Nederlandse dichter Michiel de Swaen, die twee jaar tevoren te Duinkerken was overleden:

> O hollant! vreedsaem land, waerin de vrijheyt leeft,
> Wat socht ik die vergeefs bij uwe nagebueren,
> Waer Frans, en Castiliaen de rust en vrede schueren,
> Waer 't hooft der borgerij voor vreemde heeren beeft[2].

Deze echt-Nederlandse geest maakt de brieven tot meer dan een curiositeit.

A.J.V.

I. C. Inglet aan Heinsius.

Ghent, desen 13 Mey 1709.

Mijn heere Heinsius,

Naer bewijsinghe van mijn oodmoedigh ende onderdaenigh respect, soo hebbe ick de stoutigheijt genomen van U.L. kenbaer te maecken, dat heer cosijn Heins, oftewel patronimice

1) In de lijst van plaatsen waar de vluchtelingen vandaan kwamen, bij Van Schelven, Omvang en invloed der Zuidnederlandsche immigratie van het laatste kwart der 16e eeuw, 's-Gravenhage 1919, p. 8, komt Burburg niet voor.

2) Werken van Michiel de Swaen, uitgegeven door Dr V. Celen, dl. VI, Antwerpen z.j., p. 181.

Heinsius[1], pastor ende deken van Pitgam (eene prochie geleghen een ure en half van Berghen S. Winnocx), nu over vijf à ses jaeren seere sieck zijnde, ende in perijckel van te sterven, mij heeft ontbooden. Alwaer gecomen en satisfactie gedaen hebbende aen sijn versoeck, heeft mij onder andere geseyt, dat wij noch eenen vrient[2] hadden in den Haegh, met naeme Heinsius, den eersten Raet pensionaris vande Hooghmooghende Heeren Staeten van Hollant etc., die ambassadeur geweest is ende die protecteur is van de Goederen van de Cathedrale-kercke van S. Baefs tot Ghent[3]; eenen man van seere groote estime ende vermooghen. En waer het saecke dat hij sijne voorighe gesontheijt quaeme wederom te krijghen, gelijck hij door Godts gratie becoomen heeft en noch besit, dat ick met hem eens soude moeten eene spelreijse naer Hollant gaen doen. Maer nu met dien langhdurighen oorloogh en continueerende veranderijnghen, daerom hebbe wij genootsaeckt geweest hetselve soo langhe uijt te stellen. Nochtans om te toonen, dat ick niet ingraet en ben aende liefde ende goede genegentheyt die U.L. ons betoont heeft in het ondersoecken ende informeeren naer onse vrienden ende maeghschap, soo hebbe ick de liberteijt genomen van U.L. een woort te schrijven, eensdeels om U.L. kenbaer te maecken onse afkomste, te weten dat mijn vaders Grootmoeder ende cosijn Heins' ofte Heinsius' Oom susters ende broeders waeren, soodat hij selfs bekent dat hij geene naerdere vrienden en heeft als mij; en andermaels, om te toonen mijne danckbaerheijt dat U.L., soo verheven op dese werelt, u soo belieft heeft te willen vernederen, van naer ons te willen, door de heeren van het magistraet van Burburgh, informeeren. Daerom sullen wij oock, met de gratie Godts, het lant in vrede ende ruste wesende, niet mankieren van ons de eere te geven, van U.L. te comen besoecken ende voordere kennisse te doen van ons maeghschap ende afkomste. Ter middeler tijdt soo recommandeere ick mij in uwe goede gratie ende voorspraecke bij Sijne Hooghweerdigheyt den Bisschop van Ghent; noch het en soude U.L. niet seer moeijlijck sijn van mij te voorsien van een canonicaet, waer het saecke datter in u noch

1) De briefschrijver slaat hier blijkbaar de plank mis. De Latijnse uitgang *-ius* maakt geen patronymicum, maar is op enigszins zonderlinge manier geplaatst achter het Nederlandse patronymicum Heinsz.
2) bloedvriend, bloedverwant.
3) Het is me niet duidelijk hoe H. aan deze titel is gekomen en wat dit inhoudt.

waere den goeden wille, van U.L. vrienden te kennen ende avanceeren. Hetwelcke betrauwende, sal blijven met alle respect ende eerbewijsinghen U.L. affectioneerden dienaer ende met uwen goeden oorlof Cosijn,

C. Inglet, priester ende sanghmeester van S. Jacobs kercke, woonende in de Bauloostraete tot Ghent.

Indien mijn schrijven ofte overkomste (te weten in werelijcke kleederen) U.L. aengenaem waere, soo sal ick de eere verwachten van een woordeken andwoorde van U.L. te verkrijghen.

II. P. De la Vallee aan Heinsius.

Mijn Heer en Seer Eerw.^{n} heer Cosijn,

Naer onse seer oodtmoedige ende hertgrondighe groetenisse, neme de liberteijt van aen U.L. Ed.^{t} dese linien te schrijven, als dat ick hebbe verstaen door onsen heer Cosijn Mattheus Heijns onsen bloedtvrient, pastoor ende deecken van Pitgham, Casselrie van Berghen St Wijnocx, dat U.L. Ed.^{t} zijt onsen Cosijn, waerover wij seer verblijt ben, van het gheluck ende eere te hebben te wesen van U.L. maeghschap, ter oorsaecke dat ick ghetrouwt ben met Anne Therese Inglet fi.^{a} Charel, ionghedochter van Bourbourgh; welcken onsen eerw.^{n} heer Cosijn hem heeft gheweerdicht peter te zijn over ons tweede soontjen, genaempt Mattheus. Verstaende dat mijne huysvrouwe stont naer Hollant te komen om haere negotie wil, om eenige goederen te coopen, heer Cosijn heeft haer eenen brief voor U.L. mede ghegeven om persoonelijck ende fidelijck aen U.L. Ed.^{t} t'behandighen; maer mits den tijt niet en heeft ghepermitteert om de groote troubels, ende maer pasport en hadde voor de Spaensche Nederlanden, en heeft niet derfven bestaen van voorder te gaen als tot Gent, tenzij een pasport hebbende wt den Haegh. Oversulcx Eerweirdigen heer Cosijn, sij schickt (met Godt) den aenstaenden somer over te komen, ende sal haer d'eere geven, mits U.L. Ed.t^{s} permissie, U.L. te comen besoecken. Waermede naer onse seer oodtmoedige salutatie met een diep respect blijve

Mijn heer, ende Edelen heer Cosijn U.L. alderoodighsten (sic) ende seer dienstwilligen Dienaer P. de la Vallée, Scholm.^{r} van de hooghe schole

Nieupoort, 11 Octob. 1709.

III. P. de la Vallee aan Heinsius.

Aenden seer voorsienighen ende wijsen Heere Heijns, Raets-heere ende Ambassadeur van d'heeren Staeten van Holant, tot den Haegh.

Edelen ende seer lieven eerw.^{n} heer Cosijn,

Naer mijne ende mijne huijsvrouwes seer oodtmoedige salutatien, met een toewenschynghe van het aenstaende nieuwe jaer: vervult met de benedictie van den Hemel ende prosperiteijt in alles dat U.L. Ed.^{ts} is souhaijterende ende begheirende, met nogh veel navolghende. Ick en twijffele niet Ed.^{n} heer Cosijn, of mijnen voorgaenden missijven vanden 10 November[1)] is aen U.L. wel ter handt gecomen, over welcke groote liberteijt met desen teghenwoordighen vraghe U.L. Ed.^{t} duysentmael excusie. Wij verhopene de continuatie van U.L. goede dispositie; 't welck met heer Cosijn Heyns, Deecken tot Pitgham, ende sijne masoeurs oock noch naer staete redelijck wel gaet, ende insghelijckx met ons, Godt heb lof. T' U.L. Ed.^{ts} dienste, naer offer van onsen seer oodtmoedighen dienst, met een diep respect blijve,

Ed.^{n} ende seer wel beminden heer Cosijn, U.L. oodtm. dw. onderdanighen dien.^{r}
Pieter de la Vallée,
scholm.^{r} vande hooge schole.
Nieupoort,
22 December 1709.

Belieft de goetheijt te hebben van ons te laten weten, hoe dat met U.L. ghesontheijt gaet.

IV. P. de la Vallee aan Heinsius, 1710.

Mijn Heer Heijnsius, Pensionaris van de Heeren Staeten van Hollant etc., tot Schravenhage, in den Haagh.

Mijn Heer,

Naer onse seer oodtmoedige ende hertelijcke gebiedenisse, neme de liberteijt van U.L. te laten weten dat mijne huysvrouwe

1) niet aangetroffen.

den 28 Junij met volle gesontheijt gheluckigh gearriveert is, Godt heb lof, ende sonder dilaey (naer mijne indispositie) hebbe aen onsen eerw.n heer Cosijn, pastoor ende deecken tot Pitgham, U.L. seer aenghenaeme ghebiedenisse overgeschreven, ende vansgelijcke aen mijnheer Inglet, pbr[1] ende sanghm.r in St. Jacobskerck tot Gent. Wij verhopen de continuatie van U.L. goede dispositie, ende ick bedancke U.L. duysentmael over d'eere ende civiliteijt aen mijne huysvrouwe Anne Theresia Inglet betoont. Het waere ons seer aengenaem dat wij d'eere mochten genieten van U.L. overcomste. Naer offre van onsen oodtmoedighen dienst ende met een diep respect blijve, Eerweirdighen heer,

U.L. alderoodtm. dw. Dienaer
Pr. de la Vallée,
Stad-scholm.r

1) presbyter.

De briefwisseling Balthazar Huydecoper - Gerard Meerman en Huydecoper's onvoltooide voorrede tot de Rijmkroniek van Melis Stoke.

Medegedeeld door Henri A. Ett.

Zij zijn beiden vrijwel in het vergeetboek geraakt. Huydecoper misschien iets minder dan Meerman, omdat zijn driedeelige uitgave van de Rijmkroniek van Melis Stoke[1)] nog wel geraadpleegd wordt. De geschriften van Meerman daarentegen rusten onaangeroerd in het stof der bibliotheken, al is er dan een museum, dat zijn naam draagt[2)]. Hoe het ook zij, vast staat in ieder geval, dat hun namen slechts in zeer beperkte kringen een bekenden klank hebben. En daarom mag het noteeren van enkele bijzonderheden, omtrent hun leven en werken, hier niet overbodig worden geacht.

Mr Gerard (of Gerrit) Meerman werd den 6en December 1722 te Leiden geboren. Twaalf jaar oud wordt hij als student te Leiden ingeschreven en promoveert zeven jaar later in de rechten. In 1746 vertrekt hij naar Frankrijk, bezoekt natuurlijk Parijs en wanneer hij teruggekeerd is in het vaderland, volgt weldra zijn benoeming tot tweeden pensionaris van Rotterdam. Dat was in 1748. Zoo en passant maakt hij een kleine liefdesgeschiedenis door, welke definitief afgesloten wordt met zijn dagboek-mededeeling: ‘En dit is 't eynde van deese funeste vryagie!’ Zijn leven gaat

1) Bij de desbetreffende voetnoten wordt door mij gebruik gemaakt van de uitgave in Octavo.
2) Het Museum Meermanno-Westreenianum te 's Gravenhage. Tot de daar aanwezige collectie handschriften, wiegedrukken en kunstvoorwerpen, behoort ook de boekerij van Meerman's zoon Johan. De Staat erfde, in 1848, deze geheele verzameling van Baron van Westreenen.

nu verder langs de bekende lijnen van geleidelijkheid. Op 25 October 1750 trouwt hij met Maria Catharina Buys. In 1759 wordt hij, tezamen met Mr Jacob Boreel Janszoon en Mr Jan van de Poll, als Minister van Staat, door de Staten-Generaal naar Engeland afgevaardigd. Zijn ambt van pensionaris legt hij in 1766 neer. Een jaar later wordt hij Meesterknaap der houtvesterij van Holland en Westfriesland. Hij was ook nog ambachtsheer van Vuren en Dalem en Baron des H.R. Rijks. Den 15en December 1771 is hij te Aken overleden. Zijn zoon, Mr Johan Meerman (1753-1815), liet in de St Pieterskerk te Leiden een gedenkteeken voor hem oprichten.

Hij was een onzer vooraanstaande erudieten uit de achttiende eeuw, maar een geleerde, 'wiens geleerdheid - zoo zegt Dr Byvanck ergens - hemzelf verveelde.'[1)] Van zijn publicaties is *Origines typographicae* (1765), ofschoon sterk verouderd, zeker de belangrijkste.[2)]

Over Balthazar Huydecoper, die den 10en April 1695[3)], uit een invloedrijk patriciërsgeslacht[4)], te Amsterdam geboren werd, is wel iets meer te vertellen[5)]. Hij kwam op achtjarigen leeftijd, dus in 1703[6)], op de Latijnsche school in zijn geboortestad. In 1711[7)] beëindigde hij zijn 'gymnasiale' studie en bezocht toen tot 1713, vermoedelijk, het Athenaeum illustre te Amsterdam[8)],

1) Zie: Sentimenteele anecdote uit de 18e eeuw. Liefdesbrieven van Gerard Meerman - door Dr W.G.C. Byvanck in De Gids van 1898. Derde Deel, blzz. 340-357.
2) Zie verder het artikel van Wiersum, in het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, Eerste Deel.
3) Huydecoper vermeldt zijn geboortedatum in een brief aan een tot dusverre onbekend gebleven persoon. Den 13en April 1695 werd hij in de Zuiderkerk te Amsterdam gedoopt. ('Doop Boek van de Suyderkerk' - Gemeente-Archief te Amsterdam).
4) Zie: De Vroedschap van Amsterdam, door Dr. Johan E. Elias, (2 Dln. - Haarlem, 1903, 1905).
5) Zie ook mijn artikel, De Nalatenschap van Balthazar Huydecoper, in het maandschrift Apollo van April 1946.
6) Archief van de Latijnsche School, no. 2. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
7) Archief van de Latijnsche School, no. 3. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
8) Het is inderdaad niet met zekerheid te zeggen, omdat het archief van het Athenaeum illustre, uit dien tijd, verloren is gegaan; doch het was in ieder geval usance, dat de Amsterdamsche jongelui, die de Latijnsche school achter den rug hadden, alvorens aan een Hoogeschool te worden ingeschreven, gedurende enkele jaren het Athenaeum bezochten.

om vervolgens, in dat jaar, als student aan de Hoogeschool te Utrecht te worden ingeschreven[1]. Veel is ons niet bekend over zijn studententijd, maar zeker is het, dat hij nimmer promoveerde[2].

Op zijn 27ste jaar had hij reeds drie treurspelen geschreven en *Oedipe* van Corneille vertaald; zijn tooneelstuk *Achilles,* een typisch specimen van achttiende-eeuwsche dramatische kunst, bleef tot 1845 op het programma.

In 1723 werd hij Regent van het Burgerweeshuis te Amsterdam[3] en als zoodanig ook Regent van den Schouwburg aldaar.

Zijn *Proeve van Taal- en Dichtkunde; in vrymoedige aanmerkingen op Vondels vertaalde Herscheppingen van Ovidius* verscheen in 1730 en werd, na zijn dood, door Van Lelyveld en Hinlópen, opnieuw uitgegeven[4].

Toen hij in 1732/1733 de ambten van Schout en Dijkgraaf van Texel en Baljuw van Eierland en Walenburg[5] aan-

1) Album Studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae.
2) Wanneer men hem later, in 1766, op de gedrukte ledenlijst van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, met den titel van Mr wil sieren, schrijft hij den 24sten Augustus 1766 aan Frans van Lelyveld o.m.: 'Ten opzigte van mynen naam verzoek ik de volgende veranderingen. Vooreerst dat achter gelaaten werden, de letter Mr....' (Origineel in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie: Catalogus M.d.N.L., Eerste Deel, blz. 62.)
3) Zie: Regenten en Regentessen der Burgerlijke Godshuizen en Stedelijke Gestichten door Mr. W.R. Veder in het Vierde Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum.
4) Frans van Lelyveld (1740-1785), lakenkoopman en taalkundige, een der oprichters van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en Nicolaas Hinlópen (1724-1792), Schepen en conrector te Hoorn, verzorgden dezen vierdeeligen herdruk, respectievelijk in 1782, 1784 en 1788, 1791.
5) Stukken betreffende het in functie treden van Balthazar Huydecoper, als Schout en Dijkgraaf van Texel en Baljuw van Eierland en Walenburg. 1732, 1733. (Huydecoper-archief).

vaardde, bedankte hij als Regent van het Burgerweeshuis[1].

In 1738 gaf hij *Brieven van P.C. Hooft* uit, met een inleiding, welke nog altijd de moeite van het lezen ten volle waard is. Een jaar vroeger was zijn vertaling 'in Nederduitsche vaarzen' van de *Hekeldichten, Brieven en Dichtkunst van Q. Horatius Flaccus* verschenen, nadat hij, in 1726, de *Hekeldichten en Brieven van Q. Horatius Flaccus* 'in Nederduitsch ondicht (had) overgebragt'.

Van 2 Februari 1740 af was hij, gedurende een jaar, Schepen van Amsterdam[2]. Den 3en Februari 1741 werd hij, 'by Myne Heeren van Den Gerechte geëligeerd, tot Commissaris van de Huwlyksche Zaken'[3].

Voor de geschiedschrijving van Texel maakte hij zich verdienstelijk door de uitgave van *Privilegiën en Handvesten der Stede en des Eilands van Texel* (Amsterdam, 1745), waaraan hij, ofschoon anoniem, een 'Voorbericht'[4] toevoegde.

In 1772 verscheen zijn kritische uitgave van de *Rijmkronijk van Melis Stoke*, terwijl in de *Werken van de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde*, van datzelfde jaar, een uitvoerige *'Brief wegens den Ablativus Absolutus'*, van zijn hand, staat afgedrukt. Zijn *Gedichten* zagen, in 1788, het licht[5].

Hij overleed, ongehuwd, den 23sten September 1778 te Amsterdam[6] en werd zes dagen later, des avonds om acht uur, in de Nieuwe Kerk aldaar begraven[7].

1) Zie nogmaals het onder 3) blz. 95 genoemde stuk, waarin 1732 abusievelijk als overlijdensjaar van Huydecoper wordt opgegeven.
2) Naamlijst der Regeering 1647-1750. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
3) Register van Commissarissen en andere officianten die by myn Heere van de Gerechten gesamentlyk werden gecosen No. 2. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
4) Het manuscript van dit 'Voorbericht' bevindt zich in het Huydecoper-archief en werd door Huydecoper geschreven.
5) Gedichten van Balthazar Huydecoper. Te Amsteldam, by Pieter Johannes Uylenbroek, 1788.

   Door den uitgever opgedragen aan de leden 'van de Maatschappy der verdiensten, onder de zinspreuk Felix Meritis, te Amsterdam.'
6) Register van de Collaterale Successie. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
7) Journaal N.K. no. 13. no. 67. - Archief van de N.H. Kerk te Amsterdam.

Als dichter muntte hij zeker niet uit, wanneer men zijn poëzie vergelijkt met de verzen van Poot of zelfs met die van Willem en Onno Zwier van Haren, maar bij het vlakke gerijmel van de achttiende-eeuwsche genootschapsmannen steken zijn 'Bruiloftsvaarzen' en andere gelegenheidsgedichten toch nog altijd gunstig af. Zijn werkelijke beteekenis ligt op taalwetenschappelijk terrein en hij mag dan ook met recht als een der grondleggers van de moderne filologie worden beschouwd.

In 1779 werd zijn kostbare bibliotheek[1)], waartoe middeleeuwsche handschriften en zeldzame boeken behoorden, geveild en raakte nadien verspreid.

Op verzoek van de executeuren van Huydecoper's testament werd, door den Amsterdamschen notaris Gerrit Bouman, de 'Inventaris der nalatenschap van de WelEdeleGestr. Heer Balthazar Huydecoper' beschreven. Deze nalatenschap bestond o.m. uit: 'Diverse gedrukte en geschreve Papieren concerneerende voor een groot gedeelte het Bailjuws ampt van Texel' en 'met zyn WelEd eige hand geschrevene papieren wegens studie en liefhebbery van Taal en Digtkunde'[2)].

In den zomer van 1945 is het mij gelukt dit archief, dat sinds 1779 nagenoeg spoorloos verdwenen was, terug te vinden; waarna het in het Rijksarchief te Utrecht werd ondergebracht.

Tusschen een groot aantal aan Huydecoper gerichte brieven van achttiende-eeuwsche letterkundigen en geleerden, vond ik ook de epistels van Meerman, welke hier worden afgedrukt. Afschriften en concepten van Huydecoper's brieven aan den Rotterdamschen pensionaris, eveneens in het bedoelde archief aanwezig, maakten het mij mogelijk, om met de origineele brieven van Huydecoper, welke zich in het Museum Meermanno-Westreenianum bevinden, een vrij volledige correspondentie tusschen deze beide mannen, voor uitgave gereed te maken.

Hun briefwisseling handelt in hoofdzaak over de Rijmkroniek van Melis Stoke, welke voordien, ofschoon op min of meer

1) Zie: Bibliotheca Huydecoperiana.
2) Notarieele Archieven Amsterdam No. 12637. - Gemeente-Archief te Amsterdam.
Zie ook: Amsterdamsche Archiefvondsten, door Mr. W.F.H. Oldewelt, (Amsterdam, 1942), blzz. 27-31.

gebrekkige wijze, respectievelijk door Douza[1)] (1591 en 1620) en Cornelis van Alkemade[2)] (1699), in het licht werd gezonden. Verder mag deze correspondentie, wat de kennis van onze achttiende-eeuwsche geleerden, omtrent middeleeuwsche handschriften, betreft, bepaald onthullend worden genoemd. Dat daarbij hun al te groote aandacht voor details, de ontwikkeling van een breede historische visie doorgaans in den weg stond, behoeft natuurlijk geen betoog. Maar aan den anderen kant moet men onmiddellijk toegeven, dat hun belangstelling voor kleinigheden, - tenslotte legden zij daarmee, op hun manier, den grondslag voor de 'historische critiek', - in een eeuw van ontwakend besef voor een meer wetenschappelijke behandeling van geschiedkundige vraagstukken, dringend noodzakelijk was en, achteraf beschouwd, den lateren historici niet zelden ten goede is gekomen. En het is après tout zeker niet onvermakelijk te lezen, hoe zij elkander met de eerste beginselen van die 'historische critiek' te lijf gingen.

Toen eindelijk in 1772, zooals eerder vermeld, Huydecoper's uitgave van de Rijmkroniek van Melis Stoke verscheen, ontbrak daaraan een 'Voorrede', welke dan ook grootendeels in de pen is gebleven. Wat ervan op het papier kwam, werd nimmer gedrukt en bleef, als onvoltooid manuscript, gedurende meer dan anderhalve eeuw, aan de publiciteit onttrokken. Er blijkt dan ook, uit vele dingen, dat de uitgave van Stoke's Rijmkroniek, voor Huydecoper een ware lijdensweg is geweest. 'Langen tijd - zoo zegt de uitgever Johannes le Mair, in zijn "Bericht" ("*Leyden. Slachtmaand*. 1772.") - langen tijd is dit Werk achtergebleven, eensdeels, door de sammelingen van de drukpers,

1) Janus Douza (Jonker Johan van der Does, heer van Noordwijk, 1545-1604), Latijnsch en Nederlandsch dichter. Sedert 1585 geschiedschrijver van Holland. De oplage van zijn Hollandtsche Riim-Kroniik van 1591 werd grootendeels door brand vernietigd.
2) Cornelis van Alkemade (1654-1737), 'eerste Kommies ten Komtoire van Convooyen en Licenten' te Rotterdam, verzamelaar van penningen, oorkonden en boeken. Maakte zich vooral verdienstelijk door het copiëeren van historische documenten. Voor zijn uitgave van Stoke's Rijmkroniek, zie: Hollandse Jaar-Boeken of Rym-Kronyk van Melis Stoke. Behelsende De Geschiedenissen des Lands onder de Princen van het eerste Huis, tot den Jare 1305 enz. enz. door Cornelis van Alkemade, (Leiden, 1699).

en, vervolgens, door den aannaderenden ouderdom en de toenemende verzwakking van den Schryver, een Man, reeds vijf jaren voor het begin dezer eeuwe geboren, een Man, welke al zynen tijd met de hersenen bezig geweest is. Na dat het gansche Werk, met langzame schreden, ten einde gekomen, en zelfs de Bladwyzer, nog door den Schryver zelven opgemaakt, geheel afgedrukt was, bleef 'er nog over een Voorrede te schryven: Dit nog ten uitvoer te brengen was het voornemen van den afgeleefden Schryver, en, met dit voornemen zyn 'er eenige jaren verlopen, zonder dat zyne gesteldheid toeliet de pen op 't papier te stellen: Midlerwyle de jaren meer en meer klimmende, is dit voornemen hoe langer hoe flaauwer geworden, en, ten laatsten, geheel en al verdwenen, en nu, eindelijk, op aanhoudend verzoek van een zyner Vrienden, gelukkig veranderd in een besluit om dit Werk niet langer achter te houden, maar, zonder Voorrede, te laten in 't licht komen. Jammer is het, voorzeker, dat wy die Voorrede missen moeten; doch, mogelijk, zal 'er, nu of dan, wel eens gelegenheid geboren worden, om, uit de bouwstof, welke de Heer Huydecoper tot die bewuste Voorrede verzameld heeft, de geleerde wereld het noodzakelyke medetedeelen.'

De 'geleerde wereld', van dien tijd, heeft daar echter tevergeefs op gewacht, ofschoon er van meer dan een kant op publicatie van belangrijke papieren, uit het Huydecoper-archief, werd aangedrongen[1)].

Om nu terug te keeren tot de voor-geschiedenis van Huydecoper's Stoke-editie, moge hier nog het volgende, ter nadere toelichting, worden medegedeeld. In de onvoltooide 'Voorrede'

1) Zoo heeft o.a. Prof. Kluit op het bestaan van deze geschriften gewezen. In zijn 'Voorrede' tot de Lijst der Gebruikelijkste Zelfstandige Naamwoorden, beteekend door hunne geslachten. Ten dienst der Taallievenden opgemaakt door D. van Hoogstraten, in 1783, 'aanmerkelijk vermeerderd en opgehelderd', verschenen, zegt hij o.m.: 'Die geleerde man (Huydecoper) was namelijk gewoon zijne taalkundige aanteekeningen en voorbeelden op losse bladen, in deze en gene boeken verspreid, bij een te zamelen. Het zoude te bejammeren zijn, indien al die arbeid veroordeeld wierd, om in eenige donkere kist voor altijd weggesloten te blijven, totdat die schriften eindlijk ter prooie van knagend ongedierte of verdervende hoofdstoffen wierden; gelijk het al veel met zulke al te naau bewaarde of bewaakte papieren gaat.'

leest men, dat Huydecoper het HS. A., van Pieter Vlaming[1)], in bruikleen ontving, doch dat het, na den dood van Pieter van Loo[2)], aan diens erfgenamen werd teruggegeven, om vervolgens in het bezit van Jacob Marcus te geraken. Op dit HS., dat nu, evenals B. en C., tot de handschriften-verzameling van de Koninklijke Bibliotheek behoort, teekende Huydecoper aan: 'B. Huydecoper 1750 eerst 1729'. In zijn 'Voorrede' vertelt hij ons verder, dat hij dit HS., tegelijk met HS. B., den 12en September 1750, op de auctie van Jacob Marcus[3)] heeft gekocht.

1) Pieter Vlaming, (1686-1733), studeerde rechten te Leiden. Hij was boekhouder bij de Amsterdamsche Kamer der V.O.C. In 1723 verzorgde hij een uitgave van Spieghel's Hertspieghel. Het manuscript van zijn nimmer in druk verschenen Beschrijvingh van de stad Amsterdam, dat vermoedelijk gedurende korten tijd onder Huydecoper's berusting is geweest, ging naar alle waarschijnlijkheid verloren. Zie: Amsterdamsche Archiefvondsten door Mr. W.F.H. Oldewelt. (Amsterdam, 1942), blzz. 27-31.
2) Pieter van Loo leefde in de achttiende eeuw. Beoefende de dichtkunst. In den Catalogus van Van Loo, vindt men het HS. A. als volgt omschreven: Melis Stooke oude Hollandsche Reym Chronyk/handelende van de eerste opkomst der Graven van Holland/met de pen geschreven op Francyn/zeer oud en raar/ zo men zeyd het origineele Handschrift van den Auteur zelve te zyn.
3) Jacob Marcus leefde in de eerste helft der achttiende eeuw. Hij was koopman en oudheden-verzamelaar te Amsterdam. De Stoke-HSS., welke in zijn bezit waren, staan in den Catalogus-Jacob Marcus (Libri Manuscripti in Folio, blz. 6.) als volgt omschreven:

> 65 Melis Stokes Rym-Kronyk bekend voor het Oudste Handschrift dat van hem gevonden word / en ten opzicht van Taal en Spelling op verscheide plaatsen met den druk van Dousa verschillende; mitsgaders een Afschrift van het zelve Werk met Aantekeningen van den Heer Jacob Marcus, als mede de Privelegie der Ed. Er. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westfriesland die zelven verleend om het in 't Licht te geeven[*)]/alles in een koop.
> 66 ..... 't zelfde boek/mede op pergament/gekomen uit het Clooster van Egmond en daar na uit de Bibliotheek van Jonker van der Does, Registermeester van Holland.

Kort nadien moet hij andermaal het plan hebben opgevat, de Rijmkroniek van Stoke, voorzien van een zeer groot aantal annotaties van zijn hand, voor den druk gereed te maken. In een brief van 16 October 1753[1], aan Mr Gerrit Willem van Oosten de Bruyn, advocaat en later Burgemeester van Haarlem, doch tevens een bekend historicus, schreef hij o.m.: 'Ik ben UWEd. verpligt voor het vertrouwen, waarmede de zelve het hier nevens te ruggaande vaars aan my heeft gelieven mede te deelen; met verzoek van op den kant aan te tekenen het geen ik noodig zoude oordeelen. Ik vertrouw dierhalve dat het weinige dat ik er nevens gezet heb, van UwEd. ten goeden genomen zal worden, en verzoek voor 't overige verschooning Melis Stoke houdt my alleen bezig; maar ik ben noch niet genoeg gevorderd, om my met eenig Boekverkooper in te laaten.' Aan Meerman berichtte hij den 14en April 1764: 'Wat Melis Stoke belangt, die sukkelt als noch, doch hoope voor of met het einde deezes jaars van hem verlost te worden.' Zeven maanden later schreef hij den Rotterdamschen pensionaris: 'Wegens de Uitgaave van M Stoke kan ik noch niets bepaalen. Ik verlang 'er zeer naar; en hoope dat het in den aanstaanden zomer zal konnen lukken. doch dat zal afhangen van den staat myner gezondheid in het overige van deezen winter.' Maar het bleef voorloopig 'sukkelen' en, in een epistel van 23 October 1766, moest hij den Haagschen advocaat, historicus en letterkundige Henrik van Wijn[2], ten-

1) Origineel in het bezit van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.
2) Mr Henrik van Wijn. Geb. te 's Gravenhage 21-6-1740, overl. aldaar 27-9-1831. Na zijn promotie in de beide rechten, vestigde hij zich als advocaat in Den Haag. In 1766 een der oprichters van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Werd in 1771 Pensionaris van Den Briel en in 1779 Pensionaris van Gouda. (Zie: De Patriotten te Gouda door M.A.C.M. van Hattum (Purmerend, 1934.)) Legde den grondslag voor het Algemeen Rijksarchief. Schreef o.a.: Historische en Letterkundige Avondstonden (Amsterdam, 1800.) en Huiszittend Leeven (Amsterdam, 1807.) Zie verder het artikel van Brugmans in het Vierde Deel van het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek.

slotte bekennen: ‘Wegens de Uitgaave van Melis Stoke heb ik reeds zo dikwils verkeerde rekening gemaakt, dat ik daaromtrent op nieuw niet gaarne iets zou belooven.’ Men kreeg zoodoende den indruk, dat er van de heele uitgave niets meer terecht zou komen. Vandaar, dat Meerman hem den 19en October 1767 schrijft: ‘Met veel leetweesen hebbe ik door verscheyde canalen vernomen, dat UEWEG. van intensie is om UEWG. doorwrogte uytgave van Melis Stoke te supprimeeren,....’ Doch geruststellend klinkt het antwoord van Huydecoper, dd. 28 October 1767, ‘dat de canaalen, langs welken UWEG. vernomen heeft, dat ik dit werk zoude supprimeeren; en wel om reden, dat ik de kronyk van Kl. Kolyn niet meer zou houden voor gesupponeerd, gansch niet zuiver zyn. Hier is men van 't contrarie genoeg verzekerd; en ten blyke daarvan heb ik de eere UWEG. te communiceeren, dat actueel het laatste blad van het werk zelf onder de pars is; zodat 'er nu noch niets aan ontbreekt dan een Register van oudduitsche woorden dat klaar is, en eene Voorrede, die door al die haspelingen gevaar geloopen heeft van heel achter te blyven.’ En wij weten nu, uit het ‘Bericht’ van Le Mair, dat Huydecoper, ‘op aanhoudend verzoek van een zyner Vrienden’[1)], eindelijk besloot zijn hoogvereerden Stoke, zonder ‘Voorrede’, in het licht te zenden. Het is overigens niet onwaarschijnlijk, dat het steeds weer uitstellen van het verschijnen dezer editie, in hoofdzaak, moet worden toegeschreven aan Huydecoper's neiging, om, evenals zijn vriend Van Wijn, verschillende groote werken tegelijk te entameeren, waardoor er tenslotte betrekkelijk weinig van hun arbeid in druk verscheen. Van deze typisch-achttiende-eeuwsche neiging, samenhangend met een overdreven gevoel voor nauwkeurigheid en weinig begrip voor de juiste begrenzing, bij het behandelen van een bepaald onderwerp, levert de inhoud van het

1) Vermoedelijk Frans van Lelyveld, met wien Huydecoper, in de laatste jaren van zijn leven, een vrij geregeld contact heeft onderhouden, zulks in verband met den herdruk van zijn Proeve. Op 2 Mei 1772 schreef Van Lelyveld hem:
‘Sedert myne te rugkomst van Amsterdam heb ik niets van Uw E^{d} noch van UwE^{d} Melis Stoke vernomen - Ik hoop immer niet dat UwE^{d} goede voornemens verflaeuwt of verdwenen zyn. Ik blyf noch myne gedachten dat het best is het zelve hoe eerder hoe beter in t licht te geven; En ik biede my zelve schriftelyk aen, gelyk ik mondeling gedaen heb; tot alles wat UwE^{d} my gelieft toetevertrouwen.’ (Origineel in het Huydecoper-archief.)

Huydecoper-archief overtuigende bewijzen. Maar desondanks zegt men toch niet te veel, wanneer men Huydecoper's kritische uitgave van de Rijmkroniek van Melis Stoke, een monument van scherpzinnigheid en zeldzame eruditie noemt.

Dat Huydecoper, die voornamelijk codex A. volgde, niet altijd even gelukkig is geweest in het kiezen van den juisten tekst, daarover zal weinig verschil van meening bestaan. In zijn ijver om vervalschingen op te sporen, heeft hij meerdere malen misgetast. Prof. Kluit[1)] en, na hem, Dr Brill[2)] hebben dit dan ook overduidelijk in het licht gesteld. Doch voor wie tusschen de regels door weten te lezen, zal het duidelijk zijn, dat Huydecoper, ook in de hier volgende correspondentie, zich doet kennen als een geleerde, die, in tegenstelling met den Rotterdamschen pensionaris, aan een fabelachtige kennis een groote mate van intelligentie paarde.

H.A.E.

I.

Wel Edele Geboore Heer

De geneigtheid en de sugt, dewelke ik hebbe tot de bevordering der Wetenschappen in 't gemeen, en onse Vaderlandsche Historien en Oudheeden in 't bysonder hebben my de vryheid doen gebruyken, omme met deese letteren UEWelEdgebe te importuneeren ende voor een moment des tyds van gewigtiger beesigheeden aftehouden. Ik hebbe met veel vermaak gehoord, dat UEWelEd^{e} thans beesig zyt met in 't ligt te geeven een nieuwe ende doorwrogte Editie van Melis Stokes Rym-Chronyk. Ik feliciteere waerlyk deesen Autheur, dat hy, na veeler dog vergeefsche pogingen, gevallen zy in handen van een Heer, wier

1) Adriaan Kluit (1735-1807). Werd in 1779 hoogleeraar te Leiden, nadat hij rector was geweest van de Latijnsche School te Alkmaar en te Middelburg. In het eerste deel (tweede stuk, blz. 448) van zijn Historia Critica (Middelburg, 1779) maakt hij de opmerking, dat Huydecoper het HS. A. onveranderd had moeten uitgeven.

2) Dr W.G. Brill (1811-1896). Filoloog. 1859 Hoogleeraar te Utrecht. In 1885 verscheen zijn uitgave van de Rijmkroniek van Melis Stoke. Hij volgde het HS. A.

progressen in onse Oudheeden, Historien, ende tael aen een yder bekend zyn. UEWelEd^e^ sult my niet te min vergeeven, dat ik my onderwinde om UEWelEd^e^ aen de hand te geeven eenige adminicula, die tot cieraed ofte opheldering van dit werk souden kunnen dienen; schoon ik ten eenemalen onbewust ben, of UEWelEd^e^ daer niet van reedts informatie sult hebben bekomen.

De H^r^ Alberti[1)] dan, Prof^r^ in de Theologie te Leyden, besit 't oudste Manuscript op Perkament in fol. 't welk van Stoke bekend is, zynde wel 't selfde, 't geen eertyds gebruykt is door Jonkh^r^ van der Does in synen eersten uytgave deeses autheurs; dog 't welk volgens syn Ed^s^ informatie geensints accuraet gevolgd is, waerdig dienthalven om op nieuws geconfereert te worden, 't geen ik vertrouwe dat syn Ed^s^ diesweegens versogt zynde niet soude refuseeren.

De H^r^ Mieris[2)] te Leyden, vermaerd zoo door syne Schilderkunst als uytgegeevene Schriften, besit verscheydene Stucken, dewelke aen UEWelEd^e^ van merkelyke dienst souden kunnen zyn. Ik twyfele niet, of UEWelEd^e^ sult tot desselfs secours neemen 't 1^e^ deel van 't Charterboek, mitsgaders 't 2^e^ tot de dood van Jan de 2^e^, uyt 't Huys van Henegouwen. Dog sedert de uytgave van 't voorz. eerste deel heeft dien Heer nog verscheyde onuytgegeevene Diplomata bekomen uyt de archiven van de Leenkamer, 't Graeflyk Huys van Henegouwen concerneerende, dewelke UEHGel. van nutte souden kunnen zyn.

1) Johannes Alberti, geb. te Assen 6 Maart 1698, overl. 13 Augustus 1762 te Leiden. Studeerde theologie aan de Hoogeschool te Franeker. Nadat hij achtereenvolgens te Hoogwoud, Krommenie en Haarlem predikant was geweest, werd hij in 1740 Hoogleeraar in de theologie te Leiden. Zijn geschriften hebben een overwegend filologische strekking. Op de laatste bladzijde van het HS. C., waarvan Alberti de eigenaar was, kan men nu, aangezien het papier te kort werd afgesneden, nauwelijks meer de volgende woorden lezen, welke in Douza's tijd nog duidelijk te onderscheiden waren: per manus Mathei Gerardi Pastoris in Naeldwijk. Anno MCCCXC, Feria sexta post Pentecosten.

2) Frans van Mieris (1689-1763), schilder, historicus en numismaticus. In 1753 verscheen zijn Groot Charterboek der Graven van Holland en Zeeland. De ‘vervolgen en het aanhangsel’, benevens twee registers op het Charterboek, bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. (Zie: Overzigt van het Nederlandsche Rijks-Archief door R.C. Bakhuizen van den Brink. ('s Gravenhage, 1854.), Eerste Stuk, blzz. 153-156.)

Dien selfden Heer besit ook niet alleen in afschrifte, maer ook in originali de zoo genaemde *Heraut-Chronyk* van Holland[1)], by Douza in syne Praefatie vermeld, zynde eene Paraphrase ofte traductie van Stoke in onrym, dewelke seer dikwils, voornamel. op die plaetsen, alwaer de sin van Stoke duyster is, veel ligt soude kunnen toebrengen.

Nog heeft de meergem^{e} Heer in syne boekerye de vervolging van de Charter-Chronyk van J^{r} Matthys van der Houven[2)] MS. waer inne seer veele particulariteiten de tyden der eerste Graven van Holland concerneerende, nergens elders te vinden. Gelyk meede syne MSS. aentekeningen over Vossii Annales[3)], waer inne door den H^{r} Mieris is genoteert, al 't geen syn Ed^{e} uyt allerhande ende meest uytheemsche Schryvers merkwaerdig tot die historie heeft kunnen byeenbrengen. Ook een seer accurate Genealogie der Graven van Holland. Ik ben versekert, dat syn WelEd^{e} sig een merite sal maken, om 't een en ander aen UEWelEdGeb^{e} te communiceeren.

Ik hebbe ook in myne Bibliotheek een MS. contineerende verscheyde Genealogien, dog op 't slot eenige stucken relatif tot de

1) Die Hollantsche Chronike van den Heraut (onuitgegeven). In 1409 geschreven door een edelman aan het hof van graaf Willem VI. De auteur van deze kroniek wordt ‘oic B e i e r e n genoemt’, zooals Douza zegt in zijn ‘Voorreden’ van de Hollandtsche Riim-Kroniik Zie verder: Die Hollantsche Cronike van den Heraut. Eene studie over de Hollandsche geschiedbronnen uit het Beijersche tijdperk. Door Mr. S. Muller Fz. (Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Derde Reeks, Tweede Deel ('s Gravenhage, 1885), blzz. 1-124.)

2) Matthijs van der Houve, geb. te 's Gravenhage 1577, overl. aldaar (?) na 1646. In 1636 verscheen het eerste deel van zijn Handvest of Chartre Chronyck van de landen van Oud-Batavien, Oud-Vriesland, Oud-Francenland. Nu Holland, Zeeland, West-Vriesland en andere Vrieslanden, Gelderland, Utrecht en Over-Ysel. Maeckende het Vrije heerschende Vereenighde Nederland; het tweede in 1646. In de handschriftenverzameling van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden bevindt zich het MS. van de drie volgende (onuitgegeven) deelen, ‘uit veele losse stukken en blaaden te zaamen gevoegt’ door Cornelis van Alkemade.

3) Vossii Annales. Matthaeus Vossius, geb. 1610 te Dordrecht, overl. te Amsterdam in 1646, voltooide 19 boeken van zijn Annalium Hollandiae Zelandiaeque libri. De eerste vijf boeken verschenen in 1635.

dood van Graef Diderik de 1e, de 2e, de 3e, met haere Epitaphia, van Arnout, de derde Graef, met syn Epitaphium; van Suffridus Praeses, met syn Epitaphium, van Diderik de 5e en Florens de 6e Graef met haere Grafschriften &c. tot de elfde Graef toe, in 't Latyn[1)], zoo veel ik weete onuytgegeeven, ten waere deselven mogten te vinden zyn in 't Chronicon Egmondanum door Ant. Matthaeus[2)] in 't ligt gegeeven, 't geen ik thans niet by der hand hebbe. Nog een oud Nederduytsch Liedeken op Graef Floris, different van die twee, dewelken Alkemade gevoegd heeft achter syne Editie, dog meest overeenkomende met 't eerste. Dit myne begind met de woorden: *Het geschiede in eenen tyd voorleeden*, en eyndigt *Met ten swaerde van myn syde*[3)]. Zoo UEWelEdGeb^e

1) Hiermede wordt ongetwijfeld bedoeld Theodorici a Leydis et Leonis Monachi Egmundensis Breviculi, uitgegeven door Antonius Matthaeus achter het Chronicon Egmundanum van Joannes a Leydis (Leiden, 1692.) Zie verder: De Egmondsche Abtenkroniek van Iohannes a Leydis O. Carm. Door Victor Joseph Gerardus Roefs O. Carm. (Sittard, 1942.)
2) Antonius Matthaeus (1635-1710) werd in 1660 Hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid te Utrecht. In 1673 te Leiden. Historiograaf. In zijn Veteris aevi analecta (Leiden, 1698-1710, 8°, 10 Dln; 's Gravenhage, 1738, 4°, 5 Dln.) komt o.a. het anonieme Chronicon Egmundanum voor, dat door hem abusievelijk aan Willelmus Procurator werd toegeschreven.
3) In Douza's uitgave van de Hollandtsche Riim-Kroniik vindt men, op een ongefolieerde bladzijde, het History-Lied Van Graaf Floris En Gerard van Velsen, dat, met eenige kleine textueele verschillen, ook voorkomt onder de Bylagen van Van Alkemade's Hollandse Jaar-Boeken. Dat bij Van Alkemade begint met de versregels:

> Wie wil horen een nieu Liet,
> Hoort toe, ick sal 't u singen,

terwijl het slot luidt:

> Ick ben noch de selfde man,
> Die Graef Floris sijn leven nam.

Het tweede gedichtje, dat bij Van Alkemade, onder de genoemde Bylagen, voorkomt is getiteld: Een ander Lied van Graaf Floris, en Gerard van Velsen en vangt aan met de versregels:

> Wil yemant hooren een nieu Liet,
> Die luystert wel, ick sal 't hem singhen.

en eindigt met:

> Waer mede elck een is besmet
> En 't ongeluck niet connen weeren.

In Middelnederlandsche Historieliederen toegelicht en verklaard door C.C. van de Graft. (Epe, 1904, blzz. 55-58.) en in Nederlandsche Geschiedzangen, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht door Dr. J. van Vloten (Amsterdam, 1852. Eerste Bundel, blzz. 14-18.) treft men een derde soortgelijk liedje aan, dat begint met den versregel:

> Et viel in eenen tijt voerleden,

hier van geliefd gedient te zyn, geliefd daer van maer vry te disponeeren.
Ik hebbe de eere van my met de uyterste achting te noemen
WelEdele Geboore Heer
UEWelEdGeb^{S} onderdanige & ootmoedige Dienear
G. MEERMAN,
Pensionaris der Stad Rotterdam.
Rotterdam 16 Sept. 1754.

Origineel in het Huydecoper-archief.

II.

Wel Edele Gestrenge Heer

Toen my, voor weinig dagen, UWelEdGestr. zeer verpligtende Brief van 16 Sept. 1754, van Texel alhier werdt toegezonden, smertte het my, dat ik den zelven omtrent vyf weeken te laat ontvong: maar de inhoud deedt my zulks ras vergeeten, voor den welken ik my, van nu af aan, aan UWelEdGestr. ganschelyk verpligt houde en erkenne, te meer omdat ik dikwijls zeer ongelukkig geweest ben in het ontvangen van gunst- of vriendschapsblyken van deeze soort, zelfs als ik ze zocht ter plaatse daar ik

terwijl de slotregels luiden:

Hi sette twee suster kinderen
Neffens sijnre siden.

Het 'Liedeken', waarop Meerman doelt, bevat wellicht enkele varianten, die in het eerdergenoemde proefschrift van Mej. Van de Graft niet voorkomen. Men mag dus aannemen, dat het nooit gedrukt werd en het HS. ervan niet is teruggevonden.

wist dat ze te vinden waaren. Het welk krachtig medegeholpen heeft om my eenen lastigen arbeid te doen beginnen en uitvoeren, buiten alle correspondentie, met het geene ik zelf bezat. Hieruit is verder voorgesprooten, dat ik volkomen Meester van my zelven gebleeven zynde, eenen gansch anderen weg ben ingeslagen, dan onze nieuwe Historieschryvers gedaan hebben. Om UWelEd Gestr. daarvan eenig denkbeeld te geeven, als mede van myne manier van behandelinge, voeg ik hierby het geen ik noch onder handen had toen ik UWEdGestr. schryven ontvong. Want het gaat met het gansche werk, gelyk 't gegaan is met dit stuk: daar komt dagelyks wat by. Hier evenwel is de gansche twyffeling nieuw, anders zoude ik voor myn laatste vertrek van Texel noch veele boeken naargezien. of zelfs mede genomen hebben. UWEGestr. gelieve dit vertrouwen, dat ik in de zelve stelle, aan te neemen als een uitwerksel myner dankbaarheid. En mag ik het te rug krygen, verrykt met UWEG. consideratien, niets zal my aangenaamer zyn.

Om te komen tot den inhoud van UWEG. missive zo moet ik hier weder bekennen dat ik voor de zelve noit geweeten heb dat het oudste MS. van Stoke, 't welk Douza gehad heeft, thans berust onder den Heer Prof. Alberti te Leiden. Ik zeg het oudste dat Douza gehad heeft, omdat het voornaame MS. dat ik op de Auctie van Jacob Markus gekocht heb, my altyd ouder, en, na gedaan onderzoek, wel een halve eeuw ouder, is voorgekomen. En dewyl dat onderzoek ten grondslag heeft den naam van *Jan van Polanen*[1)] met zyne Jonkvrouwe en kinderen, en vervat is in myne laatste aantekening op Stoke, voeg ik dat stukje ook hierby. Dat van Douza was geschreeven in 1390, ik vertrouw getoond te hebben, dat het myne geschreeven is voor 1342. Dat ik het gansche werk van Stoke verdeeld hebbe in X Boeken, zal uit de bygaande Specimina licht te zien zyn. Wat nu het MS. zelf, welks spoor UWEG. my allereerst aanwyst, belangt, daar is niets, daar ik, in myn qualiteit als uitgeever en uitlegger van M. Stoke, meer naar kan verlangen. Zelfs zoude ik my aan dien Hooggeleerden en Letterkundigen Heere aanstonds by missive vervoegd hebben, indien de bescheidenheid my niet leerde dat zulks kwaalyk zoude gevoegd hebben, eer ik UWEG. beantwoord hadde. Maar

1) Men zie voor Jan van Polanen: de ‘Breeder Aantekeningen’ achter het Tiende Boek, in het Derde Deel (blzz. 451-459) van Huydecoper's Stoke-uitgave.

nu zal ik ook wachten tot ik UWEG. antwoord zal bekomen hebben. Want onderstellende dat UWEG. met den Heer Professor eenige gemeenschap heeft, en door het communiceeren van myne laatste aantekening, gelegenheid zoude konnen hebben om op dat chapitre te komen, zo zou dat voor my de gereedste weg zyn, zonder daarom na te laaten zyn HoogEerw. schriftelyk en in 't openbaar voor der zelver Mededeelzaamheid te bedanken. Is het anders, zo zal ik my, na UWEG. antwoord voegen, schoon ik my aan den Heer Professor doch niet kan adresseeren, zonder meldinge van den naam van UWEGestr.[1].

Afschrift in het Huydecoper-archief.

III.

Wel Edele Gestrenge Heer.

De meenigvuldige besigheeden, dewelken my de zoo lang by een geweest zynde Vergadering van haer E.Gr.Mog. geprocureert heeft, hebbend my niet eerder toegelaten, om UEWelEdGestr. aengename Missive te kunnen beantwoorden. Ik betuyge vervolgens alvorens myne dankseggingе voor de goetheid, die UEWel-EdGestr. hebd omme my een specimen van desselfs werk te communiceeren ende toetesenden, 't welk ik met veel vermaek hebbe doorgeleesen. UEWelEdGestr. vraegd daer omtrent myne geringe consideratien, en 't is ten uyterste flatteus voor my, dat UEWel-EdGestr. zoo veel vertrouwen in myn persoon komt te stellen, en aen my zoo veel kunde toeschryft, omme daer over te kunnen jugeeren. Dit is wat veel gewaegd; echter sal ik van die permissie gebruyk maken, en dan ageeren niet als een complaisant Rechter, maer als een rigidus censor. En dan moet ik seggen, dat ik seer admireere en pryse de vlyt, die UEWelEdGestr. adhibeert in 't naspeuren van onse Vaderlandsche Oudheeden & geschiedenissen, mitsgaders UEWelEdGestrs liefde voor de waerheid. Dog permitteere my teffens dat ik evenswel omtrent UEWelEdGestrs observatien maeke twee remarques. De eerste is, dat sy vry wat wydloopig zyn, 't geen den Leeser afschrikt, en als 't regt uyt mag seggen, komt 't my voor, dat UEWelEdGestr.

1) Cetera desunt. Deze brief is, blijkens een aanteekening van Huydecoper, den 31sten October 1754 gedateerd. Het origineel heb ik niet kunnen vinden.

deselfde saken met de helfte der woorden en mogelyk nog minder haddet kunnen uytdrucken[1]. Dog de tweede en die vry wat essentieelder is, bestaet daerin, dat UEWelEdGestr. dikwils en selfs met reden den H[r] van Loon[2] berispt, en accuseert van quade trouwe, dat hy de plaetsen van eenige Ouden en wel voornamelyk uytheemsche Schryvers in een verkeerde sin draeit, ja dat meer is, anders voortbrengd, als deselven wesentlyk geschreeven zyn. Als men dan nu verwagten soude, dat UEWelEdGestr. tot overtuyging van den leser de echte plaetsen, zoo als die in de oorspronkelyke of rechte uytgaven hunner werken gevonden worden, soudet produceeren, bedriegt men sig. Want alleenlyk meld UEWelEdGestr. dat geen boeken by sig hebbende zodanigen plaets sus of zoo vermeld vind in UEWelEds aentekeningen, ofte wel in een zodanige sin aengehaeld vind in de Vaderlandsche Historie[3]. Dit ben ik verpligt om UEWelEdGestr. te waerschuwen, dat onvergeefelyk is. Als men ymand wil critiseeren over 't aenhalen van een plaets, moet men die plaets selfs produceeren, niet op 't goed geloof van een derde, die zoo wel deselve qualyk konde begrypen als de H[r] van Loon, nog ook op fundament van eenige aentekeningen of Adversaria, die dikwils met haest en sonder de vereyschte naeuwkeurigheid gemaekt worden; dog men moet zodanig een plaets produceeren uyt 't Boek selfs, en zoo men dat boek niet en heeft, moet men een goed en vertrouwd vriend versoeken, hy 't er accuraet uyt excerpeert, waer toe en de H[r] Mieris en ik bereyd zyn, omme ten opsigte der boeken, die wy hebben, UEWelEdGestr. te hulpe te komen. Omtrent de plaets in de Annales Bertiniani[4] ad Annum 839. is 't waer, dat de allegatie van de H[r] van Loon vitieus is: Dog 't is ook waer, dat UEWelEdGestr. aentekeningen vitieus zyn, alzoo 't woord *Dorestado* wel duydelyk in de Annal. Bertin.

1) Wijdloopigheid en langdradigheid waren inderdaad Huydecoper's zwakke zijden.
2) Huydecoper was den Delftschen geschiedschrijver Gerard van Loon (1683-1760) zeer kwalijk gezind, niet op de allerlaatste plaats om een verschil van meening over de vroegere leenroerigheid van Holland aan het Duitsche Rijk.
3) Bedoeld wordt natuurlijk de Vaderlandsche Historie van Jan Wagenaar.
4) Annales Bertiniani, opgenomen in Historiae Francorum Scriptores (Vijf Deelen, Parijs 1636-1649.) door André Duchesne. Opnieuw uitgegeven door G.H. Pertz in MG SS (Deel I, Hannover 1826.)

loc. cit. te vinden is. De plaets is deese Tom. III Script. Hist. Franc. du Chesne Pag. 196.

‘Comitatum Condorusto, inde per cursum Mosae usque in mare.
‘Ducatum Ribuariorum, Wormazfelda, Sperohgouwi.
Daer na volgd na opnoeming van verscheyde plaetsen tusschen beyde
‘Ducatum Fresiae usque Mosam,
‘Comitatum Hamarlant.
‘Comitatum Batavorum
‘Comitatum Testrabenticum.
‘Dorestado.
‘Alteram partem Burgundiae &c.

Wyders achte 't allesints noodsakelyk, dat UEWelEdGestr. alle de essentieele stucken in 't Charterboek van de H^{r} Mieris voorkomende naspeurt, en daer uyt bybrengt. al 't geen tot opheldering van Stoke soude kunnen dienen, ende 't soude ten uyterste jammer zyn, dat daer de schryver der Vaderl. Hist. sig by geen mogelykheid van die subsidia heeft kunnen bedienen, UEWelEdGestr. die nu hebbende deselven geheel en al uyt 't oog verloor.

De H^{r} Alberti heeft my gesegd, dat 't bewuste MS. van Stoke tot UEWelEd dienste was, sulx UEWelEdGestr. maer sig by missive aen sijn HoogGeb. kunt adresseeren[1]; doch sijn HGel. vereyscht met veel reden, dat UEHGel. daer van alsdan een quitantie passeert. De H^{r} Mieris sal ook aen UEWelEdGestr. alle subsidia geeven en onder anderen de Chronyk van Melis Stoke in onrym, zoo ras UEWelEdGestr. daerom versoekt. Hier neevens gaet nu dit geringe MS waer in UEWelEdGestr. ter plaetse daer een vouwtje gelegd is, sult vinden de leevensbeschryvingen der eerste Graven, mitsg. 't veersje op de dood van Graef Floris 't welk na gebruyk te rugge versoeke. Ietwes anders van UEWelEdGestr. ordres zynde kund vry disponeeren van die geene, die de eere heeft sig met alle hoogachting te noemen,

WelEdeleGestrenge Heer,
UE WelEdGestr. onderdanige en ootmoedige Dienaer
G. MEERMAN
Met haest. Rotterdam 6 Dec. 1754.

1) Aanteekening van Huydecoper in margine: ‘is geschied 16 Dec.’

P.S. Daer zyn in Amsterdam lieden genoeg, die de beste Historische boeken, tot UEWelEdGestr. oogmerk dienende, als du Chesne, Martene et Durand[1] &c. hebben. Als onder anderen de H[r] advocaet Sweerts[2], die een seer beleefd en officieus Heer is, en aen UEWelEdGestr. 't gebruyk derselver niet sal weygeren.

Origineel in het Huydecoper-archief.

IV.

Aan den Hr. G. Meerman, Pensionaris van Rotterdam

Wel Edele Gestrenge Heer.

Den 14 deezer ontving ik UWelEdGestr. missive van den 6 dienende tot geleide van het MS. waarvan UWEG. my 't gebruik gunstig toestaat; en van myne twee aantekeningen op Stoke te rug. Dank hebbe UWEG. voor het Boek, schoon er buiten de *Forma Breviculorum* niet veel in is, dat my tot myn werk zal konnen dienen. Den zogenoemden Heraud, die veel verschilt van eenen Melis Stoke in onrym, heb ik hier reeds den 21 Nov. van den Heer Mieris ontvangen. Aan den Heer Professor heb ik den 16 deezer geschreeven, maar wacht noch antwoord[3]. Ondertusschen heb ik niet langer willen uitstellen

1) Bedoeld kan zijn: Thesaurus anecdotorum novus door E. Martène en U. Durand (Vijf Deelen, Parijs 1717), of: Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio door E. Martène en U. Durand (Negen Deelen, Parijs 1724-1733.)
2) Vermoedelijk Philips Zweers (1704-1774), dichter en tooneelschrijver. Van 1730 tot aan zijn dood was hij notaris te Amsterdam.
3) Op 19 December 1754 schreef Prof. J. Alberti aan Huydecoper o.m.: ‘Dewyl my niets aangenaamer is dan naer vermoogen dienst te doen ter bevorderinge van nutte weetenschappen, en ik daarom niets weigere aan de zulke die rechtschaape kenners zyn, en 't gemeen door hunne loflyke onderneemingen zoeken te verpligten; was ik wel haast gereedt om UWEdG. begeerte, op 't ontfangen van Haaren heuschen brief, te voldoen: te meer, omdat ik hier door gelegenheit kreeg, om myne bezondere hoogachting aan UWEdG. te betuigen, die thans met recht ('t zy zonder vleizucht gezegt) als de eerste in onze Nederduitsche taalkunde enz. geëerbiedigt wordt. Ik zende UWEdG. dan dit myn MS. van Melis Stoke, om het op UWEdG. gemak te gebruiken, verzoekende alleenlyk (wegens de onzekerheit der menschelyke zaaken) een blyk, dat UWEdG. het zelve ontfangen hebbe.’ (Origineel in het Huydecoper-archief.)

UWEG. kennis te geeven van den gemelden ontvang, en provisioneel myne dankbaarheid te betuigen. En mogelyk waar 't eer geschied, zo ik my niet wat belemmerd gevonden had door de Remarques die UWEG. geliefd heeft te maaken als een *rigidus censor;* en dus verschillende van den geenen, van wien Horatius zeide:

cum scriptis animum sumet censoris honesti.

dat is, die niets bestrafte dan 't geen inderdaad bestraffelyk was en zich niet ophieldt met vitteryen die geen nut doen. UWEG. bestrafte my zonder eenige bepaalinge, alsof ik, om myne beschuldigingen tegen van Loon goed te maaken, den Leezer om de tuin leide door hem vruchteloos te laaten zoeken en wachten naar de eigen woorden der oude Schryveren die hy by my meende te vinden: omdat ik *alleenlyk* melde, enz. En UWEG. vindt zich verpligt my te waarschouwen dat zulks *onvergeeflyk* is. Met recht konde ik deeze waarschouwing te rugge kaatsen. Om te toonen, dat onder die.... in de aanhaalingen by van Loon, veeltyds bedrog schuilt, beroep ik my allereerst op zulk een verminkte citatie uit Jo. a Leidis[1]; en laat 'er onmiddelyk op volgen de eigen woorden van Jo. a Leidis, die van Loon verzweegen hadt. Zie daar, myn Heer, een onstrafbaar bewys van myne onschuld in deezen, waarom dan ook de beschuldiging niet zeer aangenaam heeft konnen zyn. Maar ik doe zulks niet ten opzigte van de Annal. Bertin. 't Is waar, maar eer ik zegge, wat ik van de woorden, by van Loon

1) Johannes Gerbrandi a Leydis, Karmelieter-monnik te Haarlem, overl. 1504. Hij schreef de volgende werken: Chronicon Comitum Hollandiae et Episcoporum Ultraiectensium (uitgegeven door Fr. Sweertius in Rerum Belgicarum annales (Frankfort, 1620), blzz. 1-349; Opusculum de Gestis Regalium Abbatum Monasterii Sancti Athalberti Ordinis Sancti Benedicti in Egmonda (uitgegeven door Ant. Matthaeus, onder den titel: Chronicon Egmundanum seu Annales Regalium abbatum Egmundensium (Leiden, 1692) en Historie van 't Leven ende Feyten der Edele ende Hoochgeboorne Heeren van Brederode in Hollant (uitgegeven door Ant. Matthaeus in Veteris Aevi Analecta (Leiden, 1698. Deel I, blzz. 587-740 en 's Gravenhage, 1738, Deel II, blzz. 275-427.))

p. 73.[1] kwaalyk aangehaald, denke, laat ik vooraf gaan dat ik 'er slechts *gissender wyze* van spreeke *alzo verre van myne Boeken ben*. Wie, die dit geleezen heeft, kan evenwel by my wachten de woorden uit een boek, dat hy weet, dat ik niet by der hand heb? of klaagen dat hy, die niet vindende, zich *bedroogen* vindt? Om dit gebrek te vervullen, neem ik myn toevlucht tot de Vaderl. Hist. en vind daar gelukkiglyk myne gissing bevestigd tot eene waarheid. Ik acht mij dan in dit gedeelte myner behandelinge gansch onberispelyk, en zelfs gehandeld te hebben volgends de strengste regelen der ars critica, die niet verbiedt, ons den arbeid van anderen ten nutte te maaken, mids wy de zelven met naame noemen: en dat doe ik altyd. Maar Schryvers, die men noit geleezen heeft, aan te haalen alsof men ze geleezen hadt, met verberging van den geenen by wien men 't gevonden heeft, is onvergeeflyk. maar dat doe ik noit. Daar ik nu, in dit alles alleen de waarheid gezocht, gevonden en ontdekt hebbe, zie ik niet, waarin ik vergeevinge noodig zou hebben. Enz.

Verder bekent UWEG. dat het *waar is, dat de allegatie van den Hr. van Loon vitieus is*. Doch voegt 'er by dat het *ook waar is, dat myn aantekeningen vitieus zyn, alzo 't woord* Dorestado *wel duidelyk in de Ann. Bert. l.c. te vinden is*. Maar die *allegatie* is notoir *valsch*, zyn dan myne *aantekeningen ook valsch?* Ik verstaa hier, ten zachtsten, onder 't woord *aantekeningen*, de Uittreksels uit de Ann. Bert. door my voor veele jaaren gemaakt; want daarin wordt het woord Dorestado niet gevonden. Maar hoe weet UWEG. zulks? omdat ik het zelf gezeid heb. Maar hoe? heb ik daaruit geargumenteerd, dat dat woord door van Loon kwaalyk aangehaald was? Verre van daar. want ik toon zelve uit de Vaderl. Hist. dat *Duurstede* daar geplaatst is onder het Ryks aandeel van Lotharis[2]. Met een woord, ik vind my verpligt,

1) Vermoedelijk heeft Huydecoper zich hier in het nummer van de pagina vergist, tenzij hij later, voor zijn werk ter perse ging, de door hem, uit het boek van Van Loon (Beschryving der Aloude Regeeringswyze van Holland (5 Dln. Leiden, 1744-1750), blz. 73), geciteerde woorden heeft laten vervallen. Zie verder: Breeder Aantekeningen achter het Eerste Boek (1e Dl. blzz. 173-204) van Huydecoper's Stoke-uitgave.

2) Een strijdvraag in Huydecoper's dagen. Prof. N.G. van Kampen (1776-1839) kwam er veel later nog op terug en schreef o.m.: 'Hij (Huydecoper) beweerde, tegen alle reden en waarschijnlijkheid aan, dat Dorestadium bij de oude Kronijkschrijvers gemeld, niet Wijk te Duurstede, maar Dorestad bij Hamburg aan de Elve was.' (Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden, van de vroegste tijden af, tot op het begin der Negentiende eeuw. Door N.G. van Kampen. ('s-Gravenhage, 1822). Tweede Deel, blz. 197.)

UWEG. te waarschouwen, dat dit loutere vittery is. Al zulke particuliere aantekeningen, die men, in Re Literaria, alleen voor zich zelven maakt; zyn volstrektelyk buiten 't bereik van alle vreemde critiques; maar niet het kwaade gebruik, dat men 'er somtyds van gemaakt heeft: doch ik niet gemaakt heb. UWEG. heeft de goedheid van my de woorden van de Ann. Bert. toe te zenden; zekerlyk, opdat ik 'er gebruik van zou konnen maaken. Dat Uittreksel is dan gekomen onder 't bereik van myne critique; en dan moet ik zeggen, dat ik 'er geen gebruik van durf maaken, omdat ik 'er, met betrekkinge tot myn beredeneerde, twee gebreken in vinde. Voor eerst verbergt UWEG. ook de woorden *Regnum Saxoniae*, die ik getoond heb noodig te zyn tot nader verstand van 't naastvolgende *Ducatus Fresiae*. Ten anderen, vind ik 'er niet wat den eenen of den anderen Broeder toebedeeld was en dit is nochtans de as daar het verschil op draait; en 't geen ik duidelyk in de Vaderl. Hist. gevonden heb. Enz.

Laaten, bid ik, UWEG. Remarques en deeze myne verantwoording voorby gaan als een praatje onder vier oogen, want het sop is de kool niet waardig; en niemand zou 'er smaak in vinden. Ik hebbe alleenlyk willen toonen, dat ik in staat zou zyn het geen ik geschreeven heb te verdeedigen; en noch niet ganschelyk vergeeten ben de Regulae artis criticae, waarin my sedert 40 jaaren geoeffend heb. De vriendschap is my meer waardig dan gelyk te hebben in een nutteloos verschil. Ik recommandeer my in die van UWEG. die verzekerd kan zyn, dat ik met alle hoogachtinge ben

WelEdele Gestrenge Heer
UWEG onderdaanige en ootmoedige dienaar
B. HUYDECOPER
Schepen der Stad Amsterdam.

Amst. den 21 Dec. 1754[1].

Afschrift in het Huydecoper-archief.

1) Het origineel heb ik niet kunnen vinden.

V.

WelEdeleGestrenge Heer.

'T neevensgaende conspectus deeser dagen hebbende doen drucken om aen de Liefhebbers en goede vrienden te offereeren, neeme de vryheid UEWEG. dit gering stuckje toetesenden[1]. 'T is de gantsche weereld bekend, hoe UEWEG. al wat de outheeden van ons land specteert, in de uyterste volmaektheid kundig zyt, en selfs met geen geringe moeite gecolligeert hebd de eerstelingen van onse druckkonst. Mogte ik dan van UEWEG. vriendelyke hand verwagten, 't geen UEWEG. tot illustratie of verbetering van myn werk soudet kunnen suppediteeren, ik soude UEWEG. sensibele obligatie hebben, en 't met de uyterste dankbaerheid trachten te erkennen. Ik recommandeere my vervolgens op 't allersinceerste in UEWEG. vriendelyk aendenken, terwyl ik met veel hoogachtinge blyve,

WelEdeleGestrenge Heer
UEWEG. onderdanige en ootmoedige Dienaer
G. MEERMAN.
Rotterdam 21 Apr. 1761.

Origineel in het Huydecoper-archief.

VI.

WelEdeleGestr. Heer.

Volgens belofte hebbe de eere UEWEG. toetesenden de neevensgaende Dissert. van Lambacher[2], waerdig niet alleen, dat UEWEG. deselve met attentie doorleest, maer ook dat UEWEG.

1) Conspectus originum typographicarum proxime in lucem edendarum in usum amicorum typis descriptus (1761).
2) Philipp Lambacher, geb. omstr. 1700, overl. te Weenen 10 November 1774. Hij werd in 1733 Stadsbibliothecaris van Weenen. In 1758 verscheen zijn Dissertatio histor.-juridica de Imper. Alberti I. expeditione in Hollandiam suscepta anno 1300 ad tuenda jura imperii adversus Joannem de Avennis comitem Hannoviae (40, Regensburg 1758).

de materie by hem getracteert, mitsg. syn sustenue rypelyk ondersoekt. De quaestie werd selfs door de Duytschers in controversie getrocken, en 't is bekend, dat de Oostenrykers (uti Lambacher) niet neutrael zyn in sulk soort van controversien, dog altoos schryven ten faveure van 't Roomsche Ryk. Onsen autheur heeft ook hier en daer, by ex. § 37 seq. assumtien, die ik hem zoo ligt niet soude toestaen. En ik verbeelde my dat Jan van Avesnes[1], al was 't dat hy ten onregte 't Graefschap geadieert heeft, sig daer in met behulp van syne vrienden gemaintineert heeft sonder een instrumentum compositionis: alzoo men van zoo een instrument nec vola nec vestigium vind. Wenschelyk was 't dat UEWEG. deese Diss. en den oude Poëet Ottocarus ab Horneck[2] al vroeger geleesen hadde. Dog die stoffe meriteert wel een afsonderlyk aenhangsel. En ik zal gecharmeert zyn, daeromtrent by occatie UEWEG. gedachten te verneemen, terwyl ik intusschen met veel hoogachting blyve,

WelEdeleGestr. Heer
UEWEG. Onderdanige en Gehoorsame dienaer
G. MEERMAN.
Rotterdam 16 Nov. 1762.
De H^{r} Bailliu Huydekoper.

Origineel in het Huydecoper-archief.

VII.

Wel Edele Gestrenge Heer

Met reden moet UWelEdGestr. verwonderd zyn over myn langduurig stilzwygen, na dat ik de eere genooten had van UWelEdGestr. zo onverwacht, als op eene gansch verpligtende

1) Jan van Avesnes, geb. tusschen 1247 en 1249, overl. 1304 te Valenciennes. Graaf van Henegouwen; in 1299, als Jan II, graaf van Holland en Zeeland.
2) Ottokar, alias Von Horneck, geb. in Oostenrijk omstr. het midden van de dertiende eeuw, overl. na 1309. Schrijver van een rijmkroniek, welke tot 1309 loopt en in 1745 door Hieronymus Pez (1685-1762) werd uitgegeven. De laatste uitgave werd verzorgd door J. Seemüller in M G Dt. Chron. V$^{I, II}$. (Hannover 1890, 1893.)

wyze, ten mynen huize te mogen zien, en vervolgends het Werkje van den Heer Lambacher, door handen van den Heer Professor Burman[1] te ontvangen. Grootelyks erken ik my voor 't een en 't ander verpligt, en wenschte in staat te zyn zulks metterdaad te konnen beantwoorden; veel liever, dan my noch genoodzaakt te vinden om verschooninge myner traagheid te verzoeken. Eenigen tyd met den voet in het kussen gezeten hebbende, dwong my de toeneemende koude my te posteeren voor eenen warmen haard, doch zo duister, dat ik 'er by daag, noch leezen noch schryven kan, zonder myn gezigt te vermoeien. Waarby kwam, in de laatste uuren des ouden jaars, het smertelyk verlies van eene Broeders Dochter[2], het welk de Familie, en, zo ik vertrouwe, allen die haar gekend hebben, zeer, maar haaren Man en vier kinderen aller gevoeligst, getroffen heeft. God bewaare UWelEdGestr. en allen die den zelven lief zyn, in eene langduurige gezondheid!

Belangende de Verhandeling van Lambacher; ik beken dat my leed is, dat ik de zelve niet eerder gezien hebbe; doch daar is minder aan gelegen dan ik my eerst verbeeldde. Want ik vertrouw dat zyne twee positiven, waarvan alles afhangt, naamelyk, dat Holland, ten tyde van Graaf Jan II, een Leen des Ryks, en Zeeland bewester Schelde een Leen van Vlaanderen, zoude geweest zyn, die hy nergens bewyst, op verscheiden plaatsen myner Aantekeningen over Melis Stoke, voorlang gedrukt, genoeg verydeld zyn: het welk ik lichtelyk kon doen zonder hem te kennen, omdat hy zyn meeste bewyzen ontleent, of uit den Vlaamschen Meyerus[3], dien bitteren vyand van Avennes, of uit onze Nederlandsche Schryvers, welker lichtgeloovigheid my dikwils onbe-

1) Pieter Burman of Petrus Burmannus Secundus (1713-1778), Hoogleeraar te Franeker (1735) en te Amsterdam (1742). Historicus, latinist, graecus, dichter en redenaar.
2) Adriana Huydecoper, geb. 7 November 1726, overl. 31 December 1762. Zij was een dochter van Adriaan Huydecoper en Sara Maria van Asch van Wijck en huwde den 15en April 1749 met Mr Johan Ortt, Heer van Nijenrode en Breukelen.
3) Jacob de Meijer (Meijerus), geb. 16 Januari 1491 te Vletteren, overl. 5 Februari 1551 te Brugge. De uitgave van Commentarii Sive Annales rerum Flandricarum libri septendecim, Autore Jacobo Meyero Baliolano. (Antwerpen, 1561) werd door zijn neef, Anthoni Meijerus, verzorgd. Zie verder: Biographie de Jacques de Meyere in Rerum Flandricarum (Brugge, 1842).

grypelyk is voorgekomen. 't Is waar, dat ik den Hoogd. Dichter, O. ab Horneck, noit gezien heb. Maar uit de bygebragte stukken van die Kronyk, is my gebleeken, dat Lambacher meer uit hem bewyst dan hy gezeid heeft: en zich niet ontziet de snoodste lasteringen tegen Avennes uit dien Oostenrykschen Schryver over te neemen, als waaren het ten vollen beweezene waarheden. Hy beschuldigt Avennes van drie Moorden, twee gepleegd aan Heer Wolfaard[1)] en aan Graaf Jan I[2)]; de derde voorgenomen tegen Keizer Aelbrecht[3)]. De twee eersten op 't gezag van Meyerus, dien ik daar over, te zyner plaatse, bestraft heb. De derde uit Horneck, die het beuzelachtig genoeg verhaalt, om 'er mee te spotten, en met eene simpele ontkenning wederleid kan worden. Wie heeft dit oit getuigd buiten dien eenen Rymelaar? wie heeft 'er oit de minste melding van gemaakt? Zou Meyerus zulks verzweegen hebben, zo hy 'er oit iets van gehoord hadt? Dat Lambacher dit nu voor eene zekere waarheid uitvent, riekt een weinig naar dwaasheid, vooral in hem, die blyken geeft dat hy onzen Melis Stoke geleezen heeft, uit wien omstandig blykt, dat Avennes van niets afkeeriger geweest is, dan van bloed te vergieten, zelfs van de zulken die den dood verdiend hadden, en welker sommigen dien ook geleeden hebben, wanneer zy vielen in de handen van Jan zonder Genade[4)], hartelyker dan zyn Vader. Onder-

1) Wolfert van Borselen, Heer van Veere en Sandenburgh, geb. omstr. 1250. Hij was de zeer onpopulaire raadsman van Jan I, graaf van Holland. Op 1 Augustus 1299 werd hij te Delft vermoord.
2) Jan I, graaf van Holland en Zeeland, Heer van Friesland, geb. waarschijnlijk in 1284, overl. in 1299. Zoon van Floris V. Hij was gehuwd met Elisabeth, dochter van den Engelschen koning Eduard I.
3) Albrecht I, koning van Duitschland (1298-1308), hertog van Oostenrijk, geb. omstr. 1250. Oudste zoon van Rudolf I van Habsburg. In 1299 overwoog hij een aanval op Holland en Zeeland, maar toen, een jaar later, Jan Il met een machtige vloot de Waal opvoer, trok hij zich terug. Den 1sten Mei 1308 werd hij door zijn neef, Johann Parricida, vermoord.
4) Jan zonder Genade, bijnaam van Jan van Oostervant, den zoon van Jan II van Holland. Aan de Vaderlandsche Historie van Wagenaar (Derde Deel, blzz. 146-147), ontleen ik de volgende passage: ‘De Graaf, wel voorziende, dat de Zeeuwen den Keizer byspringen zouden, hadt, voor zyn vertrek uit Holland zynen zoon Jan Graave van Oostervant en Witte van Haamstede, die in Zierikzee gebleeven waren, bevolen, dat zy den Zeeuwen niet moesten beletten scheep te gaan; doch zodra dezelven vertrokken waren, hunne Sloten aantasten, en hunne Landen plat branden. Dit bevel was uitgevoerd. Oostervant en Haamstede hadden zig, in 's Graaven afzyn, gantsch Schouwen, Walcheren en Zuidbeveland onderworpen, en 's Graaven vyanden, daarenboven, uit Bergen op Zoom, verdreeven. De gevangen werden, door Oostervant, streng gehandeld: waarom men hem, sedert, hier te Lande, Jan zonder genade noemde.’

tusschen schynt men uit dien Ottocarus te konnen gissen, hoe valschelyk die mislukte togt van Aelbrecht om Holland te winnen, door des zelfs Hovelingen en Vrienden bewimpeld en verdraaid is, toen zy weder t'huis waaren gekomen .&c. Zie hier eenige blyken van de oplettendheid en 't oordeel van Lambacher. § XI schryft hy: *Sub Leopoldo Virtuoso ejusque filiis Friderico Catholico et* Leopoldo Glorioso *constat quidem jus Haereditarium in Austria jam jam obtinuisse vi privilegii Fridericiani, quod Henricus Iasomirgott,* Leopoldi Gloriosi pater, *primus Dux*

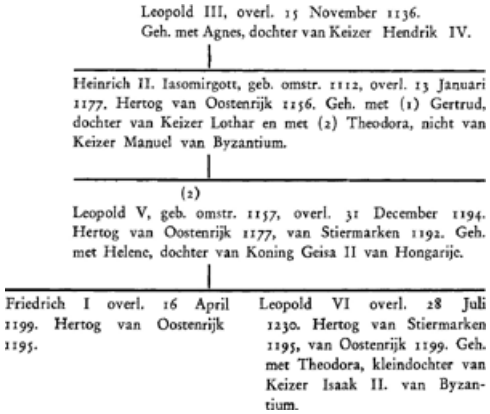
Leopold III, overl. 15 November 1136.
Geh. met Agnes, dochter van Keizer Hendrik IV.
Heinrich II. Iasomirgott, geb. omstr. 1112, overl. 13 Januari 1177. Hertog van Oostenrijk 1156. Geh. met (1) Gertrud, dochter van Keizer Lothar en met (2) Theodora, nicht van Keizer Manuel van Byzantium.
(2)
Leopold V, geb. omstr. 1157, overl. 31 December 1194. Hertog van Oostenrijk 1177, van Stiermarken 1192. Geh. met Helene, dochter van Koning Geisa II van Hongarije.
Friedrich I overl. 16 April 1199. Hertog van Oostenrijk 1195.
Leopold VI overl. 28 Juli 1230. Hertog van Stiermarken 1195, van Oostenrijk 1199. Geh. met Theodora, kleindochter van Keizer Isaak II. van Byzantium.

Friedrich I overl. 16 April 1199.
Hertog van Oostenrijk 1195.

Leopold VI overl. 28 Juli 1230.
Hertog van Stiermarken 1195, van Oostenrijk 1199. Geh. met Theodora, kleindochter van Keizer Isaak II. van Byzantium.

Zie: Die Markgrafen der Ostmark und Herzoge von Oesterreich aus babenbergischem Geschlecht. - Stammtafeln zur Geschichte der Deutschen Staaten door Dr W.K. Prinz von Isenburg (Berlijn, 1936), Tafel. 15.

Austriae, obtinuit an. 1156[1]. Hoe komen daar die woorden, *Leopoldi Gloriosi pater,* te pas? Was *H. Iasomirgott* de *Vader* van *L. Gloriosus,* die gelyk hy in den zelfden adem gezeid hadt, de *Zoon* was van *L. Virtuosus?*[2]

§. XVII. p. 48. verzekert hy (*constat,* zegt hy) dat Florens V in 1276 maar 20 jaar oud was, en geen kinderen hadt. en §. XXVII. p. 73 vertelt hy, dat Florens V getrouwd is in 1270. NB. toen hy 14 jaar oud zou geweest zyn.

S. XXIV. p. 66, 67. zegt hy dat Aelbrecht, ten betooge dat Holland, na de dood van Jan I, aan het Ryk vervallen was, *non provocavit ad jus quoddam, quod sibi videri possit suggestum* [door Renesse enz.] *sed ad notorietatem &c*[3]. Welke notorieteit hy §. XXVIII. p. 74. daaruit bewyst, dat Holland *per obitum Joannis I absque liberis, ex usu illo antiquo Germanico ad Imperium devolutus esset*[4].

S. XXV. p. 68. spreekende van Zeeland als een Vlaamsch leen, haalt hy uit Meyerus f. 98 a. deeze woorden aan. *Quia Hollandia beneficium erat comitum Flandriae, juxta leges et consuetudines ejus provinciae, quoties absque sobole moriebatur beneficiarius, devolvebatur ditio ad superiorem*[5]. Hier verstondt de goede man niets. By Meyerus staat niet *Hollandia* maar *Zelandia:* en de woorden *ejus provinciae,* die daar niet anders betekenen konnen dan *Zeeland,* past hy toe op *Vlaandren*. En in zes regels, die hy 'er uit het zyne byvoegt, zegt hy niets dat goed is. Want behalve dat hy *Meyerum* noemt *Batavum,* zo bestraft, 'en beschuldigt hy hem, schoon zyn eenigen getuigen in deezen, van onkunde, en zulks zonder reden; neemende alleen over, dat geene waarin Meyerus bestraffing verdiende.

Dit nu ter loops. Ik blyve van ganscher harten met alle hoogachtinge
Wel Ed. Gestr. Heer
UWelEdGestr. onderdanige en gehoorzaame Dienaar
B. HUYDECOPER
Amsterdm 24 Jan. 1763[6].

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum (S. 113, Portef. 10)

1) Zie Lambacheriana. Derde Deel van Huydecoper's Stoke-uitgave, blz. 486.
2) Door de nevenstaande genealogie wordt de quaestie opgelost.
3) Zie: Lambacheriana, blz. 517.
4) Idem, blz. 518.
5) Idem, blz. 505.
6) Afschrift en een onvoltooid concept in het Huydecoper-archief.

VIII.

WelEdeleGestrenge Heer,

In langen tyd geen nouvelles van UEWEG. gehoord hebbende, neeme de vryheid van UEWEG. selfs te verneemen, wanneer 't publiq 't geluk sal hebben om UEWEG nieuwe en doorwrochte editie van Melis Stoke te sien: waer na yder een rykhalst, en ik kryge telkens vraeg daer na van den H[r] Baron van Senckenberg[1)], sonder dat ik weete wat daer op te antwoorden. Myn werk[2)] sal hoope ik over een maand of vier 't ligt kunnen sien; dog de registers kosten my veel moeite. Als UEWEG. de Dissertatie van Lambacher sult hebben gebruykt, versoeke die by occasie te rugge, alzoo deselve aen een ander beloofd hebbe ter leen. En blyve wyders met veel achting,

WelEdeleGestrenge Heer,
UEWEG. onderdanige en Dienstwillige Dienaer
G. MEERMAN
Rotterdam
10. April 1764.
Origineel in het Huydecoper-archief.

IX.

WelEdele Gestrenge Heer

UWelEdGestr. zeer geeerde van 10 deezer is my op zyn tyd geworden; en verneeme met blydschap, dat wy ons vleien mogen UWelEdGestr. voortreffelyk Werk noch deezen Zomer in het licht te zullen zien. Wat Melis Stoke belangt, die sukkelt als noch, doch hoope voor of met einde deezes jaars van hem verlost te worden. Ondertusschen moet ik UWelEd. Gestr. nederig excuse vraagen, dat ik de Dissertatie van Lambacher zo

1) Heinrich Christian Senckenberg, geb. 19 October 1704 te Frankfort, overl. 30 Mei 1768 te Weenen. 1729 advocaat te Frankfort. 1751 Reichsfreiherr. Schreef talrijke werken over de Duitsche geschiedenis en het Duitsche recht.
2) Bedoeld zal zijn: Origines typographicae (1765).

lang onder my gehouden heb. Nadat ik de zelve door UWelEdGestr. verpligtende mededeelzaamheid, in het laatst van 1762, ontvangen had, raakte ik buiten staat om 'er het noodige gebruik van te maaken; het welk geduurd heeft tot in het voorjaar. Maar ziende dat my daartoe veele Boeken, zo die ik op Texel gelaaten had, als anderen, en inzonderheid de Rymkronyk van Horneckins, noodzaakelyk waaren, heb ik deeze laatste uit Duitschland ontboden en traaglyk bekomen, en ondertusschen gezocht naar eene bekwaame zolder, om myn Texelsche Bibliotheek te konnen plaatsen, die nu hier wel voor weinig weeken gearriveerd, maar noch niet in orden geschikt is. Ik wenschte dat ik het een jaar of vier vroeger gedaan had, maar de hoop van noch eens een Texelsch reisje te zullen konnen doen, heeft my zulks zo lang doen uitstellen, ziende daarvan nu geheel af.

Ik konde andere en gewigtiger redenen allegeeren, die my sedert twee jaaren dikwils genoodzaakt hebben myn Werk aan een zyde te leggen. De zelven zullen waarschynlyk den eenen of anderen tyd mede tot kennisse van UWelEdGestr. komen. Maar alle vruchten hebben tyd noodig om te rypen. Ondertusschen wacht ik de uuren die my overschieten te besteeden, om zo ras mogelyk van M. Stoke af te komen: en verzoeke ten dien einde, Lambacher, noch eenige weinige dagen by my te mogen houden, om voor 't laatst, het geen ik tegen hem ontworpen heb, noch eens tegen zyn eigen woorden te confronteeren.

Inmiddels blyve met alle achtinge.
WelEdele Gestrenge Heer
UWelEdGestr. onderdaanige en Dienstwillige Dienaar
B. HUYDECOPER
Amsterdam, den 14 April 1764.

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum. (S. 113 Portef. 10).

X.

Wel Edele Gestrenge Heer

Eindelyk bekomt UWEG weder te rugge het Werkje van den Heer Lambacher, voor welks gebruik ik UWEG myne oprechte dankbaarheid betuige, met nederig verzoek, dat UWEG my ge-

lieve te verschoonen, dat ik het zelve zolang onder my gehouden heb. Wat dien Schryver belangt, ik heb hem bevonden te zyn niets minder dan exact; zo in 't verzenden zyner Leezeren naar verkeerde plaatsen, als in het noemen van verkeerde naamen: om nu niet te spreeken van verminkingen en verdraayingen van de woorden van anderen. Lang heb ik gezocht naar de Oostenryksche Rymkronyk van Ottocarus ab Horneck, uit wien Lambacher zyn verhaal wegens Koning Aelbrecht en Graaf Jan van Avennes, voor het grootste gedeelte, ontleend heeft; en de zelve hier niet vindende, heb ik ze uit Duitschland ontbooden, en, na verloop van eenige maanden, gekreegen. Dees Ottacker is, met twee woorden, gelyk zyn Uitgeever, Hier. Pez, reeds aangemerkt heeft, een Fabelschryver, en Lasteraar van vreemde Vorsten en Heeren. Ook heeft de een en de ander niets voortgebragt, dat my aanleiding kon geeven; om eenige verandering te maaken in het geene ik, wegens die Historie van 't jaar 1300, voorlang gezeid heb. Integendeel, eene simpele vergelyking van 't eenvoudige verhaal van Melis Stoke tegen dat des Oostenrykers, heeft my ten vollen overtuigd van de oprechtheid des eenen en verkeerdheid des anderen. Dit zal een goed gedeelte myner Voorrede beslaan.

Voor weinig dagen bezocht my de Hr. Adr. Kluyt, nu Rector te Alkmaar. Onder anderen viel ons onderhoud op onzen oudsten Kronykschryver, dien ik altyt *Meerhout*[1] genoemd heb. Ik vond hem juist van de zelfde gedachten te zyn[2], als UWEG was, toen ik de eere had UWEG ten mynen huize te zien: naamelyk, dat een jonger *Meerhout,* in Noordholland, bezitter

1) Pieter Vekeman Meerhout, Rector van de Latijnsche School te Alkmaar, in 1582 te Amsterdam. Hij bezat verschillende MSS. uit de Abdij van Egmond. Men hield hem aanvankelijk voor den auteur van het Chronicon Egmundanum, een onjuistheid, waarop Kluit, in diens Historia Critica (Middelburg, 1777), 1e Stuk, 1e Deel, de aandacht gevestigd heeft.

2) In een brief van 26 November 1765, aan Huydecoper, komt Kluit er nog eens op terug en schrijft dan o.m.: '..op het onderwerp van P. Meerhout myne papieren eens naziende vinde ik enen brief, waar in ik meene, dat alles bevat is, 't welk ik van Meerhout nader zoude kunnen schryven. Ik hebbe de eer ued. denzelven toetezenden, en twyfele niet, of de Schryver deszelfs, des door my verzocht wordende, zal het geen geheim willen laten om bekend te zyn, zoo ued. enigzins gebruik van den zelven wilde maken.' En in een P.S.: 'By gelegenheid zoude ik wel wenschen deze inliggende te rug te ontvangen.' (Origineel in het Huydecoper-archief).

N.B. De 'inliggende' brief, waarin het standpunt t.a.v. de Meerhoutquaestie met de opvatting van Meerman daaromtrent overeenkomt, bevindt zich in het Huydecoper-archief. De handteekening is (door Kluit?) opzettelijk onleesbaar gemaakt.

zoude geweest zyn van 't MS van Ant. Matthaeus, waarin die naam gevonden is. Ik heb dan, 't geen Matth. deswegen aangetekend heeft, op nieuws met naauwkeurigheid onderzocht, en ben ten vollen in myne gedachten bevestigd geworden. Zo het volgende UWEG ook konde overtuigen, 't zou my ten uitersten aangenaam zyn. Ten dien einde staat te bezien, en wel te onderscheiden, wat Matthaeus zegt, en wat hy uit zyn MS. gecopieerd heeft. En dit laatste verstondt hy zelf niet, gelyk hem, trouwens, wel eens meer gebeurd is. Nevens de laatste woorden der Kronyk vondt hy deeze kanttekening: *Huc usque se extendit Chronicon MS membranaceum Meerhoutani, indidemque major et melior pars istorum de verbo ad verbum imo syllabatim transcripta*[1]. Benevens een tweede: *Praesens iste codex fuit Nicolai Episc. Harlemensis, et deinde Guillelmi Hedae VII viri*[2]. Deeze laatste aantekening is, waarschynlyk, van dien Heda zelf, dien ik houde geweest te zyn den natuurlyken zoon van den Historieschryver W. Heda[3], die ook geweest is de Oom van Bisschop Niklaas van Nieuwland:[4] &c. Maar de eerste aantekening is allerzekerst van die hand, die dat MS gecopieerd heeft, *transcripsit,* uit een ouder MS, het welk die laater Uitschryver duidelyk noemt CHRONICON MEERHOUTANI[5]. Gissingen te maaken omtrent de

1) Zie: Dedicatio - Veteris Aevi Analecta (1738) door Ant. Matthaeus. Tweede Deel, blz. 414. en Ad Lectorem - Historia Critica (1777) door A. Kluit. Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. XXVIII - (g).
2) Zie: Veteris Aevi Analecta door Ant. Matthaeus. Tweede Deel, blz. 496 (in margine) en Historia Critica door A. Kluit. Eerste Deel, Eerste Stuk, blz. 215. - 6).
3) Wilhelmus Heda, geb. te Alphen a/d Rijn, overl. in 1525 te Antwerpen. Zette de Kroniek van Beka voort.
4) Nicolaas van Nieuwland (Nicolaus Episcopus Harlemensis), geb. 9 Juni 1510 te Egmond-binnen, overl. te Maartensdijk (U) 15 Juni 1580. Van 1562 tot 1569 Bisschop van Haarlem.
5) Chronicon Meerhoutani is dus het Chronicon Egmundanum, dat van 647 tot 1205 loopt en veel overeenkomst vertoont met de Annales Egmundani (875-1205 met aanteekeningen tot 1282).

juiste oudheid dier twee MSS, zou in den blinden geschermd zyn. 't Jongste is zekerlyk meer dan twee, en mogelyk drie eeuwen oud. En wie zou my van onwaarheid overtuigen, als ik beweeren wilde, dat niemand die Aantekening, *Huc usque* &c. eerst heeft konnen schryven dan de Procurator[1] zelf, die dat *Chronicon Meerhoutani* aan 't hoofd van zyn eigen Werk plaatsende, daarin, zo al niets veranderd, ten minsten uitgelaaten kan hebben, wat hem niet behaagde? Wat jonger Uitschryver zou zo dwaas geweest zyn, zo verkeerd, zo lastig een werk gedaan hebben, van de korte en fraaie Kronyk van Meerhout te verminken, en die lange en monikachtige van den Procurator geheel te copieeren? Want dat de Procurator dacht wyzer te zyn dan zyn Voorganger, blykt aanstonds uit zyn' eersten ophef, waarin hy hem tegenspreekt; doch gansch kinderlyk, gelyk we daar breeder hebben aangetoond. Wy moeten dan redeneeren uit die twee Aantekeningen zelfs, en niet uit het geene Matth. ons vertelt. Want zo zegt hy onder anderen: *deprehendi Anonymum, quem Sweertius edidit - esse illum ipsum qui Meerhoutanus Nicolao*[2]. Alsof Nikolaas, dien Anonymus allereerst Meerhoutanus genoemdt hadt. Voeg 'er by, dat hy ons als verzekert, dat de Procurator Meerhout aan 't hoofd zyn Werks geplaatst heeft, *nec truncatum, nec mutilum, sed integrum:*[3] niet tegenstaande in die Aantekening zo duidelyk verklaard wordt, dat de Uitschryver slechts het grootste en beste gedeelte, *major et melior pars,* letterlyk overgenomen heeft. Dus is alleen hieruit onwedersprakelyk, dat wy Meerhout tegenwoordig niet anders hebben dan *mutilus* en *truncatus*. Ook heeft Matthaeus de twee MSS, in die eene Aantekening gemeld, niet konnen onderscheiden; en daarvan nochtans hangt dit verschil alleen af.

Ik heb den bedorven text van Meerhout op verscheiden plaatsen verbeterd, een en andermaal uit Melis als des zelfs Vertaaler;

1) Willelmus Procurator, geb. omstr. 1295, overl. vermoedelijk in 1365. Kapelaan te Brederode in 1322. Later 'procurator' te Egmond. Hij zette de Annales Egmundani voort tot 1332. (Zie: Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen door Dr Jan Romein (Haarlem, 1932), blzz. 55-57). Zijn kroniek werd uitgegeven door C. Pynacker Hordijk in de Werken van het Hist. Gen. 3e Ser. nr. 20 (1904).
2) Zie: Dedicatio - Veteris Aevi Analecta door Ant. Matthaeus. Tweede Deel, blz. 414.
3) Idem, blz. 413.

meermaalen uit de Uitgaave van Sweertius[1]; allermeest uit de geschreeven Aantekeningen van Scriverius[2], die gemelde Uitgaave tegen twee MSS vergeleeken heeft, en van gedachten geweest is, om dien ouden Schryver zelf het licht te doen zien; waartoe Vossius de Hist. Lat.[3] reeds zynen Leezeren hoope hadt gegeven. Indien de Heer Kluyt zich daarop wil toeleggen, hy zal by de Liefhebbers onzer Vaderlandsche geschiedenissen, ja ook by vreemden, veel konnen verdienen. Die Aantekeningen van Scriverius zyn my medegedeeld door den Professor Burman, die my tevens berichtte, dat UWEG. der zelver Eigenaar was: zodat ik ook voor het gebruik UWEG hartelyk dank zegge; en my verder in der zelver goede gunste beveelende heb ik de eere my met alle Hoogachtinge te tekenen,

Wel Edele Gestrenge Heer
UWEGestr. onderdaanigen en gehoorzaamen Dienaar
Amst. 27 Aug. 1764.
B. HUYDECOPER.

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum. (S. 113 Portef. 10).

XI.

Wel Edele Gestrenge Heer.

Van myne ryse naer Aken en Spa herwaerts geretourneert zynde hebbe my vereerd gevonden met UEWEG^{s} Missive van 27. Aug.

1) Franciscus Sweertius, geb. 1567 te Antwerpen en aldaar overl. in 1629. Koopman en letterkundige. Het Chronicon Egmundanum werd opgenomen in zijn Rerum Belgicarum Annales (1620).
2) Petrus Scriverius (Pieter Schrijver), geb. te Haarlem 12 Januari 1576, overl. te Oudewater 30 April 1660. Studeerde te Leiden in de rechten. Legde zich ook op talen en dichtkunst toe. Van zijn hand verschenen o.m. Oud-Bataviën (1606), Batavia illustrata (1609) en een uitgave van Het Oude Goutsche Chronycxken (1663).
3) Gerardus Vossius (zoon van Johannes), geb. 1577 te Heidelberg, overl. 17 April 1649. In 1624 Hoogleeraar in het Grieksch te Leiden en in 1631 Hoogleeraar in de Geschiedenis te Amsterdam. De Historicis Latinis Libri III verscheen in 1651, nogmaals in 1677, maar nu te zamen met De Historicis Graecis Libri IV (waarvan ook een aparte editie uit 1624 bestaat).

laetstleden. Ik sal met aengenaemheid sien, 't geen UEWEG, sult bybrengen tot refutatie van Ottocarus von Horneck, en vindicatie van Melis Stoke, en vervolgens myn oordeel omtrent 't bewuste point zoo lang opschorten.

UEWEG. segd den oudsten Chronykschryver van Holland altoos *Meerhout* te hebben genoemd. En omtrent deese dwaling zyt UEWEG. sekerlyk te excuseeren, om dat Matthaeus hem reedts zoo genoemd hadde. Dog neem my niet qualyk, WelEdGestr. Heer, dat ik verwondert ben, door UEWEG. in myne stelling gecondemneert te worden, welke meedebrengt, dat Meerhout niet de naem des autheurs maer des besitters van 't oudste handschrift deeses Chronyks geweest zy, daer echter UEWEG. de redenen my daer toe moveerende nooit gehoord hebd. Ik hebbe dan deselven in een Memorie hier neevensgaende gecomprehendeert, die ik my versekert houde, dat alle lieden overtuygen sullen, en selfs UEWEG. ten waere deselve oordeelde, dat 't geen men eens gesteld hadde, altoos moest staende gehouden worden, daer ik UEWEG. veels te raisonnabel voor houde. Ik voor my ben volkomen neutrael in deese quaestie, dog ben al te grooten liefhebber van de waerheid, om niet van anderen en selfs van myne eyge gevoelen (waer van in myne Orig. typogr. verscheyde exempelen zyn) aftegaen, daer de gesonde reden sulx vordert. Begeert UEWEG. dit oude en pretieuse handschrift selfs intesien, ik wil uyt singuliere consideratie voor UEWEG. 't aen denselve wel toesenden, mits onder een behoorlyk recepis, en belofte van 't binnen korten my te rugge te doen worden.

Voor 't overige blyve ik met veel hoogachting,
WelEdeleGestrenge Heer,
UEWEG. onderdanige en gehoorsame Dienaer
G. MEERMAN

Rotterdam ult^{o}. Sept. 1764
Origineel in het Huydecoper-archief.

Memorie.

Van de oude Latynsche Chronyk van Holland zyn tweederley afschriften, 't eerste soort eyndigende met a. 1205, en 't andere gecontinueert door Wilhelmus Procurator tot a. 1332.

'T eerste is uytgegeeven door Fr. Sweertius; dog na een vitieus en gebreckig Manuscript. Een ander en veel beter op perkament

in 4° geschreeven, 't geen de letters aenwysen omtrent 't jaer 1300. te zyn geschreeven, is uyt de Bibliotheeq van wylen den H^{r} Gerard van Loon in de myne overgegaen. Er werden annotatien in gevonden met de hand van Janus Dousa en P. Scriverius. 'T geen remarquabel is, boven aen op 't eerste blad is te leesen *P. Meerhoutani* geschreeven met verouderden inkt, en een hand, die klaer te sien is te zyn van 't laetst der sestiende eeuw. En zoo den inkt en de letters aenwysen, zyn er verscheyde annotatien er in voorkomende ook van deselfde hand. Er is door een later hand bovengeschreeven *Olim fuit*, sulx men nu leest *Olim fuit P. Meerhoutani*[1]. Deese Meerhout is Rector te Alkmaer geweest voor 1600. en men leest van hem *inter Epistolas a Gabbema editas*[2]. Zynde hy een groot liefhebber der Vaderlantsche Oudheeden geweest. Janus Douza, die dit MS voor voorn^{e} Meerhout tot syn gebruyk gehad heeft, en hem als syn tyd genoot seer wel kende, heeft gantsch wel geweeten, dat de woorden *P. Meerhoutani* indiceerden de naem des besitters, en niet des autheurs, en dat deese onbekend was: waerom hy deselve ook niet noemd, dog wel syn vervolger Wilhelmus in syne praefatie voor Melis Stoke.

> De Schryvers der Abdye: wair onder ic oic raem
> Deez een geweest te zyn, van wegen synen naem
> Als noch ons onbekent. *Als insgelyx den tweeden*,
> *Die tot vrous Ades doot vervollicht heeft syn reeden*,
> En die van t eynde diens anvanghen heeft zyn werck,
> Die sich Wilhelmus Procurator noemd.

Ik moet ook supponeeren 'dat Melis Stoke, die dit Chronicon gebruykt en gevolgd heeft, des autheurs naem niet gekend heeft: want in 't leven van Diderik de 1^{e} segd hy:

> *Mer die ghene, die 't latyn screef*
> *En weet waer bi het after bleef*
> *Hine bescreef dat jaer niet mede &c.*

1) Zie: Ad Lectorem - Historia Critica door A. Kluit. Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. XXIII.
2) Janus Douza spreekt over Meerhout in een brief van 13 Novemver 1582, aan Lambertus Burchius (1542-1617), Deken van St Marie te Utrecht, welke voorkomt in: Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres. Quae passim ex autographis collegit ac edidit S.A. Gabbema, Harl. 1663. 12°. (Herdruk, Harlingen 1669. 12°.)

Het is by my seer klaer, dat dit op onsen Chronographus siet, welke hy denkelyk soude genoemd hebben, als hy hem gekend hadde; daer hy sig nu bediend van de vage expressio *die ghene, die 't Latyn schreef*. Gelyk dan Wilh. Procurator selfs in syne Continuatie op 't jaer 1324. den autheur van 't eerste Chronyk niet noemd 'eenvoudig seggende *praesentem Chronicam a tumultu Comitis de Lone persecutus*[1].

Dog Adriaen van Westphalen[2], die ook besitter. van myn MS. geweest is, en een hoope beuselingen hier en daer op de kant heeft bygeschreeven, (als by exempel achter een annotatie van Scriverius stellende: *Dit Petri Scriverii hand, scoon reformeert, dit gelooft en geëert*) heeft allereerst gedacht dat den autheur hiette *Meerhout*. Want op 't eynde van a. 1205. heeft hy op de kant geschreeven: *Huc usque Meerhout verbotenus, idem cum pergameno in folio habet, et est descriptum a Wilhelmo Procuratore et continuatum, ut habeo in alio libro huic continuato*. En achter de Diplomata door Douza uyt dit eyge MS. in syne annales overgebragd heeft voorn[e] Westphalen gesteld: *Hier eyndigt P. Meerhout syn eygen Chronyk. Doch by Willem Procurator dit naest vervolcht*. Wie siet niet, dat Westphalen de woorden *P. Meerhoutani* op 't eerste blad staende genomen heeft voor de naem des autheurs in plaetse des possesseurs.

'T tweede soort van Chronyk is 't voorige, dog merkelyk gemutileert, en gecontinueert door Wilhelmus Procurator tot a. 1332. Hier van is een MS. op perkament in folio, defect in den beginne, en daerom eerst beginnende met a. 1168, geweest in handen Nicolaus Episc. Harlemensis Guil. Heda, Janus Douza, daer na van Scriverius en eyndelyk van Ant. Matthaeus, die 't in 't licht gegeeven heeft. By dat Codex staet nu op 't jaer 1205. aengetekend *Huc usque se extendit Chronicon MS. Meerhoutani, indidemque major et melior pars istorum de verbo ad verbum, imo syllabatim transscripta*[3]. Wil dit nu seggen, dat de autheur van dat eerste Chronicon Meerhout hiete? Was dat des autheurs

1) Zie: Veteris Aevi Analecta door Ant. Matthaeus. Tweede Deel, blz. 619.
2) Adrianus Westphalen, geb. te Enkhuizen 1626, overl. te Alkmaar 1695. Op 9 Februari 1649 werd hij als juridisch student te Leiden ingeschreven en promoveerde den volgenden dag. Hij was tegenwoordig bij de vredesonderhandelingen te Munster. Bezitter van eenige oude handschriften.
3) Zie mijn toelichting onder 1), blz. 125.

intentie, had hy beter gesegd *Meerhoutani Chronicon*. Neen, hy wilde seggen 't Chronicon MS. 't welk Meerhout besitte. Wat vind men meer als *Codex MS. Scaligeri* of *Kalendarium MS. Scaligeri* of *Chronicon MS. Scaligeri* en diergelyke expressien. En niets is waerschynelyker, als dat deese annotatie is van Janus Douza, want die heeft 't MS. van Matthaeus beseeten, en in myn Codex, 't welke hy van Meerhout ter leen had, met syn hand aengetekend de varietates met syn MS. van Procurator. Daerom heeft hy in myn Codex op 't jaer 1168 (fol. 18 b) genoteert. *Hinc initium fit Chronici illius menbranacei calamo exarati in folio, quo Miropius Pontifex Harlemensis usus aliquando, cujus bona pars non aliunde quam hinc transscripta apparet*[1]. Komt deese manier van sig uyttedrucken niet volkomen overeen met de voorz. andere annotatie, waer op de Hr. Huydekoper sig beroept.

Ik voege hier nog by, dat Douza in myn Codex MS. sig geëmancipeert heeft ad a. 1203 fol. 27 b. om boven eenige bastaertwoorden van den Anonymus andere cierlyker te stellen. Waerom met een oude hand, die uyt den inkt en schryftrant my blykt van P. Meerhout te zyn, is bygeschreeven: *Haec superposita, barbarum atque asperum stilum emollientia, a Dousa sunt; non vero ex alio Codice desumpta*. Waer uyt en uyt verscheyde andere annotatien my blykt, dat deesen Rector Meerhout een seer accuraet en kundig man was.

Origineel in Huydecoper-archief en gelijkluidend afschrift in Museum Meermanno-Westreenianum (S. 113 Portef. 10).

XII.

Wel Edele Gestrenge Heer

UWelEdGestr. altyd geeerde en zeer aangenaame van ult^{o} Sept. is my den 18 deezer ter hand gekomen. Voor de in leggende Memorie zeg ik UWEG inzonderheid dank. Ik heb'er niet veel op te antwoorden. De redenen, en de zaakelyke omstandigheden waarop die gegrond zyn, hebben my niet in twyffel gebragt, maar volkomen overtuigd, dat Meerhout niet geweest is de Autheur van onze Kronyk, maar van den Bezitter. Daar valt dan

1) Zie: Historia Critica door A. Kluit. Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. 117. - 0).

voor my niet anders te doen, dan den misslag openlyk te herroepen[1)] terwyl 't noch tyd is, en myne Leezers te verzoeken, dat zy voor *Meerhout* gelieven te leezen *de Egmonder,* welke naam hem, dien ik ergens *den Fenix der Moniken van Egmond* genoemd heb, by uit stek toekomt. De aanbieding in 't slot van UWEG missive vervat is zo verpligtende, dat het niet accepteeren van de zelve onverantwoordelyk zou zyn. Indien dan UWEG. de goedheid gelieft te hebben van my dat oude en pretieuse Handschrift toe te zenden, ik zal UWEG aanstonds na den ontvang een behoorlyk recepis doen toekomen, en verbind my mids deezen om het uiterlyk binnen veertien dagen te rug te zenden.

Inmiddels blyve ik met alle hoogachtinge
WelEdele Gestrenge Heer
UWEG onderdaanige en gehoorzaame Dienaar
B. HUYDECOPER.

Amsterdam den 26 October 1764.

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum. (S. 113 Portef. 10).

XIII.

WelEdeleGestrenge Heer,

In conformité van 't geen ik laetst de eere had UEWEG. te melden, zoo sende hier neevens 't Latynsche Chronicon Hollandiae MS. in pergameno, waer van de editie aen de H^{r} Kluyt gecommitteert is. Wyders voege hier nog by twee Chronyken door my seer onlangs gekogt, een in quarto in een fransche band. Deselve is tot nog toe onuytgegeeven, en komt gedeeltelyk met

1) Dit is, aangezien Huydecoper's Voorrede nimmer in druk verscheen, niet gebeurd. Brill schreef dan ook in de 'Inleiding' van zijn uitgave van de Rijmkroniek van Melis Stoke o.m.: 'Eene andere wijze van aanhaling bij Huydecoper behoeft voor den lezer thans mede opheldering. Hij spreekt, namelijk, van het Chronicon Egmondanum als geschreven door Meerhout. Waar hij Meerhout noemt, bedoelt hij dan ook dat Chronicon. Maar zijne meening, dat Meerhout de schrijver van het Chronicon zijn zou, berust op eene dwaling,.....'
In Huydecoper's onvoltooide 'Voorrede' wordt deze vergissing recht gezet.

de Clercq van de lage landen[1] gedeeltelyk met 't oude Goudsche Chronykje[2], gedeeltelyk met Veldenaer[3] overeen. De andere in twee exemplaren een in fol: en een in 4° 't eerste iets compleeter. Deselve zoo ik meene is ook onuytgegeeven, ten waere 't 't selfde mochte zyn met *'t Chronykje der Graven van Hollandt*[4], gedrukt tot Amsterdam 1751. in octavo, welk ik niet hebbe. Van welke vier stucken ik van UEWEG. sal versoeken een recepisse, en kund UEWEG. deselven dan een maand 2. a 3. houden. Ik heb al die stucken aen UEWEG. toegesonden, of deselven nog van eenig nut aan UEWEG. souden kunnen zyn in de praefatie voor Stoke. Ik soude den *Heraut* hier bygevoegd hebben, ten waere ik my herinnerde, dat UEWEG. voormaels dit MS van de H^r^ Mieris ter leen hadde gehad. Ik hebbe 't op de auctie van v. Loon gekocht.

Ik weet niet, of ik UEd^e^ ooit gesegd heb 't geen van de H^r^ Mieris gehoord hebbe, dat sekere H^r^ Henrik Graham[5], die in

1) De Clerc uten laghen landen, middeleeuwsch auteur van een kroniek, in proza, tot 1316. Deze kroniek werd uitgegeven door Frans van Mieris (Leiden, 1740) en door B.J.L. de Geer van Jutfaas, in de Werken van het Hist. Gen. N.S. Nr. 6 (1867).
2) Het Oude Goutsche Chronycxken (zie mijn toelichting onder 2) blz. 127) loopt tot 1477. De eerste uitgave is van 1478 (bij Gher. Leeu te Gouda).
3) Jan (of Johan) Veldenaer, boekdrukker te Utrecht omstr. 1480, vertaalde Fasciculus temporum van den Westphaalschen Karthuizer Werner Rolevinck. Aangevuld met kronieken van Holland, Utrecht enz. verscheen deze vertaling o.a. te Leuven in 1476 en te Utrecht in 1480.
4) Cort chronykje van de graaven van Hollant (922-1398). Werd uitgegeven door P.B.V.D. te Amsterdam in 1751 'by Jan v. Stendel, boek- en papiervercoper op de hoek van de Heeregracht en Oude Spiegelstraat'. (Zie: Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken door Mr S. Muller Fz., Werken van het Hist. Gen. N.S. Nr. 31, 1880, blz. 32 en Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche Geschiedschrijving in de Middeleeuwen door Dr Jan Romein (Haarlem, 1932), blzz. 104-105).
5) Mr Hendrik Graham, advocaat te Den Bosch in het begin der achttiende eeuw, werd er aanvankelijk van verdacht de Kolijn-kroniek te hebben geschreven. Hij werd gedisculpeerd door Prof. Kluit, die, in een brief van 1 October 1801 aan Mr Henrik van Wijn, na ook Cornelis van Alkemade van dezelfde verdenking te hebben ontlast, Reinier (of Regnerus) de Graaf, plaatsnijder te Haarlem omstreeks 1700, als vervalscher van de bedoelde kroniek, aanwees.
Het zou mij te ver voeren hier in den breede op de eertijds geruchtmakende Kolijn-quaestie in te gaan. Genoeg zij het te weten, dat Huydecoper de eerste was, die de vervalsching van de Kolijn-kroniek op het spoor kwam, een ontdekking, welke hij, in het Eerste Deel van zijn uitgave van Melis Stoke, openbaar maakte.
(Zie verder: Toets van de egtheid der Rymchronyke, die, op den naam van Klaas Kolyn, uitgegeven is. - Werken van de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. - Derde Deel. 1777.; De Aloude Vryheid, Staatsregeering, en wetten der Batavieren; vergeleeken met die van laater tyden, enz. enz. Verdeedigd door Mr. P. van der Schelling. (Rotterdam, 1746.), blzz. 404-566.; Huiszittend Leeven door Mr Henrik van Wijn, Eerste Deel (Amsterdam, 1807); Leven, gedrukte werken en handschriften van Cornelis van Alkemade en Pieter van der Schelling door G.D.J. Schotel (Breda, 1833); Over historische en literaire namaak door Prof. Dr J.W. Muller - De Tijdspiegel (1912), blzz. 228-229; De rijmkroniek van Klaas Kolijn door C.J. van Poelje. - Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, 1916, blzz. 149-154.)

's Hertogenbosch als advocaet gepractiseert heeft, de waere autheur is der Chronyk aen Claes Colyn toegeschreeven. Hij was een groot kenner van oudheid en liefhebber van medailles, en van hem gewaegd van Loon in syne Hedendaegsche Penningkunde pag. 135.

Voorts hebbe de eere my met veel hoogachting te noemen
WelEdeleGestrenge Heer,
UEWEG. onderdanige en gehoorsame Dienaer
G. MEERMAN
Rotterdam 12. Nov. 1764.

P.S. Mag ik UEWEG. versoeken, my te informeeren, wanneer wy UEWEG. doorwrochte editie van Stoke sullen mogen sien.

Origineel in het Huydecoper-archief.

XIV.

WelEdele Gestrenge Heer

Met het uiterste genoegen ontvong ik deezen voormiddag de vier oude Handschriften, die UWEG de goedheid gehad heeft

my, tot mijn gebruik, toe te zenden, en betuig deswegen myne oprechte dankbaarheid; waarmede ik niet heb willen wachten tot morgen, vooral, om UWEG het ingeslooten bewys van den ontvang op zyn tyd, en volgends myn belofte, te doen toekomen. Dewyl UWEG my, in plaatse van 14 dagen, twee a drie maanden tyds gelieft toe te staan, heb ik die dagen of weeken niet bepaald doch ben van meening voor eerst niets te doen, voor ik het MS van den Egmonder doorsnuffeld, en al wat ik uit hem aangehaald heb, naauwkeurig vergeleeken zal hebben. Aan de overigen, schoonze my zeer aangenaam zyn, zal ik waarschynlyk zo veel tyds niet besteeden. Wegens de Uitgaave van M Stoke kan ik noch niets bepaalen. Ik verlang 'er zeer naar; en hoope dat het in den aanstaanden zomer zal konnen lukken. doch dat zal afhangen van den staat myner gezondheid in het overige van deezen winter.

Grooten dank hebbe UWEG ook voor de communicatie van den waaren Autheur der kronyk op den naam van Klaas Kolyn uitgegeeven. Zo 't mogelyk was, wenschte ik 'er zo veel zekerheid van te krygen, dat ik hem openlyk mogt noemen.

Ik heb de eere my met alle veneratie te noemen
WelEdele Gestrenge Heer
UWEG. Onderdaanige en Gehoorzaame Dienaar
B. HUYDECOPER

Amsterd^{m} 15 Nov. 1764.

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum. (S. 113 Portef. 10).

XV.

Wel Edele Gestrenge Heer

Ik bedank UWelEdGestr voor de vriendelyke communicatie van de hiernevens te rug keerende oude Handschriften, die langer onder my gebleeven zyn dan ik gedacht had, of my lief is. Uit de Nederduitschen heb ik niet veel nieuws geleerd; maar aangemerkt, dat in 't korte Kronykje, door den Heer Mieris achter den klerk uitgegeven,[1] verscheiden brokken voorkomen die ontleend schynen uit dat in folio.. Het andere, in den

1) Kort Chronykje van Holland (972-1396), door Frans van Mieris, in 1740, achter de kroniek van den 'Clerc' uitgegeven.

Franschen band, is, gelyk UWEGestr. scheen te vermoeden, ganschelyk het zelfde met het geene hier in 1751 gedrukt is. Van meer nut is my geweest de Latynsche Kronyk, welker Maaker ik noit Meerhout zou genoemd hebben indien ik tyds genoeg gezien had, waar, en hoe, die naam daar getekend staat. Die my eerst in dat verkeerd begrip gebragt heeft is van Loon, die ik wist dat een oud MS bezat; en ik meende zulks waarschynelyk te konnen maaken uit Mattaeus. Doch ik erken nochmaal mynen misslag, waar voor UWEGestr. dank weete. Nadat ik het zelve eens doorloopen had, verwonderde ik my niet meer, dat zo veele laatere Uitgeevers van oude Kronyken zich beroepen op Handschriften, die meer behelzen dan de vroegere Uitgaaven. Gelukkig noch, zo die Byvoegsels niet lynrecht stryden tegen de Autheuren zelfs; waarvan ik staaltjes gevonden heb in Ditmarus[1)], Sigebertus[2)] en anderen. Ook zyn en Douza, en Scriverius, niet altyd even gelukkig geweest daar zy dit Chronicon dachten te verbeteren; en daarom ik niet pryzen, dat men zyne in vallende gedachten en bloote gissingen, in de oude MSS zelfs, aantekent: te meer, omdat zy beide de Uitgaave van Schottus[3)], Scriverius ook die van Sweertius, by de hand hadden. Ik verheug my, dat dit Werk een' nieuwen Uitgeever gevonden heeft; waarom ik, die niet geneegen ben myne voeten in eens anders

1) Ditmarus (Thietmar v. Merseburg), geb. 25 Juli 976, overl. 1 December 1018 of 1019. Zijn Chronicon loopt tot 1018 en werd uitgegeven door Reiner Reineccius (Frankfort, 1580), opnieuw door F. Kurze in SS R.G. (Hannover, 1889).
2) Sigebertus (Sigebert de Gembloux), geb. omstr. 1030, overl. 5 October 1112 te Gembloux. Auteur van het Chronicon ab ann. 381 ad ann. 1111 (Parijs, 1513 in 4° en Antwerpen, 1608 in 4°). Opnieuw uitgegeven door L.C. Bethmann in MG.SS. 6.
3) Andreas Schottus, geb. 1552 te Antwerpen, overl. 1629. Dat hij het Chronicon Egmundanum zou hebben uitgegeven is een onjuistheid, welke haar oorsprong vindt in de volgende aanteekening van Matthaeus: ‘Primus edidit Andreas Schottus. Dein una cum aliis Franciscus Sweertius Antverpianus.’ - De Nobilitate (Amsterdam en Leiden, 1686) - Lib. I. - blz. 127. In Rerum Belgicarum Annales, van F. Sweertius, wordt het Chronicon Egmundanum genoemd: Chronicon Anonymi Monachi Egmondani, Ab Anno Christi 647. Ad Annum usque 1205. en daaronder staat: Ex Bibliotheca And. Schotti Antverp. Zie verder het Ad Lectorem, blz. XXI-(h) in Historia Critica door A. Kluit, Eerste Stuk, Eerste Deel.

schoenen te zetten, my onthouden hebbe van byzondere Critiques. alleenlyk kan ik niet zwygende overstappen de groote verbystering. waarin de Uitschryver geweest is op 't jaar 1197, daar hy alles door één haspelde, omdat hy alles, wat tot de jaaren 94 en 95 behoorde, over 't hoofd hadt gezien; waar door hy zich genoodzaakt vondt, om 'er uit het zyne tusschen te voegen, *Set ut ea quae vivente Balduino ad huc Episcopo gesta sunt breviter replicemus:*[1] welke woorden niet zyn van den Autheur. Aanmerkelyk is, dat deeze zelfde wanorden ook gevonden wordt in de Ed. van Sweertius (misschien ook in die van Schottus) Doch ik zie met vermaak, dat Douza daar noteerde: *Ordo historiae transpositus corrigendus ex v. MSc Harlem*[2]. dat is uit het MS in folio, of nu, uit de Uitgaave van Matthaeus: daar integendeel, op 't begin van 't jaar 1197, achter de woorden, *coram Apostolico,* zeer kwaalyk is ingevoegd, *scilicet domino Innocentio III:*[3] want die is eerst Paus geworden in 1198. 't Welk den autheur, die toen leefde en schreef, beter bekend was dan aan Douza of Scriverius, die deeze glos, de een op 't MS, de ander op Sweertius, in den text, daarze niet gevonden worden, wilden ingevoegd hebben. Maar hoeveel MSS van deeze Kronyk heeft Douza gehad of gezien? Dat in f^{o} begon eerst met, of in 1168. en in dit schreef Douza, op 't jaar 1122 f. 10 *adde ex MSc Alem*. an. 1139 f.B b. *ita ex altero MSc. hunc annorum numerum correximus*[4]. En f. 14. *Omnes, etiam Schotti Ed*. an. 1162 op 't einde, tweemaal, *Adde ex MSc*. En op 't voorgaande jaar 1161, *ab est tamen a MSc BVA*. Maar het *MSc. Iunii,* of *Junii MSc*. of *Cod. Iun. MSc*. &c is dat

1) Zie verder: Rerum Belgicarum Annales door F. Sweertius, blz. 365.; Historia Critica door A. Kluit, Eerste Stuk, Eerste Deel, blzz. 153-154.; doch ook: Annales Egmundani - Bronnen van de Geschiedenis der Nederlanden in de Middeleeuwen door B.J.L. de Geer van Jutfaas. - Werken Hist. Gen. N.R. N°. 1. (Utrecht, 1863.) - blz. 81 - e) en: Annales Egmundenses. - Fontes Egmundenses door O. Oppermann. (Utrecht, 1933.) - blz. 189. - a).
2) Zie: Historia Critica door A. Kluit, Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. 152.-70.)
3) Zie: Veteris Aevi Analecta door Ant. Matthaeus, blz. 484.; Historia Critica door A. Kluit, Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. 149-60). In deze laatste uitgave ontbreken de woorden: scilicet Domino Innocentio III.
4) Zie: Historia Critica door A. Kluit, Eerste Stuk, Eerste Deel, blz. 87.-1.)

van Melis Stoke, waaruit de eerste Ed. in 1591 ontleend is, en 't zelfde waarvan de Heer Alberti my het gebruik voorheenen gegund heeft; gelyk Iunius eerst aan Douza gedaan hadt: eene omstandigheid, die my lief is te weeten. zie Scriverius op f. 32 b. en f. 35.

Eer ik eindige, heb ik de eer UWEGestr. te feliciteeren met den kostbaaren inkoop van de MSS uit de Bibliotheek der Fransche Iesuiten, als mede met de nieuwe acquisitie UWEGestr. van Haarlem toegekomen; hoewel het mogelyk de Uitgaave van het langgewenscht Werk wat vertraagen zal. Enz.

Ik blyve met verschuldigde hoogachtinge
Wel Edele Gestrenge Heer
UWelEdGestr. onderdanige en gehoorzaame Dienaar
B. HUYDECOPER

Amsterd^{m} den 2 Febr. 1765.

Origineel in het Museum Meermanno-Westreenianum (S. 113 Portef. 10) en twee concepten, met afwijkende lezing, in het Huydecoper-archief.

XVI.

WelEdele Geboore Heer.

Met veel leetweesen hebbe ik door verscheyde canalen vernomen, dat UEWEG. van intensie is om UEWG. doorwrogte uytgave van Melis Stoke te supprimeeren, zoo men segd voornamelyk ter oorsake, dat UEWEG. overal in desselfs noten 't werkje van Claes Colyn voor gesupponeert hebd gehouden, en dat UEWEG. sedert van 't contrarie overtuygd zyt geworden. Voor eerst twyfele ik seer of de authenticiteit van dat Chronykje zoo klaer te probeeren zy, dewyl myns weetens geen oud MS.er nog van gevonden is, zoo dat die saek op syn best dan een problema soude blyven, gelyk omtrent meer andere stucken. Dog gesteld 't was eens zoo, kan ik onder verbetering dan nog niet sien, dat daerom een werk met zoo veel excellente tael en historie kundige observatien verrykt soude moeten achterblyven; nam errare humanum est, en dit soude in allen gevalle dan nog een doctus error zyn. Ik hebbe sulx van myn plicht geacht, om deese aen UEWEG, toetesenden met vriendelyk versoek, dat UEWEG. van dit voor-

neemen afziet, er ons niet langer priveert van zoo een nuttig werk, 't geen maer al te lang is achtergebleeven. Zoo echter UEWEG. onverhooptelyk by desselfs voorneemen geliefd te persevereeren om 't werk niet te publiceeren, versoeke ik als liefhebber deese singuliere gratie, om een exemplaar van 't selve te mogen hebben voor zoo verre 't afgedrukt is. Waer meede seer sensibel verplichten sult den geene, die sig met alle hoogachting noemt,
WelEdele Geboore Heer,
UEWEG. onderdanige en ootmoedige dienaer
G. MEERMAN
Hage 19 Octob. 1767[1].

Origineel in het Huydccoper-archief.

XVII.

Heer Meerman
WelEdeleGestr Heer

Heden morgen voor de derde reize met de pen in de hand zittende om UWEG. geeerde van 19 deezer te beantwoorden, vond ik my wederom geinterrompeerd door een paket met papieren van Hoorn, die my op nieuw eenigen tyd werk zullen geeven gelyk tweemaal te vooren door Brieven zo van Texel als uit den Haage, wegens een crimineel proces tegen eenen Schipper, myn gevangen op Texel, daar de goede Heeren Schepenen my nu reeds tweemaal gecondemneerd hebben in alle de kosten, zonder den gedetineerde te ontslaan of onschuldig te verklaaren; 't welk my in de noodzaakelykheid gebragt heeft van telkens te moeten appelleeren; en aan Hun Ed Gr Mog by Req^{t} te verzoeken, om verder ten koste van den Lande te procedeeren. op welk Req^{t} by de naastvoorgaande vergadering ingeleverd en door Hun EGM. gesteld zynde in handen van 't Hof, ik nu, by de tegenwoordige, eene Resolutie te gemoet zie. 't Schynt dat de hedendaagsche practyk thans voor een groot gedeelte bestaat in ondraaglyke Kosten te maaken. De zaak is nu voor de vierde reize in handen van 't Hof, zonder dat die, ten principaale bepleit kan worden. Waar uit UWEG kan oordeelen, hoe weinig tyds voor M Stoke heeft konnen overschieten waarom thans, eer dees dag weder verloopt, UWEG. op des zelfs schryven kortlyk antwoordt, dat de

1) Door Meerman abusievelijk gedateerd op 19 October 1757.

canaalen, langs welken UWEG. vernomen heeft, dat ik dit werk zoude supprimeeren; en wel om rede, dat ik de kronyk van Kl. Kolyn niet meer zou houden voor gesupponeerd, gansch niet zuiver zyn. Hier is men van 't contrarie genoeg verzekerd; en ten blyke daarvan heb ik de eere UWEG. te communiceeren, dat actueel het laatste blad van het werk zelf onder de pars is; zodat 'er nu noch niets aan ontbreekt dan een Register van oud-duitsche woorden dat klaar is, en eene Voorrede, die door al die haspelingen gevaar geloopen heeft van heel achter te blyven. De plaats die ik voorheen geschikt had voor een Index Historicus, is door myn Lambacheriana ganschelyk ingenomen.

Ik erinner my, dat UWEG. my, nu al eenigen tyd geleeden geschreeven heeft, uit den Hr. van Mieris verstaan te hebben, dat de rechte aucteur van die Kakolynsche Kronyk zou geweest zyn Mr. Hendrik Graham voordeezen adv^{t} in 's Hertogenbosch. Nu wenschte ik te weeten, of 't UWEG. mishaagen zou, dat ik er melding van maake als eene omstandigheid my door UWEG. medegedeeld. Voorlang hield ik Alkemade voor dien aucteur; doch ik ben te zeer overtuigd geworden, dat hy 'er, met al zyn vyf zinnen, noit bekwaam toe geweest is; en zal hem ook van dat vermoeden ontheffen. Maar weet UWEG. my ook nader bericht wegens dien Heer Adv^{t} aan de hand te geeven, of wanneer hy overleeden is. Alkemade heeft zyn Kolyn reeds gehad in 't jaar 1699 zodat licht zou konnen zyn, dat Alkemade het van Graham gekreegen hadt[1)].

Onvoltooid afschrift in het Huydecoper-archief.

XVIII.

WelEdeleGestrenge Heer

Door myn verhuysen na den Haeg, en daer op gevolgde rhumatismus, waer aen ik 7. weeken gelaboreert hebbe, ben ik verhindert geworden om UEWEG. missive van 28 Octob. tot hier toe te beantwoorden, waer van de eere hebbe my by deesen te acquiteeren. Ik mag wel lyden, dat UEWEG. van my mentie maekt omtrent Mr. Hendrik Graham, waer van geen particula-

1) De origineele brief, welken ik niet heb kunnen vinden, moet, blijkens het antwoord van Meerman, op den 28sten October 1767 gedateerd zijn.

riteiten UEWEG. verders weete te seggen, als dat hy nog een broeder had die Schepen van den Bosch was. Een van beyden (dog geloove de eerste) heeft ymand doodgestoken en moeten vluchten. Dog de lieden die haer gekend hebben zyn reedts ter siele, sulx er niet van kan gewaer worden. Van Loon in syne Inleid. tot de Penningk. maekt van haer gewag als liefhebbers der Nederlandsche Penningen.

Een yder brand van begeerte na UEWEG^{s} Melis Stoke: wanneer sullen wy dat doorwrogte werk mogen sien en leesen? Mag ik wel de vryheid gebruyken UEWEG. te herinneren, dat de brief van Elisabeth Weduwe van Graef Jan de eerste door Mieris op 't eynde van 't 1^{e} deel uytgegeeven zoo wel als 't segel seer echt is. Ik ben de geene, die deselve in originali hebbe toegesonden aen den H^{r} Mieris *uyt de Archiven van Cralingen, dewelken berusten op 't Stadhuys van Rotterdam, als zynde die Stad AmbachtsH^{r} van Cralingen*. (Dit laetste is er niet bygevoegd om dat ik die brief in stilte aen de H^{r} Mieris hadde meedegedeeld). Sulx versoeke UEWEG. zoo goed geliefd te zyn om in de praefatie te recanteeren, 't geen UEWEG. weegens de praetense valschheid van 't segel gemeld heeft: mogende nu wel melden, waer die brief berust.

De H^{r} Adv^{t} Visscher[1)] heeft de eere gehad aen UEWEG. toetesenden een lyst der oude editien in de Nederlanden gedrukt tot 1500. En is van intentie om by vervolg dit werk veel ampeler met de subscriptien en verscheyde aenmerkingen uyttegeeven, waer toe hy van alle kanten subsidia soekt. Kan UEWEG. die zoo veel oude editien besit, hem met eenige apparatus toevoegen? Immers jae.

Ik hebbe de eere my met alle hoogachting te onderschryven
WelEdele Gestrenge Heer,
UEWEG. onderdanige en gehoorsame Dienaer
G. MEERMAN
Hage 8. Maert 1768.

Origineel in het Huydecoper-archief.

1) Mr Jacob Visser (1724-1804). Interesseerde zich in het bijzonder voor de geschiedenis der boekdrukkunst. In 1767 verscheen zijn Naamlyst van Boeken, die in de XVII Neederlandsche Provincien geduurende de XV. Eeuw gedrukt zyn. Een drietal brieven van zijn hand berust in het Huydecoper-archief. Met een begeleidend schrijven, dd. 15 Februari 1768, bood hij Huydecoper een exemplaar van de bedoelde Naamlyst aan.

XIX.

Den Hr Meerman
WelEdeleGestr. Heer

UWEG. welstand te verneemen, is my altyd ten hoogsten aangenaam. Uit dien van 8 Maart bespeur ik dat UWEG. na een lastig verhuizen weder op haare ruste gekomen, en van eenen langduurigen rhumatismus verlost is. De myne, die met den winter begonnen is, duurt noch, en schynt te zullen duuren tot dat we eens recht zomerweer krygen; en vermoeit my ondertusschen geweldig.

Van de vryheid die UWEG. my toestaat, om mentie van des zelfs naam te mogen maaken omtrent Mr. Henrik Graham, met betrekking tot de befaamde Kronyk van K. Kolyn, zal ik redelyk gebruik maaken, en met te meer genoegen, omdat ik hoope dat sommigen, die noch zo naauw gezet zyn, datze niets als onecht durven verwerpen, dat, of oud is of oud genoemd wordt, daardoor tot andere gedachten zullen komen.

Ik gaa over tot de volgende periode van UWEG. zeer geeerden, raakende den Brief en het Zegel van de gravinne Elizabeth, die ik niet wist dat door UWEG. aan den uitgeever van 't Charterboek toegezonden was. Maar ook, alhad ik 't geweeten, zoude ik even weinig konnen begrypen, wat reden UWEG moge hebben, om te verzoeken, dat ik in de Praefatie *recanteere* het geen ik wegens de praetense valschheid van 't zegel gemeld heb: van welk zegel ik nochtans geen enkel woord gesproken heb buiten deeze eene vraage, *Of zoumen ook niet wel eens een valsch zegel gemaakt hebben?* Welke vraag daar in gekomen is, zo, tot beter verband met het volgende, 't welk alleen betrekkelyk is tot Brief en zegel van Diederik VII, juist honderd jaaren ouder; als, omze te geeven ter overweeginge der geenen, die myne bedenkingen tegen den Brief zelf mogten of zullen verwerpen om reden, dat 'er noch een stuk van het zegel aan hangt. De echtheid van 't zegel hangt af van die des Briefs. Dat 'er op den Brief wat te zeggen valt, heeft Mieris reeds aangemerkt, en ik verder beweezen. Ondertusschen passeert UWEG alle die zwaarigheden, die ik gaarne opgelost zou zien. Dienmen niet kwaalyk neemt, dat hy, na een naauwkeurig onderzoek, de valschheid eener geheele Kronyk ten toon stelt, zalmen dien het recht betwisten, om, na gelyk onderzoek, ook over byzondere Handvesten te oordeelen? Immers is myn oordeel in deezen geen

vonnis, en die vryheid, die ik my al dikwils aangemaatigd heb, laat ik, over 't myne, ook aan anderen, in haar geheel[1].

- *Hanc veniam petimusque damusque vicissim*. Sed haec hactenus.

Dewyl ik morgen aan den Heer Adv^{t}. Visscher denk te schryven, zal ik, onder wel neemen het slot van UWEG missive overstappen om herhaalingen te vermyden. Ondertusschen betuig ik met alle Hoogachtinge te zyn en te blyven,
WelEdele Gestr. Heer
UWEG. onderdaanige en gehoorzaame Dienaar

Amsterd^{m} 14 April 1768[2]

Niet-onderteekend afschrift in het Huydecoper-archief.

XX.

WelEdele Gestrenge Heer.

De Heer Kluyt, nu afgehandelt hebbende syn werk over de beschryving der Romeynen, daer Lucas den Evangelist mentie van maekt[3], soude nu van intentie zyn om 't bewuste Chronicon Hollandiae Latinum MS. uyttegeeven en te illustreeren[4]. Dan dewyl ik my omtrent dit werk seer interesseere, zoo ben ik ver-

1) Men zou er verkeerd aan doen, den agressieven toon van deze geheele passage, toe te schrijven aan de labiele stemmingen van een door rheumathiek geplaagden grijsaard. Ook de vroegere geschriften van Huydecoper verraden de aanwezigheid van zijn cholerisch temperament.
2) Het origineel heb ik niet kunnen vinden.
3) Hiermede zal bedoeld worden: Vindiciae articuli □ □ τ□ in Novo Testamento ofte Verhandeling over Lucas, II, 2 door A. Kluit (Utrecht, 1768-1769).
NB. Lucas II. 1 en 2 luiden: 'En het geschiedde in diezelfde dagen, dat er een gebod uitging van den keizer Augustus, dat de geheele wereld beschreven zou worden.'; 'Deze eerste beschrijving geschiedde, als Cyrénius over Syrië stadhouder was.'
4) Zie: Hollandiae Chronicon vetustissimum Anonymi, Monachi Egmondani. Ab anno DCXLVII. ad annum MCCV. in Historia Critica Comitatus Hollandiae et Zeelandiae (Eerste Stuk, Eerste Deel, blzz. 1-215), door Adriaan Kluit.

sekerd, dat hy verscheyde subsidia nodig heeft, en onder anderen UEWEG. doorwrochte commentarien over Melis Stoke. Dien Heer heeft expres syn werk uytgesteld, om dat hy 't uwe met verlangen te gemoed sag: Dan 't publiq, 't welk sig telkens met die gunstige hoop gevleyd heeft, vind sig tot hun smerte als nog daer in gefrustreert. En dat erger is, men vreest, dat UEWEG. door de meerdere jaaren wat swaerder aen de weereldsche saeken tillende van intentie soude zyn om dit doorwrochte werk of ten vyere te doemen of ten minsten te supprimeeren, *quod Deus averruncet*. Ik bidde UEWEG. dan, om my ronduyt te seggen, wat er van is, alzoo er sekerlyk ietwes achter moet steeken, waerom een afgedrukt werk 't licht niet siet, En wat er van zy, ik versoeke jae ik smeeke, dat UEWEG. my die gunste geliefd te bewysen, om my een exemplaer van UEWEG. zoo als 't selve thans is aen my toetesenden; sullende ik, indien UEWEG. sulx goedvind, 't voor my alleen houden. Terwyl ik inmiddels my met veel hoogachting onderschryve,
WelEdele Gestrenge Heer,
UEWEG. onderdanige en gehoorsame Dienaer
G. MEERMAN
Hage 27 April 1769.

Origineel in het Huydecoper-archief.

Voorrede

Eindelijk komt dees langverwachte M E L I S S T O K E te voorschijn. Is hy wat lang onderweg geweest, wat wonder? Hy heeft, alsge ziet, veel te draagen. Denkt iemand dat ik hem te zwaar belaaden hebbe, ik denk het zelfde: doch vleie my, dat de menigte van waaren, die hy u aanbiedt, hem van nut zullen zijn om eenigszins te voldoen aan den verschillenden Smaak der geenen, die hem de eere zullen doen van zynen winkel eens te doorkyken. Te meer, omdat men 'er, nu en dan, wel iets in zal aantreffen, dat hier te lande noch niet gezien is: waarom het my vreemd zou doen, indien de algemeene nieuwsgierigheid hem ook niet te baat kwam; of dat iemand zo vies zoude vallen, dat hy 'er niets van zyne gading in ontmoette.

Van deeze, als mede van de drie voorige Uitgaaven van onzen Dichter en oudsten Nederduitschen Historieschryver, zal ik in 't vervolg nader spreeken; maar moet vooraf den Leezeren in 't

gemeen, en den Liefhebberen onzer Moedertaale in 't byzonder, onderrichten, dat zy onzen Schryver hier in veel beter en verstaanbaarer taal zullen hooren spreeken, dan zy tot hier toe hebben konnen doen. Niet, dat ik de zyne, door stoute gissingen en eigenwillige veranderingen, verplooid of beschaafd hebbe, waarvoor my omzigtig gewacht heb; maar, omdat ik zo gelukkig geweest ben van de eerste Uitgaave, die, hoe gebrekkelijk in zich zelve, echter verre de beste was, op mijn gemak en nauwkeurig te konnen vergelyken tegen drie oude op perkament geschreeven Handschriften: van welken dan nu in 't byzonder iets te zeggen staat. Ik hebze, door het gansche Werk, aangeduid met de Duitsche letteren A.B.C.

Het eerste, A, is geschreeven door eenen *Wouter den Klerk,* gelijk hy zich noemt in die twee en twintig regels van zijn eigen maaksel, die hy gevoegd heeft achter de Aanspraak van M E L I S aan Graaf Willem (welke in de twee andere MSS niet gevonden wordt) als eene toeeigening aan *Jan van Polanen,* zynen byzonderen weldoener. Die regels heb ik ook hier behouden, omdat ik daaruit ontdekt en getoond heb, dat dit zekerlijk geschreeven is in de eerste helft der Veertiende Eeuwe, en dus veel ouder dan een van de twee anderen. Zie onze Aantekening aldaar, daarge ook verscheiden ophelderingen wegens 't geslacht van Polanen zult vinden. Dit Handschrift is, in 't begin deezer Eeuwe, gelukkig ontdekt door *Pieter van Loo,* den zelfden, meen ik, van wien wy een vaars hebben, geplaatst voor de Schatkamer van Ludolf Smids[1]. Want gaande langs zekere sluis binnen deeze Stad, daar een boekenkraam uitgezet was, en daarover, volgends zyne leesgierigheid, het oog laatende gaan, viel het op dit MS, het welk daar al eenigen tijd voor wind en weder hadt bloot gelegen. Hy bezag het, doch kende 't niet. Nochtans boezemde hem des zelfs zigtbaare oudheid eenen lust in, om te weeten wat het was; en, om 'er eenig berigt van te erlangen, schreef hy de twee eerste regels uit, en ging daarmede naar zynen Vriend *Simon Schijnvoet*[2], die hem getrouwelijk riedt, noch

1) De berijmde 'Verklaaringe der Titelprent', in Lud. Smids, M.D. Schatkamer der Nederlandsse Oudheden, enz. enz. (Amsterdam, 1711 en 1774), is onderteekend door Pr. van Loo.
2) Simon Schijnvoet, geb. te Den Haag in 1652, overl. 24 Augustus 1727. Bouwmeester, teekenaar, graveur, collectioneur van oudheden, 'Substituit Schout en Hooft-Provoost van het Aallemoesseniers Weeshuys' te Amsterdam.

tijd noch geld te spaaren om 'er zich meester van te maaken, gelijk hy aanstonds deedt, betaalende daarvoor, zo ik wel onthouden heb, zes schellingen; ter wijl de boekwurm hem verhaalde, dat hy het uit den boedel van zekeren Predikant, in 't laatste der voorgaande Eeuwe overleeden, gekocht, en gevonden hadt in eene mand met oude boeken en prullen. Dus meester geworden van deezen schat, sloot hy den zelven niet weg, om zich in zyne eenzaamheid met het bloote gezigt te vermaaken; maar was aanstonds bedacht op middelen, hoe hy hem best zou konnen doen dienen ten nutte van 't algemeen. Zich zelven, zo 't schynt, niet in staat oordeelende, om 'er eene Uitgaave van te bezorgen, of misschien door andere bezigheden verhinderd zag hy 'er ganschelijk van af, en vereerde het edelmoedig aan *Schijnvoet,* aan wiens goede onderrichting hy den eigendom verschuldigd was. Doch dit hadt geen ander gevolg, dan dat het onder de Liefhebbers, die toen krachtig aangroeiden, meer bekend werdt[1]. Na de dood van *Schijnvoet* vlamden veelen op deezen buit; en my heugt dat ik 'er, toen des zelfs nagelaaten Boeken, in de maand February des jaars 1728[2], verkocht werden, als gramstoorig gezien hebbe, dat dit MS op den Catalogus niet gemeld stondt en dus niet geveild stondt te worden. Maar *Schijnvoet* hadt het, by uitersten Wille, weder gemaakt aan den geenen die 't het, geschonken hadt: 't Welk ik te liever melde, omdat de wederzijdsche edelmoedigheid van deeze Vrienden, kan strekken ten voorbeelde, en ter beschaaminge van zulken, die liever eenen Vriend zouden misleiden, om zelfs meester te worden van iets dat zy gaarne hadden. *Van Loo,* dus weder even verre zijnde als vooren, volhardde echter in zijn loflijk voorneemen, en boodt het den Heere *Pieter Vlaming* aan, met uitdrukkelijk verzoek van het door den Druk gemeen te maaken. Dees nam het met blijdschap aan; maar zelf den tijd, daartoe noodig, niet konnende uitkoopen, bragt het by my met het zelfde verzoek, en verhaalde my, by die gelegenheid, omstandig, 't geen ik hier kortelijk wegens dit MS gezeid heb. Nadat ik 'er een naauwkeurig af-

1) Achter 'bekend werdt.' en vóór 'Na de dood' supprimeerde Huydecoper, in het handschrift, den volgenden zin: 'Men vertelde elkander, dat *Schijnvoet* een MS van M E L I S S T O K E bezat, het welk wel vijfhonderd regels meer inhieldt dan de Uitgaaven.'

2) 'op Maandag, den 2 February en volgende daagen 's morgens ten 9 en 's namiddags ten 2 uuren precies in het Aallemoesseniers Weeshuys.' (Catalogus Schijnvoet. - Amsterdam, 1728.)

schrift van gemaakt had, en bezig was met het tegen de eerste Uitgave te vergelyken, de menigvuldige verschillen aan te tekenen, en alles naauwkeurig te onderzoeken, kwam ook *Pieter van Loo* te overlyden, en werdt het MS, als recht was, door de Erfgenaamen opgeeischt, en, met des zelfs overige Boeken, in December 1731 verkocht; daar kooper bleef de Heer *Jakob Marcus,* bekend door zyne kostbaare verzaameling van oude Handschriften.

Ander bericht wegens dit MS is my noit voorgekomen, dan in het voorleeden jaar 1767, toen de Heer *Jakob Visscher,*[1)] Advokaat in 's Gravenhage, de goedheid hadt my kennis te geeven, dat hy weinig dagen te vooren gekocht hadt eene tweede Uitgaave van M E L I S S T O K E, gecollationeerd met een oud MS, onder aanbiedinge van 'er my het gebruik van te willen toestaan; dat ik geenszins afsloeg. De collator hadt het te leen

1) Mr Jacob Visser schreef op 5 Maart 1767 aan Huydecoper:
'In de gepasseerde week gekogt hebbende de editie van Melis Stoke van 1620 gecollationeert met een oud MS. van den zelven auteur, en op veele plaatzen oneindig wydlopiger dan den uitgaaf van wylen den Heere van Alkemade, zoo doet de nieuws-gierigheid my de toevlugt neemen tot UHo. Wel geb. als de grootste kundigheid van dien auteur en des zelfs afschriften hebbende.
De Collator (misschien de Hr. Matthaeus) heeft zyne collatie gedaan te Leiden den 20 November 1678, en was voorneemens, volgens de geschreve praefatie, om deze chronijk uit te geeven. De Spelling verschilt merkelyk van de editie van 1620, die doorgaans gecorrigeert is.'
En even verder:
'Het MS. waar uit deze collatie gemaakt is, komt my voor op zommige plaatsen korter geweest te zijn, als die MSS, waar van de Hr. Dousa zich bediend heeft, zoo dat 't zelve naar myne geringe kundigheid differeert van alle, die tot hier toe zyn uitgegeeven.
Echter twyffele ik geensints, of UHo. wel geb. zult dergelyk oud afschrift bezitten, en misschien wel 't zelfde, waar op deze collatie gedaan is; zoo niet, is 't gebruik daar van, indien 't noch te stade konde komen, tot UHo. wel geb. dienst.' (Origineel in het Huydecoper-archief.)

Op 9 Maart 1767 o.m.: 'Een liefhebber van Oude Handteekeningen, de Heer Spex, zeide my voor eergisteren, dat niet geloofde, dat de collatie door de Heer Matthaeus gedaan was, en had geen kennis aan 't Schrift.' (Origineel in het Huydecoper-archief.)

ontvangen van den Eigenaar, maar kon geen verlof krygen om het uit te schryven; gelijk hy aangetekend heeft in eene korte Voorrede, geschreeven te *Leiden den 20 November* 1678, met byvoeginge dat hy van meeninge was, *om het by tijd en wyle, met eenige opheldering te laaten uitgaan, doch niet eerder dan na de dood van dien Heer*. Maar hy vondt niet goed zich zelven of dien Eigenaar te noemen. De Heer *Visscher* dacht om *Antonius Matthaeus:* maar de Heer *Jakob Spex*[1], myn oude Vriend, een liefhebber van oude Handtekeningen, zeide hem zulks niet te gelooven, en het schrift niet te kennen. Doch naar ik *Matthaeus* kenne, heeft die zich niet zo gemeenzaam met onzen Dichter gemaakt. Dat ons die Eigenaar onbekend is, daaraan is weinig verbeurd. Hy zou slechts tot een voorbeeld konnen strekken van het groot onderscheid dat 'er is, in wat handen zulke MSS vervallen[2]. Uit het bovengemelde verhaal en de aantekening van 't jaar 1678, vergeleeken met het bericht van de verkooper aan *van Loo*, kanmen niet twyffelen, of beide, Eigenaar en Collator, moeten voor het einde der voorige Eeuwe overleeden zyn. Ongemeen aangenaam en nut waar my geweest, indien die collatie gedaan was tegen een my onbekend MS. Doch my bleek aanstonds, dat het dat zelfde geweest is, 't welk ik in deeze Uitgaave gevolgd heb. Zodat ik het aan den Heer *Visscher* spoedig te rugge zond, met myne dankzegginge voor des zelfs vriendelijkheid, die hier in het openbaar herhaale.

Ik kan hier ook niet verzwygen die achttien regels, die in dat zelfde MS geleezen worden op de laatste bladzyde, wegens Graaf Florens en Gerard van Velzen, waarvan ik in myne Aantekeningen niet gesproken heb, omdat zy my des niet waardig

1) Jacob Spex, geb. 19 October 1704 te 's Gravenhage en aldaar overl. 3 Januari 1775. Notaris. In 1724 deurwaarder van den Hoogen Raad en het Hof van Holland. 1747 Klerk ter secretarie van den Prins van Oranje. Zijn Gedichten verschenen in 1755, zijn Nagelaaten Gedichten in 1779. Hij verzorgde de uitgave van het Derde Deel van Poot's Gedichten (Delft, 1747.), waaraan hij een uitvoerige biographie van Poot toevoegde. In 1773 medebestuurder van het Haagsche Genootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt'.

2) Achter 'MSS vervallen' en vóór 'Uit het bovengemelde' supprimeerde Huydecoper, in het handschrift, den volgenden zin: 'Men vergelyke zyne weigering van het uit te schryven met de begeerte van *Van Loo* om het uit te geeven, nadat het, tusschen beide, op de sluizen heeft moeten zwerven.'

scheenen. Maar dewyl ze, uit dit zelfde MS, door de toegeevendheid van *Marcus,* reeds in die van *Mieris* op den Klerk p. 170, in 't licht gegeeven zyn[1)], laat ikze hier ook volgen. Zo luiden zy.

Al dede Gherrijt van Velsen quaet,
Dat quam alleen bi sulker daet,
Dat sijn wijf was iamerlike vercraft.
Daer toe dede de Grave sijn macht,
En onsuverde sijn goede wijf.
Hi hadse liever dan sijn lijf.
Daer na, mi ghelovet,
Smeet hijn met ene roede opt hovet,
Dat hem de huve boven spleet.
Doe dochte Gheraert om dat leet,
Dat hem de Grave hadde ghedaen,
En hem niet ten besten mochte vergaen.
Daer men de waerheit wil verstaen,
En redene te redene mach gaen,
So wast misdaen herde sere
Van enen groten Lantshere.
Wat soude hier meer of ghesproken,
Dat synt so sere wert ghewroken?

1) 'Hermen grepen in den toem ende seyde nydelycken, u hoege springen is nu gedaen. Gerryt van Velsen taste den Grave alre eerst an, ende die Grave hielt[*)] dit noch al voir boerte.'

*) Rym. Chron. dat is, hielt het voor spel. P.S. 't Is middagklaar dat dit niet ziet op het overspel, of verkrachten door Graaf Florens bedreeven, gelyk ook de Geleerde Scriverius in zyn Oud Batavia pag. 273. tot 275. aangetoont heeft, en hoewel geen Schryver dan wel hondert jaaren, naa het voorval van 't verkrachten van Gerrit van Velsens Echtgenoote, gerept heeft, echter wordt 'er gelooft dat de Graaf niet vry van deeze misdaad geweest is, en wordt bekragtigt uit een ongedrukt Oudhandschrift van Melis Stoke, eertyds bezeten door Simon Schynvoet, en thans onder den Oudheid minnenden Heer Jacob Marcus, te Amsterdam, berustende, op het laatste blad, agter het slot van 't werk, door deeze woorden:' (volgen: de door Huydecoper geciteerde 'apocriefe' versregels). (CHRONYK van HOLLAND van den Klerk uit de laage Landen by der Zee: nooit voorheen gedrukt. Met eenige aantekeningen zoo van Petrus Scriverius als van den Uitgever. (Leiden, 1740.) blzz. 170-171.)

Deeze vaarzen zijn gechreeven door de zelfde hand als het gansche Boek, dat is door *Wouter den Klerk*. Dat hyze echter niet gemaakt heeft, zal my yder toestaan, die de kreupelheid van deezen kan en wil vergelyken met de vloeiendheid der twee en twintig voorgaanden. En wat is 'er kreupeler dan die vertelling zelve? Geraard dacht eerst om 't verkrachten van zijne Vrouw door den Graaf, toen de Graaf hem met eene roede op 't hoofd hadt geslagen. Men leeze alleen het zeer omstandige verhaal van M e l i s S t o k e, wegens de beginselen en 't verder beleid van dit Verraad, en men zal overtuigd moeten zyn, dat die gansche vertelling een loutere Fabel is, waarvan ook, noch by Beka (zie Buchelius p. 100)[1] noch in 't Chron. Magn. Belgicum[2], noch zelfs by Meyerus, eenig gewag gemaakt wordt. Ik spreek 'er alleen van omdat Mieris zegt, dat het *geloofd,* en zelfs dat het *bekrachtigd* zou worden door die oude Rymen. Maar die oudheid is een zwak bewijs. Honderd en meer jaaren laater, hadt 'er niemand meer belang by, gelyk te vooren, en kort na het voorval zelf, zeer veelen hadden. Of lag 'er de Eere van Engeland, van Brabant, van Vlaandren, niet aan gelegen, dat de waarheid deezer gebeurtenisse, door de penne van onzen Dichter vereeuwigd, verduisterd wierdt? Maar, zoumen konnen vraagen, hoe komt het, dat

1) Iioannes de Beka Canonicus Ultrajectinus, et Wilhelmus Heda Praepositus Arnhemensis de Episcopis Ultraiectinis, recogniti et notis historicis illustrati ab Arn. Buchelio Batava I.C. (Utrecht, 1643.) - blz. 100 (naar aanleiding van de woorden *Sed Hermannus invidiae zelum oblivisci* op blz. 98.): 'Conspirationis in Florentium causas, & focios hic noster auctor fatis aperte indicat, ut & ejus synchronos Stokius in Chronico Rhythmico, sed prolixius. Verum neuter de adulterio Velseni conjugi illato verbum facit; nisi quod in Rhythmico, ubi de Velseno Comitem invadente, haec leguntur:

Dat de grave hielt over-spel, (id est, voor)
Want hi loech, dat weet ick wel.

Unde imperiti veteris linguae, & genuinae significationis verbi *Overspel*. I. pro ludo (nam *over* pro *voor* Stokio Saepius usurpatum) adulterium fabricarunt, cujus vetustiores nulli meminerunt, ut nec Chron. Magnum Belgicum nec etiam Meyerus in Flandricis.'

2) Magnum Chronicon In Quo Cumprimis Belgicae Res et Familiae Diligenter Explicantur. Rerum Germanicarum Veteres Scriptores VI. - Iioan. Pistorius. (Frankfort, 1607.) - blzz. 1-420); Idem. Idem. - Pistorius en Struwe. (Regensburg, 1726.) - blzz. 1-456.)

Wouter, die zyn handschrift toeeigende aan Heer Jan van Polanen, die losse regels, die nergens saamenhang vinden, en zo grootelijks ten nadeele van den Hollandschen Graaf moesten strekken, achter het zelve by voegde? Zou zulks geschied zijn buiten kennis van dien zeer vermogenden Heer? Ik antwoord vryelijk, neen. Maar dan besluit ik, uit die tegenwerpinge zelf, dat die Heer behoord heeft onder die geenen, die de Eere van Florens wel wilden opofferen, om de gedachtenis der Brabantsche Hertogen te spaaren. Dat men 't alleen tot verschooning van Velzen zou verzind hebben, is niet te denken. Doch genoeg hiervan.

Van het tweede MS, B, weet ik niets te zeggen, dan[1)] dat ik het, te gelijk met A, den 12 September 1750, in éénen koop, gekocht hebbe op de Auctie van *Jakob Marcus;* en, dat ik 'r zeer mede bedroogen was, doch ten goede. Want op den Catalogus stondt het, onder de MSS in folio, n. 66, beschreeven als *gekomen uit het Klooster van Egmond, en daarna uit de Bibliotheek van Jonker Vander Does, Registermeester van Holland. Marcus* schynt het noit ingezien te hebben. Onder zyne papieren, die minder waaren dan ik verwacht had, heb ik van dit MS noit de minste melding gevonden. Nergens heeft hy 'r eene enkele verschillende leezing uit aangetekend. Ondertusschen meende ik gekocht te hebben dat zelfde Handschrift, 't welk in de eerste Uitgaave gevolgd is, en was 'er mede in myn' schik: maar veel meer, toen ik, by 't eerste onderzoek, bevond, dat ik van eenen onbekenden schat was meester geworden. Voor 't overige komt het overeen met de Uitgaaven; doch veel slechter en slordiger, ook, zo 't schijnt, met verscheiden handen, geschreeven. Nochtans heeft het my meer dan eens gediend om de Taal te verbeteren. *Douza* heeft het noit gezien.

Gewapend met deeze twee oude MSS, en daarnevens de eerste Uitgaave konnende gebruiken als een derde, achtte ik my in staat te zijn om een begin te maaken met het verbeteren van den Text, dien ik zuiverst vond in A; schoon ook daar dikwils

1) Achter 'niets te zeggen, dan' staat, in het handschrift, marginaal: 'dat *Is. le Long**) 'er voor veertig jaaren bezitter van geweest is: zie zyn Boekzaal der Bybels. p. 109 en 110.'

*) Isaäc le Long, geb. te Frankfort a/M. 19 April 1683, overl. te Hanau na 1762. Zijn Boek-Zaal der Nederduytsche Bybels verscheen te Amsterdam in 1732 en te Hoorn in 1764.

bedorven. Waaruit vooreerst de Aantekeningen, betrekkelijk tot het stuk van Taalkunde geboren zijn. Deezen eersten loop had ik den 24 Dec. 1753 ten einde gebragt, wanneer de Heer *Meerman,* die beroemde aankweeker van alle nutte weetenschappen en geleerdheid, toen Raad en Pensionaris der Stad Rotterdam, thans Meesterknaap van Holland en Westvriesland, my, in September 1754, kennis gaf, dat het MS, tot de eerste Uitgaave gebruikt, noch berustte onder den Heer *Alberti* Professor te Leiden, die des verzocht zynde, het zelve aan my niet zou weigeren. Aangenaamer tyding hadt my te dier tijd niemand licht konnen brengen. Ik verzocht het te mogen zien, en kreeg wel haast, niet alleen het gezigt, maar ook een onbepaald gebruik van dit derde MS, hier vervolgends voorkomende onder de letter C. Ik vond het verzeld van eenen verpligtenden Brief[1], waarin verscheiden vroeger bezitters van het zelve genoemd werden, als eerste *Douza* en *Scriverius;* en voorts als volgt: 'Hoe het uit de handen van *Scriverius* in den winkel van den Almanachkronijkschryver *Dirk Burger*[2] te Schoorl geraakt zy, is my onbekend. Van hem is 't vereerd aan *Vander Hoeven*[3], Sekretaris te Abbekerk naby Medenblik, alwaar ik het allereerst zag. Na des zelfs dood is de Predikant *Yvenius*[4], te Midwoud, eigenaar geworden; van wien ik het, in den jaare 1746, gekocht heb.'

Buiten dit, hadt *Douza* ook noch een tweede Handschrift, uit het welke, op den kant der eerste Uitgaave, eenige veranderingen zijn aangetekend, doch weinigen, en van weinig belang. 't Heet daar alleen *'T ander;* waarvan ik de eerste letter tot des zelfs kenmerk genomen, en het genoemd heb, T. Gezien hebbende dat mijn tweede (B) niet was het eerstgemelde van *Douza* (C) onderzocht ik, of het ook dit tweede mogte geweest zijn. Maar al mede niet: gelyk de Leezer zal konnen zien uit de Aantek. B.I. vs. 255.

1) Bedoeld wordt de brief van 19 December 1754, welke door mij onder 3) op blzz. 112-113 geciteerd werd.
2) Dirk Burger, geb. te Schoorl. Chirurgijn. Schreef o.a. Chronyk van de stad Medenblik (Amsterdam 1710; Hoorn, 1728, 1736 en 1767.)
3) Vermoedelijk Jan van der Hoeve. Van 1710 tot 1728 notaris te Twisk. Vóór 1713 secretaris van Abbekerk. (Inventaris der Notarieële Archieven. - Rijksarchief Noord-Holland. Haarlem. Gedr. in 1930.)
4) Kornelus Yvenius, Petr. fil. - 1718 Predikant te Midwoud. Overl. 16 Februari 1749. (HS. Borger. - Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.)

1072. enz. Het is zo onachtzaam naargezien, dat het niet waardig, en my te onbekend is, om 'er ons mede op te houden.

Maar ik kan hier niet ongemerkt voorbygaan die genoegsaam algemeene verbeelding, dat zo niet alle, immers de meeste onzer oude Kronyken, gekomen zijn uit de Abdye van Egmond; waarover verdient geleezen te worden de *stoutmoedige vertelling* van *Van Loon,* in zyn Voorbericht op *Kolijn* p. 5[1]. Wy zagen zo even, dat myn MS B zoude gekomen zyn uit dat Klooster en daarna uit de Bibliotheek van *Douza, Registermeester van Holland*. Schynt men zich niet verbeeld te hebben, dat de Kronyken mede behoorden onder de Archiven des Lands? Ondertusschen is het eerste zo volkomen onzeker, als het zeker is, dat *Douza* dat MS noit gezien heeft. Wat hy, als Registermeester in zyn bewaaring hadt, kan men by hem hem zelven leezen, in de Opdragt van zyne Annales Metrici[2] p. 8. als mede in zyne Voorrede aan *Spiegel,* dat hy geen zyner twee MSS uit dat Klooster gekreegen heeft. Zie hier zyne eigen woorden:

> ..... *eer dat door onkund yet*
> *In plaets van vuyl papier, komm' ind' Apteek te raiken,*
> *Voor suycker, peper, cruydt om huyskens af te maiken:*
> *Twelc desen Bouc* (C) *ghewis oic soude zijn gheschiet,*
> *Wairt by aldien, dat hy deur ALOSTANUS niet*
> *Ghelost wair, end' aen my, om niet te gaen verloren,*
> *Ter goeder uyr gheschickt: hoewel ick van te voren*
> *De weergaey van dit stuc* (T) *deur JUNII SOONS hand*
> *Te leen ontfangen had*.

1) '..mids een zeer groot getal der oude met de hand geschreevene Boeken der Abtdye van Egmond, welken door de Soldaaten van Brederode in 't jaar 1567. eensdeels verscheurd, andersdeels verstrooid of aan de naastwoonende Huyslieden verkocht waaren, door eenen zekeren Heer onzes Lands, voor zoo ver hem zulks maar eenigszins doenlyk was, ter waarde van meer dan tienduyzend guldens, door de zelven alom op te koopen, weer bij eenvergaderd;..' (Voorbericht. - Blz. V. - Geschicht-Historiaal Rym, of Rymchronyk van den Heer Klaas Kolyn, enz. enz. door Mr. Gerard van Loon ('s Gravenhage, 1745.))
2) Iiani Dousae Nordovicis Annales, Rerum A Priscis Hollandiae Comitibus per CCC.XLVI. Annos gestarum continuatâ serie memoriam complectentes. Nun Primitus In Unum Metricae Historiae Corpus redacti, atque in X. Libros tributi ac dispartiti. ('s Gravenhage, 1599.)

Het eene dan was hem ter hand gesteld, waarschijnlijk vereerd, door *Alostanus,* nadat hy 't andere slechts ter leen ontvangen hadt van den *Zoon*[1] *van Hadrianus Iunius*. In de Uitgaave van *Alkemade* p. 22, vindtmen, tot verklaaringe van den naam van *Alostanus*[2], deeze Latijnsche kanttekening, die, nevens meer anderen, zekerlijk niet uit zijn' koker gekomen is: *Iacobus Blondelius Alostanus, inter monasterii Egmundani reliquias quondam nobilis, omnisque Nobilitatis investigator, ac rerum Egmundanarum vindex praecipuus*. Wy hebben dan ook aan deezen persoon juist de zelfde verpligting wegens het lossen van 't MS C, als wy hebben aan *Pieter van Loo* voor het verlossen van A, beide uit het grootste gevaar van in de Aptheek of in Boekbinders handen te raaken. Welk laatste gebeurd schijnt te zijn aan dat MS, waarvan de oplettende Scriverius het laatste blad gevonden heeft, ingenaaid achter een ander boek; waaruit allereerst het slot deezer Kronijk, en de naam des Schryvers, zijn bekend geworden[3]. Wat gebruik Alkemade van dat oude blad, 't welk hy van den Heer Westphalen ontvangen hadt, gemaakt heeft, kan men hier zien B.X. vs. 821 en vervolgends. De overeenkomst van dat slot met het onze, waarvan in B en C niets gevonden wordt, doet my 't verlies van het overige te meer beklaagen, als het welk ons denkelijk veel lichts hadt konnen byzetten wegens de verschillen, die in de mynen voorkomen. Dit had ik te zeggen als betrekke-

1) Vermoedelijk Petrus Junius. ‘Hij had - volgens Van der Aa (Biographisch Woordenboek - 1867) - het voornemen om de onuitgegeven schriften van zijnen vader, nadat deze overleden was, in het licht te geven; doch hij volvoerde dit voornemen slechts ten deele, wegens zijnen vroegtijdigen dood in 1594.’

2) Jakob Blondeel (Jacobus Blondelius), geb. te Aalst 1536, overl. na 1591. Aanvankelijk priester, ging hij later naar de Hervormden over. Hij was bevriend met Hadrianus Junius (1511-1575.)

3) In zijn Toet-Steen op het Oude Goutsche Chronycxken (1663) zegt Scriverius o.m.: ‘....Melis Stocke, onsen Rijm-Chronijck Schrijver, diens naem (dit zy in 't voor-bygaen geseydt) wy gevonden hebben op een stuck Parckements, tot de Hollandtsche Rijm-Chronijck behoorende, 't gheene achter een ander boeck inghenaeyt was, op welck Parckement ghelesen wierden dry geheele kolommen van Vaersen uyt de Rijm-Chronijck, en achter die een slot van alles, en op-dracht, van 't geheele werck (aen Willem de Goede, Graeve van Hollandt) welck slot in den druck niet bekent is, enz. enz.’ Douza heeft dan ook nooit geweten, wie de auteur der Hollandtsche Riim-Kroniik was.

lijk vooral tot de Historie der drie Handschriften, die ik gebruikt heb. Staat nu ook iets te melden van de drie vroegere Uitgaaven.

De Eerste, te Amsterdam in den jaare 1591 in 't licht gekomen, zijn wy schuldig aan den grooten *Douza*. Hy zelf gaf dit te kennen in zyne Latijnsche Verhandeling, *De Poeticae Artis cum Historia Communione et Societate,* geplaatst voor zyne Annales Metrici; daar hy spreekende van deeze Rijmkronijk, zegt: *cujus quidem nos Chronici Editionem, adnitente sagacissimi ingenii ac judicii viro,* Henrico Laurentii F. Spigelio, *haud indignam censuimus, quam idiotismo nostro ac communi*[1] *gratificaremur*. Daar hy echter een gedeelte van die eere afstaat aan zynen Vriend *Spiegel*. Maar in zyne Voorrede, aan *Spiegel* zelf gericht, staat hy hem die eere ganschelijk af, vs. 55.

> ..... *dit out Hollants dicht*,
> *Eenvoudig, recht en slecht, wel wairdich omm' in 't licht*
> *Deur U gebracht te zijn* ..... En vs. 362.
> *'T wair sonder U geweest, die hem nu vander nacht*
> *En slaep eerst hebt ontweckt, en 's hemels licht doen schouwen*,
> *Niet sonder cost en moeyt* .....

Maar daar zijn twee meer Reeders tot dat Schip geweest. *Douza* zelf noemt 'er aanstonds noch twee:

> .....*'T sal Paw oic nummer rouwen*
> *Dat hy hier toe de keers ons hevet toegelicht*.
> *Veel min* Sebastiaen, *die duisterheid verlicht*
> *Met kant-antekening', den Drucker ten gerieve*.

Paw was denkelijk *Peter Paaw*[2], zustersoon van *Spiegel,* en te dier tijd Hoogleeraar der Geneeskunde te Leiden. Wat men te verstaan hebbe door *de kaars toe te lichten,* kan verscheidelijk uitgeleid worden. By Alkemade wordt het verklaard door *het dubbeld uit te schryven*. Op wat grond weet ik niet; maar wel dat dat uitschryven niet geschied is met de vereischte oplettend-

1) Blijkens den gedrukten tekst, heeft Huydecoper het woord *Patrie* vergeten over te schrijven.
2) Pieter Paaw, geb. te Amsterdam 2 Augustus 1564, overl. te Leiden 1 Augustus 1617. Studeerde geneeskunde te Leiden en Parijs. Promoveerde in 1587 a/d Hoogeschool te Rostock. 1589 b.g. Hoogleeraar, 1592 g. Hoogleeraar te Leiden.

heid. Dat de kanttekeningen van eenen *Sebastiaan* zijn, getuigt *Douza* zo duidelijk, dat naauwlijks te begrypen is, dat iemand *Douza* zelven voor dien kanttekenaar heeft konnen houden: gelijk niet alleen Alkemade (zie B. III. vs. 1145) maar ook mijn oude Vriend Vlaming, in 't Leeven van Spiegel, gedaan heeft[1]. 't Schijnt dat *Sebastiaan* zich daar toe heeft laaten beweegen door den Drukker *Barend Adriaansz,* dien ik wel eer plag te gelyken by den *kok,* die ons uit de Vangst van *Douza,* op kosten van *Spiegel,* met hulpe van *Paaw* en *Sebastiaan,* eene voortreffelyke en noch duurende maaltijd heeft opgedischt: doch niet zo zinlijk als wel behoord hadt. Ook heeft de Heer *Alberti* voorlang aangemerkt, dat het MS C in de eerste Uitgaave gansch niet naauwkeurig gevolgd is[2]; en men zal 't hier bewaarheid vinden. De kleinigheden gaa ik voorby. Maar daar zyn ook zulke smetten in, die klaar doen zien, dat deeze Uitgaave al mede haaren Broddelaar gehad heeft. In alle drie de MSS, zo wel in A als in B en C, zijn, hier en daar, eenige enkele regels, door onachtzaamheid, overgeslagen, zodat daar verscheiden rymelooze vaarzen gevonden worden, waardoor ook de zin geleeden heeft. De twee laatsten komen in alles zo naa overeen, dat daar ook dikwils de zelfden ontbreeken. Maar in de Uitgaave zijn alle die gaapingen aangevuld, alle die gaten gestopt; doch met zulke lappen en leuren, die zelfs bewyzen, datze noch van den verstandigen *Douza,* noch van den filozofischen *Spiegel,* konnen geschreeven zijn. Zie B.I.

1) ‘Dit schrander vernuft (Douza) eigende zynen vriendt Spieghel de Rijmkronijk van zijnen Melis Stoke, dien eerlijken en waerachtigen Historieschrijver, wien hij met aentekeningen verklaerdde, enz. enz.’ (Leeven van H.L. Spieghel door P. Vlaming: - H.L. Spieghels Hertspieghel en andere Zedeschriften, Met verscheidene nooit gedrukte stukken verrijkt, en door aenteekeningen opgeheldert. Door P. Vlaming. (Amsterdam, 1723.)
2) In den reeds eerder aangehaalden brief, van Alberti aan Huydecoper, dd. 19 December 1754, leest men o.a.: ‘'t Geen ik anders van dit MS. zou melden, zal UWEdG. genoegzaam zien uit den byliggenden brief, dien ik voor omtrent dertig jaaren daar over aan iemand schreef, toen ik 'er noch geen bezitter van was. UWEdG. gelieve den zelven, nevens den brief van den Heere J. Marcus, slechts by het MS. zoo lang te bewaaren.’
N.B. De ‘byliggende’ brief werd door Huydecoper aan Alberti teruggezonden. Dit epistel bevindt zich althans niet in het Huydecoperarchief.

v.1254 en 1260. II.376 en 998. III. 249, daar men hier uit A zal vinden.

Grave Boudijns kindre, de si hieten.
Ioncfrou Ianen en Margrieten.

welk eerste vaars in B en C niet geleezen wordende, heeftmen 't Rijm, in de Uitgaave, aldus kinderlijk aangevuld,

Ioncfrou Ianen en Margrieten,
Die des oec niet en lieten.

En dit alleen kan voldoen. Maar aan wien hadden de Leezers, te dier tijd, zulks dank te weeten? Doch daar lust my niet naar te gissen. *Douza* was van gedachten, dat uit zyne twee MSS, naauwkeurig tegen elkanderen vergeleeken, eene Uitgaave kon bewerkt worden, beter dan een van die twee: en juist werdt zy de slechtste van drien. Hoor hoe hy 'er zelf van sprak in zyne Voorrede vs.

..... O wtvercoren pand!
Bequaem, om dit met dat te worden vergeleken,
En sulx in allebey de feylen en gebreken
Te rechten nair behoir: ja af, oft aen, te doen
Nair wtwising des Texts.....[1)]

En niet volgends eigen droomen en harssenschimmen, alleen om het Rijm te vullen, zonder acht te geeven op het verband der woorden. Of denkt iemand dat deeze verbeteraar alle die fraaiheden ontleend hebbe uit den Text van T? Dat zou *Sebastiaan* niet zoo bestendig gezweegen hebben: om 'er niet meer van te zeggen.

Van de Tweede Uitgaave spreekt *Alkemade* in zijn Voorbericht p. 4, op deeze wyze: ‘Dog om verscheiden veranderingen en byvoegingen, hoewel 'er die Drukker 't best mede voorhadde, is deze Druk verre minder dan de Eerste geagt geworden’. Zoumen niet zeggen, dat hy die twee Uitgaaven naarstiglyk vergeleeken hadt? Hy praat van *veranderingen* en *byvoegingen:* en ondertusschen komen zy van blad tot blad, van regel tot

1) Na het woord ‘Texts’ supprimeerde Huydecoper, in het Handschrift, den volgenden zin: ‘Daar hy duidelyk toont, dat hy een' billyken afkeer hadt van die verbeteringen van oude Handschriften.’

regel, van woord tot woord, ganschelijk overeen, behalve dat, in de Tweede, verscheiden Drukfouten, als 't gaat, ingesloopen zijn, die *Alkemade,* in zyne Derde, getrouwelijk overgenomen en bewaard heeft, waaruit wy ten vollen overtuigd zyn geworden, dat hy, in de zyne, niet de Eerste, maar de Tweede, gebruikt heeft. Dus maalde hy, in die weinig woorden, verscheiden trekken, die zijn eigen Karakter helpen uitmaaken.

Omtrent de zyne beroemt hy zich, dat hy die *van voorgaande breuken geheeld, en van gebreken en wanstellingen gezuiverd heeft*[1]: zie B.X.vs. 845. De waarheid is, dat noit oud Schryver erger mishandeld is, dan MELIS STOKE door *Alkemade,* die des zelfs taal deerlijk gerabraakt heeft, maakende dat het geene, volgends de gewoone Spellinge van dien tyd, in de voorigen klaar en verstaanbaar is, in de zyne van geen mensch verstaan kan worden. Blyken hiervan zal de Leezer zo overvloedig vinden[2], dat ik vreeze dat het hem wel eens verveelen zal. Immers heeft my het aantekenen veel maalen zulks verveeld, dat ik het Boek, eer ik tot de helft gekomen was, aan eene zyde en buiten myn oog zoude gesteld gehad hebben, indien ik het MS B niet gecollationeerd had tegen het zelve, en 'er alle verschillen van eenig belang in aangetekend had. Wat voorts het uiterlyke dier Uitgaave betreft, dat is fraai en sierlyk; en daarom

1) Blz. 4. - Voor-berigt. - Hollandse jaarboeken enz.

2) De passage achter het woord ‘vinden’ werd door Huydecoper aanvankelijk als volgt geredigeerd: ‘dat ik vreeze, dat het hem wel eens verveelen zal. Immers heeft my het aantekenen veelmaalen zulks verveeld, dat ik dat Boek, eer ik tot de helft gekomen was, aan eene zyde en buiten myn gezigt zoude gesteld hebben, indien ik 't had konnen doen. Maar dewyl ik genoegsaam alle de verschillende leezingen en spellingen, in B voorkomende, by *Alkemade*, op den kant, aangeteekend had, moest ik 't altijd onder 't oog houden. Wat voorts het uiterlyke van deeze Uitgaave betreft; de zelve is fraai en sierlijk, en de Leidsche Drukkers, Jo du Vivie en Is. Severinus, hebben 'er eere mede ingeleid. En daarom zalze altijd wel aan den man willen. Waartoe ook de Afbeeldingen der Graaven, waarmede *Alkemade* wonderlijk veel ophadt, niet weinig zullen toebrengen; als mede de Bylaagen, die daarachter gevoegd zijn. En om dien Druk voor zyne bezitters noch al minder ten onbruik te maaken, heb uit de geleerde en fraaie voorrede van *Douza,* zo hierboven als hieronder, alleen overgenomen het geen voornaamlijk onzen Dichter betreft; schoon wel waardig geheel gelezen te worden.’ (gesupprimeerd.)

zal de zelve altyd wel aan den man willen: waartoe ook de Afbeeldingen der Graaven en de Bylaagen, daarachter gevoegd, niet weinig zullen helpen. En om dien Druk voor zyne bezitters noch al minder ten onbruik te maaken, heb ik, uit de geleerde en fraaie Voorrede van *Douza,* zo hierboven als hieronder, alleen overgenomen het geen voornaamlyk onzen Dichter betreft, schoon wel waardig geheel geleezen te worden[1)].

1) Van ‘Leezer’ (blz. 158, 8e regel v.o.) af tot ‘geheel geleezen te worden,’ copieerde ik den tekst, welke gevonden wordt op een aparte bladzijde van het handschrift en daarna verder gaat met de niet-gesupprimeerde woorden: ‘Thans staat ook iets te zeggen van deeze tegenwoordige Uitgaave. En komt hier vooreerst in aanmerkinge de verandering die wy gemaakt hebben in den Text, die in de voorigen achtereen afloopt, maar door ons verdeeld is in Tien Boeken: het welk,’ Waarna volgt: ‘Hier over acht ik niet noodig verschoonig te vraagen. Want behalve behalve dat het een aanzienlyker oog aan het gansche (achter “gansche” staat marginaal: “Werk geeft, my, onder 't aanhaalen van een ontelbaare menigte van plaatsen, een zeer groot gemak toegebragt heeft; en ook aan den Leezer,”) Werk geeft, en van ontelbaaren voor my gedaan is, zo is het zelfs eenigszins noodzakelyk in boeken, die geschikt zyn tot gebruik en onderzoek. Van het gemak, daardoor, buitennadeel des Schryvers veroorzaakt, heb ik zelf de eerste vruchten genooten’ (volledig gesupprimeerd.)
Achter het woord ‘genooten’ leest men verder: ‘die over dit Werk van den Dichter, of over 't myne, gelyk ik te gemoete zie ‘verder iets zal willen schryven, zal geeven Want het gemak myner Leezeren, heb ik altyd, zo veel my mogelyk was, in het oog gehouden. In den Text heb ik my alleen gehouden aan 't MS A waarom ik ook zorg gedraagen heb, dat de Text zelf, ten gevalle der Aantekeningen, niet versnipperd wierde, maar ook, zonder, met genoegen achtereen geleezen kan worden; of tegelyk met de kortsten, die daaronder geplaatst zyn, terwyl de breedere achter elk Boek, tot het welk zy behooren, konnen gevonden worden, op deeze aanwyzinge, *zie hier achter;* welke woorden op het Eerste Boek eens vergeeten zyn by v. 139, en eens kwaalyk staan, v. 364. Dit laatste niet by verzinning, maar doordien ik de Aantekening, die daar reeds lang gedrukt gestaan heeft, sedert vernietigd heb, omdat ik ze aan den eenen kant van weinig belang oordeelde, en daartegen gelegenheid had, om de plaats te vervullen met een aanhangel van de voorgaande, die daar beter te passe kwam’ (gesupprimeerd.)
Vervolgens, aan den anderen kant van die aparte bladzijde:
‘Te beklaagen is het dat verscheiden Uitschryvers zo weinig werks gemaakt hebben van de goede trouw; datze zich schynen verbeeld te hebben volstrekt meester te zyn om hun voorschrift uit te breiden of te verkorten [naar eigen welbehaagen], en, met één woord, te vervalschen en wel elk op zyn manier: Waarvan de Leezer, onder het doorbladeren van myne Aantekeningen, maar al te veel proeven zal bevinden. Zeer groot zyn de verschillen tusschen deeze en de voorige Uitgaaven; [of, waardoor zulks veroorzaakt is, tusschen A en C (waarvan B slechts een copye is)] en ik durf verzekeren, dat noch het een noch het ander, door M E L I S S T O K E zelven zo opgesteld is als wy 't nu leezen. Ik wil echter de bekende Uitschryvers, *Wouter den Klerk* of *Mathys Gerritsz*, niet beschuldigen; maar liever gelooven dat zy zelfs bedorven voorschriften gevolgd hebben. Het eerste verschil van belang, doch alleen door onachtzaamheid toegekomen, [is, dat men, by Alk. p. 19, even als in C en B, leest,] hebben wy kortelyk gemeld B.I. v. 808. en meer heb ik 'er niet van te zeggen. Het gansche Werk van onzen Dichter kanmen afdeelen in drie tydperken. Het eerste strekt zich van 't leeven van Diederik I af, tot de dood van Ada toe; al het welke M E L I S ontleend heeft uit de Latynsche Kronyk van den Egmonder Monik, die de zelve vervolgd heeft tot in het jaar jaar 1205. Dit stuk is van zeer veel gewigt om het [zeer omstandig verhaal] uitvoerig bericht van den oorlog tusschen Graaf Willem I en Lodewyk van Loon; [het welk] waarvan de waarheid anders onder de verdichte vertellingen van Willems vyanden, en verscheiden valsche Brieven, hoe dwaas in zich zelfs, voor altoos begraaven zoude gebleeven zyn. Ook is 't een geluk, dat tot hier toe de Uitschryvers, in 't zaakelyk, ganschelyk overeen komen.’ (Het tusschen [ ] geplaatste werd door Huydecoper gesupprimeerd.)

Het geen ik uit dien grooten Man noch te zeggen heb, is zijn schrander oordeel over deeze Rijmkronijk; zo wel tegen als voor. Hy uit zich al vry sterk tegen den stijl, de kwaalijk geplaatste zedelessen, niet sluitende gelykenissen en verkeerdelijk bygebragte voorbeelden, in die Latijnsche verhandeling die wy reeds aangehaald hebben. Ik zou hier de woorden bygevoegd hebben, zo zy ook niet in de Uitgaave van *Alkemade* konden geleezen worden. De voornaamste plaatsen, die hy in 't oog hadt, waaren lichtelijk aan te wyzen; doch de Leezer zalze in myne Aantekeningen niet minder sterk getekend konnen vinden: nochtans met dit merkelyk onderscheid, dat die walgelyke gebreken, die hy den Dichter te laste legt, door my overgebracht zijn op de rekening van zyne Uitschryvers, Broddelaars en Bedervers van zijn Werk, dat zeker-

lijk niet volmaakt is; maar aan 't welk ik my meermaalen verpligt geacht heb, deeze getuigenis te geeven, die ik hier herhaale, dat de Schryver, daar hy zyne eigen taal spreekt, zich *kort en klaar* uitdrukt; behalve daar hy al te kort, en daardoor wel eens moeilyk te verstaan is. Maar al waaren alle die misstallen ontwyffelbaar van M e l i s S t o k e zelf (datze 't niet zijn, blijkt omdat verscheidene hier, dat is in 't MS A, niet gezien worden, waarvan straks nader) die allen zouden ruim opgewoogen worden door deeze weinige woorden van *Douza* in zyne Voorrede, by Alkemade p. 16.

Hoe veel te meer is deez dan wairdich om te lesen?
Een Schutter niet, als die veel schiet mit leughepesen,
Vol luysters en bedrochs? De NAICTE WAERHEIT hier
Voir oghen wert ghestelt, clair blinkend' als een vier.

daar hy vervolgends dit Werk alleen verklaart,

Genouchsaem, om tot stof voor een nieuwe Cronijck
Te dienen.....

En is deeze getuigenisse, wegens de oprechtheid van onzen Dichter, van te meer klems, omdatze komt van D o u z a , die felle geessel van de jonger Kronijkmaakers, die zich schynen verbeeld te hebben, dat zy hunnen Leezeren zouden te kort doen, indien zy zich aan de naakte Waarheid gehouden, en hunne wanschepsels niet met eigen vindingen opgeschikt, of liever, belachlijk gemaakt hadden. Naby 't einde dier Voorrede vindtmen noch eene breede lofspraak ter eere van M e l i s S t o k e (schoon *Douza* dien naam niet kende) die ik my niet onthouden kan hier ook aan te hechten. Zo spreekt hy:

..... van eene saike wael,
Eer dat ick comm' aent eynd', hier maken wil verhael:
Dat onder al de gheen, die enige memorie
Oyt hielden in geschrift, betreffend' onz' Historie,
Ick niemant heb ghesien, die vryer het verslach
Van feyten, goet en quaet, gebracht heeft aen den dach:
Bisonder, dair hy comt omtrent Graefs Floris tyden,
Welc hy heeft overleeft; oic tot het overlyden
Graef Ians van Henegou, des Conincx Susters Soon,
Vervollicht synen theem, wair inn' hy spant de croon,

Als hebbend' alle ding int breedst sulx wtgemeten,
Dat niemant in dit stuc sich beter heeft ghequeten,
Van 't gunt hy, binnen 't slot van jairen acht of tien,
Van anderen ghehoort, of selver heeft gesien;
Zyn segslui dikwils ooc es stellende mit namen,
Al tuygen van geloof en Ridderlyke faemen.

De twee laatste vaarzen hebben wy 'er bygedaan, niet omdat wy dit zeggen van *Douza* toestemmen, maar omdatwe hier zullen overgaan tot de groote verschillen tusschen deeze en de voorige Uitgaaven.

Die Ridderlyke Getuigen, die M e l i s by naamen zou genoemd hebben, konnen geen anderen zijn dan *Heer Guy van Henegouwen*, en *Heer Daankijn van Oorschot. Douza* hadt het oog op dien brok van 128 regels, die ik, B.V. tusschen vs. 660 en 661, gevonden heb in B en C, maar niet in A. Daarom zult gyze ook hier in het Werk zelf niet vinden, maar ik hebze geplaatst in de Breeder Aantekeningen, II Deel p. 442-451, omdat ikze niet heb willen verduisteren. Maar gy zult daar tevens omstandige bewyzen vinden, dat die gansche brok van een vreemde hand is, niet noodig hier te herhaalen. In de voorige Uitgaaven, by Alk. p. 19, heeftmen tot hier toe geleezen,

Van hem zijn drie kinderen bleven
Tot Orliens in dat prisoen.

Dit groote gebrek, waardoor de Dichter gansch onverstaanbaar gemaakt werdt, is gesprooten uit C, daar, gelijk ook in B, tusschen die twee regels, 42 anderen zijn achter gebleeven, doch door ons uit A gelukkiglijk hersteld. Zie de Aantek. I. 808. Van die zoutelooze en langwylige sermoenen, daar ook *Douza* zo veel tegen hadt, worden 'er hier eenigen niet geleezen: maar tot mijn leedwezen heb ik A verrijkt gevonden, boven de anderen, met meer dan een fabelachtige vertelling; als, het omkomen van Florens IV in het Tornoy te Corbi, zie B. III. v. 609. 't Bemagtigen van Aken door Koning Willem, v. 886. en 't vinden van 't lijk van den zelfden IV. 416. De menigvuldige andere en geringer verschillen zal de Leezer, elk op zyne plaatse aangetekend vinden; waarom ikze hier voorby gaa. Alleenlijk moet ik noch melding maaken van de twee verschillende Karakters van Jan II, die hier in het Tiende Boek voorkomen; waarvan ik het eerste gevolgd heb uit A, het tweede overgenomen uit de Anderen. 't Eerste zoude

ik gansch verworpen hebben, zo ik my niet verbonden had, myn oudste MS onverminderd te geeven: 't is langdraadig en laf, en bevat niet minder dan 112 regels. Het tweede, dat in A ontbreekt, is beknopter en deftiger, en niet langer dan 46 regels: eigenschappen van den stijl van onzen Dichter, gelijk ik meermalen aangemerkt heb. Breeder bericht zultge vinden B.X.v. 669 en volgg. Die onze Aantek. B. III. v. 572, gelieft op[1)] te slaan, zal daar zien, dat de groote verschillen hunnen aanvang genomen hebben ter plaatste, daar de Latijnsche Kronijk, uit welke M e l i s S t o k e een goed gedeelte van zyn voorig verhaal getrouwelijk naargevolgd heeft, de pen nederleide, naamelijk met de dood van de Gravinne Ada in 1205, maar ook tevens dat ik dien Latijnschen Kronijkschryver genoemd heb P i e t e r M e e r h o u t, schoon des zelfs eigen Naam tot noch toe onbekend is. Ik volgde hierin van *Loon* en *Matthaeus*. Vroeger hadt *Adriaan van Westphalen* het zelfde gedaan. zodat het my niet ontbreekt aan voorgangers. Maar de Heer *Meerman* heeft my beter onderrecht, zendende my het oude Handschrift zelf toe, om my te overtuigen (want in 't eerst kwam het my bedenkelijk voor) dat *Meerhout* geweest was, niet de Schryver, maar enkelyk de Bezitter van dat MS, waarin hy, gelijk onder de Geleerden niet ongemeen is, zynen naam op het eerste blad aangetekend hadt. Deeze edelmoedigheid van den Heer *Meerman* erken ik met alle dankbaarheid. Ik zwijg verder van die Kronyk zelve, die wy hoopen eerlang in het licht te zien door den arbeid van den geleerden en historiekundigen Heer *Adriaan Kluit*, Rector der Latijnsche Schoole te Alkmaar, gelijk *Pieter Meerhout* voor twee eeuwen geweest was[2)].

1) Achter het woordje ‘op’ staat, in het handschrift, marginaal: zie III.

995

571

———

424

2) Na het woordje ‘was’ supprimeerde Huydecoper de volgende passages:
‘Wegens den Text heb ik kortelijk te zeggen, dat ik den zelven verdeeld heb in Tien Boeken, waardoor ik my gevleid heb, dat deeze Uitgaave een sierlyker aanzien zoude verkrygen. Ondienst heb ik 'er niemand mede gedaan, en my zelven zeer groot gemak mede toegebragt in het aanhaalen van eene ontelbaare menigte van regels uit dit Werk; welk gemak ook ondervinden zullen, die vervolgends over het zelve iets willen schryven, gelijk ik voorzie dat wel haast zal geschieden. Ik kon het ook nader verdeeld hebben in Hoofdstukken, indien ik, naamelijk, daarin de Groote roode en blaauwe letters tot mijn voorschrift hadt willen neemen. Doch behalve dat zulks in Dichtwerken slechten val heeft, zo zou ik my daarmede ook verlegen gevonden hebben B.X. v. 39, gelijkmen daar zien kan. Voorts heb ik getracht deezen verbeterden Text zo onder 't oog te brengen, dat hy niet versnipperd wierde, maar met genoegen achter een geleezen mogt worden; met de kortste Verklaaringen, zo van Woorden als Zaaken, onder een' zelfden oogslag gebragt: terwijl de Breeder Aantekeningen achter yder Boek geplaatst zyn, (in margine staat na het woordje “zyn,”: werwaarts ik den Leezer wyze met deeze korte vermaaning, *zie hier achter:* welke maar eens, zo ik meene, vergeeten is, naamelyk B.I. v. 139, op woorden, *des vader*. zie p. 158. Integendeel zultge, wat verder, vinden: v. 364. *besit] zie hierachter*. Maar die aantekening wordt vervolgends.) Dat deeze laatsten tot zulk een menigte, tot zulk een uitgestrektheid, aangegroeid zy, verdient mede ene korte opheldering. Het onderzoek van de Historien der Middelste Eeuwen hadt my lang van verre aangelachgen; ook al, toen ik met myne Proeve van Taalen Dicht-kunde onledig was. Weinig jaaren daarna ondernam ik zulks; en denkende dat de Aloude Historie van den Heer *van Loon*, die al wat hy verhaalt, met de eigen woorden der Oudste Schryveren,

Zeer gelukkig ben ik geweest in het ontdekken van oude Hand-

schynt te bevestigen, daartoe in 't byzonder kon dienen, maakte ik myn werk van zyne stellingen naauwkeuriglijk naar te gaan, en ten dien einde zyne getuigen, niet by stukken brokken, maar in der zelver eigen schriften, met zyne verhaalen te vergelyken.'
Daarna volgt: 'vervolgends niet gevonden, schoon zy lang ter rechter plaatste gestaan heeft; niet, omdatze vergeeten is, maar omdat ikze sedert verworpen heb, als van geen belang zijnde en verbetering noodig hebbende. En hier viel my gelukkiglijk in de hand, dat ik gelegenheid vond, om de voorgaande Aantekening, schoon de uitgestrekste van dit gansche Werk, met een zeer merkwaardig aanhangsel te vermeerderen en als te bekroonen. Diergelijk heb ik ook elders gedaan, daar het alleen aankwam op Verbeteringen. Maar twee bladzyden en meer, uit het geene reeds gedrukt is, uit te ligten, en het opene te vullen met zaaken van andere natuur, is allerlastigst, en doorgaands gevaarlyk. Hierom heb ik de Br. Aantek. B.I. v. 68. p. 146, zo gelaaten, gelyk zy was, schoon gy, onder de Verbeteringen p. 590 en 591, zult vinden, dat ik de twintig laatste regels der zelve onnut verklaard en verworpen hebbe. [Want myne eigene misslagen over 't hoofd te zien, of die te zien en te ontveinzen, was noit mijn gewoonte.'] (Het tusschen [ ] geplaatste werd door Huydecoper gesupprimeerd.)

schriften van echte Nederlandsche Dichters, die my eenen onbetaalbaaren dienst in het verklaaren van de oude taal gedaan hebben; waarom ook niet spaarzaam geweest ben om 'er gebruik van te maaken, en 'er somtyds groote brokken uit over te neemen. Negen te gelyk ben ik 'er in eenen koop magtig geworden, geschreeven op perkament, in klein folio en op de zelfde hoogte als de MSS van onzen Dichter, en gebonden in drie Fransche banden. 't Zal, denk ik, den Leezer niet onaangenaam zijn, dat ik van elk in 't byzonder, omze te beter te doen kennen, hier noch een woordje melde: In een dier Deelen vond ik twee Romans van langen adem, behelzende de eerste de aventuuren der Kinderen van *Limborg*[1], de tweede die van *Walewein*, eenen der Ridderen van de Tafelronde van Koning Artur. *Limborg* is, door den Dichter zelf, verdeeld in XII Boeken, en yder Boek begint met eene Voorrede, die doorgaands hierop uitkomt, dat de liefde alleen hem dit werk heeft doen volbrengen, zo zegt hy B. IV.

Vraye minne die mi dwinct,
Es die zake, dat mi dinct
Te volbringene dit ghedichte,
Dat achter ware bleven lichte,
Want ic ben soe onghestade,
En daet ene, die met rade,
Mi altoes stoket daer toe. Enz.

en B.V. aldus:

Die werelt die vergroyt steet,
Die roese die uten botten geet[2].
Die boeme die gebloyt staen,
En doen mi dit gedichte niet ane vaen
Te volmakene, en dade ene

1) Roman van Heinric en Margriete van Limborch gedicht door H e i n r i c , uitgegeven door Mr. L.Ph.C. van den Bergh. (Nieuwe Reeks van Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Tweede en Derde Deel. (Leiden, 1846; 1847.)) Naar het HS. van Huydecoper, thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 119.
2) In het HS. staat, evenals bij Van den Bergh,: gheet

Die myn[1] *herte heeft allene*
Met hare doget al verwonnen[2]. Enz.

Al ziet men het boek zelf niet, uit die taal alleen is genoeg te zien, en ik stel vast, dat het geschreeven is voor den tyd van M e l i s S t o k e . Wiltge weeten hoe lang voor dien tyd, zie of gy 't berekenen kunt uit het slot waarin ook de Dichter zynen naam meldt. Zo luidt het raadsel:

Nu es HEINRIIC, die dit maecte,
En□, so[3] *hi best conste, geraecte,*
Siere pinen af; soe es hi blide;
Die hi begonste *in dier*[4] *tide*
Dat men screef ons Heren iaer
VIIc[5]*, dat es waer,*
XX men en□ XL ghehent,
Alse men den daet gescreven vent
Van der Geborten ons Heren,
Die Maria drouch met eren,
XVIII hondert iaer en□ XVII,
God hoede ons van messchiene,[6]
Op Sente Sebastiaens dach,
Die doe op enen Vridach gelach.

Vergis u niet. Dit schynt hy zelf te willen zeggen in dien eenen regel, *God hoede ons van messchiene*. Houd u dan niet op met die groote getalen van VII^{c}, XVIII^{c}, XX en XL, die alleen dienen om den Leezer te verbysteren, eene ongezouten aardigheid! Het overige is integendeel klaar. S. Sebastiaans dag is 20 January. Die

1) In het H.S. staat, evenals bij Van den Bergh: miin.
2) Na het woord ‘verwonnen’ supprimeerde Huydecoper de volgende versregels:

En es man onder der sonnen,
Plage hiere iet te wandelne mede,
En□ sage hare welgheraecthede,
Hine moeste hare syn[*] *naturlec vrient*. Enz.

3) In het HS. staat, evenals bij Van den Bergh: soe
4) Idem: dien
5) Bij Van den Bergh staat: IIIIc
6) In het HS. staat, evenals bij Van den Bergh,: messciene

was, in het *zeventiende jaar der Eeuwe*, een *Vrydag*. Zo nu dit laatste ook alles geen logen is, zo is dit geschreeven den 20 January 1017. Want na de dood van dien Martelaar in 't jaar 288 tot nu toe, is, in 't *Zeventiende jaar*, de dag van 20 January niet meer dan tweemaal op *Vrydag* gevallen naamelyk alle zeven Eeuwen eens; als eerst in het jaar 317, laatst in 1017[1)].

De Roman van W a l e w e i n [2)] was eerst opgesteld in Proze door eenen, wiens naam was P e n n i n c , en die 'er een groot deel zelf van berijmd heeft, doch 'er uitscheidde. waarna het Werk, uit des zelfs verder opstel, voorts berymd is door P i e t e r V a s t a e r t , ter lengte van omtrent drie en dertig honderd vaarzen, gelyk hy zelf getuigt in deeze woorden:

PENNINC die dichte desen bouc,
Som wiet hort mine rouc,
Hine was niet wel bedocht,
Hine hadde jeeste ten ende brocht.
PIETER VASTAERT[3)] *maketse vort,*
So hi best mochte, na die wort
Die hi van PENNINGE[4)] *vant bescreven.*
Het dochten[5)] *scade waert*[6)] *achter bleven*
Die jeeste, maer daert ende brect
Ic wane mens lettel eren[7)] *sprect*

1) Na '1017' supprimeerde Huydecoper den volgenden zin: 'Want elk weet, dat de jaaren eindigen op den zelfden dag, waarop zij begonnen zyn; en dat by gevolge'
Achter het woordje 'gevolge' staat marginaal: 476 colommen van 46 regels.
2) Roman van Walewein, door Penninc en Pieter Vostaert. Uitgegeven door W.J.A. Jonckbloet. Twee Deelen. (Leiden, 1846, 1848.) Werken uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde. Derde en Vijfde Jaargang. Derde Aflevering. Naar het HS. van Huyecoper, thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana-Manuscripten in Folio, blz. 119.
3) In het HS. staat, evenals bij Jonckbloet,: Vostaert
4) Bij Jonckbloet staat: Penninghe
5) Idem: dochtem
6) Idem: waer
7) Idem: ere

Den Dichtre, oec verliest hi mede
Bede pine en[1] *arbeide,*
Dat soe niet wert es ere keerse.
Omtrent drie en□ XXX[2] *hondert veerse*[3]
Heefter PIETER of ghedicht. Enz.

Van den leeftyd dier Dichteren vind ik niets; maar myn MS is geschreeven in 't jaar 1350, volgends deeze vier regels die 'er achter volgen, doch afgescheiden:

Dese bouc was ghescreven int jaer
Dat seggic[4] *iu wel vorwaer*
Als men screef MCCC en□ L mede.
God geve[5] *ons sinen ewegen*[6] *vrede*[7].

Roman van F e r g u t[8], begint mede met *Koning Artur*. Dit stuk munt onder deezen, in netheid van schrift, uit en is, dat ik van geene andere zeggen kan, naergezien en verbeterd. Aan 't einde leestmen:

1) In het HS. staat, evenals bij Jonckbloet: en□
2) Bij Jonckbloet staat: dertich
3) Idem: verse
4) Idem: segghic
5) Idem: gheve
6) Idem: euweghen
7) Onder deze vier versregels noteerde Huydecoper: ‘behelst 244 colommen van 45 of 46 regels’
8) Ferguut Ridderroman uit den Fabelkring van de ronde Tafel, uitgegeven door L.G. Visscher (Utrecht, 1838).
Ferguut, Nieuwe uitgave van Dr. Eelco Verwijs. Uit zijne nalatenschap uitgegeven en van een glossarium voorzien door Dr. J. Verdam (Groningen, 1882). - Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde.
Ferguut van Dr. Eelco Verwijs, opnieuw bewerkt en uitgegeven door Dr. J. Verdam (Leiden, 1908) - Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde.
Ferguut van Dr. Eelco Verwijs en Dr. J. Verdam opnieuw bewerkt en uitgegeven door Dr. G.S. Overdiep (Leiden, z.j.) - Bibl. van Middeln. Letterk.
Al deze uitgaven hoofdzakelijk naar het HS. van Huydecoper, thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana - Manuscripten in Folio, blz. 119.

Here hier hebdi van Fergute[1)]
Van beghinne ten inde[2)] *al ute,*
Gecorrigeert[3)] *van miere hant*
Over al soe[4)] *waer ict vant,*
In rijm, in vers, in ward[5)] (woord) *messcreven.*
God[6)] *van hemele moet u gheven*
Lanc lyf[7)], *ghesonde*[8)] *ende ere.*
Tuwen ghebode[9)] *blyf*[10)] *ic vort*[11)] *mere.*

Deeze acht regels schynen niet van den Maaker, maar van den Uitschryver te zyn, die zyn' naam wel hadt mogen uitdrukken. Andere omstandigheden vind ik 'er niet, waarom ik 'er niet meer byvoege; in 't vervolg zult gy 'er genoeg uit aangehaald vinden. Alleen moet ik melden, dat in de bovenstaande vaarzen het woord *messcreven,* op een smal strookje perkament geschreeven, en op zyn plaats opgeplakt ingevoegd is. Het heeft maar 128 colommen van 44 regels.

Roman van F l o r i s en B l a n c e f l o e r [12)]. Dit MS ziet'er

1) Bij Verdam staat, evenals bij Overdiep,: Ferragute
2) Bij Visscher staat: ende
3) In het Leidsche H.S. staat, evenals bij Verdam en bij Overdiep,: Ghecorrigeert
4) Bij Visscher staat: so
5) Idem: woerdt
6) Idem: Godt
7) In het Leidsche HS. staat, evenals in de gedrukte uitgaven,: lijf
8) Bij Visscher staat: gesonde
9) Idem: gebode
10) In het Leidsche H.S. staat, evenals in de gedrukte uitgaven,: blijf
11) Bij Visscher staat: voert
12) Floris ende Blancefloer door Diederic van Assenede. Mit Einleitung, Anmerkungen und Glossar herausgegeben van Hoffmann von
Fallersleben (Horae Belgicae, Derde Stuk, Leipzig 1836.)
Naar het HS. van Huydecoper, thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
Floris ende Blancefloer. Met inleiding en aanteekeningen door Dr. H.E. Moltzer. (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde, Drieëntwintigste Aflevering, Groningen 1879.)
Naar de fragmenten, welke door J.A. Alberdingk Thijm in de Dietsche Warande (I, blz. 498 en vlgg.) werden uitgegeven. Aan het Leidsche HS. ontleende Moltzer enkele varianten.
Floris ende Blancefloer van Diederic van Assenede. Uitgegeven door Dr. P. Leendertz Jr. (Leiden, 1912.)
Naar het Leidsche HS.
Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana - Manuscripten in Folio - blz. 119.

deerlyk gescheurd en geschonden uit, en is daarenboven uit de brokken van twee MSS te saamen gevoegd, waarvan het eerste en laatste gedeelte naauwlyks of niet te leezen is, zynde van den inkt niet anders overgebleeven dan de moed op het perkament. Het middelste, volgends onderscheiding, van fol. 5 tot 18, zeer duidelyk met zeer zwarte inkt geschreeven; welk gedeelte ik in 't vervolg alleen gebruikt heb[1]. Uit het duistere heb ik dit volgende f 1 a. opgedolven, omdat hy zyn naam daarin meldt, en zegt dat hy 't vertaald heeft uit het Fransch:

Hets worden harde[2] *te zure*
VAN ASSNEDE[3] *DIEDERIKE,*

1) Achter het woordje 'heb' supprimeerde Huydecoper het volgende:
''Begin luidt aldus:

Dese ystorie, dit heylighe werc
Dichte wilen eer een Clerc,
Nu hoert na mi, ik sal beghinnen
Ene aventure tellen van minne
Die den dorperen no den dore
Niet bestaet dat sise horen'

N.B. Het is duidelijk, waarom Huydecoper deze versregels supprimeerde. De eerste twee regels vormen immers het begin van Der Ystorien Bloeme, terwijl de vier laatste den aanhef van Floris ende Blancefloer bevatten.
De bladzijde van het HS., waarop die vier versregels voorkomen, is, door inwerking van chemische stoffen, nagenoeg onleesbaar geworden.

2) Bij Leendertz staat: herde
3) Bij Hoffmann von F., evenals bij Moltzer en Leendertz, staat: Assenede

Dien suldijs[1] *danken ghemeenlike,*[2]
Dat hyt[3] *uten Walsche heeft ghedicht*[4]
En verstandelike in Dietsche bericht
Den ghenen,[5] *diet Walsch*[6] *niet connen.*[7]

Verstandelyk is daar *verstaanbaar*. Zekerlyk ontbreekt 'er veel, maar ik had er genoeg aan.

Volgt een stichtelyker Werk, genoemd Der Historien Bloeme[8]. Aan de voorigen heb ik eenen naam moeten geeven; dees is van den Dichter zelf, die aldus opheft:

Dese ystorie, dit heileghe werc,
Dichte Wilen een Clerc,
En bid den Lesere dat hyt[9] *noeme,*
In Dietsche der Ystorien bloeme.

'Is verdeeld in vier Boeken, waarvan hy ons den inhoud kortelyk opgeeft. Zie beneden B.I.v. 227.

Fabelen van Esopet[10]. De inleiding begint:

Ic wille u, in die ere ons Heren,

1) Bij Hoffmann von F. staat, evenals bij Leendertz,: seldijs
Bij Moltzer staat: suldiis
2) Idem: gemeenlike
3) Bij Hoffmann von F., evenals bij Leendertz, staat: hijt
Bij Moltzer staat: hiit
4) Idem: gedicht
5) Idem: Dengenen
6) Bij Hoffmann von F. staat: walsc
Bij Moltzer staat, evenals bij Leendertz,: Walsche
7) Bij Hoffmann von F. staat, evenals bij Leendertz,: niet en connen
Bij Moltzer staat: niet ne connen
8) Der Ystorien Bloeme, dat is: De Legende der Heiligen, in Dietsche Dichtmaat. Naar het handschrift der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Naauwkeurig afgeschreven en met opheldernde aanteekeningen voorzien door A.C. Oudemans, Sr. (De Dietsche Warande (Amsterdam, 1855)).
Uitgegeven naar het HS., dat vroeger in bezit van Huydecoper is geweest. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 119.
9) In het HS., evenals bij Oudemans, staat: hijt.
10) Fabelen van Esopus, berijmd in de XIII. Eeuw. - Bydragen tot de Oude Nederlandsche Letterkunde, door Mr. Jac. Arn. Clignett. ('s Gravenhage, 1819.)
Naar het HS. van Huydecoper, thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
Esopet. Opnieuw naar het handschrift uitgegeven en van eene inleiding en woordenlijst voorzien door Dr. Jan te Winkel. (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde. (Groningen, 1881.)
Eveneens naar het Leidsche HS.
Esopet. Uitgegeven door J. de Cock. (Leuvensche Tekstuitgaven 1. - Leuven, 1906.)
Eveneens naar het Leidsche HS.
Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 119.

Bi beesten en bi vogelen leren,
Wisen en wel bedieden
Die nature van den lieden

en eindigt

Hier beghint ESOPET.
Verstadime[1]*, u werdes*[2] *te bet.*

Eene Fabel zal ik hier geheel byvoegen, opdat gy moogt oordeelen over 's Dichters manier van vertellen, die vry beknopt is.

Die Puden[3] *waren sonder Here,*
En si beclaegden hem berde sere,
Si baden herde, dat men hem gave
Enen Meester, enen Grave
Diese dwonghe te haren rechte,
Gelyc[4] *een Here doet sine knechte.*
Ghenen Puden was ghesent
Een Meester; dat wast Serpent,[5]
Diese dwanc en al verbeet.
Dat hem was lief, was hem doe leet.
Dus hebben die Pude ghevaren,
Die te voren weeldich waren.

1) In het HS. staat, evenals bij Clignett, Te Winkel en De Cock,: Verstadine
2) Idem: waer des
3) Idem: pude
4) Idem: Als
5) Idem: was tserpent

Hets recht, die wedersoget[1] *tgoede,*
Dat hi hebbe armoede.

't Volgende heeft dit Opschrift in roode letteren: *Dit es die Bedieden isse vander Missen*[2] *in Dietsche*. En zo heeft elk stuk, daartoe behoorende, zijn eigen, mede in 't roode; als 1, *Waerom*[3] *men die Clocken luut*. 2, *Die vijf*[4] *Ghenaden van der Missen*. 3 *Die Pape dwaet sine hande*. 4 *Vander Amicten*. 5 *Van Alven*. 6 *Vanden Gordele*. 7 *Vander Stolen*. 8 *Vander Hantvane*. Enz. Van de Klokken zegt de Dichter; nadat hy gesproken hadt van het blaazen der Bazuinen by de Iooden:

Voer dat blasen hebben wi[5] *clocken,*
Die ons nu ter kerken locken.
Alse wi nu die clocken horen
Eerst werf[6] *luden op den toren,*
Soe selen wi ter vaert,
Ghereiden ons ter kerken waert.
Alse men die ander clocke luut,[7]
So selen wi syn[8] *comen wt,*
En haestelike ter kerken gaen.
Alse wi horen te gader slaen
Alle die clocken, so sele wi wesen
In die kerke, en daer lesen
Onse gebede[9] ------

1) In het HS. staat, evenals bij Clignett, Te Winkel en De Cock,: wederseget
2) Die Bediedenisse van der Missen, met opheldernde aanteekeningen voorzien en van wege de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde uitgegeven, door A.C. Oudemans, (Nieuwe Reeks der Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zevende Deel, Eerste Stuk. (Leiden, 1852.)) Naar het HS. van Huydecoper. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 119.
3) In het HS. staat, evenals bij Oudemans,: waer omme
4) Idem: X
5) In het HS. staat, evenals bij Oudemans, nog het woordje: die
6) Bij Oudemans staat: Ierst werf
7) In het HS. staat: luit
8) In het HS. staat, evenals bij Oudemans, staat: sijn
9) Bij Oudemans staat: ghebede

Aan het einde leestmen:

Ghi heren, vrouwen en□ cnapen,
Bidt vor den ermen Pape,
Die desen boec in rimen vant
In een welbekent lant,
Doer ere goeder vrouwen bede, Enz.

De D i e t s c h e D o c t r i n a l e [1], verdeeld in drie Boeken. Het Tweede begint fol. 6 b. Het Derde fol. 29 d. en eindigt fol. 43 b. Daar zyn verscheiden bladen, heel of half, uitgescheurd. 't Is vertaald uit het Latyn[2]. Zo zegt de Dichter in de Inleiding:

Daer bi hebbic dit boeckyn,[3]
Dat voren[4] *lach int Latyn,*[5]
Al t Antwerpen[6] *ghetogen ute*.

1) Die Dietsche Doctrinale, leerdicht van den jare 1345, toegekend aan Jan Deckers, Clerk der stad Antwerpen. Uitgegeven door Dr. W.J.A. Jonckbloet (Rotterdam, 1842.)
Naar een achttal HSS., waaronder dat van Huydecoper. Het HS. Huydecoper is in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana - Manuscripten in Folio - blz. 119.
2) Jonckbloet zegt hierover (Inleiding, blzz. X-XI.): ‘Algemeen heeft men het er tot nog toe voor gehouden, dat *de Doctrinale* eene vertaling was van een latijnsch werk. Dit gevoelen schijnt te steunen op de navolgende plaats uit het gedicht (I B. vs. 38):

Daerbi hebbic dit boecskijn,
Dat vore lach int latijn,
Al te Antwerpen *ghetoghen ute*.

Bij eene vergelijking dezer verzen met plaatsen, waarin andere dichters verklaren hun werk uit het Latijn of Fransch vertaald te hebben, merkt men terstond een groot onderscheid op. Onze dichter heeft zijn werk *ghetoghen ute,* dat is, zamengesteld met uittreksels, uit verschillende werken, die meest in het latijn waren opgesteld,....’
3) In het Leidsche HS. staat: boeckijn
Bij Jonckbloet staat: boecskijn
4) Idem: vore
5) In het Leidsche HS. staat, evenals bij Jonckbloet,: latijn
6) Idem: tAntwerpen

Oaer in ligghen vele virtute[1] ----
Daer omme es syn[2] *name wale*
Die Dietsche Doctrinale.

Geschreeven in 't jaar 1345.

Desen[3] *boec wert gemaect*[4] *aldus*
In die maent van lunius,
Doe[5] *men screef Christ*[6] *gebort*[7]
XIIIc[8] *en XL vort,*[9]
En daer toe V daer toe mede,[10]
Al t Antwerpen[11] *in die stede;*[12]
Int vierde[13] *iaer des regiments*[14]
Des sestes Paus Her Clemens,[15]
En int[16] *xviij iaer des Rycs*[17]
Des vyfts Keyser[18] *Loedewijcs*.[19]

1) Bij Jonckbloet staat: vertute
2) In het Leidsche HS. staat, evenals bij Jonckbloet,: sijn
3) Idem: Dese
4) Bij Jonckbloet staat: volmaect
5) Idem: Doen
6) Idem: Christus
7) Idem: gheboert
8) Idem: Dertiene hondert
9) Idem: voert
10) Idem: Ende oec. v. daer toe mede
11) In het Leidsche HS. staat, evenals bij Jonckbloet,: tAntwerpen
12) Ach ter het woordje 'stede' supprimeerde Huydecoper de volgende passage: 'in 't IV jaar van Paus Clement VI, in 't XVIII van Keizer Lodewyk V; in 't XXXIII van Jan III Hertog van Brabant; en in 't jaar der werreld VI^{M} C en XLIII. Dit zegt hy ook in rym. Ik haal 't hier aan om *Keizer Lodewyk den Vyfden,* die anders heet de Vierde. Het is gedrukt te Delf, 1489, in 8°. zie J. Visser, Naamlyst van Boeken p. 30.'
13) Bij Jonckbloet staat: iijj.
14) Idem: regements
15) Idem: Des tseests paus tser Clements
16) Idem: in
17) Idem: rijcs
18) Idem: vifts keysers
19) In het Leidsche HS. staat: Loedewijcs
Bij Jonckbloet staat: Lodewijcs

En□ int xxxiijste iaer
Dat die Derde Jan vor[1] *waer*
In Brabant met groter eren[2]
Hertoghe sat en□ Here.

Waaruit blykt hoe onkundig le Long schreef in, zyn Boekz. der Byb. p. 297 en 308, dat dit Werk in 't Latyn opgesteld is, in het jaar 1345[3]. Hy bezat 'er een MS van, ten deele in Rym, ten deele in Prosa, geschreeven in 1374 benevens een Uitgaave, te Delf in 1489 gedrukt, geheel in Rym; gelyk ook myn MS is. Het zyne was zeer verhansseld en vermeerderd. Aan 't einde lees ik:

1) Bij Jonckbloet staat: voer
2) Idem: ere
3) 'Omtrent desen tydt bevinde ik het *Onse Vader* op de volgende wyse in *Rym* gebragt te zyn; getrokken uyt een Boek in den Jaare 1374. op Perkement geschreven, genoemt de *Dietsche Doctrinale;* vertaalt en gevolgt, ten deele in *Rym,* ten deele in *Prosa,* na een boek deses Naams, in den Jaare 1345. *'t Antwerpen* in *'t Latyn* opgestelt.'
(Boek-Zaal der Nederduytsche Bybels door Isaac le Long. blz. 297.)
'...., in een gedrukte uytgave* van het *Doctrinale,* in den Jaare 1345. te *Antwerpen* in 't *Latyn* opgestelt, dog geheel *berymt,* en eenigsints verschillende met de geschrevene copye van A^{o}. 1374. hier vooren gemeldt....;'
(Boek-Zaal der Nederduytsche Bybels door Isaac le Long. blz. 308.)

* Voetnoot van Le Long: Te Delft A. 1489. in Octavo. N.B. Exemplaren van Den Duytschen Doctrinael (Delft, 1489.) zijn zeer moeilijk te vinden. Een ervan is in het bezit van de Nationale Bibliotheek te Parijs: (Zie: Annales de la Typographie Néerlandaise Au XVe Siècle par. M.F.A.G. Campbell (Den Haag, 1874.) - (blzz. 167-168)). Een tweede exemplaar bevond zich, ten tijde van Jonckbloet's uitgave, in de bibliotheek van de boekdrukkers Enschedé te Haarlem, doch werd 1867 verkocht. (Zie: Catalogue de la Bibliothèque.... formée pendant le 18e siècle par Messiers Izaak, Johannes et le Dr Johannes Enschedé. (Amsterdam, Den Haag, 1867.) blzz. 242-243.) Zie verder: Naamlyst van Boeken, die in de XVII Neederlandsche Provincien geduurende de XV. Eeuw gedrukt zyndoor Jacob Visser. (Amsterdam, 1767.) blz. 30.; Die Dietsche Doctrinale. Uitgegeven door Jonckbloet. Inleiding, blz. XLVI.

GOD is een word,[1] *wildijt besien,*
Geformeert[2] *van letteren*[3] *drien;*
En alsoe syn[4] *oec scone*
In enen God iij persoene[5].

Vondel, in tegendeel, scheen een geheim te zien in de *vier letteren* van dat zelfde woord *Godt*. Zie onze Proeve p. 32[6].

Het derde Deel, even eens als de twee voorgaanden gebonden, behelst, in 't Hoogduitsch, eenen langen *Roman van* G w y g a l o y s [7], al mede ten tyde van Koning Artur. In 't slot der Inleiding f. 2 lees ik,

1) Bij Jonckbloet staat: es een wort
2) Idem: Gheformeert
3) In het Leidsche HS. staat: lettre
4) In het Leidsche HS. staat, evenals bij Jonckbloet,: sijn
5) Bij Jonckbloet staat: drie persone
6) 'Maar niets vind ik aanmerkelyker, dan datmen tegenwoordig, en eenige jaaren herwaarts, het woord *god* zo algemeen geschreeven vindt met DT, *godt;* zelfs ook van hun, die deeze Spelling in geen een ander zelfstandig woord aanneemen. Deeze byzondere schryfwyze van dit eene woord heeft zynen oorsprong gekreegen van Vader Vondel, en heeft zich verspreid over alle zyne Naarvolgers. deze doen zulks, omdat hy 't gedaan heeft. maar, waarom doet hy 't altyd? niet om de spelling van 't woord, noch om de eigenschap van de taal; want dan zou hy ook in het vaars, dat wy hier onder handen hebben, *kleedt,* en niet *kleet,* en in 't evenvoorgaande *aerdt* en *bloedt, aert, bloet,* geschreeven hebben. dan zou hy in 't begin der Bespiegelingen, p. 4. den naam van *Godt* niet afleiden van *goet,* gelyk hy schryft, maar van *goedt*. Wat dan? Eene zekere bygeloovigheid, die hem een geheim deedt vinden in de *vier* letteren, waarmede dees Naam in [meest] alle taalen uitgedrukt wordt:....' (Proeve van Taal- en Dichtkunde, in Vrymoedige Aanmerkingen op Vondels Vertaalde Herscheppingen van Ovidius, voorgesteld door B. Huydecoper, (Amsterdam, 1730.), blz. 32.)
7) WIGALOIS der Ritter mit dem Rade getihtet van Wirnt von Gravenberch heraus gegeben von George Friederich Benecke. (Berlijn, 1819.)
Naar een viertal HSS., waaronder dat van Huydecoper.
WIGALOIS eine Erzählung von Wirnt van Gravenberg herausgegeben von Franz Pfeiffer (Dichtungen des Deutschen Mittelalters. Sechster Band. (Leipzig, 1847.))
Naar een vijftal HSS., waaronder dat van Huydecoper.
WIGALOIS der Ritter mit dem Rade von Wirnt von Gravenberc herausgegeben von J.M.N. Kapteyn (Rheinische Beiträge und Hülfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde (Bonn, 1926.))
Hoofdzakelijk naar een drietal HSS., waaronder dat van Huydecoper.
Het HS. Huydecoper is in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 119.

Daz ir, durch uwer hovescheyt,
Den[1] *Tichtere des genade seyt,*
Der diz hat getichtet,[2]
Wan diz ist sin eerste[3] *Werk.*
He heyzet Wirnt von Gravenberg[4].

1) In het Leidsche HS. staat: dem
2) Idem: ghetichtet
   Tusschen 'ghetichtet' en 'Wan' staat in het HS. nog een regel, welke luidt: 'Mit rimen wol berichtet'
3) In het Leidsche HS. staat: erstez
4) Deze versregels luiden bij Benecke:

Daz ir, durch iuwer hovescheit,
Dem tihter des genade seit
Der diz hat getihtet,
Mit rimen wol berihtet;
Wan diz ist sin erstez werch.
Er heiszet Wirnt von Gravenberch.

Bij Pfeiffer:

daz ir durch iuwer hövischeit,
dem tihtaer des genâde seit
der ditze hât getihtet,
mit rîmen wol berihtet:
wan ditz is sîn erstez werc.
er heizet Wirnt von Gravenberc.

Bij Kapteyn:

daz ir durch iuwer hövischeit
dem tihtaer des genâde seit
der ditze hât getihtet,
mit rîmen wol berihtet:
wan ditz ist sîn êrstez werc.
er heizet Wirnt von Grâvenberc.

maar f. 107 a heet hy W y r i n k [1] *von Gravenberg,* Goldastus in Notis ad Winsbekii Paraenesin, haalt dit Werk meermaalen aan onder den naam van *N. von Gravenberg in Wigolais*. Onder anderen op § 9.

Ain vingerlin das leit er sa
Der iungfrouuen an der hant[2].

in 't MS f. 95 d aldus:

Eyn vingerlin, daz leyte her sa
Der Iuncurowen an ir hant[3].

Het is fraai en ruim geschreeven, zo dat yder colom niet meer heeft dan 28 regels. Maar in en tusschen den Text is het versierd met vier en veertig gekleurde Tekeningen naar den smaak van dien tyd. Het is geschreeven in 't jaar 1372.

D e s l a g v a n W o e r o n c [4], voorgevallen in 't jaar 1288,

1) Bij Benecke, evenals bij Pfeiffer en Kapteyn, staat: Wirnt.
2) Er staat bij Goldast:

Ain vingerlin das lait er sa
Der jungfrowen an der hant

(Animadversiones in Winsbekii Paraeneses ad Filium. - Paraeneticorum Veterum Pars I. Cum Notis Melchioris Haiminsfeldi Goldasti. (Insulas, MDCIV.), blz. 396, § 9.)
3) Deze twee versregels luiden bij Benecke:

Ein vingerlin daz leit er sa
Der jungfrouwen an dir hant

Bij Pfeiffer:

ein vingerlîn daz leit er sâ
der juncfrouwen an ir hant.

Bij Kapteyn:

ein vingerlîn daz legte er sâ
der juncvrouwen an ir hant;

4) Rymkronyk van Jan van Heelu betreffende den Slag van Woeringen, van het jaer 1288. Uitgegeven met ophelderingen en aenteekeningen, van J.F. Willems, (Brussel, 1836.) Naar het HS. van Huydecoper, dat zich thans bevindt op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Blijkens een brief van Henrik van Wijn, dd. 1 Juni 1770, aan Huydecoper, had eerstgenoemde het plan, te zamen met Meerman, Analecta medii aevi uit te geven en daarin ook de Rymkronyk van Jan van Heelu op te nemen. Door den dood van Meerman, en eveneens door andere omstandigheden, is er van dat plan niets terecht gekomen. Inmiddels had Huydecoper het handschrift van die kroniek aan Van Wijn gezonden, die het tot aan den dood van Huydecoper in bruikleen schijnt te hebben gehad. Dit laatste wordt al zeer waarschijnlijk, wanneer men weet, dat het bedoelde HS. niet in de Bibliotheca Huydecoperiana voorkomt en dat de HSS. van Van Wijn, na diens dood, voor een groot gedeelte in het bezit van de Koninklijke Bibliotheek zijn geraakt. De Letter- en Geschiedkundige Aanteekeningen op de

omstandig beschreeven door J a n v a n H e e l u , die daar tegenwoordig geweest is. Dit MS is zeer fraai, zo door het schrift, als omdat het ongemeen wel en zinlyk bewaard is; in de grootte van ons tegenwoordig folio, met zeer breede randen; beslaat 282 bladzyden, waarvan elke maar 34 regels bevat. Ik heb het gekocht tegelyk met myne MSS van *Melis Stoke,* op de Auctie van *Jakob Markus*[1]. My heugt noch, dat ik voor veele jaaren, met den Heer *Jakob Elias Msz*[2] eenen avond ten huize van Markus doorbrengende, het zelve gezien hebbe. Hy leide het open voor ons op een tafel, en sloeg zelf verscheiden bladen om, om ons de fraaiheid te doen zien; maar het aanraken was ons verbooden. Ik verzocht hem, om het drie of ten minsten een dag, aan myn huis te mogen hebben en hoe sterk de H^{r}. *Elias* my ondersteunde, het mogt niet baaten[3].

Rymkronyk van Jan van Heelu, betreffende Den Slag van Woeringen, in het jaar 1288, nagelaten door Wijlen Mr. Hendrik van Wyn (Rotterdam, 1840.) werden door W.J.A. Jonckbloet en A.W. Kroon uitgegeven.

1) In den Catalogus van Marcus - Libri Manuscripti in Folio, blz. 9. - staat het bedoelde HS. als volgt omschreven:
J.v. Heelii Slag van Woerenc in Oud Hollands Rym / op pergament.

2) Mr Jacob Elias, Michielsz., geb. 11 Augustus 1698, overl. 7 April 1750. Advocaat te Amsterdam. Regent O.Z. Huiszittenhuis 1726. Heemraad en Schout van de Watergraafs- of Diemermeer 1731. Bewindhebber W. Ind. Comp. wegens de Provincie Utrecht 1745. Gedep. ter Generaliteits Rekenkamer wegens de Provincie Utrecht 1746-1750. Dichter. Vertaalde Fransche tooneelstukken. Vriend van Justus van Effen.

3) Achter het woord ‘baaten’ supprimeerde Huydecoper de volgende regels: ‘Hy scheen te vreezen dat het gebruik 't besmetten zoude. Weinig dachten wy dat ik noch eens Eigenaar van zou worden.’

Maar tot den Dichter. Na eene lange Allegorische Inleiding zegt hy p. 18.

Nu soudic weder keeren
Op die yeesten, die ghesciet[1] *syn*[2]
Tusschen Mase enten Ryn[3],
Alsoe alse van Heelu broeder Ian
Ons heeft bescreven en doen verstan,
Oec heet hi broeder Jan van Leeuwe
Die dichte van Woeronc en diewe[4] (sic)
Vanden iersten Hertoge[5] *Ian,*
Hoe hi van Brabant trike gewan.[6]

Of de Dichter zo geschreeven hebbe, weet ik niet; maar hy zou, voor *van Brabant* alzo wel, zo niet beter, geschreeven hebben *van Limborg,* want dit Hertogdom *won* hy te *Woeronc;* lang nadat hy Brabant gewonnen hadt door t beleid zyner Moeder, Aleid van Bourgondien, die deezen haaren tweeden zoon, om zyn bevallige leevendigheid bekwaamer tot de Regeering oordeelde dan den Oudsten, Henrik, dien zy bepraatte dat hy, in de Abdye van S. Steven te Dijon Monik wierdt, *ou depuis il fit Profession solennelle le 1 Octobre 1269,* zegt Butkens p. 270[7]. En hy voegt'er by: *comme l'on remarque par certaines lettres de certification de mesme data*[8]. Vergelijk deeze *certificatie* met het volgende Verhaal van Jan van Heelu p. 35.

1) Bij Willems staat: gesciet
2) In het HS. staat, evenals bij Willems,: sijn
3) Idem: rijn
4) Bij Willems staat: dieuwe
5) In het HS. staat, evenals bij Willems,: hertoghe
6) Idem: ghewan
7) Achter '270' supprimeerde Huydecoper den volgenden zin: 'en 283. Dit hadt hy gevonden, maar niet by Jan van Heelu, volgends wiens getuigenis Henrik niet verder Monik was dan door zyn kleed, zeggende p. 35.'
8) 'ou depuis il fit sa profession solennelle le premier jour d'Octobre de l'an MCC.LXIX. comme l'on remarque par certaines lettres de certification de mesme date.' (Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant, etc. etc. par F. Christophre Butkens ('s Gravenhage, 1724.))

In Borgongen, daer menne sinde
In ene Abdye, daer hi inde
Alse een Monec metten habite:[1)]
Maer hine leide[2)] *niet die vite,*
Die de Moneke hebben te rechte,
Want hi hilt seriante en□ knechte,
En□ hadde allene een scoene Sale (Paleis),
Alse hem betaemde wale,
Daer men hem diende.....

Dit diene tot opheldering van dat gedeelte der Historie van Brabant. Zie van dit Werk Butkens p. 321, daar hy onder anderen zegt, dat het *originellement se conserve encore a presant en la Tresorie de la ville de Bruxelles*[3)]. 't Welk ik verstaa van dat zelfde Handschrift, dat Jan van Heelu aan de Hertogin Margriet opgedraagen of aangebooden heeft: zie onze Aantek. B. VI. v. 791. Dat dees Broeder dien Slag van Woeringen bygewoond heeft, getuigt hy zelf p. 153.

Niet en wetic[4)] *over waer,*
In wat battaelgen hi was daer.
AL SAGICT, mi[5)] *en gedinckes niet.*

Van den R i j m b y b e l van J a c o b v a n M a e r l a n t[6)] kan men een zeer breed bericht vinden in de Boekzaal der Nederd.

1) In het HS. staat, evenals bij Willems,: abite
2) Idem: leidde
3) 'lequel originellement se conserve encor à present en la Tresorie de la Ville de Bruxelles.' (Zie: onder 8) blz. 181-182).
4) Bij Willems staat: weet ic
5) In het HS. staat, evenals bij Willems,: my
6) Rymbybel van Jacob van Maerlant, met Voorrede, Varianten van HSS., Aenteekeningen en Glossarium, voor de eerste mael uitgegeven door J. David, Pr. (Drie Deelen, Brussel, 1858, 1859.)
Naar een zestal HSS., waaronder het HS. Huydecoper en het HS. Bilderdijk, welke, bij deze uitgave, voor de titels geraadpleegd werden.
Het HS. Huydecoper bevindt zich op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 113.

Bybels van Is. le Long, p. 155-222. en, daaronder, p. 214-216, wat hy van myn MS oordeelde. Dat iemand zyn eigen onmaatig verheft, en eens anders, vooral die het eens verkorven heeft, ongaarne pryst, is beide gemeen. Ik prys zyne naarstigheid, die negen[1] byzondere Handschriften van dat groote Werk, 't welk de Dichter volschreef op den 25 Maart 1270, ontdekt heeft. N. I[2] en II[3] waaren zyn eigen, en daarom, denk ik, ook de oudsten. N. III[4] was geschreeven in 1339. N. IV[5] in 1332. N. V[6] in 1393. N. VI[7] in 1453. Dan volgt het myne onder N. VII[8].

1) Van de zes HSS., welke door J. David voor zijn uitgave van Maerlant's Rymbybel gebruikt werden, staan er vier niet vermeld bij Le Long, te weten het HS. van Berlijn (A.), het HS. van Willems (B.), het HS. van Des Roches (C.) en het HS. van Visser (D). (Zie: J. David, Voorrede - Derde Deel, blz. XXII.)
2) HS. niet teruggevonden. Werd 25 September 1724 verkocht uit de nalatenschap van Ds A. Alberthoma, te Leiden. (Zie: Le Long, blz. 165.)
3) HS. Bilderdijk, thans in het bezit van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, doch in bruikleen gegeven aan de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. Werd 20 Maart 1730 verkocht uit de nalatenschap van Ds Johannes van Es, te Schoonhoven. (Zie: Le Long, blz. 169.; J. David, Voorrede, Derde Deel, blz. XXVII.)
4) Het z.g. Zutphensche HS. (Staring is er de eigenaar van geweest), thans in het bezit van de Universiteitsbibliotheek te Groningen. Werd in 1702 verkocht uit de nalatenschap van Albertus Bentes, Schepen der Stad Amsterdam. (Zie: Le Long, blz. 195.; J. David, Voorrede, Derde Deel, blz. XXII - 4.)
5) HS. thans in het bezit van het Museum Meermanno-Westreenianum. Werd in 1729, uit de nalatenschap van Alberti Bosch, te Den Haag verkocht aan Jacob Marcus. (Zie: Le Long, blz. 211.; Catalogus - Jacob Marcus, Libri Manuscripti in Folio, blz. 2.)
6) HS. niet teruggevonden. Werd in 1702 verkocht uit de nalatenschap van Albertus Bentes. (Zie: Le Long, blz. 213.)
7) HS. niet teruggevonden. Was omstr. 1732 in het bezit van Ds Adriaan van Boscheiden te Leiden. (Zie: Le Long, blz. 213.)
8) Werd door Huydecoper, in 1729, gekocht uit de nalatenschap van Matthias Röver te Delft. (Zie: Le Long, blz. 214: Huydecoper's Proeve, uitgegeven door Fr. van Lelyveld, Tweede Deel, blzz. 43-44.; J. David, Voorrede, Derde Deel, blz. XXIV.)

Van VIII[1] en IX[2] hadt hy niets te zeggen: en 't laatste meldt hy daar slechts by gissing. Hy hadt het gevonden op den Catalogus van den Heere J. de Wit[3], te Dordrecht in 1701 verkocht, daar het heet, *een oud Boek in Rym, handelende Historien uit het O. en N. Testament*. Ik heb dien catalogus met de Pryzen, en zie daaruit, dat het toen niet meer heeft mogen gelden dan *vierendertig stuivers,* dat 'er geen groot denkbeeld van geeft. Want de Rymbybel was in dien tyd reeds wel bekend en gezocht. De Heer Albert Bentes[4], wiens boeken, in 't volgende jaar 1702 te Amsterdam verkocht zyn, bezat 'er alleen drie Exemplaaren van. N. III, V en VIII. 't Myne zou dan geschreeven zijn na 't jaar 1453. *By deeze Rymbybel,* zegt hy *(welke my bericht wordt niet oud te zyn) staat geen tyd gemeld, wanneer de zelve geschreeven is*. Maar hy dacht 'er niet om, dat ook *die tyd* in de zynen niet gemeld staat. En *dat bericht* is ydele klap. Of heeft hy 't zelf niet gezien? Ia; maar *slechts ter loops, en zonder genoegsaame opmerking*. Is 't waar; zo prys ik zyne gaauwheid, dat hy zo net heeft konnen uitschryven den *aanmerkenswaardigen* Tytel, benevens het getal der Boeken, en der zelver Kapittelen van het Oude Testament; en opgemerkt heeft, dat de inhoud der Kapittelen van andere Exemplaaren verschilt. dat is, van N. II en III. Want I, IV en VI hebben geen Tafel of Kapitulatie, gelyk hy spreekt: en N. V, VIII en IX heeft hy noit gezien. Zo hadt hy dan 't *begin* onderzocht; maar ook het *einde:* want anders kon hy niet weeten, dat de tyd des schryvers' er niet aangetekend is. Van 't myne getuig ik, dat het zeer fraai geschreven is, met eene groote letter zich zelve doorgaands zeer gelyk, en met zeer zwarten inkt: geen kenmerken van jonge MSS. Laat ons nu bezien, wat hy van de zynen gevoelde. Vooraf noemt hyze, p. 160, *twee heerlyke Exemplaaren, die zeer oud zyn, 't eene op papier, 't andere op perkament geschreeven*. Of nu de Heerlykheid van het Eerste hierin bestaa, dat het op *papier* en veel *minder fraai* dan het Tweede geschreeven, of dat het *nitide compactus,* zinlyk

1) HS. niet teruggevonden. Werd in 1702 verkocht uit de nalatenschap van Albertus Bentes. (Zie: Le Long, blz. 216.)
2) HS. niet teruggevonden. Werd in 1701 verkocht uit de nalatenschap van Johan de Witt te Dordrecht. (Zie: Le Long, blz. 216.)
3) Johan de Witt (1662-1701), zoon van den Raadpensionaris. Secretaris van Dordrecht.
4) Mr Albert Bentes (1643-1701). 1675 Schepen van Amsterdam. (Zie: Elias - De Vroedschap van Amsterdam, Dl I, blz. 476.)

gebonden is; of dat het niet meer behelst dan het O. en N. Testament, in *zeer weinige Afdeelingen;* dat 'er niet gevonden wordt *de Kapitulatie* in Rym, noch de *Historie van Micha,* noch de *Verwoesting van Jerusalem;* weet ik niet. Deeze merken vind ik by hem, en geene anderen. En hy besluit 'er uit p. 165, dat de stukken, die daar niet gevonden worden, *mogelyk eerst na 't schryven van dit Exemplaar berymd zyn:* dat zou dan geweest zyn eenigen tyd voor het jaar 1270. Maar p. 168 onderstelt hy, dat het voor 't jaar 1300, en, *by aldien niet het oorspronglyke,* immers niet lang daarna geschreeven is. Wiltge nu nader bewys van des zelfs oudheid en naauwkeurigheid? Lees dan aldaar het Gebed des Heeren; en gy zult 'er vinden, *des vaders,* voor *des vader,* of, gelyk in 't myne, *svader:*[1] zie onze Breeder Aantek. B.I.v. 139. Ook *hilich* en *gehilicht*[2]; dat even goed is ofmen nu schreef *hylig* en *gehyligt*. In 't myne *helich*[3] en *gehelicht*[4]. Maar geef vooral acht op deeze twee regels:

Hier verbiet hi in alre tyt
Wrakinghe, warringe in alre tyt.

waarvoor in 't myne:

Hier verbiet hi allen nyt,
Wrake, *warringhe* en□ strijt[5].

Wat zalmen oordeelen van een Koopman, die gansch bedorven staaltjes vertoont van 't geen hy aanpryst? Het Tweede, op perkament geschreeven, is niet alleen een *zeer oud* en *heerlyk Exemplaar,* maar hy noemt het vervolgends met nadruk, *deeze heerlyke Rymbybel,* en *dit heerlyk Pronkjuweel*. De voorige bezitter, D^{o}. Joh. van Es[6], te Schoonhoven, noemde het reeds, *een*

1) Bij David staat: tsfaders
2) Bij le Long staat: ghehilicht
3) Bij David staat: helech
4) Idem: gehelecht
5) In HS. VII staat: ....hier verbiet hi allen nijt/ Wrake werringhe eñ strijt/

   Bij David staat: Hier verbiet hi allen nijt/ Wrake werringhe ende strijt.

6) Ds Johannes van Es, geb. 4 Augustus 1660 te Gorinchem, overl. te 's Gravendeel 29 Juli 1729. Predikant te Schoonhoven. (HS. Borger, Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.)

Pronkstuk van Oudheid op myne Boekzaal. En voegde 'er by, dat hy noit een *volkomener Handschrift* gezien hadt. Ik geloof het ter goeder trouwe. Maar *kunstige Tekeningen, schoone Miniaturen, schoone Letteren met Goud overdekt,* maaken een MS wel fraai; maar des zelfs Deugd bestaat daarin, dat de Text zuiver, onvervalscht en leesbaar geschreeven zy. Zie p. 170, daar ook le Long zelf getuigt, dat het *compleeter* is, dan hy 'er oit een gezien hadt; doch zediglyk erkent, dat het niet *door J. van Maerlant zelf* geschreeven is, dien hy echter, p. 163, geloofde, zyn Werk zelf dus *vermeerderd* te hebben, om reden, dat 'er in de *laatere* Exemplaaren, op verscheiden plaatsen, veele regels meer gevonden worden, dan in de *oudsten;* ja, in 't Werk van Josephus[1)], *verscheiden honderden van regels* meer, door het gansche Werk verspreid Hier begon ik te vermoeden, of niet de een of ander Broddelaar daar de hand in gehad hadde. Doch reden van vermoeden is geen bewys, en over 't geene men niet gezien heeft, is kwaad te oordeelen. Dierhalve zoude ik van die kwaade gedachten lichtelijk hebben afgezien, indien le Long zelf, *met zyn gewoone opmerking*[2)], my niet een ontwyffelbaar bewys, dat myn vermoeden wel gegrond was, aan de hand hadt gegeeven. In de Tafel vindtmen eenen bemymden inhoud van elk Boek, en daar achter, telkens, de opschriften van elk Kapittel. In myn MS beginnen de Kapittels van elk Boek met n. 1. en dat is in orden. Maar in 't zyne loopen de nommers door, van 1 tot 100, en dan volgt, na 100, telkens weder 1. en zo voort. En dit is een Broddelwerk op zich zelf, dat ik hier slechts ter loops aanroere, omdat hy het zelfde gevonden heeft in dien schandelyk vervalschten *Bybel in 't Kort*[3)], in de jaaren 1513 en 1516 te Antwerpen ge-

1) ‘Doch de grootste veranderinge werdt omtrent het Werk van JOSEPHUS gevonden, in 't welke ik in myn Exemplaar op Perkement geschreven, verscheyde honderden van reegels meer vinde, als my in andere zyn voorgekomen; en sulks niet achter malkander, maar door 't geheele Werk verspreydt.’ - Le Long. - Boek-Zaal der Nederduytsche Bybels (1732) - t.a.p.
2) Achter het woord ‘opmerking’ supprimeerde Huydecoper het volgende: ‘in de zelve niet krachtig bevestigd hadt. Maar dewyl hy, uit het Werk zelf geen enkel voorbeeld van beschaaving of vermeerdering bybrent (sic), schiet 'er niet anders over, dan de Tafel, die, in sommige afschriften, voor het zelve geplaatst is; moet ik daarmede genoegen neemen, zie le Long p. 171. men vindt daar eenen’
3) Den bibel int corte (Antwerpen [en Brussel?]), Claes de Grave en Thom. van der Noot, 20 Dec. 1513. (Ex. in het bezit van de M.d.N.L.)
Den bibel int corte. Antwerpen, Claes de Grave, 6 Jan. 1516. (Ex. in het bezit van de K.B.)

Men zie voor beide uitgaven: Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540 door Wouter Nijhoff en M.E. Kronenberg (Den Haag, 1923), blz. 123.

drukt. Zie hem p. 414 en 415: zodat dit in zyn Exemplaar niet geheel *zonderling* is, gelyk hy 't p. 171 noemde. Van het N. Testament en de Verwoesting van Jerusalem spreekt de Dichter vervolgends aldus:

Van den Nieuwen[1] *Testamente,*
En van der Wraken parlemente,
Dat latic sonder Tafle *staen:*
Want ghi vintse sonder waen
Elc bi hem in enen Bouc.
Dies eist dat mine rouc
Dat ic die Tafle late varen,
Want si hier onnutte *waren;*
Want int Nieuwe[2] *Testament*
Vindi alduere wel bekent
Wat in die Ewangelie staet.

Dat dit echt is blykt uit le Long p. 207, daar hy 't zelfde uit N. III[3], aanhaalt. Doch die kleine brok kan ook tweemaal uit myn MS verbeterd worden; want men leest daar *lamente* voor *parlemente;* en *in menich boek,* voor *in enen boek*. Volgens le Long luidt de geheele plaats in zyn N. II, als volgt.

1) In HS. VII staat: niewen
2) Idem: niewe
3) In HS. III. staat:

Van den *Nieuwen Testamente,*
Ende der *Wraken Lamente,*
Die laet ic zonder *Tafelen* staen;
Want ghi vyntse, zonder waen,
Elc bi hem in menich Boec:
Des so eest, dat mi en roec
Dat ic die *Tafelen* laet varen,
Want zi hier onnutte waren. & c.

(Volgens le Long, blz. 207.)

Van den Nyeuwen[1] *Testamente,*
Ende van der Wraken perlamente,
Seldy merken ende verstaen,
Want ghi vint hier sonder waen,
Elc by hem in enen Boec;
Dies is dat ic roec,
Dat ic die Tafele *niet en* laet varen,
Om datsi hier nutte *waren,*
Om datsi dat Nyeuwe[2] *Testament*
Al dore maken wel bekent. &c.

Elendinge Broddeltaal! De vierde en vyfde regel behelzen by den Dichter de eerste reden, waarom hy het N.T. *zonder Tafel* liet; te weeten, omdat het te vinden is in een enkel Boek, zonder afdeelinge in Kapittelen by den Broddelaar integendeel, waarom hy 'r een *Tafel bygevoegd* heeft. Ten anderen, Maerlant verklaart hier de Tafel *onnut,* omdat alles bekend is uit het N.T. Zyn Vermeerderaar integendeel noemtze *nut,* omdat zy het N.T. alom wel bekend maakte, of konde maaken. Dit maakt een zeer groot verschil tusschen den Dichter en den Broddelaar. De eerste vermaant zyne leezers, het N.T. te leezen en te raadpleegen; de ander, om het achter de bank te laaten, en zich te genoegen met zyn vermeerderd afschrift. Nochtans vertelt le Long p. 164, *dat de* capitulatien (verstaa de *Tafelen*) *hier en daar slechts een weinig verschillen*. En hieruit is eenigszins af te neemen, watmen van die *verscheiden honderden van regels meer* te denken hebbe. Tot noch toe zoude ik, voor zyne twee heerlyke Exemplaaren, myn eene, zo als 't is, niet gaarne verruilen. Ik moest hier niet vergeeten, dat ik noch een MS van deezen Rymbybel[3] hebbe (misschien zeide ik beter, gehad hebbe) 't welk le Long onbekend is geweest, door my gekocht uit den ryken Boekschat van den Heer Emtinck[4]; waarvan. zie kortelyk onze Aantek. B.V.

1) Bij le Long staat: Nyewen
2) Idem: Nyewe
3) HS. thans in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Zie Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 113.; Huydecoper's Proeve, uitgegeven door Fr. van Lelyveld, Tweede Deel, blz. 44.; J. David, Voorrede, Derde Deel, blz. XXIV.
4) Simon Emtinck, Heer van Noordwijkerhout. Rechtsgeleerde. Bezat een kostbare boekenverzameling. Zie: Bibliotheca Emtinckiana (Amsterdam, 1753).

v. 26. Ook IV. 1492. 't Is geschreeven op papier, met een jonger letter, niet zeer aangenaam in 't leezen; waarom ik, van een beter voorzien zynde, van het zelve ook weinig gebruik gemaakt, en, zo 't schynt, voor des zelfs bewaaring niet genoeg gezorgd heb. Echter was 't my het geld, dat ik 'er aan uitgeschooten heb, dubbel waardig, omdat ik 'er achter vond een my van elders onbekend Dichtwerk[1)], waarvan nu ook geen volkomen bericht kan geeven

Origineel in het Huydecoper-archief.

1) Bedoeld wordt Nieuwe Doctrinael van Jan de Weert, waarvan de volgende uitgaven verschenen:
Die niwe Doctrinael, door Jan Die Weert, van Ypere. Uitgegeven door, Jhr. Ph. Blommaert. (Oudvlaemsche Gedichten, Derde Deel, (Gent, 1851)).
Naar het Brusselsch HS., terwijl bij deze uitgave ook gebruikt werd gemaakt van het HS. Huydecoper, dat zich in het bezit van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden bevindt.
Jan de Weert's Nieuwe Doctrinael of Spieghel van Sonden Uitgegeven door J.H. Jacobs. ('s Gravenhage, 1915.)
Naar het Brusselsch HS., terwijl ook het Leidsche HS. bij deze uitgave geraadpleegd werd.

Zie verder: Bibliotheca Huydecoperiana, Manuscripten in Folio, blz. 113.; Huydecoper's Proeve uitgegeven door Fr. van Lelyveld, Tweede Deel, blz. 45.
N.B. In het boekje, getiteld: Seer gewichtige Getuygen der Waarheit, of Nieuwe Bewijssen van Oude Waarheeden, tegens 't Pausdoem, uyt het Pausdoem selve in alle Eeuwen, door Isaac le Long, (Alkmaar, 1762) werden 516 verzen van het Nieuwe Doctrinael afgedrukt. (Zie: Iets over Jan de Weert's Nieuwe Doctrinael of Spieghel der Sonden door J.J. Nieuwenhuyzen, in de Algemeene Konst- en Letterbode (Haarlem, 1850), No. 47, blzz. 322-323.)

Bijdrage tot de kennis van de Utrechtse maten en gewichten
Medegedeeld door Dr F. Ketner

De notulen van het 'Committé van tusschenkomende zaaken'[1] bevatten op 18 Juni 1802 een 'Tabelle van aanvraag nopens de maten en gewigten door het Gemeentebestuur van Utrecht beantwoord', waarvan de antwoorden belangrijke gegevens betreffende de oude Utrechtse maten en gewichten verschaffen.

Over de administratieve geschiedenis van deze 'Tabelle' kan het volgende worden medegedeeld: Op 16 Maart 1802[2] besloot het Staatsbewind (1) voordracht te doen aan het Wetgevend Lichaam 'tot het bepalen van eenen onveranderlyken grondslag der gelyke maten en gewigten, welke ter voldoening aan artikel 19 der Staatsregeling[3] zullen behooren te worden ingevoerd.' (2) de burger G.J. Palthe te Amsterdam te committeren en aan te stellen 'tot eene nauwkeurige opneming van alle maaten en gewigten, thans in deze Republiek gebruikt wordende, om dezelve met de zuivere Fransche maaten en gewigten te vergelijken, derzelver juiste verhouding te bepalen en daarvan nauwkeurige, volledige en naar elks vatbaarheid geschikte tafelen te vervaardigen.'

1) Cat. arch. Gem. Utrecht, III, no. 434, 18 Juni 1802; ook ibidem, III, no. 1, 21 Juni 1802, insertie no. 553.
2) RA. Utrecht, archief Staten van Utrecht, no. 1259, 16 Maart 1802 (blz. 244).
3) Dit artikel van de Staatsregeling van 1801 luidt: 'Er zullen eenerlei in de Republiek reeds bekende maaten en gewigten alom worden ingevoerd, op zoodanigen tijd en wijze, als de Wet nader zal bepalen.' Verg. S.J. Fockema Andreae in Tijdschr. Kon. Ned. Aard. Gen., 1932, blz. 653, die overigens van bovengenoemde gouvernementele handelingen in 1802 met geen woord rept. Misschien kan onze publicatie tot nadere onderzoekingen over maten en gedwichten in andere plaatsen aanleiding geven.

Deze gecommitteerde schreef op 29 April een missive aan het Departementaal Bestuur van den Rhijn te Arnhem[1], om in alle steden een zeer nauwkeurige opname van alle maten en gewichten te doen plaats vinden, onder toezending van een aantal door de steden in te vullen tabellen. Bij resolutie van 5 Mei besloot genoemd Bestuur de Gemeentebesturen in het Departement zo'n tabel toe te sturen met de opdracht om deze met alle accuratesse in te vullen en daarna binnen vier weken terug te sturen. Op 24 Mei[2] werd deze tabel door het Intermediair Gemeentebestuur van Utrecht in handen gesteld van de Gecommitteerden tot de tussenkomende zaken. Deze zonden de 'Tabelle', ingevuld en wel, op 18 Juni aan het Intermediair Gemeentebestuur, dat op 21 Juni besloot haar aan het Departementaal Bestuur te verzenden. De landmeter Praalder verkreeg voor zijn diensten in deze zaak een behoorlijke gratificatie.[3]

Mijn onderzoek naar de geschiedenis van prijzen en lonen te Utrecht verschafte mij een groot aantal gegevens omtrent Utrechtse maten en gewichten, vermeld in de rekeningen der kapittels, wees- en gasthuizen en van de stad over een tijdvak van 1370 tot 1914. Ik heb gemeend goed te doen door deze uitgave aan te vullen door mijn bevindingen in kleinere letters onder de desbetreffende antwoorden mede te deelen. Bovendien vermeld ik aan het slot van de 'Tabelle' de door mij gevonden gegevens omtrent de daarin niet genoemde zout-, zeep- en botermaten. Deze aanvullingen zullen, naar ik hoop, meer licht op het vraagstuk der continuiteit der maten en gewichten, althans voor Utrecht, werpen.

Bij de bewerking der uitgave gebruikte ik de volgende gedrukte bronnen: J. van de Water, Groot Placaatboek..... 3 dln. 1729.

H. Kamphuizen, Tafels ter vergelijking der Stichtsche maten en gewigten met de algemeene Nederlandsche. Utrecht 1821.

W.C.H. Staring, De binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten, (drukken van 1871, 1885 en 1902).

F.K.

1) Cat. arch. Gem. Utrecht, III, no. 1, 24 Mei 1802, insertie 542.
2) Ibidem, III, no. 1, 24 Mei 1802.
3) Ibidem, III, no. 1, 21 Juni 1802.

Tabelle van aanvraag nopens de maten en gewigten door het gemeentebestuur van Utrecht beantwoord.

1e Vraage. *Welke maaten en gewigten worden in de Gemeente van Utrecht gebruikt?*

Antw. *De eenheid der lengtemaat* is *een Utrechtsche voet,* verdeelt in 10 duimen. - 14 voeten word alhier roede genaamd, en die roede is ook verdeeld in 10 gelijke deelen, welke landvoeten genaamd worden, en elke landvoet in 10 duimen. - 600 quadraatroeden word alhier een morgen lands genaamd, en yder quadraatroede bevat dus 100 vierkante landvoeten.

25½ duimen van de Utrechtsche voet word voor de eenheid der ellenmaat gebruikt.

De overeenkomst van de Utrechtsche roede staat tot de Rijnlandsche als 3163 tot 3125.

De eenheid van het gewigt is een Utrechts pond, verdeelt in 16 oncen, 1 once is 2 lood.

De overeenkomst van het Utrechtsche ligt gewigt staat tot dat van Amsterdam als 21 tot 20. Dog het Utrechtsche waag-gewicht is zwaarder, zulks dat 100 lb te Utrecht op de waag 28 lood zwaarder zijn als 100 lb te Amsterdam.

Een Utrechtse voet: 0.27 M.; een Utrechtse el: 0.686 M.; een Utrechts pond licht gewicht: 469 gr.

2e Vraage. *Zijn de maaten en gewigten, welke in UL. Gemeente gebruikt worden, origineel, of berusten derzelver slapers elders?*

Antw. De maaten en gewigten, welke in deeze stad en het geheele voormalige gewest gebruikt worden, zijn origineel, en van aloude tijden, dog derzelver oorsprong (waarom een voet van die lengte en een pond gewigt van die zwaarte genomen is) is ons onbekend. - De leggers van elke maat of gewigt zijn alhier berustende, en hunne modellen reeds op den 18 October 1800[1)] aan den agent van nationale economie overgezonden.

1) Verg. Cat. arch. Gem. Utrecht, III, no. 1, 19 Oct. 1801.

3e Vraage. ***Welke zijn de lengtematen, waarvan de slapers in uwe Gemeente berustende, als voet, el, roede etc.***

Antw. Deeze vraag is wegens de voet, el, roede, benevens derzelver overeenkomst, met de Rhijnlandsche mate, in de eerste vraage reeds beantwoord, zo wegens derzelver veelvouden als onderdeelen. Dog behalven deeze, bevind zig hier nog eene legger, genaamd *maandemakers-maat, na welke de karsse-ben, of de ben voor andere fruyten,* welke bij de ben of mande verkogt worden, moet gemaakt worden.

En de waaren welke met de lengtemaat gemeeten worden zijn:

1 *Met de lengtevoet*. Allerhande soorten van waaren, welke bij de voet gekocht en verkogt worden.
Met de vierkante voet of vierkante duim, alle fijn hout, als mahogni etc. ter bepaalde dikte. - Alle vloersteenen, hetzij gebakken of gehouwen, albastert, marmer, enz.

2 *Met de lengte der el,* alle lakens, linnens, zijde of wollen stoffen. etc. na derzelver breedte, *met de vierkante el,* alle tapijtwerk, behangsels, enz.

3 *Met de lengte der roede,* alle distantie-meetingen, alle graafwerken, welke bij de roede-lengte worden aanbesteed, ter bepaalde breedte en diepte, etc.
Met de vierkante roede, alle platte gronden, als de grootheid der landerijen, enz.

4e. Vraage. ***Welke zijn de holle maten, voor droge en natte waaren, waarvan de slapers in Uwe Gemeente berusten, als kannen, mingelen, schepels, aggelen, enz.?***

Antw. *De eenheid der holle maat, voor de wijn, wijnazijn, brandewijn en gedisteleerde wateren,* word alhier *een kan* genaamd, derzelver holligheid of ligchamelijke inhoud, bevat 99.6548 Amsterdamsche cubiq duimen; 281 *Utrechtsche kannen* zijn gelijk aan 200 Amsterdamsche stoopen, of gelijk aan 25 stêekannen, en 830 Utrechtsche kannen zijn gelijk aan 191 Amsterdamsche virtels.

22 Kannen zijn alhier een anker, houdende 44 flessen, deszelfs onderdeelen zijn geduurig de helft. Als een halve kan heet mingelen, een half mingel pint, vervolgens halve pint mutsje, enz.

In de 14e-16e eeuwse kapittelrekeningen worden als wijnmaat *taken* en *quarten* genoemd, waarbij een taak gelijk aan twee quarten is. Bovendien had men ook de *amphora capitularis*, die drie quarten bevatte, en die gelijk te stellen is aan de in de stadsrekeningen voorkomende *stadskannen*. In de 16e eeuwse gasthuisrekeningen worden de quarten ook *kannen* genoemd. Volgens het antwoord op de laatste vraag in onze 'Tabelle' zou een taak 2½ Utrechtse kannen bevatten. Het is dus, tenzij men een vergissing aanneemt, onzeker of de 16e eeuwse quart of kan gelijk gesteld kan worden aan de latere Utrechtse kan, die, volgens berekening op grond van dit antwoord en de gegevens in Staring (1902, blz. 16), ruim 1.70 L. bevatte.

De eenheid der biermaat word alhier *een vaan* genaamd, de helft van die wordt *een bol* geheeten, 48 vaanen maakt *een ton,* ordinair *brouwers-fust*.

In de instructies van de ijker voor bier- en edicktonnen van 1591 en 1597 (Van de Water, III, blz. 856) wordt voorgeschreven, dat een ton 44 'vaanen' zal bevatten; de instructies van 1643 en volgende jaren (Ibidem, III, blz. 857) spreken steeds van 48 vanen op een ton. Vermoedelijk is de inhoud van de bierton dus tussen 1597 en 1643 enigszins gewijzigd.
Volgens Staring (1902, blz. 17) bevatte de bier- of bierazijnton 155.2 L; een kintgen of een kwartton dus 38.8 L. Opmerkelijk evenwel is, dat wanneer in 1827 de oude kinnetjes worden vervangen door kwarttonnen (later ook ankers genoemd) van 40 L., deze laatste aanmerkelijk goedkoper zijn (F. 2.00 tegen F. 2.60 per kinnetje azijn). Waarschijnlijk was bij de prijs van de oude kinnetjes die van het vat inbegrepen.

De *oly* word alhier meest bij de Amsterdamsche mingelen van 16 in een *steekan* gekogt en verkogt. Egter heeft men hier raapolie-maten.

De eenheid derzelve word een kan genaamd en houd 14 pond. 20 kannen maakt een *aam*. Ook heeft men raapoliematen, welke *pond,* half pond enz. genaamd worden, omdat dezelve gevuld zijnde, dat gewigt inhouden.

In de ordonnantie van 13 Oct. 1547 (Van de Water, III, blz. 853, Art. VI) heet het, dat de 'olietonnen houden zullen ten minste 19 kannen en daarenboven'. Uit de prijsverhoudingen in de 17e-19e eeuwse gasthuisrekeningen blijkt, dat

een ton of *aam* steeds het twintigvoud van een kan was. Staring stelt een aam zaadolie gelijk aan 20 kannen of 120 mingels of 145.522 L. (1902, blz. 16).
In 1831 werden te Utrecht twee oude kannen aan 14 Ned. Literkannen gelijk gesteld.

De eenheid der melkmaat is een Utrechts mingelen of *halve kan,* derzelver onderdeelen zijn *pint* en *halve pint*.

Naar alle waarschijnlijkheid wordt hier de helft van een Utrechtse kan bedoeld, die, zoals wij bij de wijnmaten zagen, ruim 1.70 L. bevatte. Een mingel mat dus ruim 0.85 L., wat zeer goed overeenstemt met de prijsverhooging in 1842, toen men de oude mingels verving door Literkannen; in 1841 was de gemiddelde jaarprijs voor 100 mingels zoete melk F. 4.69, in 1842 dezelfde voor 100 Ned. kannen zoete melk F. 5.50. Karnemelk werd in de 17e en 18e eeuw per ton verkocht; het bleek ons echter onmogelijk te bepalen, hoeveel mingels zo'n ton bevatte.

De holle maten voor de droge waaren als:
voor de graanen, deszelfs eenheid word alhier mudde genaamd; 25 mudden maken een last, gelijk aan de Amsterdamsche last. Deszelfs onderdeelen zijn als volgt: 1 mudde is 4 scheepels, 1 scheepel 4 spinten, 1 spint 4 maatjes, zodat een mudde houd 64 maatjes. - Waarmede alle graanen, hetzij gemalen of ongemalen gemeten, gekogt en verkogt worden.

Een Utrechts last bevatte 3003.57 L. (Staring, blz. 17). Sillem, (Tabellen, blz. 15)[1] stelt ten onrechte 27 Utrechtse mudden gelijk aan een Amsterdamse last.

voor de turf heeft men alhier *een ton,* twee tonnen word *een zak* genaamd, waarna de koop en verkoop geschied.

Uit de Utrechtse rekeningen bleken ons nog de volgende bijzonderheden betreffende de turfmaten:
Van de 14e tot midden 16e eeuw rekent men met *scouwen*, die eerst een wisselend aantal zakken bevatten, maar sedert omstreeks 1460 constant aan 50 tall of tael gelijk gesteld worden. Van het midden der 16e eeuw tot aan de 20e wordt steeds met zakken (halve tonnen) gerekend. Uit de acquitten

1) J.A. Sillem, Tabellen der marktprijzen van granen te Utrecht. Verh. Kon. Akad. van Wet. Afd. Letterk., nieuwe reeks, deel III, no. 4.

van het weeshuis van 1828 blijkt, dat 289 oude tonnen gelijk waren aan 451 Ned. tonnen (Hectoliters). Een oude ton was dus 1.56 HL.; een zak 3.12 HL.

voor de koolen heeft men *een koole-maat, 20 maaten maakt een hoed*.

Vermoedelijk wordt hier de maat voor steenkolen bedoeld. Houtkolen werden in de Middeleeuwen per *vat* (ook wel *ton* of *maat* genaamd) verhandeld; over de inhoud hiervan bezitten wij geen nadere gegevens.

De eenheid der kalkmaat is een ton; 10 tonnen is een *hoed* en de overeenkomst van het Utrechtsche hoed tegen dat van Dordrecht staat circa 10 tegen 11 en in Dordrecht word 8 ton per hoed gerekend.

In de 14e-17e eeuw is in Utrecht de meest gebruikelijke kalkmaat de *loop*, ook wel maat (mensura) genoemd. Hiernaast komen voor schepels, tonnen en hoeden. Het in de rekeningen genoemde hoed bevat 5 ton, en 1 ton moet, te oordelen naar de 15e eeuwse prijsverhoudingen, twee loop bevat hebben. Vermoedelijk heeft er dus in de loop der tijden een naamsverandering plaats gehad in dier voege, dat men de loop ook ton is gaan noemen.
Een Dordtse hoed was hoogstwaarschijnlijk gelijk aan het Amsterdamse, dat volgens Staring (blz. 16) 9.81 HL. bevatte. De inhoud van het Utrechtse hoed zou dan 9.721 HL. en die van een loop 0.972 HL. zijn.

De eenheid van de cementmaat, is meede een ton, dog deze is kleinder als de kalkton, en de Utrechtsche cementton staat tot die van Dordrecht, circa als 28 tot 25.

Slijketon, is een maat, waar meede de duifsteen gemeeten word. 3 Slijketonnen, zijn *twee* groove tonnen, bij welke groove tonnen de verkoop geschied.

Voor de fruiten en het ooft.

Voor de karssen etc. de ben, volgens de mandenmakersm(*aat*).

Voor aardappelen, de stadston, een ton houd 12 maaten.

Voor appelen en peeren, is ook eene bijzondere daar toe bepaalde maat.

5e Vraage. ***Welke zijn de gewigten, waarvan de slapers in uwe Gemeente berusten, en wat word daar meede gewoogen?***

Antw. De eenheid der gewigten, *zijn een pond ligt gewigt,* en een pond zwaar of waaggewicht, waarvan de slapers onder den stadsijker berustende zijn, als mede hunne veelvouden en onderdeelen. En daar meede werd gewoogen menigvuldigerhande koopwaaren, welke bij het gewigt gekogt en verkogt worden, als:

Allerhande soorten kruydenierswaaren, verfstoffen, tabak, ijzer, lood, koper, tin, leer, wol, etc.

Ter beantwoording van het genoteerde aan den voet der vraagpointen, namelijk: Indien in uwe Gemeente, het een of ander gebruik of overblijfsel der oudheid, waardig te noteeren, de maaten en gewigten betreffende, mogt plaats vinden, word het Gemeentebestuur verzogt, het zelve hier agter te plaatzen.

Antw. Alhier bevind zig nog eene oude wijnmaat, *taake* genaamd, houdende 2½ Utrechtsche kannen, zodat 5 kannen 2 taaken zijn, en *40 taaken* word alhier *een ram genaamd*. En om dat de Ordonnantie op de wijnen, in veele opzigten op deeze oude maat gegrond is, zo word ook bij dezelve voor der kooplieden inslag, nog heeden op de comptoiren boek gehouden, en de grootheid der vaten in deeze maat uitgedrukt.

Volledigheidshalve vermelden wij hieronder nog van enkele, niet in de 'Tabelle' genoemde artikelen de oude te Utrecht gebruikelijke maten.
Zout. Van ouds werd zout per *loop* en *zak* verkocht, waarbij een loop gelijk aan twee zakken (stadszakken genoemd in de ordonnanties) waren. Volgens Staring bevatten 2 zoutzakken (of 4 schepels) 184.04 L. Van 1811 af leverde men aan het Bartholomeusgasthuis zout per 100 pd. of per zak van 50 Ned. ponden (KG.). Te oordeelen naar de prijsverhouding verschilde de inhoud der oude stadszakken niet veel van de 100 pondszakken.
Zeep. Groote quanta groene zeep werden per ton of vat of deszelfs onderdeelen verhandeld (½, ¼, ⅛). In de 17e eeuwse ordonnanties op de zeepimpost wordt een vat zeep constant gelijk geteld aan 240 pond, een verhouding, welke tot in de 20e eeuw is blijven voortbestaan.
Boter. Behalve per pond werd boter in de 15e en 16e eeuw verkocht: a) per *stoop* van ongeveer 33 pond. Hiervan gingen er 9 of 10 op een vat. b) per *vat* of *ton* en zijn onderdeelen,

halfvaten, vierdels of kintgens, achten- of sestiendeelen. Blijkens 15e posten varieerde de inhoud van een vat toentijds van 317 tot 354 pond. Blijkens de 17e eeuwse ordonnanties op de boterimpost, te beginnen met die van 4 Mei 1632 (Van de Water, II, blz. 767) bevatte een vat boter toen steeds 320 pond. Het is niet te gewaagd te veronderstellen, dat zulks ook reeds in de loop der 16e eeuw het geval was. In de 19e eeuw bedroeg de inhoud van een ‘verrel’ boter nog altijd 80 pond of 40 KG.